

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

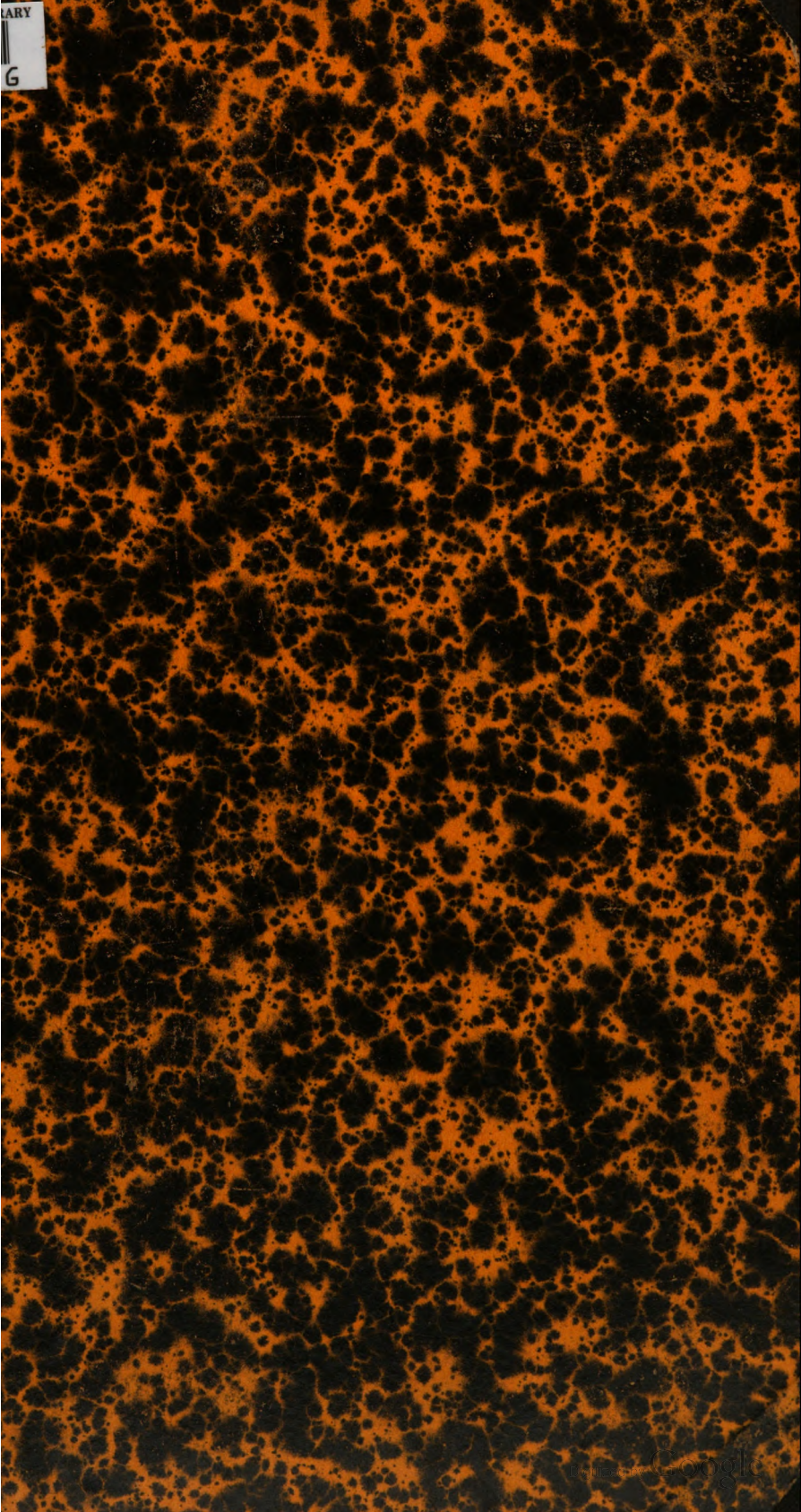
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

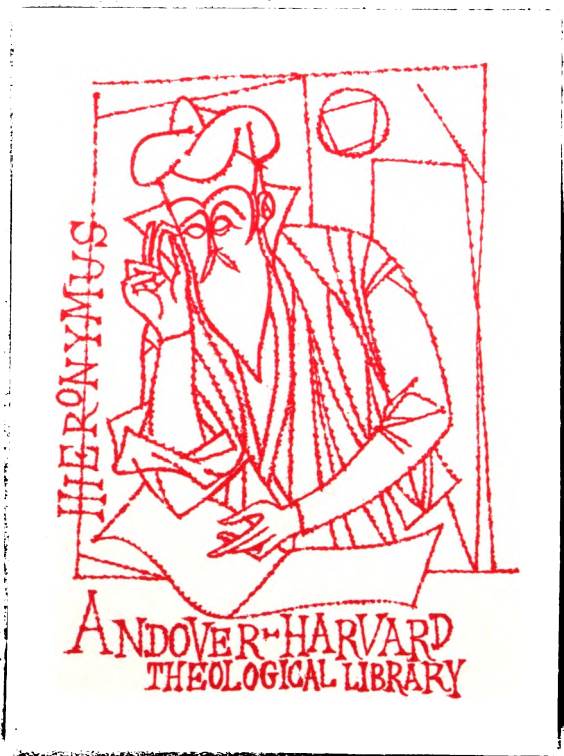
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

LARY

G

Period
2000
V.3-4

V. B. i.

~~XIII 1~~

UIT DE

Remonstrantsche Broederschap

ONDER REDACTIE VAN

Dr. J. A. BEIJERMAN en Dr. J. HERMAN DE RIDDER Jr.

Derde Jaargang

MEPPEL - H. TEN BRINK - 1892

INHOUD.

	Bladz.
C. W. VAN DER POT, door J. HERMAN DE RIDDER Em. Pred.	1
Doop en Avondmaal, door B. C. J. MOSSELMANS.	5
Uit de Algemeene Vergadering.	19
Van de Redacteurstafel.	27
Stichtelijke Lectuur.	30
Berichten.	31
Onze Godsdienstprediking, door Dr. J. H. DE RIDDER.	33
Doop en Avondmaal (<i>vervolg</i>), door B. C. J. MOSSELMANS.	41
Een Remonstrantsch Jongeling, door J. HERMAN DE RIDDER Em. Pred.	52
Het Seminarium der Remonstranten, door Dr. H. Y. GROENEWEGEN.	55
Een zonderling Boek, door J. H. MARONIER.	69
Een Standaardwerk.	78
Stichtelijke Lectuur.	80
Berichten.	84
Dr. JOANNES TIDEMAN, door Dr B. TIDEMAN Jr..	89
Onze Nestor, door Dr. J. A. BELJERMAN.	97
Ontbinden en Vervullen? door Dr. J. H. DE RIDDER Jr.	101
Art. 84 2 ^o van het Algemeen Reglement, door Mr. DEL COURT VAN KRIMPEN.	107
Stichtelijke Lectuur, door Dr. J. H. DE RIDDER.	117
Berichten.	120
Men verzette geen bakens eer 't getij verloopt, door Dr. H. Y. GROENEWEGEN.	125
De Volkstelling en de Remonstrantsche Broederschap door Dr. J. A. BELJERMAN.	132
Eenige opmerkingen naar aanleiding van Dr. DE RIDDER's Ontbinden of Vervullen, door B. C. J. MOSSELMANS.	139
Ons Kerkgezag, door H. HOUWINK.	150
Stichtelijke Lectuur.	155
Berichten.	159

C. W. VAN DER POT.

»Het werk des geloofs met kracht'', met zulk een levensbeginsel diende Van der Pot de Remonstrantsche Broederschap in menigerlei opgedragen betrekking.

Ik heb hem gekend als Voorzitter der algemeene vergadering; als Curator en der Kweekschool en der vacerende kerken.

Ten einde in dit Tijdschrift den naam van zulk een dienstknecht voor vergetelheid te bewaren, vroeg de Redactie zijn tijdgenoot, om »een niet al te uitvoerige schets''.

Moge mijn pen niet ontrouw worden aan de gevoelens van mijn hart!

Nog zie ik den jongeling met zijn innemend gelaat vóór mij, zooals hij, juist toen de zomer in 1835 begon, met onberispelijk classiek latijn een proeve zijner altijd bezige studie verdedigde over Basilius den Grooten, *als gewijde leeraar*. Het specimen beloofde veel omtrent zulk een kundig, smaakvol, homiletisch wel toegerust schrijver.

Haarlem had bij zevenjarige vacature kennelijk op hem gewacht. Met eigen oogen heb ik herhaaldelijk gezien, hoe aldaar van de kanseltrap af, tot in het voorportaal van het kerkgebouw, aanzienlijken en geringen met stille aandacht naar den prediker luisterden.

De jeugdige leeraar verliet de stad, welke zijn eerstelingen genoten had, omdat Leiden hem begeerde. En de Academiestad handelde verstandig en wijs. Immers de verkregen veelzijdige kennis, de wetenschappelijke hoogte, de vaste voet

op het gebied van het ware, schoone en goede, de burgerschap op theologisch terrein, waren aanbevelingsbrieven van Van der Pot voor de stad met hare hoogeschool.

In zijn werkkring voedde hij met keurige, geurige, degelijke vruchten, gerijpt aan zijn op vasten bodem geplanten en zorgvuldig onderhouden levensboom. Getuigen, om onder veel en velerlei iets te noemen, zijn ten jare 1847 in Bloei maand uitgegeven preek, die, het is geen drukfout! f 1950.— voor noodlijdenden opbracht, en de in Herfst maand daaropvolgende verschenen kanselrede, beide te karakterizeeren door het Bijbelsch motto: *Houdt sterk aan in het gebed, en waakt daarin met dankzegging.*

Na een dubbeltal zeven jaren, terwijl, buiten verandering door lichamelijke ongezondheid, in zijn levensboek werkstaking bastaardwoord was en bleef, toog hij naar Rotterdam, zijn geboortestad, waar hij zes-en-twintig jaren leefde en werkte, dat synoniem was voor hem. Met hart en ziel de Broederschap, waaraan hij toebehoorde naar den bloede en den geest, dienende, omdat zij getrouw aan haar beginsel van vrijheid en verdraagzaamheid, het godsdienstig leven bevorderde, op den grondslag van het Evangelie van Jezus Christus, zoo verkeerde hij met verschillende ambtgenooten in eenheid van geest, zonder volkomen eenheid van begrippen en denkbeelden.

Kerk en maatschappij vroegen nooit te vergeefs om zijn belangstelling. De Maasstad zag haren medeburger, de voeten geschoeid hebbende met bereidheid van het Evangelie des Kruises, zich bewegen op straten en grachten, kloppende aan de huizen der aanzienlijken, en de achterbuurten niet vergevende met haar hofjes en zolderkamers.

Naar het kerkgebouw trok hij leden van onderscheiden gezinten, wier aandacht hij boeide, door met zout gesprenelde woorden vol aangenaamheid. De kanseltaal, zorgvuldig gestijleerd, letterlijk in het hoofd geprent, werd als taal des harten, zonder pronk of praal, voor een gemengde schare uitgesproken, bij welke hij als catecheet geliefd, en als huisvriend bemind was.

Van bloote naamdragers, poogde de trouwe Christenleeraar zijn hoorders in beeldrangers van den Heer, naar zijn eigen uitdrukking, te hervormen, »niet,» zoo ging hij letterlijk voort, „door twisten over het geloof, niet met die gekunstelde

„vroomheid, die altijd bijbelspreuken in den mond heet, en „het geloof in vaste begrippen en vormen kneedt.”

Daar klinkt, niet onvoorbereid of onverwacht, den ijverigen man in het oor, en dringt door de ziel, het noodzakelijk bevel: rust een weinig. Moede en afgemat legt hij den herderstaf neder, die het oud-testamentisch opschrift mocht dragen: *Liefelijkheid en samenbinding.*

De vrome, eerlijke, gemoedelijke Van der Pot, met zijn hartgrondig gebed: laat oprechtheid en vroomheid mij behoeven! verbloemde, bij het nederleggen zijner bediening, niet, hoe zijn besluit tot het nemen van emeritaat verhaast was door den veranderden loop der zaken bij de Remonstrantsche Broederschap, waarin hij zich niet kon voegen. Blijkbaar in zijn eigen gemoed ten volle verzekerd, was het hem een zaak van conscientie; en dan zwijgt het menschelijk oordeel, terwijl de Evangeliebelijder, na beslissend overleg, denkt en betuigt: Die mij oordeelt is de Heer.

De ontslapene betrachtte, bij het uitgeven van preeken, wijselijk de wet van spaarzaamheid. Onder de weinige kanselredenen, die hij ter perse gaf, vond ik een van christelijken geest doortrokken predikatie over het aan Jesaja ontleende en door Paulus overgenomen woord: *Op Hem zullen de heidenen hopen.*

Die uitspraak beantwoordde aan de inspraak van een hart, dat voor Evangelieverbreiding klopte. In werkzaamheid naar vermogen: ziedaar zijn liefdevollen ijver gekenmerkt voor het, eenmaal te Rotterdam met ondersteuning der Remonstranten gestichte, Nederlandsche Zendinggenootschap, hetwelk door zijn dood een groot verlies ondergaat.

Hoe had onze vriend den slag, om beurzen aan te spreken tot stijving van des genootschaps doorgaans schrale, soms tot den bodem toe ledige kas! Hoe vele bladzijden vloeiden uit zijn vaardige pen in het belang der zending! Met hoeveel takt herstelde hij door mistrouwen ontrafelde banden! Hoe gedroeg hij zich als een wijze tot matigheid bij netelige quaesties! Hoe leerde en onderwees hij kweekelingen in Evangeliekennis, hen doende toenemen in Evangeliezin en bezielende met Evangeliekracht! Hoe zette hij, na hunne ordening, schriftelijk, hooggewaardeerd verkeer met de uitgezonden voort! Hoe werden, als zijn strijdgenooten terug-

deinsden voor bergen van zwarigheden in Moederland en Overzeesche gewesten, voor zijn verhelderd geloofsoog, bergen vlak en zeeën droog! Hoe . . . dan niet overtredende de aanmaning van korthed, ga ik veel stilzwijgend voorbij, en gewaag nog slechts van mijn laatste bezoek aan den doodelijk kranken vriend en broeder. ¹⁾

Ach, ik zag zijn kracht bijkans vergaan. Toch sprak hij nog meer over een gewichtige zendelingzaak, dan over zijn slape-looze nachten, zijn onduldbare pijnen; hij voelde het naderen van den dood, zooals hij kalm betuigde, en drukte, bij het afscheid, mijn hand inniger en vaster nog dan hij gewoon was. Zich kinderlijk, zonder eenige klacht, aan Gods beschikking onderwerpente, verbeidde hij de laatste ure, totdat op 19 April, zeer vroeg, op den eersten dag der week, de Heer kwam, en zijn naar rust hijgenden dienstknecht tot Hooger Leven opriep.

In mijn hart blijft mijn vriend voortleven, die mij vroeger tot een mijner gemeenten inleidde. Op zijn langdurige loopbaan volgde hij, even wars van sectarisme als van formulisme, de in de week zijner bevordering tot proponent, verdedigde stelling: Een wijs leeraar moet zich immer schikken naar de vatbaarheid, nimmer naar de gebreken zijner hoorders.

Dat was het richtsnoer bij eenen man, die aan Spaarne, Rijn, Maas en Rotte zijn voetstappen drukte in het zand des tijds met een gezindheid, alsof elke dag zijn laatste ware, en een werkzaamheid, alsof hem nog vele jaren geschonken werden.

Den Haag, Mei 1891.

J. HERMAN DE RIDDER.

Em. Pred.

---

¹⁾ Ziehier een niet volledige lijst zijner persproducten: Specimen de Bas M. Orat. S. Verhandelingen over den Zoon des menschen en Gods oneindigheid, enz., in: Waarheid in Liefde. Tal van stukken in: Kerkgeschiedenis in tafereelen; Christelijk Album; Licht, Liefde, Leven; Geloof en Vrijheid; Brood des levens; Proza en Poëzij; Julianus; Lukas in: Apostelen en Profeten; Krui-meltjes; Sneeuwvlokjes; Bijdragen in verschillende jaarboekjes. Twee vertalingen: uit het Duitsch, Ehrenberg, Tonen van droefheid en woorden van vertroosting; uit het Engelsch, Bijbelsche Familien.

DOOP EN AVONDMAAL.

Men doet geen nieuwen wijn in
oude zakken.

JEZUS.

Van het begin mijner loopbaan af, heb ik nooit opgehald met bovengemelde ceremoniën. Ik kon ze volstrekt niet passen in den kring mijner moderne beginselen en overtuigingen, ze behoorden daar, naar mijn inzicht, niet te huis, en ik heb dan ook nooit met de rechte animo doop en avondmaal bediend. Zoolang ik predikant was in de Herv. gemeente moest ik natuurlijk volgens de reglementen handelen en ik schikte mij in het onvermijdelijke zoo goed ik kon; er was toch nog altijd wel een mouw aan te passen om zonder gemoedsbezwaar die vormen te gebruiken; maar juist dat „mouw aanpassen” hinderde mij toch.

In gesprekken met gemeenteleden trachtte ik dan ook hen met mijne opvatting bekend te maken en hen er voor te winnen, opdat alzo het getal van ouders die kinderen ten doop aanbieden en van avondmaalhouders mocht verminderen; ook op mijne catechisatiën heb ik zoo duidelijk mogelijk mijne denkbeelden over deze vormen uiteengezet, opdat ook langs dien weg langzamerhand door de gemeenteleden zelve die beide zoogenaamde „sacramenten” zouden worden afgeschaft. Voor predikanten in de Herv. kerk die, evenals ik — en ik weet dat er verscheidene zoo zijn — de opheffing van doop en avondmaal wenschen, is dit het eenige middel dat ze kunnen aanwenden. De toestand in de Herv. kerk is tegenwoordig van dien aard, dat de moderne predikanten *hunne* gemeente in *de* gemeente hebben; orthodoxen laten hunne kinderen niet door moderne leeraars doopen en gaan niet bij hen ten

avondmaal. *Die* moderne predikers dus, die ook tegen doop en avondmaal bezwaar hebben, moeten hunne geestverwanten trachten te overtuigen van de wenschelijkheid dat die „plechtigheden” vervallen, dan behoeven ze niet meer te worden gehouden, omdat er geen „vraag” meer naar is.

Toen ik in 1878 de Herv. kerk verliet en tot de Rem. broederschap overging, was ook dáár doop en avondmaal volgens het bestaande Reglement verplicht. Bij de herziening van dit oude reglement in 1879 werden de gemeenten der broederschap autonoom verklaard, zoodat elke gemeente zich kon inrichten naar eigen goedvinden; tevens werd bepaald — en ziedaar een grooten vooruitgang — dat elke gemeente moest zorgen de gelegenheid open te stellen voor doop en avondmaal *ten behoeve van die leden der gemeente »die dit verlangen.»* Toen de door mij gestichte nieuwe Remonstr. gemeente te Groningen de noodige vastheid gekregen had en alles was ingericht zooals ons wenschelijk en noodig voorkwam, besloot ik van de vrijzinnige bepaling in het nieuwe reglement omtrent de bediening van doop en avondm. gebruik te maken en eene poging in het werk te stellen deze ceremoniën in onze gemeente te doen vervallen. Het bestuur dacht op dit punt geheel eenstemmig met mij. Wanneer dus de gemeente verklaarde, dat zij geen doop en avondmaal verlangde, dan kon tot de afschaffing besloten worden. Aan de gemeente werd nu kennis gegeven, dat haar daartoe een voorstel zou worden gedaan; doch zij moest tijd hebben om daarover vooraf hare gedachten te laten gaan. Ik maakte haar bekend met mijn plan om op twee achtereenvolgende Zondagen mijne inzichten omtrent deze zaak uiteen te zetten, om dan later in een Algemeene vergadering over het voorstel te laten beslissen. Alzoo is geschied. Eene groote schare woonde zowel de beide samenkomsten als de Algem. vergadering met groote belangstelling bij en het resultaat was, dat met eene overgrootte meerderheid (slechts 15 stemmen *tegen*) het bestuursvoorstel werd aangenomen. Sedert 1884 wordt dus doop en avondm. niet meer in de Groningsche gemeente gehouden. Niemand heeft er zich ooit bezwaard over gevoeld, niemand heeft ooit er zich over beklagd; de enkelen die *tegen* hadden gestemd, kregen er meer en meer vrede mede en bleven even belangstellende leden zich betoonen als vroe-

ger; niemand liet zich door het genomen besluit terughouden tot onze gemeente over te komen; haar bloei en groei is in 't minst niet er door belemmerd. Ja, een merkwaardig verschijnsel deed zich hierbij nog voor, waaruit blijkt hoe toch langzamerhand de inzichten zeer veranderen kunnen, nl. *dit*: toen aan hen, die met mij de Herv. kerk gingen verlaten, de keuze werd gelaten om òf tot eene »Vrije gemeente'' zich te vormen, òf bij de Rem. broederschap opneming te vragen, er *velen* waren, die verklaarden geene »vrije gemeente'' te verlangen wanneer daar, even als te Amsterdam, doop en avondm. zouden vervallen; en ziet, toen zes jaren later het bovenvermelde voorstel kwam, waren *verreweg de meesten* in warme voorstanders van de afschaffing veranderd.

Het heeft mij steeds verwonderd, dat in de meeste Rem. gemeenten die verouderde vormen nog maar altijd in leven blijven, ook al is het dikwijls een kwijnend leven; men gaat maar in de oude sleur voort; 't verbaast mij, dat er onder de jongere predikanten vooral nog zijn, die met die ceremoniën zijn ingenomen en ze liever niet zouden missen; hoe is 't mogelijk! *Zij* zullen dus niet het initiatief nemen om deze vormen te doen vervallen; maar waarom komen de *gemeenteleden* dan niet met dien wensch voor den dag? Dat is zeer begrijpelijk: de gemeenten zijn niet gewoon om met de gewoonten en traditiën te breken, indien niet anderen, zooals hunne voorgangers, hen daartoe opwekken; de gemeenten houden zich te lijdelijk. Maar bovendien, wat nu de quaestie waarover ik handel betreft, de meeste gemeenteleden zijn niet op de hoogte van die zaak, ze weten niet goed hoe ze over doop en avondm. te oordeelen hebben; ze zien niet in, hoe zeer die twee in strijd zijn met, althans niet behooren bij onze moderne beginselen. En daarom wenschte ik wat meerder licht voor hen over deze punten te doen opgaan en de geesten wakker te maken opdat deze zaak in de gemeenten aan de orde gesteld en in ernstige overweging genomen worde. De redactie van dit tijdschrift is zoo vriendelijk mij het woord te geven in zijne kolommen. Om mijn doel te bereiken meende ik niet beter te kunnen doen, dan eenigszins omgewerkt en gewijzigd mede te deelen wat ik tot de leden mijner vroegere Groningsche gemeente over deze punten gesproken heb.

I. DOOP.

De ervaring heeft mij geleerd, dat er omtrent den doop zeer veel onkunde en begripsverwarring onder de Christenen bestaat; duizenden laten hunne kinderen doopen, die niets zouden weten te zeggen omtrent den oorsprong, de bedoeling, de waarde van die instelling. »'t Is nu eenmaal zoo'n gebruik;» »'t behoort er zoo bij;» men zou meenen, als men het verzuimde, »het kind te kort te doen.» 't Is mij eenmaal gebeurd, toen ik met opzet bij den doop de namen van het kind weglief om het wanbegrip tegen te gaan, dat de doop de naamgeving is, dat de vader na den afloop diep bedrukt bij mij kwam en zeide: maar, dominé, nu heeft mijn kind geen naam! ik lichtte hem toen nader in. Anderen zouden 't jammer vinden, als door 't weglaten van den doop, nu ook de doopjurk en het doopkussen, o, zoo mooi! en het doopmaal vervielen; de bakkers spreken ook een krachtig woordje mede, (niet zonder eigenbelang) om de moeders vooral te doen gelooven, dat het schande zou zijn hare kinderen als heidenen te doen opgroeien.

Sedert het bestaan mijner gemeente heb ik meermalen aan de ouders, die mij kwamen verzoeken hun kind te doopen, gevraagd: waarom verlangt gij dit? en dan kreeg ik tot antwoord: och, mijne andere kinderen zijn ook gedoopt en nu zou het wat raar zijn, als dit kind ongedoopt bleef, alsof ik dit kind achterstelde bij de overige; of men zeide: zonder doop kan het immers ook later geen lidmaat worden? of men verklaarde: ziet u, ik voor mij zelf hecht volstrekt niet aan den doop, maar onder de familie zijn er van meer behoudende richting en die zouden zich zeer ergeren; 't is toch in geen geval *kwaad* die doop. — Dat moest er ook nog bijkomen! maar ik vraag u: zijn dat nu afdoende redenen? Zoo ergens sleur en ijdele vormen misplaatst zijn, dan zeker op godsdienstig gebied; dáár moet alles leven, frischheid, waarheid zijn. Als de doop zijn zin, zijn ziel, zijn geestelijke beteekenis heeft verloren, dan is het hoog tijd, dat men den dooden vorm als niet meer passende bij het veranderde wezen, ter zijde stelt. Maar ook hier blijkt hoe taai die oude gebruiken zijn en hoe weinig Jezus' woord begrepen en toegepast wordt, waar hij

spreekt over den nieuwen of jongen wijn in oude zakken. Die behooren niet bij één, 't is gevaarlijk; de zakken zullen barsten en de wijn verloren gaan. Soort bij soort! oud bij oud, nieuw bij nieuw; een vorm moet de uitdrukking zijn van 't wezen, de vorm moet uit het wezen zich ontwikkelen, zooals de vorm van plant en dier en mensch geheel voortkomt uit en geboren en saamgegroeid is met zijn wezen; op geestelijk gebied mag de vorm niet van buiten aangebracht worden, zooals men een stempel drukt in het was. 't Is vreemd, dat zelfs zij, die vrij wat belangrijker meeningen en denkbeelden hebben prijsgegeven toen zij voor de moderne beginselen partij trokken, soms zoo behoudend zijn waar het »de vormen" geldt; ze schijnen niet te voelen, dat deze niet bij elkaar passen en dat bovendien die samenvoeging van oud en nieuw even leelijk staat als een oude lap op een nieuw kleed of omgekeerd, zooals Jezus het uitdrukt. Naar mijn overtuiging moet de doop, evenals een doode tak van een boom, verwijderd worden.

Vanwaar die doop? In belijdenisschriften en formulieren der Christelijke kerk luidt het eenstemmig antwoord: door Jezus is die plechtigheid ingesteld; dat heeft de een den ander telkens nagepraat; zelfs in het reglement der Rem. broederschap, dat in 1861 opnieuw werd vastgesteld, stond nog te lezen: »de H. Doop en het H. Avondmaal, als door onzen Heer en Zaligmaker Jezus Christus ingesteld" enz. (In het herziene reglement van 1879 is dit vervallen) we weten nu beter: als er iets onwaar is, dan is het die bewering; Jezus heeft er niet aan gedacht. Volgens Matth. 28 heeft Jezus na zijn opstanding wel over doopen gesproken; maar voor ons, die de opstanding niet als historie erkennen, vervallen dus ook die woorden over den doop.

Doch laat ons maar eens voor een oogenblik onderstellen, dat Jezus, wanneer dan ook, zich er over heeft uitgelaten, zooals Matth. vermeldt, dan is het duidelijk, dat hij daarmede toch niet heeft ingesteld den doop in de *Christelijke Gemeente*. Die formule: doopen in den naam des Vaders, des Zoons en des H. Geestes wijst er op, dat die uitdrukkingen van veel later tijd zijn, uit de derde of vierde eeuw, toen het leerstuk der drieëenheid voor den dag trad. Als Jezus zoo nadrukkelijk aan zijne discipelen heeft bevolen te doopen in naam des V., des Z. en des H. G., dan verwondert het mij

grootelijks, dat ze zijn bevel niet hebben opgevolgd; want nergens vinden we vermeld in 't N. T. dat de apostelen die formule hebben gebezigd; zij doopten »in den naam van Jezus" (niet des zoons) en meer niet (Hand. II, 38; VIII, 16; XIX, 5). Paulus verklaart: »dat de Heer hem niet gezonden had om te doopen maar om het Evangelie te prediken;" hij »dankt God, dat hij bijna niemand gedoopt heeft"; hij schijnt dus niet veel aan den doop gehecht te hebben. Als Jezus dat doopsbevel gegeven heeft, dan heeft hij, zou men haast zeggen, er zich op toegelegd om iets zeer onduidelijks en duisters te verordenen; want de woorden »in den naam des V., des Z. en des H. G." zouden volgens onze taal dan moeten beteekenen: op last, op bevel van V., Z. en H. G.; en dat zou onzin zijn.

Neen, heeft men gezegd, er staat in 't oorspronkelijk: »tot" den naam; vellen zijn er over volgeschreven om te verklaren wat »tot den naam" dan zal beteekenen; men moet dan allerlei woorden tusschenvoegen, b. v. tot *belijdenis* van den naam, of tot *aanroeping* of tot vereering van den naam; uit al deze pogingen tot opheldering van »in" en »tot" blijkt, hoe onduidelijk en onverstaaubar die doopsformule is; en toch zijn die woorden gedurende vele eeuwen over de hoofden van millioenen kinderen en volwassenen uitgesproken, zonder dat de menschen er iets van begrepen: 't werd als eene tooverformule. Ik kan niet aannemen, dat Jezus zulk een doopsformule heeft aanbevolen; als we niet doopen, handelen we volstrekt niet tegen een gebod van Jezus; maar al had hij 't ook bevolen, dan zouden wij er daarom toch niet aan gebonden zijn wanneer wij tot inzicht zijn gekomen, dat die doop niet meer bij onzen tijd behoort.

Doch er zijn veel belangrijker redenen aan te voeren voor de bewering, dat de doop geen instelling van Jezus is. Al heeft Jezus werkelijk gesproken zooals Matth. het opteekent, dan staat het toch onomstootelijk vast, dat de Christelijke doop niet door hem is vastgesteld; ik zeg: *Christelijke* doop; het doopsbevel kan, indien men niet moedwillig blind wil zijn, met geen mogelijkheid van toepassing zijn op het doopen van *Christenen*, 't zij kinderen of volwassenen; 't heeft volstrekt geen betrekking op den doop in eene Christelijke *gemeente*. Wat wist Jezus af van »gemeenten"? hij heeft aan geen

gemeente gedacht, hij wist immers niet, dat er ooit gemeenten zouden ontstaan? De doop kan alleen bedoeld zijn voor Joden en Heidenen; dat is zonneklaar voor ieder die goed lezen en oordeelen kan. *Heeft* Jezus een doop verordend, dan heeft hij gewild, dat Heidenen of Joden, die het Evangelie aannamen dat hun was verkondigd, zich zouden laten doopen; zoo heeft men het ook in de eerste tijden begrepen; we lezen nergens dat de Apostelen *Christenen* hebben gedoopt. Maar wat beduidde dan die doop van Heiden of Jood? dit: dat zij er openlijk voor uitkwamen, dat zij met hun verleden braken, dat zij door de gehoorde prediking van het Evangelie tot het inzicht waren gekomen, dat die nieuwe, die Christelijke godsdienst beter aan hunne geestelijke behoeften voldeed, dat zij daarom zich wilden aansluiten bij de belijders van dien godsdienst, bij de leden dier christelijke gemeente. Dat is alles in orde; daartegen is geen bezwaar; eerst hun geloof belijden, verklaren dat zij Christenen willen worden, en dán de doop als uitwendig teeken of bewijs er van; zoo geschiedt het nog tegenwoordig als een Jood of Heiden het Christendom aanneemt.

De doop moest afbeelden — en ziedaar den goeden en schoonen zin dier handeling — wat in het hart van den mensch omging; die Heiden, die Jood nam een *anderen* godsdienst aan; dat was geen kleinigheid! Welk een verbaazende verandering bracht die daad teweeg in zijn denken en doen. De doopeling ging toen geheel onder water; dit beeldde af: het afleggen van den Heidenschen of Joodschen mensch en het opstaan van den nieuwen Christenmensch; zoo zegt Paulus: »we worden door den doop begraven in den dood, om met Christus op te staan tot een nieuw leven,» zeer juist; de doopeling begroef als 't ware zijn vroeger leven; weg, weg moest al dat Heidensche, en dan verrees hij als een nieuw geboren mensch uit zijn graf; die indompeling beeldde af, dat die mensch nu ook *innerlijk* gereinigd moest worden, zooals water het uitwendige schoonmaakt. Dat alles is in den haak; de vorm is volkomen in overeenstemming met de zaak die hij afbeeldt. Maar wat is nu verder geschied? Men is, wat alleen zin en beteekenis had voor Jood en Heiden, gaan overbrengen op Christelijk terrein; men is ook Christenen gaan doopen en in de derde eeuw begon men zelfs reeds aan *Christenkinderen* den doop toe te dienen.

Men is een plant, die op een geheel anderen bodem gewassen was, gaan overbrengen op een grond waar zij niet te huis behoorde; wat zin en beteekenis had voor Heiden en Jood, had geen zin voor den Christen; men is iets dat voegde bij een gansch anderen toestand gaan invoeren waar 't niet bij behoorde, zooals men verscheidene dingen b. v. vasten en reinigingen uit het Heiden- en Jodendom in de eerste eeuwen maar eenvoudig mede overnam naar 't Christendom; zoo was het ook met den doop; en dit doende heeft men en den vorm zelf miskend en misvormd en de beteekenis van het symbool geheel bedorven. Doopen is een echt Oostersch gebruik; men treft bij al die volken dergelijke wasschingen en reinigingen aan, vooreerst als gezondheidsmaatregel en dan ook als godsdienstplechtigheid; 't verwondert ons dus niet, dat ook onder de Joden reeds vóór Jezus dat doopen wordt aangetroffen. Zoolang doopen werkelijk doopen bleef, d. i. geheel onder het water gedompeld en bedolven worden, behield het zinnebeeld als zinnebeeld zijn kracht; maar ik vraag u: is bij den doop, zooals hij thans bediend wordt, het symbool niet verdwenen? 't is geen doopen, geen indompelen, geen begraven meer; 't is besprenkelen met eenige druppelen waters; dat symbool heeft zijn schoone taal verloren; het spreekt niet meer van afleggen en sterven van den ouden mensch, van rein worden, van wedergeboorte, van verrijzen tot een nieuw leven; de zinnebeeldige handeling heeft al haar schoon verloren; ze spreekt niet meer tot ons. Een flinke, krachtige *handdruk* is een schoon symbool van hartelijkheid, van belangstelling, van vriendschap; maar als men nu eens besloot om voortaan in plaats van dien handdruk te geven, met den top van den eersten vinger des eenen den top van den eersten vinger des anderen *even aan te raken*, zou men dat niet belachelijk moeten noemen? zou men daardoor niet de symbolische beteekenis van dien veelzeggenden handdruk geheel opheffen? 't is bij den doop evenzoo.

Maar al ware dit ook niet het geval, al voerde men zelfs, zooals bij enkele sekten onzer dagen, de indompeling weder in, dan zou die doop toch voor den Christen geen zin hebben, omdat al de denkbeelden en gezindheden, die door dat symbool worden vertegenwoordigd, voor ons niet meer bestaan. Dat Christenkind of die volwassen Christen heeft niets af te

leggen en aan te nemen; zij *veranderen niet* van godsdienst, zij behoeven niet te breken met hun verleden, zij gaan niet over van een ouden naar een nieuwen godsdienst, niets van dat alles; door hun geboorte uit Christenouders in een Christelijke gemeente behooren ze terstond tot de Christenen, zooals men Nederlander is en blijft door zijn geboorte in Nederland, er kan dus geen sprake zijn van *opnemen* in de gemeente; er valt niet op te nemen; door de geboorte behoort men er feitelijk toe en daaraan is niets te veranderen; men kan later, als men wil, het Christendom afzweren, maar zoolang dat niet is geschied, blijft men Christen. Men heeft dit later dan ook wel gevoeld; (en ik begrijp niet, dat er nog zooveel tegenwoordig gevonden worden, die het niet schijnen te voelen) want wat heeft men in den loop der tijden gedaan? Men is aan die handeling allerlei beteekenis en kracht gaan toeschrijven, die er oorspronkelijk in geen deele aan verbonden was, men heeft in de Catholieke kerk den doop voorgesteld als *noodig tot zaligheid*; dat water moest de erfzonde afwasschen. De Hervormden hebben later geleerd, dat de doop in de plaats der besnijdenis is gekomen; nu, dat gelijkt nergens naar! dan moest men ook de meisjes niet doopen; elders weer lezen we in belijdenisschrift of formulier de verklaring, dat de doop is: »het onmisbaar waterbad, waardoor ons wordt verzekerd, dat de eenige offerande van Christus ons ten goede komt en waardoor ons wordt betuigd, dat de zonden ons vergeven en we in het heilig genadeverbond van God zijn opgenomen." Zie, als men het met zulke denkbeelden eens is, dan laat het zich begrijpen, dat men den doop op grooten prijs stelt; maar hoe iemand, die op modern standpunt staat op den doop zoo gesteld kan zijn, bevreemdt mij ten hoogste. Al de voorstellingen, die ik noemde gaan uit van de stelling, dat de »kerk» is de door God verordende heilsinrichting, waarin de menschen voor de zaligheid moeten worden opgevoed en door den doop nu wordt dat kind in die inrichting, in dat instituut opgenomen. Verbeeld u, aan dat *kind* te verzekeren, dat zijn zonden vergeven zijn! »'t Is waar" zegt het formulier, »de kinderen verstaan deze dingen niet, maar daarom mag men ze van den doop niet uitsluiten, aangezien ze ook niet weten, dat ze in Adam der verdoemenis deelachtig zijn (zij zijn »in zonden" zoo staat er, nota bene! in 't formulier,

geboren"; zonde zou nog eenigen zin hebben). Welk een rede-
neering! de moeite van 't weerleggen niet waard!

Gij hebt geheel andere opvattingen en een geheel ander
kerkbegrip; ja, juist; en daarom beweer ik, dat de doop voor
hen, die niet op het oude standpunt staan, geen zin heeft;
hij heeft tot ons, als we ten minste onze moderne beginselen
goed begrijpen, niets wezenlijks meer te zeggen, hij is een
ledige vorm geworden. Dat de kinderen zelve niets aan dien
doop hebben is *een bewijs te meer* van zijne ongepastheid;
eene zinnebeeldige handeling moet toch in de eerste plaats
begrepen worden door den persoon met wien of ter wille
van wien zij geschiedt; maar bij den doop is dat kind geheel
lijdelijk, het verstaat er niets van, 't gaat geheel buiten zijn
weten om.

Ik weet niet, welke afdoende bezwaren tegen deze mijne
beschouwingen zijn in te brengen; wel maken sommigen
bedenkingen, maar deze doen naar mijne overtuiging, niets tot
de hoofdzaak af. Zoo hooren we: 't is toch geen kwaad, als
men een kind laat doopen;" als 't kwaad was, zou 't ook
geen dag langer mogen blijven bestaan; maar is dat nu een
steekhoudende bedenking? Als gij vast doet gij ook geen
kwaad; voor menigeen zou 't wel heel goed zijn als hij wat
meer vastte; maar gij hebt toch dat vasten als *godsdienstige*
handeling niet behouden en overgenomen uit de Cath. Kerk;
een kruis slaan is ook geen zonde, maar gij hebt het toch
afgeschaft; waarom den doop niet? en toch, wélbeschouwd,
doet men schade aan de waarheid, de zuiverheid, de eenheid,
aan de harmonie van 't godsdienstig leven, als men een vorm,
die niets meer is dan een vorm, waaraan pit en merg ont-
breken, blijft in stand houden; zoo stijft men zich zelve en
anderen in ongepaste vormvereering; er moet volkomen over-
eenstemming zijn tusschen de idee en den vorm.

We hooren ook deze bedenking: 't is zoo goed dat de doop
bediend wordt, want dan is er zulk eene geschikte aanleiding
om de ouders ernstig te wijzen op hunne dure plichten en
heilige verantwoordelijkheid bij de opvoeding hunner kinderen;
zeker, daar is niets tegen; maar dat woord kan ook tot hen
worden gericht in hunne woning. De geboorte van een kind
is eene gebeurtenis, die in de eerste en voornaamste plaats
het *huiselijk* leven raakt en waarmede "de gemeente" als

zoodanig eigenlijk niets te maken heeft, evenmin als met het huwelijk. 't Is een huiselijk feest als de nieuwe wereldburger is verschenen en alles goed is afgelopen; goede ouders zijn daar dankbaar voor en hunne betrekkingen en *vrienden*, waartoe ook de predikant kan behooren, kunnen dan hunne hartelijke belangstelling toonen en hunne beste wenschen uiten. Maar wil men nu toch »de gemeente" er ook in betrekken, die zeer dikwijls echter die ouders volstrekt niet kent; wil men aldus redeneeren: dit kind behoort tot de christelijke gemeente en de leden moeten deelen in elkanders vreugd en smart, welnu, dat kan geschieden. Laat de voorganger bij de godsdienstoefening, namens de gemeente, die ouders ernstig en hartelijk toespreken, dat is best; maar dat kan even goed gebeuren en dat woord verliest niets van zijn kracht als dat kind niet aanwezig is en niet eenige druppelen waters op zijn hoofd krijgt; dat kind behoeft daar niet te verschijnen; de tegenwoordigheid van dien kleine is zelfs vaak zeer hinderlijk; hoe dikwijls heb ik het ondervonden dat door het schreien en schreeuwen van een kind — en als er één begint volgen er doorgaans meer — de indruk van het woord verloren ging, omdat de moeder al hare aandacht wijdde aan dat weenend wicht en zenuwachtig werd als het niet ophield.

Tegenwoordig laten dan ook sommige predikanten het kind pas binnenkomen na de toespraak; dan wordt het gauw gedoopt en dan maar dadelijk weer weg! en toch zelfs dan gebeurt het wel, dat het kind een geweldige keel opzet, (zoodat de spreker zich zelve bijna niet verstaat) wanneer het verschrikt wordt door dat water, dat daar plotseling op zijn hoofd of in zijn oogjes druppelt. Niemand maakt mij wijs, dat de ouders geen indruk ontvangen van eene ernstige opwekking, indien ze niet tevens *zien*, dat hun kind gedoopt wordt. Maar bovendien, waarlijk *goede* ouders zullen ook zonder die toespraak en doop, hunne kinderen wél zoo goed mogelijk opvoeden; en *slechte* ouders zullen door die ééne doopsbediening niet in rechtgeaarde en nauwgezette opvoeders veranderd worden. Hoe menigmaal wordt in onze dagen bij de samenkomsten der gemeente, gewezen op het groote gewicht der opvoeding, hoe dikwijls wordt tegenwoordig, nu onze prediking veel meer op het practische leven gericht is,

't een en ander gezegd, dat voor ouders en opvoeders dienstig is; vroeger werd dat zoo niet gedaan en bewaarde men die wenken totdat de doopsbediening plaats had.

We hooren ook deze bedenking: ja, maar er zijn toch altijd menschen die aan dien vorm hechten en ter wille van dezulken, opdat gij hun geen ergernis geeft, is 't beter den doop te behouden. Doch dan vraag ik: is de reden, waarom zij aan dien doop hechten, geldig en grondig? kunnen zij uit overtuiging hunne gehechtheid verdedigen? zou 't niet meestal zijn: de macht der traditie, die hen beheerscht? Maar bovendien, met zulke redeneeringen kan men elke hervorming en iederen vooruitgang op verschillend gebied, bestrijden en tegenwerken; er zijn en zullen altijd blijven menschen die van het dierbare »oude» niet scheiden kunnen; iemand die meent dat die doop onmisbaar is voor den bloei van 't godsdienstig leven, behoort eigenlijk niet te huis in eene Remonstrantsche gemeente, die haar oorsprong te danken heeft aan de begeerte om zich vrij en ongehinderd te kunnen ontwikkelen en dus ook weg te doen alles wat daarin zou belemmeren. Ik kan mij niet voorstellen, dat iemand die doordrongen is van de moderne beginselen, niet zou willen behooren tot eene gemeente, waar geen doop meer bediend wordt. Jezus en Paulus en Luther hebben, toen zij optraden, ook niet gedacht: deze en die is nog zoo gehecht aan 't vasten en offeren, aan 't biechten, enz. dus we zullen deze dingen maar stilletjes laten bestaan en er ons niet tegen verzetten, al behooren ze niet meer bij onze veranderde inzichten; neen, ze gingen recht op hun doel af en braken moedig met alles wat niet strookte met hun standpunt, hoevelen zich ook ergerden.

't Is opmerkelijk, dat in den bundel godsdienstige liederen van den Protestantenvbond geen enkel gezang voorkomt om bij den doop of het avondmaal te worden aangeheven; heeft men gevoeld, dat deze in zulk een modernen liederenbundel niet meer pasten?

Ook hoort men wel: als men die beide ceremoniën ook wegneemt, dan verdwijnt alle poëzie uit het godsdienstig leven. Ofschoon »de Gènestet» beweerd heeft, dat men *overal* poëzie kan vinden als men haar maar wil zoeken, is 't mij nog niet gelukt haar in die vormen van doop en avondmaal te ontmoeten: dan heb ik zeker nog niet diep genoeg gezocht en ben ik te

prozaïsch; maar welke poëzie er steekt in dat verminkte symbool des doops, is mij niet duidelijk; men moet er dan met geweld poëzie in leggen en van *buiten af* aanbrengen, maar ze zit er niet *binnen* in. Het eerste geschrei, de eerste kreet van een pasgeboren kind mogen als een lied vol poëzie klinken in de ooren van den vader of de moeder, doch als wij die tonen vernemen bij gelegenheid van 't doopen van dat kind, dan is dat voor ons allesbehalve poëzie en ik denk voor die ouders, in die oogenblikken, ook niet. Poëzie, nu ja, dan kunnen we ook de Mariavereering en andere vormen uit de Roomsche kerk wel weer overnemen, daar kan men ook wel eene poëtische zijde aan gaan zoeken — en vinden ook, zeggen de kenners — maar *wij* zouden dat toch niet willen? en waarom dan wel den doop behouden?

Inderdaad, ik kan geen voldoende en afdoend argument bedenken tegen de afschaffing van den doop. De predikanten, die hem nog toedienen, behandelen hem dan ook zóó, dat er heel iets anders van geworden is; (men kan daarbij wel heel mooi phantaseeren en idealiseeren, maar dat is hier de quaestie niet) maar ze hebben daardoor teweeggebracht, dat de aard van den oorspronkelijken doop geheel ontaard is; en ik heb niet bespeurd, dat nu die vorm zooveel schooner, verheffender en doeltreffender geworden is, dat hij nu geheel in harmonie is met onze beginselen; 't is zowat wringen en eenigszins vervormen van het oude; zoo heb ik wel eens hooren verhalen, dat sommigen doopen in den naam »der gemeente» ja, zelfs in naam van of met het oog op »het ideaal!» Hoe komt men er bij? heel duidelijk maakt men de zaak er niet door. Waarom niet liever flink doorgetast en dien versleten vorm opgeruimd, dan door allerlei kunstgrepen hem zijn toringachtig leven te doen voortsleepen.

Ons blijft genoeg ook van poëzie over. »Ons blijft,» zooals in een onzer liederen zoo waar en schoon wordt gezegd, »ons blijft des *geestes* doop.» En daarmede het beste, 't ééne noodige. Als we met geest gedoopt zijn, dan zullen we om met het doopsbevel te spreken — »het Evangelie prediken aan allen»; het Evangelie! dat is de roepstem: zoekt het licht! reinigt uw hart! staat in de vrijheid! beheerscht u zelve! hebt lief zonder grens! dan zult gij 't goede verkondigen op allerlei wijze en in allerlei vorm, door uw lach en uw traan,

door uw vriendelijken blik of uw streng gelaat, door al wat gij doet en laat. Als de doop des geestes door ons ondergaan is, dan zullen we 't Evangelie verkondigen in huis, aan man en vrouw, aan kind en dienstbode; dan zullen we overal spreken uit overtuiging, het opnemen voor recht en waarheid, dan leven we zoo, dat we toonen niet met water maar met geest te zijn gedoopt, als geestverwanten van Jezus, als ware menschen vrienden, als kinderen Gods. Wij moeten anderen doopen met geest, zoodat zij, als ze in onze omgeving zich bevinden, gedompeld worden in eene reine, frissche, versterkende levenslucht, die den mensch goed doet, verkwikt, vertroost, verheft! Laten zoo de ouders hunne kinderen doopen, dat is hun taak, dan toonen ze waarachtig liefhebbende ouders te zijn. Als die *geestesdoop* werd afgeschafft, dat zou vreeselijk zijn! hij moet blijven zoolang er menschen leven. Helaas! duizenden laten wel hunne kinderen doopen met water in het kerkgebouw, maar daarbij blijft het! ach, hoe menig kind, wordt in zijn huis gedompeld in eene onreine, door de zonde verpeste lucht. Arme schepselen! Laat ons met geest doopen; dat moet iederen dag geschieden; we moeten *dagelijks* doopen en evenzeer dagelijks gedoopt worden; dat zal heerlijk zijn voor kinderen en volwassenen! dat zal ware poëzie brengen in 't vaak eentonige, nuchtere, platte, prozaische menschenleven; als alle gemeenteleden dien geestesdoop toepasten, welk een zegen zou dat opleveren voor de gemeente; dan komt door hem meer en meer het koninkrijk Gods!

Lochem, juni 1891.

B. C. J. MOSSELMANS.

(Slot volgt)

UIT DE ALGEMEENE VERGADERING.

Op den tweeden en derden Juni jl. werd in het kerkgebouw der Remonstrantsche gemeente te Rotterdam de algemeene vergadering gehouden, onder leiding van den Heer J. A. Beijerman als voorzitter en den Heer W. M. de Vries als assessor. Het Secretariaat werd, wegens ongesteldheid van den Heer v. Oorde waargenomen door diens secundus den Heer W. A. Terwogt, terwijl voor deze vergadering als secundus werd aangewezen de Heer A. A. Humme.

De voorzitter, opende haar met de volgende toespraak :

Broeders!

Te midden van de politieke verkiezingsdrukte, die thans in ons vaderland heerscht en waardoor de hoofden zoo warm gemaakt worden, eens kalm een paar dagen te vergaderen ten einde de belangen te bespreken van het godsdienstig gemeenschapsleven, dat aan onze zorgen is toevertrouwd, mag inderdaad eene verkwikking heeten.

Niet als partijgenooten, aanhangers van of strijders voor eene bepaalde politieke of godsdienstige denkwijze ontmoeten wij elkander hier, — maar als broeders die, welke ook hunne godsdienstige denkwijze zij, zich juist als godsdienstige menschen verbonden gevoelen door een beginsel dat wij allen als het kostelijkst goed bewaren, verdedigen en in practijk brengen willen: het beginsel van vrijheid en verdraagzaamheid.

Dat was steeds de fiere leuze der Remonstranten; zij is

nog de onze en wij zijn trotsch op die erfenis, ons door de vaders nagelaten. Die leuze is de voorwaarde voor rustigen theologischen ontwikkelingsgang; zij kweekt geen doleantie maar is de macht die alleen de gemeente kan samenbinden en houden, omdat niets haar verhindert in vroomheid alleen het ééne noodige te zien.

Richtingen in het godsdienstig denken zijn voor een tijd slechts; orthodoxe, evangelische, moderne zienswijzen vervormen, wijzigen zich, ontstaan en vergaan; wie alleen als partijgenoot zich met anderen vereenigt, ziet zich ras van dak en huis beroofd, van partijgenooten vervreemd. Maar in een kring waar vrijheid en verdraagzaamheid de grondzuilen zijn van het godsdienstig gemeenschapsleven, brengen die wijziging en vervorming geen scheiding tusschen broeders die de vroomheid liefhebben en van haar spreken in woord en daad.

Al wordt die waarheid in iedere gemeente der Broederschap in eere gehouden, gepredikt, zij staat ons op deze vergadering nog duidelijker voor den geest, nu wij, hoogleeraar, predikanten en afgevaardigden hebben te beraadslagen over de middelen die tot handhaving en steeds krachtiger uitbreiding dier leuze kunnen strekken.

Die middelen hebben reeds veel gebaat, want steeds meerderen zoeken daarom onze gemeenschap; heeft ergernis om het Calvinistisch drijven in andere kerken velen tot ons doen overkomen, men heeft zich tot *ons* gewend wjl de historie bewees dat in die leuze de kracht lag van ons innig godsdienstig gemeenschapsleven.

Daarover verheugen wij ons; het versterkt bij ons het bewustzijn dat de Broederschap nog niet heeft uitgediend, maar in ons vaderland eene grootsche roeping heeft te vervullen.

Dat bewustzijn was oorzaak van de hartelijkheid waarmede gij elkander het „Welkom” hebt toegeroepen; is oorzaak van den ernst waarmede ik u hier welkom heet, u, die ten vorigen jare de eer mij aandeed mij het voorzitterschap der vergadering op te dragen.

Als broeders zijn wij hier te zamen!... Maar daaruit volgt dan ook dat wij hartelijk belang stellen in elkanders leven en werken, in het lot der predikers en der gemeenten; daaruit

volgt dat gij uwen voorzitter tot tolk maakt van de goede gedachten en stemmingen die er zijn in uw hoofd en hart voor hen wier leven zich in het afgelopen genootschapsjaar kenmerkte door bijzondere gebeurtenissen.

Daar vestigt zich het oog 't eerst op u, hooggeachte Professor! in zoo menig opzicht aller leermeester, aller vriend. Had ik reeds het voorrecht in besloten kring namens uwe kweekelingen aan het Seminarium van vroeger en later tijd u te mogen gelukwenschen met de herstelling van uw huiselijk leven, — het hier te mogen doen in naam van deze vergadering acht ik een eer. De laatste jaren brachten zoo menige schaduw op uwen weg; uwe vrouw, uw broeder, uwe vrienden Rauwenhoff, Bok e. a. ontvielen u: wij verblijden ons dat in den zomer van het afgelopen jaar een zonnetje over uw huis en hart gekomen is. Blijve zij lang u koesteren, die vriendelijke zon van het echtelijk leven en nu wij allen weten hoe èn gij èn uwe vrouw ons genootschap en zijne kweekschool liefhebt, kan het u niet verwonderen dat wij allen instemmen met de bede: God spare Tiele en zijne vrouw lang voor elkander en voor de Broederschap!

Van hem tot u, mijn vriend Sax, is een groote sprong, zoowel wat leeftijd als ervaring betreft. Toch leeft er ook in u, den jongste der door hem tot den predikdienst gevormde en gewijde leerlingen, iets van zijnen geest. Met hartelijke ingenomenheid drukken wij u de hand in het vast vertrouwen dat gij een trouw bedienaar van het Evangelie en een goed Remonstrant u zult betoonen. Klein nog is de kring die u tot zijn prediker begeerde, maar die kring is gelegen in het rijk van bloemen en vruchten.

Moge dat eene profetie zijn van uwen arbeid en uw leven!

Bloemen van hartelijke genegenheid en belangstelling waren het, broeder Horst, die de Lochemsche gemeente u bood toen gij wenschet in haar midden te blijven; de woorden en vormen waarin en waaronder men u van aller liefde gesproken heeft, zijn u zeker hoogst aangenaam geweest en wij hebben er ons hartelijk in verblijd.

Dat zou ik ook willen zeggen tot broeder v. d. Pot die te Waddingsveen zijne 25jarige ambtsbediening herdacht, maar hij is in de laatste jaren niet gewoon met ons te vergaderen. Toch zult ge het zeker allen hier willen uitspreken dat ge

den arbeid waardeert door hem in zijn kring verricht en wenscht dat hij nog lang zegenrijk werken moge!

Tot zegenrijk arbeiden maakt ge u op, gemeente van Hoo-geveen, voor het eerst als onze jongste zuster hier uitgenoodigd: wij brengen u onzen heilgroet en zullen met belangstelling uwe pogingen tot kerkbouw, straks tot het bekomen van een eigen prediker volgen.

Houd het vaandel, dat thans ook u is uitgereikt, hoog en onbesmet.

Aan de rei der oud-predikanten is er een ontvallen.

Gombertus Willem van der Pot, emeritus-predikant der Rotterdamsche gemeente, een mijner voorgangers te Leiden. Het verslag der Commissie sprak reeds van zijne verdiensten en na zoovele jaren leeft de herinnering aan zijn persoon en werk in de Leidsche gemeente nog bij velen. Slechts éénmaal ontmoette ik hem, toen hij als »Curator voor vacerende kerken» over den proponent te beschikken had; gij ontslaat mij dus zeker van eene persoonsbeschrijving die slechts door anderen mij kan geleverd worden. Maar daarom zal het u goed zijn te vernemen dat in het eerstvolgend nummer van het tijdschrift zijn beeld u geschetst zal worden door De Ridder Sr. Wie zou het beter kunnen doen dan de man die 55 jaar zich zijn vriend mocht noemen!

Uit ons midden ging mijn tijdgenoot Ritter, de gevierde predikant der Utrechtsche gemeente, de man die met zijne »Paedagogische fragmenten» niet alleen een naam als opvoedkundige zich heeft verworven in Nederland maar die in de oude bisschopsstad gedurende het 9tal jaren dat hij er arbeidde, een krachtige gemeente heeft gevormd, die voor hare druk bezochte samenkomsten een grooter gebouw behoefde, eene gemeente die hem beminde en niet licht vergeten zal. Al rouwt nu het Sticht om zijn heengaan, het zal zich toch gaarne vereenigen met onzen wensch dat hij nog lang van uit het redactie-bureau met eene krachtige en heldere stem spreke moge!

Dan missen wij Mosselmans. Ik behoef zijn portret u niet te schilderen, gij hebt het voor oogen; ik behoef u van zijn lijden niet te verhalen, gij allen hebt er met deernis van gehoord.

Het was niet zijn wensch Groningen te verlaten en de

Groningsche Remonstranten hadden zoo gaarne hem behouden. Er is eene tragedie afgespeeld in het Noordsche Amsterdam. Mocht waar hij niet meer behoeft te spreken, zijn lijden worden verzacht en beschikke God over hem nog menig jaar van arbeid en levensgenot!

Groningen heeft zijn opvolger reeds aangewezen; dienvolge zal Leiden voor den weldra vaceerenden zetel een plaatsvervanger moeten zoeken, — gij zult het begrijpelijk vinden dat de voorzitter dezer vergadering in dubbele kwaliteit vurig wenscht dat die personenverwisseling geen schade doe noch aan den bloei der Leidsche, noch aan die der Groningsche gemeente!

Met smartgevoel staart ge op de ledige plaats in het moderaamen, eene heftige ongesteldheid verhindert v. Oorde op zijn post te zijn; uw aller bede is zeker voor zijn spoedig herstel!

Een nieuwe Secretaris werd door de Commissie benoemd; een man die, met de wet in de hand, geweldig is in het heerschen; dit heeft Rotterdam, dit heb ik zelf reeds onderzonden; maar een man die in ijverig dienen van en hartelijke liefde voor de Broederschap en de broeders reeds zijne sporen heeft verdiend. Hem, op dien eerezetel zij van onzentwege een eeresaluut gebracht!

De beschrijvingsbrief, u gezonden, is niet zoo gevuld dat wij om hare lengte vermoeiende zittingen zullen moeten houden, het verslag der Commissie heeft niet vele ingrijpende voorstellen.

Dat acht ik in meer dan één opzicht gelukkig; het is beter dat ieder in eigen kring hard werkt en naar de wet leeft, dan dat men veel over wetswijzigingen, die toch niet altijd verbeteringen zijn, redeneert.

Toch hoop ik dat bij den arbeid, die voor ons ligt het u niet ontbreken moge aan wijsheid, een helder inzicht in het waarachtig belang van de Broederschap, hare kweekschool en de gemeenten! Moge heilige geest in u zijn!"

De commissie brengt, bij monde van haren secretaris, den Heer Schim v. d. Loeff verslag uit over hetgeen haar omtrent de gemeenten bericht werd en over haren arbeid. Daaruit bleek dat het ledental der Broederschap met 230 personen

was vooruitgegaan, zoodat wij er thans 8877 tellen, die bij de verschillende gemeenten behooren.

Dat cijfer, zoo voegen wij er aan toe, geeft wel aan hoe-velen bij verschillende gemeenten als lid zijn ingeschreven, maar omvat noch de personen die zich met der woon gevestigd hebben in plaatsen waar geene gemeente bestaat, noch hen die, na verhuizing, vergaten hunne attestatie op te vragen en in te leveren. In vele gemeenten geldt de bepaling dat wie verhuisd is naar eene andere plaats, van de ledenlijst wordt afgeschreven en dus niet meer wordt medeggeteld.

Daarom zou het wenschelijk zijn dat Remonstranten, die verhuizen naar eene plaats waar geene gemeente bestaat, of hun best deden de verstrooide Remonstranten in hunne nieuwe woonplaats samen te brengen en een poging aan te wenden tot gemeentevorming, of, indien dit niet mogelijk is, dat zij er dan prijs op stelden zich te scharen onder de »algemeene leden,» waartoe bij iedere gemeente gelegenheid is. Wie leest dat er 8877 Remonstranten in Nederland zijn, heeft daarin een slechts zeer betrekkelijk cijfer.

De Rotterdamsche gemeente is in het afgelopen jaar zeer krachtig met 103 leden toegenomen, er openbaarde zich eene toenemende belangstelling in het godsdienstonderwijs en zij werd twee malen door een legaat één van f 500 en één van f 100 ten bate van de kerkfondsen verblijd.

De belangstelling in de godsdienstoefeningen te 's-Hage blijft groot, terwijl men verlangend uitziet naar een geschikt lokaal voor godsdienstonderwijs.

Ook Utrecht, Meppel en Delft juichen over den voortdu-renden bloei der gemeenten.

Hoogeveen, de jongste zuster, brengt een fonds bijeen tot het stichten van een kerkgebouw en hoopt nog vele gaven daarvoor te ontvangen. De vergadering besloot haar daartoe te schenken de som van f 385, het restant der renten uit het legaat Bloem.

Omtrent het catechetisch onderwijs te Schoonhoven en Zevenhuizen had eene wijziging plaats, het is nu opgedragen aan den Heer H. de Hoog, godsdienstonderwijzer van den Ned. Prot. bond te Gouda.

De kerk te Boskoop werd voorzien van nette, met kussens gedekte banken in plaats van de onbruikbaar geworden stoelen.

Van eene belangrijke gift mocht de commissie mededeeling doen. De oud-hoogleraar der Broederschap Dr. Joh. Tideman had ten geschenke gegeven zijn handschrift: »Een vervolg op de Biografische Naamlijst.» Dit handschrift zal nu in den loop van dit jaar worden bewerkt, terwijl zoowel de commissie als de vergadering den hoog bejaarden auteur schriftelijk voor zijn geschenk, zijn arbeid dankten.

De Heeren Mosselmans en Ritter werden uitgenoodigd het vast lidmaatschap der vergadering te aanvaarden. Beiden namen het met erkentelijkheid aan.

Het college van Professor en Curatoren brengt een gunstig rapport uit omtrent de studenten der kweekschool. De twee candidaten Hooykaas en Eldering hopen in het najaar het proponent-examen af te leggen; De Jong deed met gunstigen uitslag het 1ste gedeelte van het candidaats-examen en Bax denkt spoedig de propaedeutische studiën achter den rug te hebben.

Aan de weduwen- en weezenbeurs werd opnieuw voor een tijdstip van 10 jaren f 20 p. jaar toegestaan, terwijl het pensioenfonds te beginnen met het volgend jaar f 300 uit de kas der Broederschap zal genieten.

Commissarissen van het pensioenfonds hadden een zeer gewijzigd Reglement den deelnemers aangeboden en mochten de voldoening smaken dat bijna alle wijzigingen werden goedgekeurd. Alle gemeenten beloofden eene verhoogde bijdrage terwijl de predikanten voortaan 1 pCt. van hun inkomen p. jaar zullen storten. Op die wijze hoopt men de uitkeering aan de emeriti-predikanten iets te doen stijgen en de reservekas van het fonds te versterken.

De gewone ondersteuning aan de minder welgestelde gemeenten werden wederom toegestaan.

De gemeente te Haarlem had een voorstel ingediend van ingrijpenden aard. Zij wenschte namelijk dat men bij het beroepen van een predikant aan de gemeente eenige meerdere vrijheid zou geven, door namelijk de beroeping van een predikant uit andere kerkgenootschappen toe te staan wanneer, bij het ontstaan eener vacature, het getal predikantsplaatsen bij de Broederschap het gezamenlijke cijfer van hare dienstdoende predikanten en proponenten overtreft.

Dat voorstel, door Haarlem verdedigd, door enkelen gedeel-

telijk ondersteund, door de Commissie en »Professor en Curatoren» krachtig bestreden, werd verdaagd tot de volgende algemeene vergadering, opdat eerst alle besturen zouden kunnen kennis nemen van de argumenten van verdediging en bestrijding.

Het monument op het graf van wijlen Prof. v. d. Hoeven, op de begraafplaats te Utrecht opgericht, verkeert in droeven toestand. Herstelling misschien geheele vernieuwing, is dringend noodig. Of men nu zich zou tevreden stellen met het afbreken van het monument en het plaatsen van een eenvoudigen gedenksteen dan wel of men een nieuw en even grootsch monument zou doen verrijzen, waren twee denkbeelden die de vergadering eenigen tijd bezig hielden. Sommige gemeenten hadden reeds bijdragen toegezegd maar het was nog niet voldoende. De vergadering wenschte evenwel niet dat er gelden uit de kas der Broederschap voor zouden worden verstrekt. Men zal dus de gemeenten en particulieren tot het geven van eene bijdrage uitnoodigen.

In plaats van den Heer Slotemaker werd de Heer v. Gorkom als curator, in plaats van den Heer de Meijier werd de Heer Struben tot lid der Societeitscommissie benoemd.

Het moderamen voor het volgend jaar zal zijn samengesteld uit de Heeren W. M. de Vries, voorzitter, G. Buisman, assessor, H. A. v. Oorde en W. A. Terwogt als eerste en tweede Secretaris, terwijl de Kerk van Amsterdam, als Boekhoudster der Broederschap, den Heer Aug. Kalff afvaardigt.

Niet onvermeld mag hier blijven dat de Heer Aug. Kalff reeds gedurende 25 jaren dien post van vertrouwen vervult. De Commissie, die de rekening had nagezien en in orde bevonden, liet dit feit niet onopgemerkt voorbijgaan en bracht, evenals de voorzitter, hem innigen dank voor wat hij voor de Broederschap had gedaan. Dat de belangen onzer Societeit opnieuw hem werden aanbevolen, behoeft ternauwernood vermelding. Dat hij nog lang voor de Broederschap mede gespaard blijve, is aller wensch.

VAN DE REDACTEURSTAFEL.

De omslag van deze aflevering heeft onze lezers reeds geleerd dat er eenige wijziging is gekomen in de redactie. De Heer W. M. de Vries heeft zijn redacteurschap nedergelegd en in zijn plaats is opgetreden Dr. J. Herman de Ridder Jr te Meppel. In ons tijdschrift brengt dit natuurlijk geen verandering. Ook de nieuwe redactie zal zich inspannen om het inderdaad te maken tot een stem uit de Remonstrantsche Broederschap, sprekende over de dingen die haar betreffen, en zal met onpartijdigheid de verschillende elementen in onze Broederschap aan het woord laten. Wij wenschen niets liever dan dat ons tijdschrift het orgaan wordt van alle Remonstrantsche gemeenten, en juist daarom stellen wij onze kolommen gaarne beschikbaar voor hen, die meenen dat ze iets te zeggen hebben. Zoo stonden wij reeds in deze aflevering met volle vrijmoedigheid eenige plaats af voor den emeritus-predikant van Groningen, Mosselmans, van wien reeds lang bekend is hoe hij denkt over doop en avondmaal. Wij gaven hem gaarne gelegenheid hier zijn denkbeelden te uiten, niet twijfelende of anderen zullen zich misschien juist daardoor opgewekt gevoelen die oude plechtigheden te verdedigen. Het spreekt van zelf dat de redactie verantwoordelijk is alleen voor niet-onderteekende stukken.

Een tweetal brieven ontvingen wij naar aanleiding van het opstel over Onze Godsdienst oefeningen van X te Arnhem. De heer P. S. uit Groningen getuigt van zijn sympathie over wat de heer Houwink geschreven heeft en wijst in verband daarmede op: Volksvoordrachten over den Godsdienst, waardoor z. i. meer belangstelling ten gevolge van juister kennis zou gewekt worden. Hij vestigt daarop de aandacht der Remon-

strantsche gemeentebesturen en meent dat de zaak van den godsdienst daardoor zou worden gediend.

De heer W. M. S. J. te Apeldoorn meent dat bij dit kort geschrijf tusschen X en den Heer Houwink de waarheid in het midden ligt. Hij stemt toe dat het door den eersten schrijver gewenschte zou leiden tot een doode vormelijkheid, maar meent daarom toch te mogen wijzen op het wenschelijke van eenig ceremonieel. Staande zingen en bidden, orgelspel terstond na 't amen, misschien ook versiering van de wanden onzer bedehuizen met platen of spreuken, dat alles kan z. i. medewerken tot stichting. Dezelfde schrijver heeft met veel sympathie in de vorige aflevering gelezen wat Dr. de Ridder schreef om het Zondagsboek van Dr. Brandt aan te bevelen, maar hij heeft één bezwaar. Hij vreest, dat Dr. Brandt onwillekeurig het heiliger van uitvluchten heeft vermeerderd om de godsdienstige samenkomsten na te laten en zou gaarne worden ingelicht of zijn bezwaar tegen het Zondagsboek reden van bestaan heeft. Indien de schrijver die inlichtingen van ons wenscht te ontvangen, dan willen wij gaarne uitspreken dat dit bezwaar ons louter denkbeeldig toeschijnt. Immers, het laat zich moeielijk denken dat iemand die genoeg behoefte gevoelt aan de wijding van den godsdienst om naar lectuur te grijpen als die door het Zondagsboek wordt geboden, een dergelijk uitvluchtje zou zoeken om niet naar de kerk te moeten gaan. Van een kind kan men zich zoo iets denken, maar niet van een mensch. Het komt ons voor dat de schrijver zich hier overdreden bezorgd toont.

Eindelijk ontvingen wij nog een schrijven van S. uit R., die het ons zeker ten goede duiden zal als wij de hoofdzaak van zijn schrijven kort wedergeven. S. verheft zijn stem tegen de in sommige gemeenten nog bestaande gewoonte dat het bestuur zich zelf aanvult. Hij twijfelt of het oordeel van een dus gekozen bestuur, wel altijd homogeen is met dat der gemeente; hij vreest dat op het bestuur te groote verantwoordelijkheid wordt geladen, dat de lidmaten niet altijd genoeg nemen met de gevallen beslissing en dat het gevaar dreigt dat zij daardoor onverschillig gaan worden.

Het komt ons voor dat die opmerking overweging verdient. Uitbreiding van kiesrecht is een eisch des tijds, niet alleen op

staatkundig terrein. In de meeste jonge of verjongde gemeenten geschieden deze dingen reeds gelijk S. vermeldt. Maar het komt ons voor dat het belang der gemeenten zou worden bevorderd indien het stelsel van coöptatie (zelfaanvulling) overal werd vaarwel gezegd.

STICHTELIJKE LECTUUR.

Wij willen onder dit hoofd gaarne bespreken wat van stichtelijken aard in ons vaderland verschijnt en vragen dus van hen, die hunne boeken door ons wenschen aangekondigd te zien, toezending daarvan:

Even voordat deze aflevering ter perse ging werd door ons ontvangen: *De zending en het leven des gebeds op Java*, door C. Poensen. *Ter recensie* staat er op geschreven, de bedoeling zal wel zijn: ter aankondiging, want een geschriftje als dit valt niet in de termen om beoordeeld te worden. Het is de eenigszins vermeerderde uitgave der toespraak in een vorig jaar op verschillende plaatsen van ons vaderland gehouden door den bekwamen zendeling, die nu juist benoemd is tot hoogleeraar aan de Indische inrichting te Delft. De uitgave dient tot ondersteuning van den bouw van een schoollokaal, hetwelk onmisbaar te achten is, nevens het kerkje te Wono-Hassi bij Kediri. De emeritus-predikant onzer Broederschap, lid van het Hoofdbestuur van het Ned. Zend. Gen. Ds. J. Herman de Ridder, te 's Gravenhage, nam de zorg voor de uitgave op zich. De vrienden der zending zullen zeker gaarne een steentje voor dat schoolgebouw bijdragen. Zij zullen dus weldoen aan bovengenoemd adres een of meer exemplaren aan te vragen. Het kost *een kwartje*. Maar elke groote of kleine gift daarboven wordt dankbaar aangenomen.

DE R.

BERICHTEN.

In de Commissie tot de zaken der Rem. Broed. is gekozen de heer B. Struben te Meppel. Als voorzitter is opgetreden Prof. C. P. Tiele.

Groningen. Uit het bestaande tweetal is tot predikant door de gemeente gekozen Dr. J. A. Beijerman te Leiden, die het beroep tot onze groote vreugde heeft aangenomen en 2 Aug. hoopt zijn intrede te houden.

Utrecht. Dr. P. H. Ritter heeft met Mei zijn betrekking nedergelegd. Door zijn vele vrienden werd hem ter herinnering een schilderij van Willem Maris geschonken.

Ds. H. W. Kalff van Amersfoort is tot consulent gekozen, en heeft zich ook bereid verklaard de catechisaties waar te nemen. — Door den kerkeraad is het volgende alfabetisch gestelde viertal opgemaakt: G. Buisman te Delft, Ds. H. IJ. Groenewegen te Dokkum, A. A. Humme te Oude-Wetering, H. W. Kalff te Amersfoort.

Leiden. Zondag 26 Juli denkt Dr. Beijerman zijn afscheidswoord te spreken. Ds. Humme van Oude-Wetering is benoemd tot consulent en werd belast met de catechisaties.

Het beroepingswerk zal op de volgende wijze geschieden: Een viertal wordt gemaakt door bestuur en oud-bestuurders. Als dit door hen tot een 2tal is teruggebracht, zal de gemeente daaruit haar keuze doen.

Boskoop. Onze nieuwe predikant C. D. Sax Jr. deed 24 Mei l.l. zijn intrede, na in dezelfde godsdienstoefening aan de gemeente te zijn voorgesteld door zijn voorganger Dr. J. Herman de Ridder Jr. te Meppel.

ONZE GODSDIENSTOEFENINGEN.

Naar aanleiding van wat onder bovenstaand opschrift in den vorigen jaargang van ons tijdschrift was geschreven eerst door den heer X. uit Arnhem, later door den heer Houwink uit Meppel en eindelijk door den heer P. H. Hugenholtz Jr. in de Stemmen uit de Vrije Gemeente, is deze zaak ook besproken op de vergadering van moderne predikanten uit de Noordelijke provincien, en op verzoek van het moderamen werd dit vraagpunt door mij ter bespreking ingeleid. Elders (in de Hervorming) werd dit referaat in zijn geheel geplaatst met de daarop gevolgde bespreking. Maar omdat wat in dit tijdschrift geschreven is, er de aanleiding toe was, en dus onze lezers geacht kunnen worden daarin eenigszins belang te stellen, wil ik hier in het kort wedergeven wat daar door mij is gezegd en wat anderen daarover in het midden brachten. Om misverstand te voorkomen moet echter niet vergeten worden dat dit geschiedde in een samenkomst van predikanten en dat dus het gesprokene gezegd werd, met het oog op de vraag wat ons predikanten daaromtrent te doen staat.

De aan de orde gestelde vraag luidde:

Moet er verandering gebracht worden in de inrichting onzer godsdienstoefeningen ter wille van veler onkerkelijkheid?

En wat ik daarover in het midden bracht was in hoofdzaak het volgende:

Het hier onderstelde feit bestaat. Er is onkerkelijkheid en er is onkerkelijkheid van velen. Dat te ontkennen was struisvogelpolitiek. Er zijn gansche kringen van onze samenleving die eenvoudig buiten de kerk om leven. Voor velen telt de

kerk niet meer mede, en als zij op den Zondagmorgen de klok hooren luiden, dan weten zij inderdaad niet waar de klepel hangt. Zij denken er niet meer aan gevolg te geven aan de roepstem die daaruit tot hen komt. Een vrouw, die tot mijne gemeente behoort, althans in ons ledenboek staat, antwoordde nog onlangs op de vraag, waarom zij niet ter kerk kwam: 'daar heb ik zoo geen zinnigheid aan.' En dat is het: de zinnigheid ontbreekt bij maar al te velen.

Wij hebben bij deze bespreking rekening te houden met de onkerkelijken, d. w. z. niet met alle ongodsdienstigen, die een *vijandige* houding aannemen tegen de kerk omdat zij de draagster is van den godsdienst, maar met hen alleen die onverschillig zijn, die de kerk niet haten, maar er niet om denken; die den godsdienst niet minachten maar het kerkelijk gemeenschapsleven niet noodig meenen te hebben. En onder deze rubriek behooren heel wat verschillende menschen: kooplieden, die zoo geheel man van zaken werden dat de dingen van het geestelijk leven voor hen alle waarde verloren; onderwijzers, die om het hoofd het hart gaan vergeten; ambtenaars, zich steeds bewegende in denzelfden kringloop; lichtzinnigen, Jan Rap en zijn maat, enz.

Maar er is een bepaalde categorie van onkerkelijken waarop wij meer bepaald hebben te letten, omdat het ons van hen het meest smart. Dat zijn onze jongelui, onze jongens van 16—18 jaar, onze jonge mannen van 18—25. In hun onverschilligheid schuilt een groot gevaar, dat ons morgen zal bedreigen. Dat is een ramp. Een ramp voor hen zelve, omdat niemand ongestraft verwaarloost wat zijn leven kan verheffen; omdat de levensstrijd te zwaar is, het leven te moeilijk, dan dat zij op den duur het voedsel voor hun hart zouden kunnen missen dat onze kerken hun willen geven; omdat straks met die onverschilligheid voor de kerk hand aan hand gaat minachting van den godsdienst, misschien zelfs van het geestelijk leven in zijn vollen omvang. Wat zullen wij daartegen doen?

Om die vraag te kunnen beantwoorden moeten wij het eerst eens zijn over die andere vraag: waar ligt de oorzaak? Wij zijn gewoon allerlei redenen daarvan op te geven, die bij alle verschil toch dit gemeen hebben, dat de schuld altijd wordt

gezocht bij de jongelui. Maar zou het ook goed zijn indien wij de schuld eens zochten niet alleen bij hen? Dat is de bedoeling van dit vraagpunt. Gegeven het feit — betreurenswaardig maar onloochenbaar — dat een onkerkelijke geest velen, onze jongelui vooral, bezielt; wordt gevraagd: ligt de schuld ook voor een deel aan de inrichting onzer godsdienst-oefeningen?

Dat was de bedoeling van het schrijven van X. uit Arnhem, dat aanleiding gaf tot deze bespreking.

Wordt van mij een antwoord gevraagd, dan luidt dat antwoord kort en goed ontkennend. Ik begrijp volstrekt niet *waarom* wijziging in onze godsdienstoefeningen noodig zou zijn, noch *op welke wijze*.

Zonder eenig voorbehoud prijs ik den ernst en de warme belangstelling die spreken uit het schrijven van X. Maar het wil er bij mij niet in, dat zijn jongen iets sprak van zooveel beteekenis toen hij zijn oordeel uitte dat de kerk der Katholieken toch boeide. Het is niet de *vorm* onzer godsdienstoefeningen, die hen afstoot, maar de zaak zelve boezemt hun geen belang in; en al richten wij nu onze godsdienstoefeningen gansch anders in, die het nu gewoon zijn blijven dan toch de kerk voorbijloopen. De kwaal zit te diep dan dat die kan genezen worden door wat toch niet meer is dan een kalmere middeltje. Ik voor mij, ik heb nooit ontdekt dat de onkerkelijkheid voortspruit uit bezwaren, die uit den weg konden geruimd worden door onze godsdienstige samenkomsten anders in te richten.

Maar ondersteld dat het inderdaad wel gewenscht werd, dan begrijp ik niet hoe wij zulke wijzigingen zouden kunnen brengen, dat niet ten slotte het middel erger bleek dan de kwaal. Want in welken geest die wijziging dan naar de meening van X. zijn zou, wordt ons duidelijk gemaakt door de tegenstelling tusschen onzen eeredienst en dien der Katholieke kerk. En daarin ligt inderdaad eenige waarheid. De zoon van X. heeft gelijk: de Katholieke kerk boeit den binnentredende veel sterker, althans veel spoediger dan de Protestantsche godsdienstoefeningen het vermogen; en ten minste de onontwikkelde, de groote massa wordt daar eer aangegrepen dan bij ons. Die het ontkent, heeft misschien nooit in een dier prachtige kathedralen nedergezeten, beschenen door het zachte licht

dat zoo fantastisch schijnt door de gekleurde vensters en zoo geheimzinnig duister laat overblijven in verscholen hoeken, luisterend naar den zachtklinkenden rythmus der liederen of aangegrepen door de machtig ruischende orgeltonen, terwijl de bedwelmende wierookgeur de gansche ruimte vervult. Maar de indruk die daar ontvangen wordt, is dat een diepe, een ernstige? is dat samenzijn op die wijze ingericht zoo waarachtig stichtelijk, zoo verheffend, zoo bezielend?

Geen wonder dat men aanvankelijk den indruk krijgt: wellicht dat wij langs dezen weg ook de schare zouden kunnen verzamelen in onze kerk. En dan raadt men ons tweeërlei: meer tot de zinnen spreken, gelijk dat in de Roomsche kerk geschiedt, en daarbij de gemeente meer zelve handelend laten optreden, want dat zijn dan toch de twee dingen waardoor — naar sommiger bewering — de kerk der Katholieken zoo veel meer boeit.

Zou 't juist gezien zijn? O, het is zeker te betreuren dat uit reactie tegenover de overdrijving der Roomsche Katholieke kerk de eeredienst der Protestanten zoo koel en zoo nuchter is geworden, onze kerken zoo kaal, onze samenkomsten zoo koud. Ik acht het wenschelijk voor onze godsdienstoefeningen de machtige hulp der kunst in te roepen. En ik houd het ook voor onweersprekelijk dat wij, sprekende tot de zinnen de menigte, de onontwikkelden althans, veel spoediger zullen boeien. Met opzet stel ik deze dingen voorop. Maar daartegenover staat een donkere schaduwzijde; en ik ben dankbaar dat wij missen dat zinnenbedwelmende dat misschien voor den minder ontwikkelde zekere machtige bekoring moge hebben, maar dat ons benauwt, dat ons beknelt, dat maakt dat wij dankbaar zijn, indien wij de Roomsche kerk verlaten en met krachtige teugen mogen ademhalen in Gods vrije natuur, dat ons doet hunkeren naar lucht en licht, dat ons brengt in zekere mystieke overspanning, maar het godsdienstig gevoel niet verheffen kan. En als wij dan kiezen moeten, dan heeft de waarachtig ernstige mensch toch liever de koelheid van onze samenkomsten, dan de ongezonde overspanning die ons daar wordt geschonken, want daarbij wordt ingeboet helderheid van hoofd en hart, daar wordt ja! het gevoel geprikkeld, maar in een prikkeling, die ziekelijk is en ongezond. De schare moge er door geboeid worden, maar er is iets beklemmends in dat den eenvoud en de waarheid schaadt.

En evenmin verwacht ik heil van dat andere: de gemeente meer zelve laten handelen. Want ook daaraan is een machtig gevaar verbonden. Met het echt Protestantsch beginsel, dat geen priester kent, handelend in de plaats van allen, schijnt volkomen in overeenstemming als de gemeente zelve handelend optreedt, maar dat is immers niet mogelijk dan door het instellen van zekere vaste vormen of plechtigheden, die door de gemeente kunnen worden verricht, en zoo komt door de achterdeur binnen wat wij juist door de voordeur hebben weggestuurd: die vormelijkheid die de godsdienstoefening laat plaats hebben buiten hart en gemoed van zijn deelnemers om, godsdienstoefeningen die op zich zelf schitterend kunnen zijn, maar ook vaak zoo zinledig. En dat is onmogelijk te vermijden, zoodra een zeker ritueel wordt ingesteld. Te duur is de prijs waarmee gij dan eenige onkerkelijken koopt wellicht: want ernst, eenvoud, oprechtheid gaan te loor. Misschien zou het ons op die wijze met sommigen gelukken, maar de besten, de ernstigsten onzer zouden moeten bekennen dat de winst slechts schijnbaar is. Dat zijn de redenen, waarom ik op de ons gestelde vraag ontkennend wil antwoorden.

Maar een andere vraag, en die heeft vooral bestaansrecht in een samenkomst van predikanten, is of de fout soms ligt aan de wijze waarop de godsdienstoefeningen worden geleid? Het ligt voor de hand, dat wat daarover in het midden werd gebracht meer eigenaardig te huis behoort op een vergadering van mannen, die daarbij als leiders optreden, dan in dit tijdschrift. Daarom wil ik — aanmerkelijk korter — slechts even aanstippen wat daar werd betoogd.

Als het waar is dat onze godsdienstoefeningen niet boeien, dan ligt dat niet aan hare inrichting, maar meest aan ons die daarbij voorgaan. Er is iets verkwikkends in, den heer Houwink te hooren getuigen van zijn liefde voor onze godsdienstoefeningen, een liefde, die natuurlijk schrijver dezes bij ervaring bekend is. Maar voor ons, predikanten, ligt er iets beschamends in dat hij als eerste der daaraan verbonden voordeelen noemt: het hartverheffend, ernstig woord van den spreker, enz. (zie 2de jaarg. bldz. III, IIII). Ons preekwerk, dat is de hoofdzaak, en met kracht wensch ik er op te wijzen dat als wij daarop ons toelagen en trachten onze preeken te maken tot een woord, dat rekening houdt met wat de zoon

onzer dagen gevoelt en wat hem in beslag neemt, daar *moeten* onze godsdienstoefeningen boeien, althans hem boeien die ernstig is en die liefde gevoelt voor den godsdienst. Niet onze „mooie” preeken zijn de beste, maar de beste zijn die waarin wij het meest ons zelve geven, waarin wij zelve gansch en al leven.

Ik geloof dat, als wij iets willen doen om veler onkerkelijkheid te bestrijden, dat wij daarom niet onze godsdienstoefening moeten veranderen, maar dat wij moeten zorgen dat zij bezielde zijn en daardoor bezielend. Wij doen het onze, niet door te veranderen en te hervormen, maar door ons zelve, het beste van ons zijn, te wijden aan onzen heerlijken arbeid. Het is niet waar dat de godsdienstoefeningen der Katholieken zooveel schooner en beter zijn ingericht. Ja, de schare wordt daar eer geboeid dan bij ons, maar overigens herinner ik u dat de menschen daar zitten, niet omdat zij willen maar omdat zij moeten, dan wijs ik u op het weinige eerbied, de geringe aandacht, de luttele oplettendheid die daar wordt gevonden, bewijzen te meer dat zij daar zijn met het lichaam, maar daarom nog niet met het hart. Het hart blijft daar zonder voedsel, het gemoed zonder wijding.

Neen, ik meen wij moeten een andere zijde op en als wij willen trachten iets te doen om de onkerkelijkheid te bestrijden, bepaaldelijk onder onze jongelui, dan vraag ik: wat doen wij feitelijk om hen te winnen? en dan vraag ik daarbij of dan niet veeleer onze catechisaties belangrijk moeten gewijzigd worden. Maar dat is een andere vraag, thans niet aan de orde, en waarover ik in een der volgende afleveringen van ons tijdschrift wellicht het een en ander hoop te plaatsen. Als nu voorloopig maar niet dit eene uit het oog wordt verloren: laat ons het niet zoeken in kunstmiddeltjes, niet in een kunstmatige opwinding, niet in een met alle geweld veranderen van de godsdienstoefeningen die immers *ons* wel voldoen, om daardoor anderen te winnen, die ver buiten staan. Neen, de groote zaak is deze: het onze doen, ons zelve geven, om meer liefde te wekken voor den godsdienst, om dien heiligen levenslust te doen ontwaken, geboren uit het besef: „Het leven is een gave Gods!” Dat is er te weinig, en dat moet er meer zijn. Wie kent het geheim om dat te schenken aan allen?

Ziedaar het voornaamste van wat op die vergadering door mij werd medegedeeld. Aan de daaropvolgende bespreking nam een tiental predikanten deel, maar niet alles wat daar gesproken werd is thans van belang. Trouwens, met de hoofdstelling van mijn betoog vereenigden zich allen en er was niemand die op de gestelde vraag bevestigend wilde antwoorden. Men was het er over eens: onze godsdienstoefeningen wat hare inrichting betreft veranderen is onnoodig en zou niets baten, neen! zelfs schadelijk zijn. En hierop wensch ik nog even de aandacht te vestigen. Want ondersteld eens, dat wij hierin een wijziging brachten en daardoor eenigen, natuurlijk van de meer radicale elementen, zouden winnen; ik meen, het zou blijken geen winst te zijn. Want diezelfde personen zijn „de ware broeders” niet. Zij hebben niet de echte belangstelling, niet de warme liefde voor onze zaak. En na luttel jaren zouden zij het misschien alweder willen veranderen omdat het hun minder te doen is om onze zaak, dan wel om den vorm waarin die hun wordt voorgesteld.

Met aan dergelijke eischen toe te geven, die immers in hoofdzaak ongegrond zijn, zetten wij de eerste schreden op een gevaarlijken weg. De groote vraag is niet: hoe krijgen wij de menschen in de kerk? alsof wij reeds voldaan waren als wij maar volle kerken hadden! Maar dit is de vraag: wat te doen om meer belangstelling te wekken voor den godsdienst; immers, die belangstelling kwijnt, en het geringe kerkbezoek is een gevolg daarvan en niet van 't een of ander bezwaar dat men heeft tegen de inrichting onzer godsdienstoefeningen. Waarlijk, de vraag is ernstig genoeg, en in plaats van te trachten onze samenkomsten aantrekkelijk te maken voor de onverschilligen, liever getracht de onverschilligheid te doodden.

Indien ik -- of iemand anders -- daarvoor een afdoend middel wist, van de daken zouden wij het prediken; want er is iets ontzettend droevigs in, iets dat ons inderdaad diep leed doet, dat zoovelen zich volstrekt niet bekommeren om dit machtig verschijnsel van het geestesleven.

Wat daartegen te doen, te doen althans tot radicale genezing? wij weten het niet. Maar over één ding zijn wij het eens: het ligt niet aan de zaak zelve, niet aan den godsdienst, maar aan, ja waaraan dan wel? Aan ons, dragers van den godsdienst,

aan ons, die hem liefhebben en die ons zoo arm zouden gevoelen zonder zijn zegen, aan ons die blijkbaar niet genoeg doen om hem te leeren kennen en dus te leeren liefhebben?

Zou deze laatste opmerking ons ook den weg aanduiden? Zou hierin ook een vingerwijzing liggen? Wij moeten zonder ophouden trachten den godsdienst te leeren kennen in zijn kracht, in zijn zegen, in zijn onmisbaarheid voor den ernstigen mensch.

Voor ons, predikanten, komt het er dus maar op aan — gelijk ik ook te Leeuwarden heb gezegd — te zorgen dat onze preeken bezielend zijn en bezielend, getuigenis afleggend van onze geestdrift, van onze heilige liefde voor die machtige drijfkracht van ons leven, en door ons godsdienstonderwijs bij het jongere geslacht die liefde te wekken, te verhinderen dat onze knapen en meisjes het niet weten dat hij de bron is waaruit strijdensmoed welt en arbeidskracht, frissche en heilige levenslust.

Maar daarvoor behoeven wij den steun van de ouders. Want ons godsdienstonderwijs is met onvruchtbaarheid geslagen, immers onbereikbaar blijft 't doel dat wij er mede beoogen: onze leerlingen te vormen tot vrome lieden, als in de ouderlijke woning niet wordt medegewerkt. En langs dien weg alleen kan 't ons gelukken wat meer belangstelling te wekken. Mij dunkt, daarop dient gelet; en wat onze godsdienstoefeningen betreft, laat ons die met rust laten, laat ons al het onze doen om ze zooveel mogelijk te doen beantwoorden aan het doel, die uren te maken tot stichtelijke uren in den hoogsten zin, maar verbeeldt u niet dat het u gelukken zou de afgedwaalde schapen terug te brengen, anders dan doordat zij uit zichzelf, vrijwillig en gaarne, komen. Niet aan onze godsdienstoefeningen ligt de schuld, maar aan een tekort aan belangstelling voor den godsdienst in zijn vollen omvang. En somber is de toekomst als dat tekort niet wordt aangezuiverd.

Meppel.

DE RIDDER.

DOOP EN AVONDMAAL.

II. AVONDMAAL.

Als we vragen: hoe staat het met de belangstelling in deze plechtigheid? dan kan er geen ander antwoord volgen dan dit: zij is zeer gering. De geschiedenis der laatste jaren leert, dat het aantal avondmaalsvierders sterk is afgenomen; wanneer men vergelijkt het cijfer der lidmaten met dat der avondmaalgangers dan ziet men een verbazend groot verschil; slechts een klein deel verschijnt aan de tafel. Men vindt dat bij protestanten van alle richtingen. In de groote Hervormde kerk is de deelneming aan het avondmaal allesbehalve groot; in dit opzicht mag zij ten minste den weidschen naam, dien sommigen haar geven, van Volkskerk, niet dragen. Bij sommige leden bestaan gemoedsbezwaren; zij achten zich niet waardig aan dien Heiligen disch plaats te nemen; anderen zijn bang zich „een oordeel te eten en te drinken”; als men dan ook in 't formulier van het avondmaal die lange reeks van zonden leest die den mensch moeten verhinderen aan de tafel des Heeren te naderen, dan is die vrees bij velen wel te verklaren. Doch als we op de moderne Christenen acht geven, is de uitkomst dezelfde.

Toen ik nog predikant was bij de Herv. gemeente te Groningen had ik de gewoonte op te teekenen hoeveel tafels ik bij elke avondmaalsviering had bediend; ik ben blij, dat ik dit gedaan heb, want nu kan ik door cijfers aantonen: de waarheid der stelling, dat in de laatste jaren dat avondmaal hoe langer hoe minder in tel was. Om de vergelijking zoo zuiver mogelijk te doen zijn zal ik nemen denzelfden tijd nl.

de week vóór Paschen (het meest bezochte avondmaal) en hetzelfde kerkgebouw (Martini); er was aan de tafel plaats voor 80 à 90 personen te gelijk. In 1868 waren er door mij 9 tafels te bedienen, dus ongeveer 800 avondmaalsvierders; ieder jaar nam het bezoek echter af, zoodat in 1877, één jaar voor ik tot de Rem. Broederschap overging, er slechts twee tafels, dus ongeveer 200 menschen waren; zoo was bij de Modernen in die weinige jaren de belangstelling gedaald. Toen, na de oprichting der Rem. gem., nog eerst avondmaal gehouden werd en we daartoe de Doopsgezinde kerk in gebruik kregen bij gemis aan eigen gebouw, was *schijnbaar* de belangstelling toegenomen; maar 't is ook slechts schijn; er waren toen 5 tafels te bedienen; maar als men nu weet, dat rondom de tafel slechts 25 personen konden aanzitten, dan zal men moeten toestemmen, dat de belangstelling zeer gering is, wanneer van de 720 leden waaruit *toen* onze gemeente bestond, 150 opkomen; men moet bovendien rekening houden met het feit, dat er verscheidenen kwamen uit nieuwsgierigheid om eens te zien, hoe in de Doopsgezinde kerk dat avondmaal nu zou toegaan; het volgende jaar waren de 5 tafels ingekrompen tot 3, ofschoon het aantal leden nog aanmerkelijk was vermeerderd; 80 avondmaalhouders van de ruim 800 leden, en (wat ook nog in aanmerking moet genomen worden) onder deze waren verscheidene leden uit de Herv. gemeente. Onze gemeente had dus feitelijk duidelijk getoond, dat zij al bitter weinig om het avondmaal gaf; en dat bleek ieder jaar nog meer. Ik voer dit alles niet aan om te *bewijzen*, dat het avondmaal *moet* afgeschaft worden; want daarvoor is het geen bewijs; zoo menige zaak die werkelijk goed is, vindt geen belangstelling; maar ik vermeld het alleen om den feitelijken toestand te doen uitkomen. Men is veel losser van het avondmaal dan van den doop; vele ouders willen wel nog hunne kinderen ten doop aanbieden, maar aan het av. namen zij sinds langen tijd geen deel meer. Men kan dus niet beweren, dat de afschaffing van die ceremonie zooveel zou teleurstellen en bedroeven. Er zijn echter andere gronden waarop de wenschelijkheid dier afschaffing rust en deze wil ik aanwijzen. Ik zal daarbij den historischen weg weder bewandelen — dat is de veiligste — en U een en ander over den oorsprong en de verdere lotgevallen van het avondmaal mededeelen:

en daar ik voornamelijk voor gemeenteleden schrijf, zoo duidelijk en eenvoudig mogelijk, mijne denkbeelden uiteenzetten.

Van waar het avondmaal? Door Jezus ingesteld; zoo luidde algemeen het antwoord. Ik zal u de onjuistheid dier meening bewijzen; alle kritische en uitlegkundige redeneeringen, die de *hoofdsaak* niet raken, zal ik vermijden; ze zouden voor U ongenietbaar zijn en alleen passen in een wetenschappelijke verhandeling voor godgeleerden bestemd.

Wat vinden we vermeld in 't N. T.? De 3 eerste Evangelisten (de 4e spreekt niet over 't av., maar over een geheel anderen maaltijd) en de apostel Paulus in hoofdstuk XI van den 1^{en} Corinthierbrief gewagen van 't avondm.

Uit vergelijking dier berichten blijkt dat er groot verschil bestaat niet alleen omtrent de *woorden*, die Jezus bij die gelegenheid zou gesproken hebben, maar ook wat aangaat de opvatting van 't av. zelf. Enkele *hoofdpunten* zal ik opnoemen. Volgens Mt. en Mc. wordt de zaak aldus voorgesteld; den avond vóór zijn dood heeft Jezus met zijne discipelen het Joodsche paaschfeest gevierd, zooals dat gebruikelijk was en terwijl ze dien paaschmaaltijd hielden, nam Jezus brood, brak het (volgens Joodsche gewoonte) gaf het hun en zeide: »neemt, eet, dat is mijn lichaam,» en hij nam den drinkbeker en gedankt hebbende, gaf hij dien en zij dronken allen er uit en hij zeide: »dat is mijn bloed, het bloed des N. Testaments, hetwelk voor velen vergoten wordt;» de daarop volgende woorden doen voor ons doel verder niet af. Gij vindt hier dus volstrekt niet, dat Jezus iets nieuws instelt; neen, aan het ronddeelen van het Paaschbrood verbindt hij de gedachte: laat dit brood u het beeld zijn van mijn vleesch en laat die wijn voorstellen mijn bloed, dus zinnebeelden van mijn aanstaanden dood. Van dit te moeten doen, en later gedurig weder, *tot zijne gedachtenis*, vindt gij hier *geen enkel woord*. Dat treft men aan bij Lucas; daar heeft men een zeer afwijkende mededeeling; volgens hem eet Jezus met zijne discipelen het paaschmaal; hij neemt den drinkbeker en zegt: »neemt dien en deelt dien»; daarna nam hij brood, brak het, gaf het en zeide: »dat is mijn lichaam hetwelk voor u gegeven wordt; *doet dat tot mijne gedachtenis*,» daarna den drinkbeker *na het av.* zeggende: »deze drinkbeker is het N. T. in mijn bloed, hetwelk voor u vergoten wordt» en meer woor-

den, die voor ons niet afdoen. Welk een geheel verschillende voorstelling van de andere; volgens Lucas sprak Jezus veel meer woorden uit dan volgens Mt. en Mc.: bij Lukas wordt er zeer duidelijk onderscheid gemaakt tusschen het paaschmaal en dat andere eten en drinken; na den paaschmaaltijd geeft hij beker en brood en voegt bij 't ronddelen van 't brood (niet van den wijn) er bij: doe dat tot mijne gedachtenis. Hier zou men dus kunnen spreken van een instellen des avondmaals tot eene gedachtenis van Jezus' dood, waarop ik straks zal terugkomen. Laat ons nu Paulus hooren. In hoofdzak stemt zijn bericht met dat van Lucas overeen, maar 't is nog uitvoeriger; P. zwijgt van het paaschmaal; hij zegt alleen, dat Jezus in den nacht waarin hij verraden werd, brood nam enz. en daarbij o. a. ook zeide: *doet dat tot mijne gedachtenis*"; na het eten nam hij ook den drinkbeker, en voegde ook daar het woord bij: *doet dit, zoo dikwijls gij dien drinkt, tot mijne gedachtenis*"; nog meer woorden worden door Jezus volgens P. gesproken, waarover straks nader; hier is dus sprake van een maal ter gedachtenis van Jezus' lijden en sterven. Dat de voorstelling der zaak bij L. 't meest overeenstemt met die van P. is hieruit verklaarbaar, dat de schrijver van dat Evangelie een door Paulus tot het Christendom bekeerde, althans een geestverwant van den apostel was. Wat volgt nu uit deze vergelijking omtrent den oorsprong van het av.?

We willen eens voor een oogenblik onderstellen, dat Jezus dien gedachtenismaaltijd heeft ingesteld; dan moet het toch groote verwondering baren, dat we nergens vermeld vinden, dat die maaltijd in de Jeruzalemsche en andere gemeenten in Palestina ooit gehouden is; als Jezus dien wensch had te kennen gegeven, dat zij op *die* wijze zijn dood moesten herdenken, waarom deden ze het dan niet? ja, er werden wel maaltijden aangericht, en in de eerste tijden kwamen de eerste christenen gedurig met elkander te zamen om te bidden en gemeenschappelijk te eten; ze verdeelden zelfs hunne goederen; maar zulke gemeenschappelijke maaltijden waren van oudsher bij de Joden in zwang; maar van het houden van een maaltijd ter eere van Jezus vernemen wij niets. Het eerst wordt er melding van gemaakt bij de Christenen uit de heidenen buiten Palestina. Te Corinthe, eene gemeente door Paulus gesticht, werd die disch gehouden zooals de apos-

tel vermeldt, dus eerst *vele jaren na Jezus' dood*. Hoe is het daar gekomen? Ik vermoed, dat Paulus zelf het heeft verordend. Waarom wilde hij dien dood van Jezus in gedachtenis doen blijven? Mij dunkt, om twee redenen: 1° om het Joodsche paaschmaal door dien avondmaalsdisch te doen vervangen; P. die een tegenstander was van Joodsche vormen, wilde zijn denkbeelden op die wijze uitspreken over Christus als het ware »paaschlam, dat voor ons geslacht is". Maar nog om een *tweede* reden: Bij de heidenen speelden offermaaltijden een groote rol bij de godsdienstplechtigheden. P. keurde ze, zooals wij lezen, sterk af; de gedachtenisviering van Jezus' dood moest een tegengif als 't ware zijn tegen die offermaaltijden en de Christenen zooveel mogelijk daardoor afhouden van deelneming aan die heidensche gebruiken. Doch de apostel ondervond helaas! dat zijn bedoeling niet bereikt werd. Wat toch had er te Corinthe plaats, volgens Paulus' eigen bericht? Daar gebeurden ergerlijke dingen. Als men samenkwam om maaltijd te houden, dan bracht ieder spijszake mede of zond die vooruit; wat de rijken en gegoeden te veel brachten was voor de armen die niets konden medebrengen en zoo moest deze maaltijd een liefdemaaltijd (agapé) voorstellen; bij gelegenheid van dien maaltijd moest men dan gezamenlijk Jezus' dood gedenken, maar 't ging daarbij soms vreemd toe: men wachtte niet tot allen behoorlijk gezeten waren, doch ieder greep naar zijn eigen maal; sommigen kregen niets en anderen gebruikten zóóveel, dat zij dronken werden. Geen wonder, dat P. tegen zulk eene onwelvoegelijkheid krachtig opkwam; „neen", zegt hij, „dat is niet des Heeren Avondmaal eten; eet en drinkt dan maar liever in uwe huizen; als gij zoo eet en drinkt, dan doet gij 't onwaardig en eet en drinkt u zelve een oordeel, niet onderscheidende het lichaam van Christus". In ieder geval blijkt hier, dat het av. vieren toen *niet* was, wat het later geworden is, een afzonderlijke maaltijd, alleen bestemd tot herinnering aan Jezus' lijden en sterven, doch alleen een deel van. een aanhangsel bij die Christelijke liefdemaaltijden; deze laatsten zijn langzamerhand geheel verdwenen, vooral toen de gemeenten uitgebreider werden, en in de 4^e eeuw treffen we alleen nog maar het avondmaal als overblijfsel.

Wanneer ik nu alles te zamen vat, dan kom ik tot het resultaat, dat Jezus geen av. ingesteld heeft, maar dat het

zijn ontstaan te danken heeft aan P. of een zijner geestverwanten, als een middel om de gedachte aan Jezus levendig te houden, *zoo lang 't noodig was*; want P. verwachtte, evenals zijne tijdgenooten, dat Jezus weldra uit den hemel zou nederdalen om voor goed het Messiasrijk op aarde te vestigen; daarom luidt ook zijn woord: „verkondigt den dood des Heeren, tot dat hij komt.” Is Jezus weêr bij u, dan vervalt van zelf die gedachtenisviering, dan is zij geheel overbodig geworden.

Maar waarom werd nu juist die *dood* zoo herdacht? omdat men dien dood vooral beschouwde als het middel ter verzoening met God, en tot verkrijgen van vergiffenis der zonden; de Joodsche begrippen over het zoenoffer bracht men op Jezus, als het ware offerlam over; vandaar dat zoo dikwijls gewaagd wordt van zijn bloed. Ik acht het zeer onwaarschijnlijk, dat Jezus zelf die woorden: „dit brood is mijn lichaam, dat voor u verbroken, deze drinkbeker is mijn bloed, dat voor u vergoten wordt, tot vergiffenis van zonden” gesproken heeft; de overlevering zal hem die woorden wel in den mond hebben gelegd toen eenmaal die denkbeelden over de kracht en beteekenis van Jezus' dood bestonden, om ze daardoor met het gezag van Jezus te bekleeden. Maar, hoe dit zij, wij handelen niet in strijd met een nadrukkelijk bevel van Jezus, als we die avondmaalviering doen verdwijnen.

Doch ik heb nog andere redenen aan te voeren. Laat ons aannemen, dat Jezus werkelijk tot zijne leerlingen gezegd heeft: „doet het tot mijne gedachtenis,” dan volgt daaruit volstrekt niet, dat Jezus eene plechtigheid heeft willen instellen voor alle volgende tijden en geslachten; dan gold zijn wensch alleen voor zijne *leerlingen* en men zou dat zeer gepast en begrijpelijk kunnen achten; zie, voor de laatste maal is hij te zamen met zijne leerlingen, met wie hij 3 jaren lang als vriend en meester verkeerde had; de toekomst is voor Jezus donker; de dood dreigt; Jezus moet van zijne discipelen scheiden en dat doet pijn; voor 't laatst vieren ze met elkaar het paaschfeest dat in zoo groote eere bij hen stond; nu kan ik mij zeer goed begrijpen, dat Jezus uit het gebroken brood en den vergoten wijn aanleiding neemt om deze als zinnebeelden van zijn aanstaand sterven voor te stellen en tot zijne vrienden te zeggen: „het zal met mij gaan als met dit brood en dien wijn, ik zal

gedood worden, maar ik hoop nu toch, mijne vrienden! dat wanneer ik niet meer in uw midden ben, en gij later weer met elkaar zult aanzitten, gij dan eens aan dezen laatsten feestdich zult terugdenken; het is voor mij thans een doodsmaal; maar ik vertrouw, dat ik zal blijven leven in uwe herinnering en in uwe harten." Ik kan mij evengoed voorstellen, dat die twaalve, als zij later te zamen aten, weer zoo levendig dien laatsten maaltijd met Jezus voor den geest hadden, en tot elkander zeiden: »toen zat hij nog met ons aan; toen hadden we den goeden meester bij ons, maar helaas! thans missen wij hem, zijne plaats staat ledig, hij is van ons heengegaan." Maar wat hadden anderen, die niet tot dien kleinen, intiem kring behoorden, daarmede te maken? hoe kon een maaltijd voor een ander een herinnering zijn aan den *laatst* maaltijd met Jezus, als die ander *niet mede had aangezeten* aan dien laatsten disch? En dus kon alleen en uitsluitend voor de discipelen sprake zijn van een gedachtenisviering. En zie daar dan ook de reden, waarom die avondmaalsviering voor ons hare zinnebeeldige beteekenis geheel verloren heeft; zij *kan* geen gedachtenismaal voor ons zijn; *wij* hebben niet met Jezus aangezeten, *wij* hebben niet gezien hoe hij 't brood brak en ronddeelde, *wij* hebben zijn afscheidswaarden niet gehoord, *wij* kunnen als we avondmaalhouden, niet denken: »ja, zoo zag ik het Jezus ook doen. O, wat staat mij nu alles van dat laatste paascheest weer levendig voor den geest." En daarom spreekt dat symbool niet tot ons; brood en wijn *op sich zelf* kunnen ons *niets* herinneren omtrent Jezus; wij moeten er alles gaan inleggen en van buiten aanbrengen om het av. tot een gedachtenis te maken. Een zinnebeeld, dat voor ons geen zinnebeeld kan zijn, waaruit de ziel, de zin is verdwenen, moet niet in stand worden gehouden. Ik acht het bovendien zeer onwaarschijnlijk, dat de nederige menschenzoon zelf een ceremonie zou ingesteld hebben, die dienen moest om eeuw in, eeuw uit door alle volgende geslachten, hem in eere te doen blijven; hoe kon hij verordenen dat er iets in de Christelijke *Gemeenten* gebeuren moest, daar hij volstrekt niet wist dat er ooit eene Christelijke gemeente of kerk ontstaan zou?

Maar niet alleen heeft het av. als symbool zijn kracht verloren, maar ook wat men in de christelijke gemeenten er aan toegekend heeft, bezit voor ons, modernen, geen waarde

meer; 't avondmaal een zoenmaal, een hernieuwing van 't genadeverbond, een openlijk erkennen dat om Jezus' wil, daar hij voor ons leed en stierf, de zonden ons worden vergeven en wat al niet meer? (te veel om te noemen) dat alles heeft voor ons geen zin meer. En juist omdat het symbool niet tot ons spreekt en omdat de denkbeelden, die men aan 't avondmaal heeft vastgeknoopt en die aan 't Joden- en Heiden- dom ontleend zijn, de onze niet meer zijn, moet die verouderde en ziellooze vorm ter zijde worden gesteld. Ik moet ook nog met een enkel woord wijzen op het onaesthetische, ja, zelfs gevaarlijke dat aan dien maaltijd is verbonden; men doet daar iets, wat men zelfs onder huisgenooten zal vermijden, n.l. allen drinken uit één beker. Meermalen heb ik menschen aan de tafel zien zitten, wiens neus of mond in een toestand waren, die mij deed denken: ik ben blij, dat ik niet *na* hen uit den beker behoef te drinken en ik als voorganger den eersten teug kan nemen. Uit één beker drinken, en dat uit broederlijkheid!! als deze niet anders en beter blijkt, dan staat het er treurig mede geschapen.

Maar men heeft toch bedenkingen. »Hoe, het av. afschaffen, dus geen gedachtenis viere meer van Jezus' dood''! Ik antwoord: welk een misverstand, wat een verwarring van begrippen, welk een onlogische gevolgtrekking! Als het waar was, dat men zonder 't av. niet aan den grooten lijder kon denken, dan zou ik liever tienmaal av. houden dan niet, al ware 't zinnebeeld nog zoo onjuist. Maar kan men dan zonder dat stukje brood en dien dronk wijns niet den gestorvene gedenken? zit daarin dan juist de gedachtenis? Eene belangstellende en gemoedelijke dame, met wie ik eens sprak over mijn denkbeeld tot afschaffing van dien vorm, zeide tot mij: »het zou mij spijten, want ik heb er *behoefte* aan''. Ik vroeg haar: zeg mij dan eens, *waaraan* hebt gij behoefte? »Wel,'' antwoordde zij: »aan 't herdenken van Jezus' dood''; ik ook, zoo was mijn wederwoord; maar gij maakt mij niet wijs, dat gij *behoefte* hebt om 5 minuten aan een tafel te zitten, een stukje brood te eten en een teug wijn te drinken; gevoelt gij dan een bijzondere werking of gewaarwording bij dat gebruik? »neen, dat niet'' moest zij erkennen. Men wil den dood van Jezus in gedachtenis houden; uitnemend; maar gaat dan op Goeden Vrijdag, 't zij 's morgens, 't zij 's avonds, met de ge-

meente op naar 't kerkgebouw, daar wordt een geheel uur lang uwe aandacht op Jezus' dood gevestigd; daar heeft men vrij wat meer aan; moet men nu, om aan Jezus' sterven te kunnen denken en er voor te danken, brood en wijn zien en gebruiken? 't Is immers totaal overbodig?

Het wezenlijke, waarop het aankomt, het in gedachtenis houden van Jezus' dood, blijft; moet er nu iets onwezenlijks toch maar aan vastgeknoopt worden? Ik begrijp niet, dat iemand die werkelijk de moderne beginselen in zich heeft opgenomen dit verlangt. Het av. heeft voor velen altijd iets geheimzinnigs gehad; daarom droeg men een zwart kleed als men aan tafel ging, men bleef na den kerkgang te huis, de dag moest in stilte worden doorgebracht, nog steeds is er voorbereidingspredikatie en eene nabetrachting of dankzegging aan verbonden, alsof men, om aan den dood van Jezus te denken in een geheel bijzondere stemming moet zijn, anders nog dan bij eene gewone godsdienstoefening; en dan heeft men nog de dwaze bepaling dat men, om aan 't avondmaal te kunnen deelnemen, lidmaat moet zijn der gemeente. Maar voor ons is immers al dat geheimzinnige verdwenen? voor ons is alles klaar en helder wat we over de beteekenis en waarde van Jezus' lijden en sterven hebben te denken?

't Avondmaal, zoo zegt een ander, moet blijven als een liefdemaal; 't moet ons herinneren, dat we allen betrekking op elkaar moeten gevoelen, dat we *allen*, hoe ook overigens verschillend, broeders en zusters zijn: één tafel, één brood, één beker, zoo ook één van ziel en zin!

Het klinkt heel mooi en liefelijk! maar de werkelijkheid beantwoordt er niet aan en dat *kan ook niet*. 't Is vrij wel één soort menschen die aan 't av. verschijnt; de arme blijft weg, omdat hij geen gepaste kleeding heeft, althans zoo geeft hij voor; bovendien familieleden en vrienden zoeken elkaars gezelschap en, zooals men 't uitdrukt, *gaan samen aan tafel*. Maar om te weten, te begrijpen en te gevoelen, dat we elkaar moeten liefhebben en dien band moeten versterken, daarvoor zal het zitten aan die tafel gedurende eenige oogenblikken *één maal 's jaars* (want slechts zeer weinigen doen het 2 of 3 of 4 keer) al bitter weinig opleveren: er is immers honderden duizendmaal in ons leven aanleiding om onze roeping in dat opzicht te vernemen? Zou er wel ééne godsdienstoefening

gehouden worden, waarin niet op liefde wordt aangedrongen, waarin niet ons herinnerd wordt hoe we in allerlei omstandigheden des levens jegens elkander ons hebben te gedragen? En als nu, om andere redenen, zooals wij opgaven, het av. zijn belang heeft verloren, dan zal men het toch niet alleen moeten aanhouden om iets dat zeer *denkbeeldig* is, nl. om die illusie, dat door 't gebruik van brood en wijn de broederliefde zoo versterkt wordt! Wanneer wij bij de godsdienstoefening op Goeden Vrijdag, of wanneer ook, in den geest ons verplaatsen bij Jezus' kruis op Golgotha en dan denken aan hem, wiens leven liefde was, zal ons dat niet diep doen gevoelen hoe ook onze roeping is: lief te hebben? iemand, die werkelijk denkende aan Jezus den lijdende en stervende, niet gevoelt en beseft, dat liefhebben 's menschen levenstaak is, die zal dat waarlijk ook niet gevoelen door een avondmaalsviering. Ja, we willen gaarne jaarlijks Jezus' sterfdag, evengoed als zijn geboortedag, in eere houden en met dankbaarheid herdenken; wij doen dat immers ook waar het geliefde dooden van ons geldt en ook van andere groote persoonlijkheden dan Jezus? Zouden we dan ook niet met ingenomenheid Jezus' sterven herdenken? Ja, dat zal ons goed doen; hij die op Golgotha stierf, wekt onze bewondering, onzen eerbied, onze liefde! hoe groot van geest is hij, hoe groot van zedelijke kracht; de hoogste daad verricht hij door te sterven, zijn leven op te offeren uit liefde voor de waarheid, voor zijn overtuiging, voor licht en vrijheid. Dat vervulle ons met heilige geestdrift voor alles wat waar en goed en rein is. Laat de geest van Jezus onze spijze zijn, laat hij het brood des levens voor ons wezen, dan zal ook ons leven meer en meer worden een leven des lichts, der vrijheid en der liefde. Genoeg; ik heb u voorgesteld mijne overtuiging, dat het av. evenals de doop, een vorm is, die niet meer te huis behoort in den kring onzer moderne beschouwingen en die dient te worden afgeschaft als versleten en zinledig. Ik onderwerp dat alles aan uw nauwgezet oordeel; doch weet en begrijpt, dat mijn wensch om die vormen ter zijde te stellen voorkomt *niet* uit lichtzinnigheid maar uit heiligen ernst, uit de begeerte om de gemeente te ontwikkelen en vooruit te brengen, zoodat er meer en meer eenheid kome tusschen gedachte en handeling, tusschen wezen en vorm, tusschen 't inwendige en 't uitwendige. Indien deze ceremoniën niet in de Christe-

lijke gemeenten waren overgegaan uit Joden- en Heidendom, dan zou zeker nooit iemand het in zijne gedachten hebben kunnen krijgen, deze vormen in 't aanzijn te roepen. Ik wenschte, dat allen instemden met de woorden van een uitnemend vaderlandsch godgeleerde, thans reeds overleden, nl. Joh. Hooijkaas Herderschêe, die voor eenige jaren deze behartigenswaardige taal deed hooren ¹⁾: »laat ons het werk der hervorming voortzetten, zonder aanzien des persoons, ook in de godsdienstvormen, die ons misschien vroeger onschendbaar schenen. Reinigen, hervormen! nooit, zelfs in den zuiversten vorm, een gebrek of smet te verbloemen, dat is godsdienstig. *Dit* is godsdienst, om met goeden moed te scheiden van dien of dien vorm, al deed het ons pijn, al schrikten wij bij het zien, dat ook dit vervallen moet." Moge die godsdienst, wiens leuze het is: »de geest is het, die levend maakt," meer en meer de onze worden! Zoo zal de gemeente bloeien, en heerlijke vruchten opleveren!

Lochem, Juni 1891.

B. C. J. MOSSELMANS.

---

1) Stemmen uit de vrije gemeente.

EEN REMONSTRANTSCH E JONGELING VAN BETEEKENIS IN DE DAGEN DER VERVOLGING.

Het is Zaterdag 20 November van het om tal van redenen voor de Remonstranten benauwde en bange gruweljaar 1621. Wij verwijlen te Haarlem.

Wat al gewoel op de straten! Knechten en meiden ontloopen het Zaterdag sch binnens- en buitenshuis werk. Ouden en jongen zijn op de gewoonlijk doodsche straat. Te nauwer nood kunt ge door opeenhortende burgers en burgeressen heendringen, om ooggetuige te zijn van een pijnlijk schouwspel. De stoet, die zooveel menschen lokt, nadert met langzame schreden.

Gij ontdekt twee schoutsdienaars (agenten der justitie); tusschen hen gaat met looden schoenen een jongeling, uit de gastvrije woning, waar hij tijdelijk logeerde, voortgesleept, om op klaarlichten dag naar het tuchthuis te worden gebracht. Deernis wekt hij en medelijden; beklagd werd hij bij niet weinigen. Hij toch stond over het algemeen in een goed blaadje. Hij verheugde zich in den goeden naam van geleerdheid, en zijn eigen getuigenis, dat hij zich als een vroom burger en oprecht christen had gedragen, kon de onpartijdige niet loochenen.

Van welk misdrijf werd hij dan nu beschuldigd? Hij vernam het 's Woendags, nadat hij vijf droeve dagen en bange nachten in den kerker had doorworsteld. Toen overschreed den drempel van zijn cachot zekere de Glargis, die, als Raadpensionaris, vanwege de wethouders der gemeente Haarlem een onderzoek bij hem kwam instellen, en eindigde met een zware beschuldiging.

Het was namelijk bekend, dat hij in de vorige week, op Vrijdagavond, een verboden vergadering der Remonstranten had bijgewoond.

Welk een gruwel!

Zijn stout en vermetel bestaan werd uitgemeten, lang en breed. De Burgemeesters waren er bedroefd over en ontvreden, dat een door hen beweldadigde kweekeling, in weerwil van uitdrukkelijk verbod, op den 19^{den} November een Remonstrantsche vergadering had bijgewoond. De aangeklaagde verontschuldigde, neen, rechtvaardigde zijn gedrag krachtig. De Raadpensionaris waagde zich niet aan weerlegging. »Ik zou'' — zei hij letterlijk — »op al hetgeen gij bijgebracht hebt lichtelijk kunnen antwoorden, doch ik ben hier niet gekomen, om te disputeeren; zeg mij maar, welke lieden in de vergadering geweest zijn, en noem mij den naam van den predikant.»

Het antwoord van den gevangene luidde aldus: »Wat het eerste aangaat, dat zal de Schout beter weten dan ik, want hij heeft op de personen nauwer acht gegeven. Op het tweede bid ik, dat men mij niet perse, want ik kan dat niet openbaren, zonder mijn conscientie te bezwaren.»

De Pensionaris vroeg: »waarom?'' »Omdat ik'', aldus herneemt de beschuldigde, »daardoor dengene, die mij zoo trouw het geestelijke heeft medegedeeld, in lijden zou brengen, dat het bijkans zooveel ware als met Judas zijn eigen Meester verraden. Ook zou het vermelden van dien man de stad zelve mogelijk tot schade zijn, indien de heeren een leeraar, die den burgeren zulke Christelijke lessen gaf van vrede en gehoorzaamheid, van zijn gemeente rukten.»

Terwijl de Glargis tevergeefs bleef aandringen, eindigde hij met den jongeling te vermanen, om na ernstig beraad tot inkeer te komen.

Twee dagen kropen voorbij; toen werd de kloekmoedige uit zijn eenzaamheid op het raadhuis voor de Burgemeesters gebracht. Men ondervroeg hem opnieuw. Het rechtsgeding eindigde, dat bij monde van den Voorzitter, den aangeklaagde ten laste gelegd werd, dat hij zich schuldig had gemaakt aan oproer jegens den Staat, ongehoorzaamheid, ondankbaarheid, trouweloosheid.

De viervoudige veroordeeling, over en weder besproken, wordt op alle punten weerlegd met woorden van waarheid

en gezond verstand, waarvan ik alleen deze gulden taal letterlijk overneem: »dat ik wegens de weldaad, die ik als alumnus (kweekeling) dezer stede, zonder eenige mijner verdiensten heb genoten, grootelijks aan u, mijne heeren, ben gebonden, ontken ik niet en zal dit steeds, daar 't mij mogelijk is, met alle behoorlijke diensten (doch altijd behoudens de conscientie) erkennen; maar die verbintenis ontslaat mij niet van den band, waarmede ik aan God en Christus verknocht ben, waar alle menschelijke verplichtingen en verbintenissen voor moeten wijken. Men moet God meer gehoorzamen dan de menschen.»

Na zijn breede en ordelijke rechtvaardiging liet men den jongeling buitenstaan, die, weder binnengeropen, deze uitspraak vernam: »Indien de Heeren striktelijk naar 't plakkaat met u wilden handelen, dan zouden ze u ook boeten kunnen afeischen, omdat gij niemand hebt willen melden; maar zij zullen toonen, dat ze genadige Heeren zijn.»

Hierop werd de zoogenaamde misdadiger vrijgelaten onder handtasting en belofte van, ontboden wordende, weder te zullen verschijnen, en streng bevolen, dat hij zich voortaan wachten zou van in zoodanige vergaderingen weer te komen.

De jongeling opent zijn mond, om kloekmoedig te getuigen:

»Ik zal mij hierin gedragen, gelijk ik het voor God denk te verantwoorden.»

Wat dunkt u: moeten zulke woorden niet aan de vergeetelheid ontrukkt worden, als hartgrondige overtuiging van eenen reeds op jeugdigen leeftijd, mannelijken geloofsgetuige, die, hoe ook gedrongen, door te zwijgen, uit groot gevaar den predikant redde, wiens naam een lofredde is. Hij toch was die *Hermannus Montanus*, die, als onbezoldigd leeraar in steden en dorpen de sporen achter liet zijner rustelooze werkzaamheid en eenmaal aan *Wtenbogaert* schreef: »als ik overdenk, wat een groote verslagenheid en benauwdheid in ons geweest is, hoe onze gemeenten overal geperturbeerd en verstoord worden, zoo dunkt het mij een mirakel te zijn, dat wij nog eenigszins staande gebleven zijn».

Naar uwe meening moet ongetwijfeld in onze jaarboeken de Remonstrantsch-gezinde jongeling van beteekenis met naam en toenaam vermeld worden. Hij heet: DANIEL DE BREEN.

Den Haag, April 1891.

J. HERMAN DE RIDDER.

HET SEMINARIUM DER REMONSTRANTEN.

Goede dingen dragen dikwijls onbehaaglijke namen.

De herinnering aan dit feit moge den lezer, die anders wellicht van zekere indifferentie voor ons onderwerp vervuld zou zijn, aanstonds op de gedachte brengen, dat de minder aantrekkelijke naam »Seminarium» wellicht een der goede dingen in onze Broederschap aanduidt, die aller belangstelling verdienen.

Een seminarium is een kweekerij.

Voor eeuwen is een of ander vernuftig man op den dichtlijken inval gekomen om opleidingsscholen voor den geestelijken stand kweekerijen te noemen. De man zag niet ten onrechte gelijkens tusschen den arbeid van den kweeker en dien van den onderwijzer. Ongelukkig echter is zijn schoone beeldspraak droevig alledaagsch geworden.

Ons lieve vaderland wemelt van kweekerijen en kweekscholen, kweekers en kweekelingen van allerhande soort. Onze natie is merkwaardig verzet op de cultuur van bollen, menschelijke niet minder dan plantaardige.

Dat de naam »seminarium» ons tot dat niet al te duur bon-mot verleidt, is nog niet zijn grootst gebrek. De Roomsche kerk der middeleeuwen heeft het op haar geweten, dat het nageslacht die geniale beeldspraak niet meer waardeert. Groote, logge, sombere huizen heeft zij gebouwd; donkere, dompige scholen gesticht, seminariën geheeten. En er is in die weerzinwekkende klooster-kweekerijen zooveel onwaarheid, bederf en onnatuur aan menschenzielen medegedeeld, dat thans nog aan den naam seminarie een vunzig broeikasluchtje kleeft.

Maar onze grootste grief is, dat die naam geen enkele voorstelling wekt, die opweegt tegen dien onfrisschen indruk. Niets waarborgt den man die van ons seminarium hoort spreken, een zelfs bij benadering zuiver denkbeeld van de zaak. Men zou vermoeden ergens een statig gebouw te vinden, op welks deftige poort een opschrift te kennen gaf, dat hier nu de inrichting was gevestigd. Men kon daarbinnen een reeks getabbaarde mannen verwachten, met eenig plechtig ceremonieel een stoet in stichtelijk zwart gehulde seminaristen begroetende of doceerende. Is het niet met de naastenliefde in strijd een mensch bloot te stellen aan zoo diepe teleurstelling, als na dezen droom de werkelijkheid brengen moet? Geen schepsel die u zeggen kan, waar het seminarium staat al bestaat het. Het leeft en werkt en nochtans is het onzichtbaar. Ergens in een stille studeerkamer ziet gij een enkelen Remonstrantschen Hoogleeraar met eenvoudige hartelijkheid vier of vijf doodgewone studentjes begroeten. Als zij dan aanvankelijk wat schuchter, later vrijmoediger zijn neergezeten, dan deelt hun leermeester hun mede wat zij hebben te weten om Predikant bij de Remonstranten te worden, en zijne leerlingen bergen het op in hun hoofd of in hun schrijfboek en trachten zich zóo voor dat ambt te bekwamen. Ons seminarium is trots al de onbehaaglijkheid en geheimzinnigheid van zijn deftig-latijnschen naam, eenvoudig: de gelegenheid door de Broederschap aan theologische studenten gegeven om zich naar door haar gestelde eischen practisch te laten vormen voor het predikambt in haren kring.

Ziedaar alles. Maar dat weinige is genoeg om te doen begrijpen, dat er meer van te weten valt, en wellicht om naar dat meerdere te verlangen.

In het jaar 1634 werd het Remonstrantsche Seminarium gesticht. Op den 28sten October opende de eerste Hoogleeraar, Simon Episcopius, zijne lessen. Lang reeds hadden de Directeuren der Broederschap ingezien, dat »tot continuatie der Sociëteit overnodig was, dat 't zijner tijd op eenig Seminarium te onderhouden gelet wierde." De gemeenten brachten op hun verzoek geld bijeen, »so om de benodigde Broederen te secoureeren, als om een queekhof van jonge studenten aan te fokken, die na onzer afgang het heylig werk des Diensts mogen vervolgen." Men ziet, bij onze vaders

liet beeldspraak aan schilderachtige duidelijkheid weinig te wenschen over. En wie in dat »fokken» geen behagen hebben mocht, kon zich in dien »queekhof» vermeien.

Aanvankelijk onder opzicht gesteld van de »Directeuren der Sociëteit», werd het Seminarium spoedig ter verzorging toevertrouwd aan eenige curatoren. In 1819 werd hun aantal gebracht op vier; met den Hoogleeraar vormen zij sedert het Bestuur van het Seminarium onder den naam van »het collegie van Professor en Curatoren.»

Episcopus opende zijne lessen te Amsterdam. Dáár was dus de Kweekschool gevestigd. Maar Rotterdam heeft langen tijd de eer van dit bezit aan Amsterdam misgund. Onder alle vergankelijke dingen dezer wereld is weinig zoo bestendig als de vermakelijke rivaliteit tusschen de twee grootste koopsteden van ons vaderland. Zij dateert van hare stichting af, en het staat te vreezen, dat aan 't eind der tijden de laatste evangeliebode, terwijl het »vrede op aarde» hem op de lippen besterft, zuchtend aan de laatste burgers dezer steden belijden zal: uw jaloezie is mij te sterk. Zoo hoog ten minste kon de Broederschap de banier der verdraagzaamheid niet heffen, of onder haar vredige schaduw trachtten telkens kibbelende Amsterdammers en Rotterdammers elkaar een vlieg af te vangen.

Rotterdam liet Episcopus niet met rust: hij moest en zou het Seminarium overbrengen binnen hare wallen. Zijn dood belette hem aan het dringend verlangen toe te geven. Intuschen was te Amsterdam het pas gestichte Athenaeum tot eenig aanzien gekomen. In de vroedschap zaten mannen, die »liefhebbers waren van de vrijheid der consciëntiën.» Men benoemde er Professoren, »die de moderatie beminnen.» In spijt van Rotterdams afgunst bleef men daarom Amsterdam voor de geschiktste standplaats der Kweekschool houden. In 1666 herhaalde Rotterdam hare pogingen. Maar het was even vergeefs als het voorstel in 1796 gedaan, om het Seminarium naar Leiden te verplaatsen. Zoo bleef het dan te Amsterdam gevestigd tot den 13^{en} Februari 1872, toen de tegenwoordige Hoogleeraar het naar Leiden overbracht en daar in het Groot Auditorium der beroemde Universiteit zijn intreedrede hield.

Het motief tot deze verplaatsing lag niet in den wensch

om de instelling op ongeveer gelijken afstand te brengen van de beide steden, die er elkaar om benijdden. Men mocht anders denken, dat Leiden de verstandige rol van het dier uit het spreekwoord vervulde, dat wegliep met de lekkernij waar twee confraters om vochten. De Kweekschool was, gelijk wij straks zullen zien, in aard en inrichting gewijzigd, en daarmede hing haar overplaatsing samen. En hare leerlingen zijn er dankbaar voor geweest, dat zij bij hun praktische vorming het onderwijs van Leidens beroemde theologen mochten ontvangen.

De volledigheid eischt de mededeeling, dat het Seminarium van 1730 tot 1736 overal en nergens is gevestigd geweest. Gebrek aan leerlingen leidde tot het besluit, om aan de studenten na hun litteraire voorbereiding te vergunnen ieder in zijn eigen woonplaats de theologie te bestudeeren, mits zij elk halfjaar zich lieten examineeren. Zelfs was van 1813—1816 het Seminarium geheel verdwenen. Men had in 1811 »onder den druk der Fransche overheersching de kweekschool opgeheven», en was in de genoemde jaren inderdaad verplicht het onderwijs te staken, »tengevolge van de zware slagen, die de Broederschap in hare inkomsten geleden had». Thans echter is de kweekschool weder voortreffelijk geregeld, en het Algemeen Reglement der Broederschap bepaalt, dat zij met hare Bibliotheek te Leiden blijft gevestigd.

De mannen, die met het onderwijs aan het Seminarium waren belast, werden door de Algemeene Vergadering der Broederschap aangewezen. In 1666 werden eenige bepalingen gemaakt »aengaende de hoedanigheden en qualiteiten, die men oordeelt tot het werk noodzakelijk te worden vereischt». Men vorderde van zijne Professoren: »1° een onbesproken leven, 2° geleertheit in de Theologie, dat is kennis van de gronden en zaken der religie en van de geschillen, die daerover worden gemoveert, 3° een goetd humeur en natuur, 4° een opregte genegenheydt tot de oefening en voorstandt van de onderlinge verdraegzaamheid, zoo als dezelve in 't gemeen bij de Remonstranten wordt verdedigt, 5° een beknoptheid van oordeel en bequaemheid om de leeringen wel ter snede en verstandelijk voor te stellen, waervan men verzekert dient te wezen door eenige preuven en blijken, des aengaende getoont, 6° een goede naem en eenige luister bij degene, die

buiten onze Broederschap zijn, 7° kennisse van Historiën en van de Philosophie, speciaalijk van die, welke door Renatum Cartesium is ingevoerd”.

Onze goede vaders wisten blijkbaar de dingen »wel ter snede” te zeggen, al betrachtten zij de deugd van »beknoptheid” maar zelden. Het geluk heeft hen gediend. Al hebben zij dergelijke eischen in later tijd niet meer in 't publiek gesteld, de mannen die men koos hebben beter aan deze voorwaarden voldaan dan men ooit kon vermoeden.

Is het leven van allen onbesproken geweest, van de meesten mag het eerbiedwaardig heeten. Om hunne geleerdheid hebben zij bijna zonder uitzondering in de theologische wereld hunner dagen grooten naam gemaakt. Maar om de waarde van hun wetenschappelijken arbeid zijn verreweg de meesten tot op den huidigen dag in dankbare eere gebleven.

Simon Bisschop (Episcopus), in zijn tijd reeds »het hoofd vol wijsheid” genoemd, heeft met zijn milden, edelen geest voorgoed het karakter der Broederschap en van haar Kweek-school bepaald. Etienne de Courcelles (Curcellaeus), een vreemdeling, die de zeldzame eer genoot van door Amsterdam met haar burgerschap begiftigd te worden, is nog heden om zijn merkwaardige geleerdheid en als voorganger in de wetenschappelijke bijbel-critiek beroemd. Geheel Europa huldigde in zijne dagen Philippus van Limborgh als den schrijver der *Theologia Christiana*, een werk dat ook thans zijn beteekenis nog niet heeft verloren. Jean le Clerc (Joannes Clericus), destijds vereerd en verguisd, wordt als grondlegger der nieuwere bijbelstudie door de theologen gehuldigd. Niet minder dan hij mag Joannes Jacobus Wetstein een baanbreker der wetenschap heeten. Hij was uit Bazel verdreven, omdat zijn studie hem vrijzinniger overtuiging gaf dan daar werd toegelaten. Men riep er hem later vergeefs terug om den klimmenden roem zijner geleerdheid. Want de Broederschap had hem vrijheid en bescherming aangeboden. Zoo kon hij in veiligheid de eerste critische uitgave van het N. Testament tot stand brengen, die zijn naam voorgoed heeft gevestigd. De bekende Daniël Wyttenbach heeft zijn roem zoowel aan de Broederschap als aan de Leidsche Hoogeschool geschonken. Minder vermaard onder de litteratoren dan hij, maar als wijsgeer van veel grooter beteekenis was Paulus van Hemert, de eerste die ter

onzent Kant's filosofie aan de theologie deed ten goede komen, een voorlooper der moderne godsdienstopvatting. Abraham des Amorie van der Hoeven, hoewel geen man van strenge wetenschap, heeft ontzaglijken invloed geoeffend als leermeester en leidsman, en zich als klassiek redenaar een blijvenden naam verworven. Joannes Tideman wordt nog heden als geschiedschrijver der Broederschap geëerd. En de tegenwoordige Hoogleeraar, C. P. Tiele, mag reeds nu als baanbreker op het gebied der godsdienstwetenschap geroemd worden, al wenscht men omtrent hem niets meer te zeggen dan dat allen hem bewonderen en liefhebben.

Waarlijk een schoone reeks van eerbiedwaardige namen, die nog met enkele minder bekende zou kunnen worden aangevuld! Zij hebben allen grooter »naem" gemaakt en rijker »luister" aan de kweekschool bijgezet dan onze voorvaderen zoo »wel ter snede" durfden vorderen. Of zij allen »van goed humeur ende natuur" zijn geweest, durf ik niet verzekeren. Slechts weet ik, dat hoe braaf beider »natuur" moge zijn geweest, het goede humeur bij Wytttenbach en Van Hemert wel eens iets te wenschen heeft overgelaten. Heftige tegenstanders als zij van elkanders wijsbegeerte waren, zijn zij elkaar soms met vinnige filosofen-woede te lijf gegaan. Op Van Hemert's voorgang heeft de Broederschap »speciaelijk" met de wijsbegeerte van Cartesius gebroken. De ons nagelaten werken van alle Remonstrantsche Hoogleeraren zijn niet alleen de schoonste »preuven en blijken" van den aard van hun onderwijs en het gehalte hunner wetenschap, maar bewijzen tevens, dat èn in de Broederschap èn in haar kweekschool het schoon beginsel der godsdienstige verdraagzaamheid ongeschonden is bewaard gebleven.

Al wat men destijds noodig achtte voor de evangeliebediening werd aan het Seminarium onderwezen. Naar de eischen van den tijd was het systeem van leervakken in zich zelf compleet. En men was in dat opzicht niet minder veeleischend dan de Hervormde Kerk. Van boersche »vermaners", gelijk die bij de Doopsgezinden werden gevonden, heeft de Broederschap nooit willen weten. Beschaafde, wetenschappelijke, ontwikkelde, zelfstandige mannen wenschte zij aan het hoofd harer gemeenten geplaatst te zien, uit eerbied voor den godsdienst. Met de geheele opleiding was het onderwijs in zijn

vollen omvang aanvankelijk opgedragen aan één Hoogleraar. Men begreep echter spoedig dat die taak te veelomvattend was, en ging tot splitsing der leerstof over. Reeds 50 jaar na de stichting richtte men naast den theologischen een leerstoel in letteren en wijsbegeerte aan het Seminarie op. De theologische Professor had tot taak een godgeleerd systeem te doceeren, lessen in kerkgeschiedenis en Christelijke zedekunde te geven, een preek- en reciteercollege te houden en zijne leerlingen op te leiden tot het herderlijk werk. Men hield bij deze, in ons oog, zonderlinge combinatie blijkbaar uitsluitend rekening met de eischen der practijk. De litterarische Hoogleraar moest de studenten „instrueeren in Litteris en in Philosophia, en hen de Latijnsche, Grieksche en Hebreuwsche taelen laten expliceren en exerceren in stylo”. Hij las met hen het O. en N. Testament in 't oorspronkelijke en doceerde Physica, Logica en Metaphysica. Aan de litteraire voorbereiding voor de eigenlijke theologische studiën werden dus hooge eischen gesteld. Geen wonder dat het Gouvernement in 1829 aan het Seminarium recht gaf om den wetenschappelijken titel van Candidaat uit te deelen.

Deze inrichting der Kweekschool hing samen met haren aard en haar doel. Zij was aanvankelijk een zuiver kerkelijke instelling en had ten doel de geheele opleiding tot Predikant bij de Broederschap. De theologische faculteiten aan de Hoogeschoolen waren niets anders. Zij beoogden eveneens de theoretische en practische vorming, maar van Predikanten in de ware gereformeerde, door de Staten erkende religie. Jongelieden met Remonstrantsche sympathieën werden er dus geweerd of bekeerd. Zonder Seminarium ware de Broederschap eenvoudig ten doode gedoemd geweest.

Uit dat kerkelijk karakter vloeide onmiddellijk voort, dat de Broederschap zelve het Seminarium en zijn inrichting regelde en het toezicht hield op hare studenten. Wel stelde zij een college van Curatoren aan, maar tot 1872 toe had iedere gemeente het recht afgevaardigden te zenden naar hunne vergaderingen. Ja, ieder lid der Broederschap mocht de examina bijwonen, die tweemaal per jaar werden gehouden. De studenten stonden onder nauwlettend toezicht. In 1794 moesten zij zelfs bij den theologischen Professor inwonen.

Deze gansche inrichting nu behoort tot het verleden. Sinds

1872 heeft de Kweekschool haar kerkelijk karakter verloren. Zij is een inrichting voor Hooger Onderwijs geworden, waar de practische leerstof wordt gedoceerd, waarvoor het streng wetenschappelijk systeem van theologische vakken aan de Universiteiten geen plaats biedt. De Theologische Faculteit aan de Hoogeschoolen onderwijst de vakken die samen de wetenschap van den godsdienst uitmaken. Zij vormt theologen, dat zijn onderzoekers van den godsdienst als verschijnsel in de menschenwereld. Zulke theologen echter zijn nog geen predikanten. Zij missen nog de bekwaamheid tot het werk dat kerk en gemeenten vragen. Het ligt niet op den weg van den Staat in deze behoeften te voorzien. De kerkgenootschappen hebben er zelve voor te zorgen. Vandaar dat de Hervormde Kerk naast de theologische faculteiten hare kerkelijke Hoogleraren aanstelt, en dat de Lutherschen, Doopsgezinden en Remonstranten hunne zoogenaamde Seminariën onderhouden. In tegenstelling met de Christelijk- en de Nederduitsch-Gereformeerden willen al deze kerkgenootschappen de practische vorming hunner predikanten slechts aan de wetenschappelijke opleiding der Hoogeschoolen verbonden zien.

Deze wijziging van karakter en doel bracht allerlei verandering met zich. Bij een inrichting van Hooger Onderwijs behoort het werk der opleiding zelve uitsluitend te zijn toevertrouwd aan den Hoogleraar, het recht om te examineeren en te gradueeren alleen aan bevoegden te zijn geschonken. Geen andere inmenging meer van de gemeenten en hare leden dan waar het financiële en administratieve regelingen geldt, en dan nog alleen door de Algemeene Vergadering der Broederschap. Een instelling tot practische vorming behoort zich het recht niet aan te matigen op het uitgeven van wetenschappelijke titels. Daarom dienen de examina slechts als proeven van vordering. En de eenige titel, dien de Kweekschool verleent, die van Proponent, beteekent niets anders dan dat de drager tot den practischen predikantsarbeid met vrucht is opgeleid en mitsdien waard is bij eene gemeente beroepen te worden.

Maar de thans geldige opvatting van karakter en doel der Kweekschool had nog veel belangrijker invloed op de keuze der leerstof. Van een volledige behandeling van alle vakken, waarin de predikant onzer Broederschap geacht mocht worden

onderwezen te zijn, kon op het Seminarium geen sprake meer wezen. De zuiver wetenschappelijke vakken, voorzoover zij vallen in het kader der wetenschap van den godsdienst, worden aan de Hoogeschool gedoceerd. Het onderwijs der Kweekschool behoort dus tot de praktijk van het predikambt beperkt te blijven.

Een enkele uitzondering wordt daarop gemaakt door het onderwijs in de geschiedenis van het Remonstrantisme. Ofschoon natuurlijk streng wetenschappelijk van aard, vindt dit vak zijn plaats onder de lessen van het Seminarium. Immers onze aanstaande predikanten dienen daarvan zorgvuldiger studie te maken en daarmee nauwkeuriger bekendheid te verkrijgen dan aan de Universiteit, waar het slechts als onderdeel van het uitgebreide leervak »de geschiedenis des christendoms» in behandeling komt, mogelijk is.

Wat daarnaast staat kan het best worden omschreven als een theorie der praktijk van het predikambt. Een eigen stelsel van geloofsleer hebben onze theologen niet meer te bestudeeren. Maar zullen zij naar den eisch zich bekwamen voor de taak die hen in onze Broederschap wacht, dan dienen zij des te inniger vertrouwd te zijn met den vromen, milden geest en de edele beginselen, die eenmaal onze kerkgemeenschap in het leven riepen en haar thans nog een eigen taak te vervullen geven. Bovendien hebben zij noodig door een bevoegd raadsman in kennis te worden gesteld met al de eischen, plichten, bezwaren en werkzaamheden waarvoor zij als predikers, godsdienstleeraars, leidlieden en bestuurders der gemeente in de praktijk komen te staan. De eischen die het leven stelt aan den man die in onzen tijd en naar onze behoeften christelijken godsdienst en christelijk zedelijk leven verbreiden wil, zijn zóo talrijk en moeielijk, de toestanden der maatschappij zijn zóo ingewikkeld, dat wel niemand de volstrekte noodzakelijkheid betwijfelen zal om door dit praktisch onderwijs uit theologen predikanten te vormen, ernstig voorbereid voor hun edele taak en bij machte om er met hoop op vrucht aan te arbeiden.

Nog altijd geldt het schoone woord, eens in 't openbaar door Prof. Tiele gesproken: »het Seminarium is het middelpunt der Broederschap, het onderpand harer eenheid, haar voedster en haar kroon.» De Broederschap en haar

Kweekschool zijn één; de ondergang van de laatste zou den dood van de eerste vroeg of laat onvermijdelijk ten gevolge hebben

De Remonstrantsche Broederschap heeft heden gelijk voor eeuwen haar eigen beginsel: eenheid door vrijheid. Nog altijd vindt zij haar arbeid in de toepassing van Jezus' beginselen, haar doel in de vrije ontwikkeling van het christelijk godsdienstig leven, en haar schoonste karaktertrek in den milden geest van verdraagzaamheid. Haar taak en roeping heeft niets van haar ernst en heilig belang verloren. Uit kracht van een gemeenschappelijk schoon verleden niet alleen, maar vooral ter wille van het éene groote doel hebben hare gemeenten zich te beschouwen als leden van één lichaam. Daarom dient vóór alles gewaakt te worden, dat de band tusschen de gemeenten niet lossen worde. Vrij zijn alle onze gemeenten, maar Vrije Gemeenten willen zij niet zijn.

Zoo zij het werden, de dagen der gemeenten zelve zouden geteld en de ondergang van de Broederschap onvermijdelijk zijn. Iedere verslapping van den gemeenschapszin, elke verflauwing van het besef dat één beginsel ons verbindt, één taak ons roept, is ontaarding, is begin van versterf, is verlamming van de toch al vrij geringe kracht. Maar waar wordt die gemeenschapszin gekweekt, waar dat besef gewekt, waar de taak ons aangewezen, waar de kracht geboren, waar het leven telkens weer gewekt? Waar anders dan in dat kleine Seminarie? Daar wordt inderdaad meer gedaan dan praktische bekwaamheid verkrijgbaar gesteld. Jonge mannen worden er doordrongen van ons groot beginsel en van den nobelen geest der vaderen, vervuld van liefde voor onze nog niet half volbrachte taak, onder den diep ernstigen indruk gebracht van de groote eischen, die het doel onzer gemeenschap en de toestanden der maatschappij waarin zij werkt ons allen stellen. De Kweekschool is de half verborgen bron van frissche kracht, jonge liefde en jeugdig leven, waar de stroom door zwelt en de oevers naar dorsten. Zij is het hart van het lichaam, welks leden wij zijn.

Maar dan is er ook één eisch, die aan alle leden van dat lichaam gelijkelijk gesteld mag worden: zorg ter wille van de Broederschap zelve en van haar taak, dat haar Seminarium voortbesta niet alleen, maar bloeie. Voor een deel zal die bloei

afhangen van den man die aan het hoofd der kweekschool gesteld is. Gelukkig heeft het nooit aan mannen van singuliere gaven ontbroken; er is ook geen reden tot vrees dat het eenmaal zoover komen zal, als na vele, vele jaren onze tegenwoordige eminente leidsman zijn taak zal hebben volbracht. Maar voor een niet minder belangrijk deel hangt die bloei af van den voldoende toevloed van leerlingen. Een groot aantal hebben wij niet noodig. De kring is klein. Maar groot genoeg dient het in ieder geval te wezen. Er zijn tijden geweest, dat het getal te klein bleek. Zoo klein, dat mannen buiten de Broederschap geroepen werden hare gemeenten te dienen. Vele en uitstekende predikanten zijn tot haar overgekomen. Onder hen zijn er aan wie de belangrijkste werkkringen werden toevertrouwd. Zij kunnen van den dank der Broederschap verzekerd zijn. Maar wie waarborgt ons dat ten allen tijde elders mannen zullen worden gevonden, geschikt en bereid om ons te helpen? Regel zal toch wel voor ieder gezond lichaam blijven dat het leeft van eigen bloed en eigen voedsel. Het tegendeel moge ons vaak aan kracht hebben doen winnen, het was alleen omdat een ongezonde toestand ingetreden was, waarvoor de Broederschap verder bewaard mag blijven. In elk geval mag dit slechts uitzondering zijn. De normale toestand is deze: de Kweekschool voorziet in de behoefte aan predikanten bij de gemeenten der Broederschap, de gemeenten voorzien zich van predikanten uit de leerlingen der Kweekschool. Dan verzekert het Seminarium de toekomst der Broederschap en omgekeerd verzekert de Broederschap een toekomst aan het Seminarium.

Inderdaad komt deze verhouding dan hierop neer, dat de Kweekschool als een tusschenpersoon staat tusschen de gemeenten en de studenten. Het ligt echter voor de hand, dat geen jongmensch haar leerling zal wenschen te worden dan met het doel en met de zekerheid dat hij in een der gemeenten zijn werkkring en alzoo in de Broederschap een toekomst zal vinden. Hoe meer dit doel bereikbaar blijkt en deze zekerheid geschonken kan worden, hoe grooter aantal zich zal aannemen, en hoe rijker de keuze zal zijn tusschen de meest begaafden. Daarvan alleen hangt het af, of en in hoeverre de Kweekschool de behoeften der gemeenten bevredigen en de toekomst der Broederschap verzekeren kan. Met het bestaan

van het seminarium ontstaat tegelijkertijd een wisselverbinding van plichten en rechten tusschen de gemeenten en de studenten van het oogenblik af dat deze zich als leerlingen aan de Kweekschool verbonden. Wordt die wisselverbinding geschonden, dan kan het niet uitblijven of het getal leerlingen neemt af. De keuze wordt kleiner, de gemeenten lijden zelve schade en met het Seminarium gaat de gansche Broederschap kwijnen. Blijft zij echter ongedeerd, dan kan ja het ongunstige geval zich voordoen dat een gemeente een poos moet wachten tot haar vacature door een proponent vervuld is, zelfs is het mogelijk dat deze proponent niet de gewenschte man is, maar naar alle waarschijnlijkheid zal dan het aantal leerlingen zóo toenemen dat het ten allen tijde voldoende is voor de behoefte niet alleen, maar zelfs ruimte laat van keuze om in die behoefte naar wensch te voorzien.

In de tegenwoordige wet is deze toestand aanwezig. Uit het voortreffelijk beginsel: wij hebben onze eigene Kweekschool, heeft men consequent de bepaling afgeleid: de gemeenten beroepen hare predikanten uit de leerlingen wier opleiding voltooid is ¹⁾. Slechts dan mogen zij buiten de Broederschap beroepen als er meer vacaturen zijn dan proponenten en studenten. Deze vrijheid vermindert de kans der studenten om na volbrachte studie een werkkring te vinden slechts in geringe mate. Het zou, geloof ik, niemand in den zin komen aan deze principiëel juiste bepalingen te tornen, ware het niet dat zeker eigenbelang er sommige gemeenten toe dreef.

Geen grooter gevaar in iedere organisatie dan dat een lid zich voeden en onderhouden wil ten koste van het gansche lichaam. Zoo ook hier. In plaats van voorop te stellen: de Kweekschool is onmisbaar voor de gemeenten en de Broederschap, haar bestaan hangt grootendeels af van de kans op plaatsing van hare leerlingen, en daaruit te besluiten: mocht onze gemeente vacant worden, dan dienen wij te wachten tot de voorbereiding van een of meer studenten voltooid is, als er ten minste geen proponent of predikant is die tot ons

---

¹⁾ Natuurlijk zijn van deze bepaling vrijgesteld nieuwe gemeenten die zich om een predikant vormen en met hem tot de Broederschap overgaan. Ook geldt zij evenmin voor de Vereenigde Christelijke Gemeente, een bij de Broederschap aangesloten vereeniging van Doopsgezinden en Remonstranten, die uit haren aard vrij is in de keuze van een leeraar.

komen wil, — denkt men aldus: wachten is schadelijk, de kans op ruimte van keuze onzeker, laat ons de gelegenheid gemakkelijker maken om buiten de Broederschap te beroepen. Daartoe wil men dan de studenten, althans zij die nog geen candidaat zijn, op zijde schuiven en het recht van vrij beroep instellen, zoodra er meer vacaturen dan proponenten en candidaten zijn.

Zulke pogingen gaan, naar het mij voorkomt, uit van het verderfelijk beginsel: ieder voor zich en God voor ons allen. Omgekeerd, roep ik aan gemeenten zoowel als aan menschen toe: allen voor elkander en samen voor God! Wat het zwaarste is moet het zwaarste wegen: de bloei van de Broederschap en haar Kweekschool. Een gemeente die zich daarvoor offers getroost, doet niet meer dan haar plicht. Blijkt zij zoo zwak, dat eenig offer haar zelve noodlottig wordt, welnu, dan ga zoo'n kwijnend kringetje te gronde. Het zou dan ten minste een dood met eere sterven, omdat hooger belang er door wierd gebaat, dan aan het voortleven verbonden was.

Maar men late zich door dergelijke ingebeeelde gevaren niet verontrusten. Het staat toch wel vast, dat de lust in het predikambt gelukkig weder toeneemt en dat de begeerte om het in de Broederschap te bedienen zeker ook grooter zal worden. Verzeker dan aan alle *studenten*, en niet met een louter willekeurige onderscheiding aan *candidaten* alleen, vroeger of later een toekomst in onze gemeenten, overeenkomstig beginsel en recht. Het aantal jongelieden zal dan zeker wel zoo groot blijven dat ten allen tijde in onze kleine behoeften voorzien kan worden niet alleen, maar dat er voor alle gemeenten nog keuze zal overblijven. In het belang van de Broederschap en hare gemeenten, van de Kweekschool en hare studenten, in het belang van de zaak die wij met liefde willen voorstaan blijve de tegenwoordige regeling gehandhaafd.

Nooit mag het innig verband tusschen de Broederschap en haar Kweekschool uit het oog verloren worden. Zij zijn één, en er is welbeschouwd geen conflict van belangen. Mits het besef van ons gemeenschappelijk doel en beginsel, het bewustzijn onzer eenheid, en de liefde voor aller roeping ongedeerd is gebleven. Uit den kleinen onzichtbaren wortel trekt de gansche plant, trekt tak en blad zijn levenskracht, en iedere belemmering aan zijn vezelen doet schade aan bloesem en vrucht.

Men weet, wij hebben geen vuriger verlangen dan dat òn Broederschap èn Kweekschool overbodig zullen zijn geworden. Maar dat is het geval niet, zoolang onze beginselen niet allereen zijn erkend en het werk door kloeke vaders begonnen niet geheel is voltooid. Het heeft er weinig van dat die dag nabij zou zijn. Verbroekeling voor eenheid, sectarisme voor gemeenschapszin, dwang voor vrijheid, godsdienstige achteruitgang voor ontwikkeling, onverdraagzaamheid voor eerbiediging van anderer heilige overtuiging, ongeloof voor vroomheid, verslapping van tucht voor zedelijken ernst, en hoeveel meer is er dat wij met zorg aanschouwen. Toch vreezen wij niet. Onze taak is groot maar wij hebben haar in kleinen kring te volbrengen, en wij geven haar niet uit de hand, maar blijven op onzen post. Den moed en den lust, den ernst en de overtuiging daartoe noodig, heeft onze Broederschap niet het minst aan haar Kweekschool te danken. Zij wil er onze jonge voorgangers der gemeenten mede blijven vervullen. Wij willen haar daarbij steunen met onze hartelijke sympathie.

H. IJ. GROENEWEGEN.

Doekum, Sept. '91.

EEN ZONDERLING BOEK. ¹⁾

De redactie van dit tijdschrift heeft mij verzocht, het jongste werk van Hedberg, door Mej. Meyboom uit het Zweedsch vertaald, te bespreken. Na de lezing had ik gewenscht die taak niet op mij genomen te hebben; want het komt mij uiterst moeilijk voor zich een juist oordeel over dit boek te vormen. Van verscheidene kanten is het reeds als een »meesterwerk” geroemd. De *Frankfurter Zeitung* noemde het een gedicht in proza, dat aan Faust herinnert. Eduard Brandes, een man van gezag, noemt het een gedicht in proza *van den eersten rang*. Onder ons hebben Dr. De Ridder en E. Snelten met hoogen lof over het verhaal gesproken. Niets zou gemakkelijker zijn dan met dien lof in te stemmen. Maar na een herhaalde lezing moet ik eerlijk bekennen, dat het boek mij niet heeft voldaan; dat er daartoe te veel in voorkomt wat mij mishaagt en aan de schoonheid der opvatting afbreuk doet.

Wat wil de schrijver? Een poging doen om het karakter van Judas Iskarioth te ontleden en een verklaring te geven van het raadselachtig verschijnsel, dat een leerling van Jezus zijn verrader wordt en dan toch weer, na het volbrengen van de daad, tot zulk een wanhoop vervalt, dat hij zich van het leven berooft? Dit zou een zeer belangwekkende studie zijn. Maar dan hadden al de gegevens der overlevering nauwkeurig moeten overwogen zijn, aan een scherpe critiek onderworpen, en wat daarvan waarschijnlijk overbleef tot één geheel zijn saamgevoegd, om daaruit een beeld te voorschijn te brengen,

---

¹⁾ Judas. Eene Passiegeschiedenis, van Tor Hedberg. Met toestemming van den Schrijver uit het Zweedsch door Margaretha A. S. Meyboom, Leiden, A. H. Adriani, 1891.

dat zooveel mogelijk aan de werkelijkheid beantwoordt. Doch dit was blijkbaar de bedoeling van den schrijver niet. Hij is een dichter, en met de meeste vrijheid maakt hij van de N. Testamentische overlevering gebruik. Hij schiept een Judas Iskarioth, die eenige overeenkomst met den verrader van Jezus heeft, maar ook weer in menig opzicht van hem afwijkt. Hij is de man, aan wien door Jezus het beheer der geldmiddelen van het reisgezelschap wordt toevertrouwd. Hij is de man, die het geld, voor den nardus besteed, liever aan de armen had willen geven; die in Gethsemane Jezus met een kus tegemoet komt en daarvoor de bekende bestraffing moet hooren; die het loon voor zijn verraad wegslingert en tot het inzicht komt van hetgeen hij heeft gedaan. Maar dat alles vertoont zich hier in een geheel ander licht dan in de evangeliën. Vooral het eind van het verhaal is geheel met de overlevering in strijd. In plaats van zich, na het verraad, van het leven te berooven, komt Judas juist door het verraad tot rust. Hij heeft daardoor gevonden, wat hij zoo lang had gezocht. Hij is daardoor tot het inzicht gekomen, dat liefhebben het doel van het leven is.

Even vrij als de schrijver zich van de overlevering omtrent Judas bedient, maakt hij ook gebruik van andere evangelische verhalen. Maria en Martha laat hij, volgens het vierde evangelie, te Bethanië wonen met haar broeder Lazarus. Maar het landgoed, dat zij bewonen, behoort aan Simon den Melaatsche toe en door Lazarus wordt dat landgoed bestuurd. In denzelfden kring verkeert Maria Magdalena, en Jezus overnacht er gedurende zijn laatst verblijf te Jeruzalem. In de beschrijving van den avond vóór Jezus' dood komen eenaantal trekken voor, aan de evangeliën ontleend; maar met de grootste vrijheid worden die trekken gebruikt. Het meest komt dit uit in een zinspeling op de avondmaalsinstelling. Het eenige wat er van overblijft is dit, dat Jezus een stuk brood neemt, het in den schotel doopt en aan Judas geeft, met de woorden, die daarbij weinig passen: „Wat gij doen wilt, doe dat haastiglijk.” Judas neemt het brood, beziet het, met een verwarden blik, legt het, met een schuwe beweging, „van zich”, staat op en gaat heen.

Deze en dergelijke afwijkingen van de N. Testamentische overlevering kunnen gerechtvaardigd worden met een beroep

op het karakter van dit geschrift. Het doet zich niet voor, zal men zeggen, als een historische studie; integendeel, het is een gedicht in proza, van het begin tot het einde. Gaarne geef ik dit toe. Maar toch meen ik dan te mogen vragen, of de dichter recht had zoo ver van de historische overlevering af te wijken, ons een Judas te teekenen, die zoo hemelsbreed verschilt van den Judas des N. Testaments. Er kan reden zijn om te meenen, dat zijn jammerlijk uiteinde een loutere ver-dichting is; maar op welken grond kan men onderstellen, dat hij door zijn verraad den vrede, dien hij zocht, heeft gevonden? De schrijver doet het voorkomen, alsof Judas door twijfel werd heen en weer geslingerd. Dit is niet onwaarschijnlijk. Maar is het denkbaar, dat die twijfel hierin heeft bestaan, of Jezus de zoon van Jozef en Maria, dan wel de zoon van God was? Dat hij een bondgenoot in dezen twijfel heeft gevonden in Thomas? Indien aan Jezus reeds bij zijn leven de titel zoon van God gegeven is, of indien hij dezen titel zichzelf gaf, dan werd daaronder toch iets geheel anders verstaan dan in later tijd, toen de Grieksch-Alexandrijnsche wijsbegeerte dien naam in een dogma had herschapen. Voor den Jood kon een zoon van God wel degelijk uit een aardschen vader en moeder zijn geboren. Een koning, een rechter werden zoo genoemd.

Een ontleding van Judas' persoonlijkheid hebben wij dus niet van Hedberg ontvangen. Niet meer dan een dichterlijk beeld, dat alleen eenige overeenkomst met den Judas der evangeliën heeft. En wat hebben wij nu van dit dichterlijk beeld te denken? Is het duidelijk? Staat het helder voor ons? Zijn de lijnen scherp geteekend? Het tegendeel is waar. Het heeft veel van de nieuwmodische schilderijen, waarop alles in nevelen is gehuld, zoodat men alleen op eenigen afstand kan onderscheiden, wat de schilder eigenlijk heeft bedoeld.

De Heer Snellen heeft in *De Hervorming* een poging gedaan om een verklaring van het gedicht te geven. Misschien een juiste verklaring; ik weet er geen betere nevens te plaatsen. Maar de bijzonderheden, de details, laat de Hr. Snellen wijse-lijk rusten. En juist deze verhinderen mij, met den lof, dien hij er aan geeft, in te stemmen. Als men het verhaal wat meer op de keper beschouwt, dan springen ons allerlei zonderlingheden in het oog, dan rijzen er allerlei vragen bij ons op, die wij niet beantwoorden kunnen. Met waardeering van

het hoofddenkbeeld, dat den schrijver voor den geest heeft gestaan, kan de uitwerking er van mijne onverdeelde sympathie niet erlangen.

Laat mij op enkele vreemde voorstellingen en uitdrukkingen de aandacht vestigen.

De schrijver begint met ons in de woestijn van Judea te verplaatsen, in den tijd toen de Dooper daar predikte. Daar leidt Judas zijne blinde moeder, op weg naar den Dooper, voort. Zonderling is al aanstonds het gedrag van Judas. Hij behandelt die oude blinde moeder als een hond. Als zij het zweet van zijn voorhoofd wil afvegen, keert hij zich van haar af en geeft haar zelfs geen antwoord. Als zij het gedruisch der menigte, dat den Dooper omringt, meent te hooren, verklaart hij haar voor bezeten. Eindelijk laat hij haar over aan haar lot, en als zij struikelt en valt, verroert hij zich niet om haar op te helpen. De gedachte aan den Dooper vervult hem van angst en vrees; dien angst poogt hij door spot en hoon te onderdrukken. Voor alles is hij bang. Hij snelt door de woestijn, alsof hij voor iemand vlucht. Hij schrikt van een stem, die hij achter zich hoort. Hij vreest voor de eenzaamheid en de duisternis. Als hij bij zijn naam wordt geroepen, grijpt een »grenzenlooze angst" hem aan en hijgend vlucht hij, als werd hij door duivels achtervolgd.

Hij heeft in de woestijn een vizioen. Een eindelooze menigte trekt hem voorbij, gebukt onder een onzichtbaren last. Hij vraagt zich af, wat die menschen dragen, en als hij geen antwoord weet, vervult ook die vraag hem met angst. »Mijn God, mijn God," roept hij uit, »wat dragen ze toch?" Eindelijk begrijpt hij wat ze dragen. »Het was een vraag (!), en die vraag was een aanklacht tegen hem." Hij wordt vervuld van een »diepe, grenzenlooze smart" over dien stoet, en denkt dan weer even hartstochtelijk: »Wat willen ze? Mijn God! *wat* willen ze toch?"

Judas is ingeslapen, ontwaakt en weer ingeslapen. Als hij nu voor de tweede maal wakker wordt, ziet hij boven zich een arend vliegen, die hem een oogenblik bespiedt en dan verdwijnt. Kon hij den blik van dien arend moeilijk verdragen, als hij verdwenen is, heeft hij »een gevoel van leemte." Nergens vindt hij een rustpunt voor zijn oog in den wijden hemel. De zon schijnt zoo vreemd. Zou zij het aangezicht

des Heeren zijn? Hij barst in lachen uit bij de gedachte, dat Johannes dit een heidensche dwaalleer zou noemen, en laat er dan weer op volgen: »Wat gaat mij Johannes aan?» Hij ziet een gezicht, krijgt een benauwd gevoel, maar »denkt haastig en met inspanning»: »Dat alles is maar verbeelding. Ik zou wel eens willen weten, of er iemand is, die op 't oogenblik hetzelfde dacht als ik», viel hem eensklaps in.

Judas is weer thuis; een paar dagen later komt ook zijne moeder terug. Het gedrag van den zoon tegenover haar blijft even vreemd, even ruw en harteloos, al kwijnt zij weg bij den dag. Toch vindt Judas »zijn evenwicht terug.» Hij werkt weer met ijver en slaapt gerust. Alleen de vreugd over zijn arbeid, de tevredenheid met het loon blijft hem ontbreken. Hij voelt weer »een leemte», die hem als een schaduw volgt. De naam *Jezus*, dien hij van een paar voorbijgangers hoort en die hem een ontmoeting in de woestijn herinnert, brengt hem geheel in de war. Hij is versuft, kan niet geregeld denken. »Hij was zich alleen bewust, dat alles wat hij in den laatsten tijd had opgebouwd, plotseling in elkaar gestort was, en ook, dat hij al dien tijd wel geweten had, dat 't zoo gaan zou.» Hij denkt na over die vroegere ontmoeting, en wordt ook nu weer »door angst aangegrepen». Zelf weet hij niet waarom; maar hij is bang, doodsbang.

Zijn moeder ligt op haar sterfbed. Hij zet zich naast haar neer. Hij wil haar iets zeggen, maar wat, dat kan hij niet meer vinden. Hij spreekt haar vriendelijk toe. Maar het is weer angst, die hem overvalt bij de gedachte: »Wat was het toch, dat ik haar zeggen wilde? Mijn God, zij sterft — en ik kan het niet vinden.» Als eindelijk zijn moeder hem zegt, dat de Dooper niet de Messias was, en zich beklaagt, dat zij sterven moet zonder hem gezien te hebben, dan vindt hij het en fluistert: »Moeder — ik heb hem gezien.»

Judas is in Galilea; de hemel is helder en de lucht zacht. Maar hem drukt iets op de borst, zoodat hij moeilijk ademhaalt. Hij hoort van Jezus spreken en weer grijpt een »grootte angst» hem aan. Hij vreest, dat het te laat zal zijn om hem te zien; waarom, dat weet hij niet; hij vreest het. Eindelijk is hij in Jezus' nabijheid, te midden der schare, die op hem wacht. »Toen kwam plotseling een gevoel van angst over hem.» Hij had de oogen gesloten, en toen hij ze weer opende,

was hij alleen. De schare was onderwijl met den Meester in het huis van Simon binnengegaan.

Hij had reeds een korte ontmoeting met Jezus in de woestijn. Toen hij bij die gelegenheid zijn haat tegen Johannes den Dooper te kennen gaf, had Jezus hem geantwoord: »Gij zult niet haten.» Thans herinnert hij zich dat woord en denkt met het oog op Jezus: »Misschien haat ik hem,» alsof het mogelijk is iemand te haten, dien men nog nauwelijks kent. Ongemotiveerd zijn de aandoeningen van Judas. Hij ziet Maria Magdalena en vraagt »heftig»: »Wie is die vrouw daar?» Hij ontmoet Thomas, die zich voor een van Jezus' leerlingen verklaart, en hij ziet hem »donker» aan, wendt zich af en gaat heen. Jezus ontvangt hem als zijn leerling; hij buigt zich neer, grijpt Jezus' hand en kust haar »smartelijk.»

Als hij onder de leerlingen is opgenomen, begint voor hem een tijd van geluk. Maar de angst verlaat hem niet; deze keert terug, zoo menigmaal hij van hem verwijderd is. Het wordt terecht een »onbepaalde» angst genoemd. Voor Thomas gevoelt hij een »onverklaarbaren» tegenzin, die »bijna tot angst steeg.» Als Jezus de tijding van den dood des Doopers vernomen heeft, trekt hij zich in de eenzaamheid terug. Judas vreest, dat hij voorgoed verdwenen is en denkt »met angst»: »Waar is hij toch?» Als Jezus zijn plan te kennen geeft om naar Kapernaüm te gaan, gaat er een schok door Judas' leden. Waarom, dat weet hij niet; hij »wist alleen, dat hij er bang voor was.» Jezus wil hem in kennis brengen met Maria Magdalena. Eerst is hij verschrikt, dan verwonderd; eindelijk maakt hij een heftige afwerende beweging. »Neen, ik ga niet», sprak hij »hard.» Terwijl Jezus heengaat, ziet Judas hem na »met een toenemenden angst.» Aan hem wordt door Jezus de zorg voor de geldmiddelen opgedragen. Maar als hij zijn naam hoort noemen, wordt hij aangegrepen door een doodelijken schrik en ziet »angstig» smekend naar Jezus op.

En het is niet alleen Judas, die telkens door een onverklaarbaren angst wordt overvallen. De angst zit, als 't ware, in de lucht. Maria van Bethanië heeft een merkwaardige overeenkomst met Judas. Beiden zijn louter gevoel. Als Judas zich tot Jezus aangetrokken gevoelt, dan is het alleen tot zijn persoon, niet tot zijn leer. Hij luistert aandachtig en neemt alles aan, maar zonder er over na te denken. Hij gelooft, maar zonder

te weten wat hij gelooft. Hij beproeft zelfs niet zich daarvan rekenschap te geven. Hij weet evenmin, waarom hij zich tot Jezus aangetrokken gevoelt.

Even droomerig is Maria. Zij ziet den herfst komen, maar zonder goed te begrijpen, dat het herfst wordt. En als zij het inziet, dan is het haar, alsof de ruimte tusschen de fijne takken haar met een vragenden blik aanziet. Zij is niet zeker, of zij die vraag (van de ruimte tusschen de takken) — wel verstaat; zij gevoelt, »bijna met angst», dat zij, al verstond zij die ook, er toch geen antwoord op kon geven. Een vallend blad doet haar »bijna in tranen uitbarsten.» Een jong meisje, dat naar Jeruzalem gaat, wekt haar afgunst, omdat zij er mischien voor het eerst heengaat. Die gedachte maakt haar »bijna bang.» »Geen antwoord», fluistert zij; maar wat zij daarmee meent, weet zij »nauwlijks». Zij wacht op iets en verlangt naar iets als een openbaring, een stem uit de verte, die haar troost en hulp zal brengen. Zij staat op, doet een paar schreden vooruit en blijft dan weer staan. Opeens wordt alles in haar stil en koud, en dat alles schijnt haar zoo droevig kinderachtig, zoo bitter, hopeloos dwaas. Zij zet zich weer neer, legt de hand op het hart en denkt: »Mijn God, die leegte, die ontzettende leegte.» Bij Judas was het een *leemte*. En gelijk deze een schare ziet, die iets draagt, zonder dat hij weet wat, zoo ziet Maria een bleeken man, met gebogen hoofd, die er vermoeid uitziet. »Het was, als droeg hij een onzichtbaren last.» Zij is getroffen door de droevige uitdrukking op zijn gelaat. Het verwonderde haar, zonder dat zij wist, waarom. Het was, alsof zij dat niet verwacht had. Haar eigen leed wordt bij het zien van dien man onbeduidend; zij denkt: »Ik zou wel eens willen weten wat hij draagt.» Het was haar, alsof zij een verklaring moest hebben van iets dat haar met duistere vragen kwelde en verontrustte. Ten slotte blijkt die bleeke en vermoede man niemand anders dan Jezus te zijn.

Ziedaar voorbeelden genoeg om mijn beweren te staven, dat de Judas van Hedberg een zonderling boek is, dat niet zonder voorbehoud is te roemen. De beelden, die ons voor de oogen worden geschilderd, zijn onbepaald, onduidelijk. De herhalingen van hetzelfde denkbeeld zijn hinderlijk. De sterke aandoeningen, waaraan menschen als Judas, Maria van Bethanië,

Maria Magdalena lijden, zij mogen met het Zweedsch karakter overeenkomen, hier zijn ze niet voldoende gemotiveerd. Men ziet niet in, waarom Judas telkens zoo bang is, waarom Maria in een tranenstroom uitbarst. Dat de personen van het verhaal zoo dikwijls „bijna” angstig of bedroefd zijn, geeft aan het geheel iets zweevends, dat den indruk van het tooneel verflauwt.

Dit alles neemt echter niet weg, dat er schoone bladzijden in dit boek zijn aan te wijzen. Meer dan ééne treffende natuurschildering. De woestijn, het meer Gennesareth, Kapernaüm, den op- en ondergang der zon — tooveret de dichter voor onze oogen. Sober, maar daarom juist te schooner is de beschrijving van Jezus' persoon en werkzaamheid. „Er werd gesproken van een man, in wien de kracht der oude profeten herleefd was, maar in vernieuwde, vreemde gestalte, — een man, van wiens lippen raadselachtige, profetische woorden klonken, waarin wel de weerklank lag van de aloude profetieën van een toekomstend duizendjarig (?) rijk, maar waarin tevens iets nieuws was, nooit te voren uitgesproken, iets, dat al het oude afbrak, — een wonderbare, geweldige toekomstdroom, dien slechts weinigen recht konden verstaan, maar die allen met verwondering en hoop vervulde. Er werd gezegd, dat zijne woorden nu eens zacht en liefderijk konden klinken, zoodat menigeen alleen door het geluid zijner stem reeds vrede en troost gevonden had, dan weer bestraffend, niemand sparend, pijnlijk treffend als zweepslagen. Men verhaalde, dat zijn wil alleen reeds genezing bracht aan zieken en ellendigen en dat hij met een blik, een woord, een beweging allen voor zich buigen deed en harten won voor altijd.” — De vorm dezer teekening — er werd gesproken, gezegd, men vertelde — is zeer gelukkig gekozen.

Zoo zou ik meer bladzijden kunnen noemen, die van fijn gevoel, van diepe menschenkennis, van dichtertalig talent getuigen. Het verhaal wordt door den schrijver zelf „een passiegeschiedenis” genoemd. Dat woord zal zijne bedoeling met deze schilderij dan ook zeker het best weergeven. En het is niet het lijden van Jezus, dat hij teekenen wil, maar het lijden van een menschenziel, die zoekt en niet kan vinden, die vraagt en geen antwoord ontvangt. In hoeverre het geoorloofd is, daarvoor het beeld van een man als Judas te gebrui-

ken en dan van hem een Judas te maken van eigen vinding, dat laat ik aan anderen ter beslissing over ; mij komt het zeer bedenkelijk voor. Het is een nieuwe manier om de evangelische verhalen tot een onderwerp van verdichting te maken, maar een vorm, die mij evenmin bevredigt als de romans van Wallace of Ador. Daarenboven, een der eerste eischen, die men stellen mag aan een boek, zal wel zijn, dat het voor een gewoon mensch verstaanbaar is. En nu ligt het misschien aan mij, aan mijne gebrekkige poëtische ontwikkeling, doch ik moet eerlijk bekennen: er is veel in dit boek, dat ik, zelfs na een herhaalde lezing, niet begrijp. Wie zich daarover verwondert, zal mij een dienst doen, en zeker ook aan anderen, met er een uitvoerige ontleding van te geven. Misschien wordt het mij dan, bij voorbeeld, ook duidelijk, welke beteekenis die zonderlinge bedelaar heeft, die Abba, die werken en denken een dwaasheid acht ; en waarom Judas, na zijn verraad, juist tot hem zijn toevlucht neemt, om het geluk, dat hij gevonden heeft, te behouden. Een boek is bestemd om licht te verspreiden en niet om raadseltjes op te geven.

J. H. MARONIER.

EEN STANDAARD-WERK.

Op een nieuw boek van professor Tiele willen wij even de aandacht vestigen, een boek van zuiver wetenschappelijken aard en dat dan ook voor de meesten onzer lezers een gesloten boek zal blijven. Maar de verschijning achten wij belangrijk genoeg, om naar aanleiding daarvan iets mede te deelen.

Men weet dat professor Tiele niet alleen aan ons Seminarium, hoogleeraar is maar ook aan de Rijks-Universiteit. Het vak daar door hem onderwezen is nog niet oud, wordt eerst sinds eenige tientallen van jaren met ernst bestudeerd, want voor die zuiver wetenschappelijk vergelijkende geschiedenis van de godsdiensten was natuurlijk geen plaats in den tijd dat men den joodschen en Christelijken godsdienst als geopenbaarde, plaatste tegenover de heidensche als niet-geopenbaarde godsdiensten. Professor Tiele is onder de eersten geweest die zich aan deze onderzoekingen wijdde en heeft zich in de gansche geleerde wereld daardoor een beroemden naam verworven.

In 1876 schreef hij een klein boekje (262 bladz.) over de Geschiedenis van den godsdienst, en dat boekje is sinds dien tijd niet alleen de vraagbaak geweest van allen, die begeerden de resultaten van deze onderzoekingen te kennen, maar is daarenboven in een 5 of 6 tal vreemde talen overgezet.

Dat boekje is nu sinds enkele jaren uitverkocht, en in plaats van zich te vergenoegen met een tweede uitgave besloot prof. Tiele tot een geheel omgewerkte en vermeerderde uitgave, ja, wel vermeerderd, want de eerste helft van het eerste deel die nu juist verschenen is, is ongeveer zoo groot als het vroegere boekje in zijn geheel. Dit boek wordt een studie van machtigen omvang, en zeker zal de wetenschappelijke

wereld onzen hoogleeraar dank weten, omdat hij de resultaten van zijne rustelooze nasporingen op die wijze geeft.

Onzerzijds brengen wij, die van nabij weten hoe deze arbeid hem reeds lang in beslag neemt, den hoogleeraar onzen hartelijken gelukwensch met de verschijning van dit eerste stuk van wat een Standaard-werk belooft te worden.

STICHTELIJKE LECTUUR.

Slechts met een paar woorden willen wij melding maken van de beide toespraken door Dr. Beijerman uitgegeven; zijn Afscheidsrede te Leiden (verschenen bij Kooyker te Leiden) en zijn intrede te Groningen (J. B. Wolters). De eerste zal zeker voor zijne vele vrienden te Leiden een welkome gedachtenis zijn aan den predikant, aan wien zij zich gehecht gevoelden, en die bij het scheiden hun nog zoo ernstig herinnerde hoe de godsdienst bron is van levensverheffing en vreugde. Dat het hem moeite kostte den band te verbreken die hem aan de Leidsche gemeente hechtte, wordt terstond gevoeld bij de lezing van zijn afscheidswoord; ook al had Dr. Beijerman niet nadrukkelijk gezegd dat hij niets liever gedaan had dan in dien kring zijn arbeid voort te zetten, indien geen plichtsgevoel hem had genoopt de roepstem der Groningsche gemeente op te volgen.

Waar hij voor het eerst optrad voor zijn nieuwe gemeente, sprak hij natuurlijk een woord van anderen aard en dat dus buiten dien kring meer belangstelling zal wekken dan zijn afscheidsrede, die als van zelf spreekt meer persoonlijk is. Dat hij daar stond op Mosselmans spreekgestoelte, was een gedachte die bij zijn hoorders wekte een gevoel van weemoed, bij hem zelve van kleinheid. Ernstig en waardig, flink en warm is het woord dat hij daar sprak, waarin hij zijn programma gaf als dat van een die »groote blijdschap" kwam verkondigen! Voor de Groningsche gemeente en voor hem zelve wenschen wij van harte dat het slotwoord in vervulling kome: »Zoo hoop ik dan jaren lang uw prediker, uw voorganger, uw vriend te zijn; mocht gij eens, evenals ik, bij

het einde onzer dagen, reden hebben God te danken voor het verbond dat hier werd gesloten; zij het bevorderlijk aan de uitbreiding van Zijn koninkrijk!"

Ds. P. Heering had een bijzondere aanleiding tot het uitspreken en uitgeven van zijn rede: »Niet ontbinden, maar vervullen." Door Jhr. Rochussen, een man die als lid in den Raad van State en als ouderling bij de Hervormde gemeente te 's-Gravenhage, tot de mannen van invloed moet gerekend worden in de hofstad, is een brochure geschreven, waarvan de titel: *Christen of Modern?* met zijn hoogst eigenaardige tegenstelling reeds des schrijvers bedoeling duidelijk verraadde. Deze bedoeling werd nog verduidelijkt door de toevoeging: Een woord ter overweging bij de keus van een Predikant voor eigen kerkgang en catechisatie der kinderen. Wanneer men nu modern is en predikant in de stad waar zoo'n boekje verschijnt, dan behoeft men nog niet bijzonder aantrekkelijk van aard te zijn om te gevoelen tegen wien dit alles eigenlijk gericht is. Ds. Heering nam den hem toegeworpen handschoen op, maar bemerkte al spoedig, dat het haast onmogelijk is een schrijver als Jhr. Rochussen te bestrijden, die liefst niet veel argumenten bezigt en daarenboven toont het modernisme dat hij aanvalt volstrekt niet te kennen.

In plaats daarvan dus heeft de Remonstrantsche predikant in Den Haag in de zoeven genoemde rede uiteengezet hoe immers het kenmerk van iedere waarachtige hervorming altoos is »dat het geestelijk leven wijder de vleugelen wil uitslaan, rijker zich ontvouwen, tot hooger ontwikkeling komen wil. Daarom is er in elke hervorming een sterk behoudend en een sterk vernieuwend element." »De waarachtige kinderen van den nieuwen tijd, diep gevoelende dat zij niet dalen maar klimmen, doordrongen van de overtuiging dat zij zichzelf en hunne medemenschen niet armer maken, maar rijker; — zij doen forsche schreden voorwaarts, gedragen door den jubel van hunne ziel, omdat God op rijke lichtvolle wegen hen voeren wil, en ze daarop hunne broeders mogen voorgaan. De schare intusschen, niet even hoog en niet even ver ziende, draagt geen gejuich in haar hart. Zij ziet aan wat voor oogen is, en meent dat een werk der verwoesting is aangevangen. . . . Zij ziet niet dat een nieuwe lente wil aanbreken, dat de knop

bezig is open te gaan en een bloem van goddelijke schoonheid wordt geboren."

Wij hebben »Niet ontbinden maar vervullen" met groot genot gelezen: het is een warm pleidooi voor het goed recht onzer richting, die uit onkunde, indien althans niet uit onwil, gesmaad wordt. Ook waar men van oordeel mocht zijn dat een dergelijke strijd, als hier tusschen Jhr. Rochussen en Ds. Heering wordt gestreden, weinig vruchtbaar is, is er reden tot dankbaarheid dat het dezen predikant aanleiding gaf deze dingen nog eens zoo juist en zoo schoon te zeggen. Wij wenschen deze rede in veler handen; niet het minst in handen van die modernen die, door gemis aan ernst, aanleiding hebben gegeven en nog geven tot een oordeel als dat van den orthodoxen Staatsraad. Zij kunnen het hier nog eens vernemen dat »modern zijn" niet hetzelfde is als afbreken en ontkennen. Heering vermaant hen en ons: »Zij het aan den grooten ernst, waarmede wij het leven opvatten en onzen weg bewandelen, zij het daaraan te zien, dat het ons geenszins te doen is om ontbinding, maar om voller, rijker ontwikkeling van het hooger leven."

De schrijver van »Christen of Modern" heeft gemeend daarop nog eens te moeten antwoorden in een geschriftje: »Geen menschedicht, maar Godswoord" en daarop heeft de heer Heering hem een: »Kort, tevens laatst wederwoord" gezonden.

Maar de strijd is daarmede nog niet uit. Waar Ds. Heering op des schrijvers uitnoodiging om enkele punten van zijn betoog te wederleggen, heeft geantwoord dat hij, afgezien van de vraag of het een betoog is, aan dit verzoek niet kan voldoen, omdat aan den schrijver immers een rijke verzameling van boeken ten dienste staat, waarin onze moderne theologen de vrucht hunner studiën over al die kwestieën hebben nedergelegd, en het hem onnoodig schijnt dit alles te herhalen — daar heeft Dr. M. A. N. Rovers eenige bedenkingen in het licht gegeven (te Arnhem bij Gouda Quint). Niet gemoedelijk als Heering's bestrijding, maar daardoor misschien te duidelijker is het woord van Dr. Rovers. Met zijn bekende scherpzinnigheid stelt hij niet zonder ironie de zonderlinge redeneeringen van Jhr. Rochussen in het licht, wijst dezen voorvechter van de »rechtzinnigheid" op tal van ketterijen, kortom hij valt hem aan, juist

daar waar Jhr. Rochussen zegt het liefst aangevallen te worden. Toch zouden wij betwijfelen of het Jhr. Rochussen wel zeer aangenaam zal zijn. Wij begrijpen trouwens niet hoe een man als hij er toe kon komen zulke onware en onjuiste beschuldigingen neder te schrijven. Of moet de verklaring van dit alles misschien gezocht worden in wat hij zelf nederschreef (bladz. 4 van Geen menschedicht maar Godswoord). »Er is bij mij niet de minste toeleg om die richting te begrijpen en te waardeeren»?

Een strijd als deze is o. i. weinig bekoorlijk. Maar waar hij moet gestreden worden, daar verheugt het ons dat mannen als Heering en Dr. Rovers aldus zijn opgetreden, en brengen wij hun gaarne onzen dank.

DE R.

BERICHTEN.

Seminarium. In de vergadering van 17 Sept. werd na afgeleegd examen voor Professor en Curatoren als student tot het Seminarium toegelaten A. O. Heslinga uit Groningen.

De jaarlijksche Curatorenvergadering, waarin twee kandidaten het proponenten-examen hopen af te leggen, is bepaald op Donderdag 17 December.

Groningen. Het bestuur der gemeente heeft den heer Holsbergen aangesteld als godsdienstonderwijzer, belast met het onderwijs aan eerstbeginnenden.

Utrecht. Dr. H. IJ. Groenewegen hoopt 4 Oct hier zijn intrede te houden, na te zijn voorgesteld aan de gemeente door zijn voorganger Dr. P. H. Ritter.

Alkmaar. Aan Ds. B. G. de Vries van Heyst, den oudste der dienstdoende predikanten, 'is op zijn verzoek door de Commissie tot de zaken der Rem. Broed. op de meest eervolle wijze emeritaat verleend, met ingang van 1 Nov.

Dokkum. Terwijl Dr. Groenewegen op Zondag 27 Sept. zijn afscheid preekte, heeft de gemeente reeds op Woensdag 16 Sept. van hem en zijn echtgenoot afscheid genomen door hem in het kerkgebouw een lied van dank toe te zingen. Bij die gelegenheid werd hem een sierlijk geschenk ter herinnering aangeboden.

Het volgende werd ons van daar ter plaatsing toegezonden:
»De *Vereenigde Christelijke Gemeente* te Dokkum is de

eenige van dien aard in ons vaderland. Reeds daarom verdient zij belangstelling. Maar het beginsel, dat zij vertegenwoordigt, geeft haar recht op waardeering en liefde.

Ontstaan in een veelbewogen en belangrijk tijdperk onzer vaderlandsche geschiedenis, is zij de vrucht van een edele poging op het gebied van het kerkelijk leven ¹⁾. In het jaar 1796 trachtte de Remonstrantsche Broederschap, op voorstel van de Leidsche Predikanten C. Rogge en B. van Rees, eene vereeniging tot stand te brengen van alle Protestanten in ons vaderland, en richtte zich met eene uitnoodiging om toe te treden tot alle kerkgenootschappen. Velen hebben het plan met sympathie begroet, anderen hebben het met kracht bestreden. Op sommige plaatsen werden aanstonds pogingen in die richting gedaan, elders miste men daartoe lust of moed. Maar bijna overal hebben de omstandigheden de verwezenlijking van het grootsche plan belet. Alléén te Dokkum kwam door de vereeniging der Remonstranten en Doopsgezinden eene verbroedering tot stand.

Vóór 1619 waren de Hervormde Predikanten aldaar Remonstrantsch gezind. Na de Synode van Dordrecht in dat jaar werden zij gedwongen eene afzonderlijke gemeente te stichten. Van den aanvang af heeft er eene uitnemende verstandhouding bestaan tusschen deze gemeente en die der Doopsgezinden te Dokkum. Ook deze trachtte in vrijheid en verdraagzaamheid de ontwikkeling van het Christelijk godsdienstig leven te bevorderen. Beiden toonden ware ingenomenheid met het groote plan van de Broederschap. De arbeid in die richting werd dan ook door beiden met ernst aangevat en spoedig voltooid. Den 20^{en} Mei 1798 werd de Vereenigde Christelijke Gemeente gesticht.

Op aansporing der Broederschap heeft men getracht haar zoowel aan de Doopsgezinde als aan de Remonstrantsche Sociëteit te verbinden, hetgeen aanvankelijk gelukte. De eerste heeft echter later de gemeente uit haar midden geweerd, omdat zij volgens haar beginsel vrijheid gaf in de wijze van doopsbediening. Zoo bleef zij alleen aan de Broederschap ver-

---

¹⁾ Vgl. M. W. Scheltema en Dr. P. C. van Wijk, Een poging tot verbroedering der Protestantsche Christenen en hare verwezenlijking in de Vereenigde Christelijke Gemeente te Dokkum, een blad zijde uit de kerkgeschiedenis der vorige eeuw. Amsterdam, IJ. Rogge, 1874.

bonden, die haar krachtigen steun verleende en hare rechten en vrijheden heeft gewaarborgd.

Achtereenvolgens werd de gemeente gediend door de Predikanten C. Aeylts, H. Hussem, M. W. Scheltema, W. M. de Vries en Dr. H. IJ. Groenewegen. Zoowel Doopsgezinden en Remonstranten als Hervormden en Lutherschen sloten zich bij haar aan. Groote uitbreiding kon echter aan de gemeente nog niet worden geschonken.

In kleinen kring heeft zij tot heden een schoon beginsel ongeschonden bewaard. Moge door veler belangstelling en door de liefde harer leden haar bloei toenemen! Zij geeft ook aan het Christendom van onzen tijd iets te leeren, en bevat wellicht een heerlijke belofte voor de toekomst!"

Met deze woorden wordt het nieuwe Reglement der Ver. Chr. gemeente ingeleid. Men kan er den aard dezer gemeente uit leeren kennen, waaromtrènt nog genoeg onzekerheid bestaat.

In eene vergadering van alle leden der gemeente is op 15 Sept. dit reglement behandeld en in werking gesteld. Belangrijke wijzigingen zijn er in aangebracht. Aan de leden worden meer rechten en vrijheden toegekend, nieuwe bepalingen zijn gemaakt tot bevordering van het gemeentelèven en de grond is gelegd voor grooter uitbreiding en bloei, die wij haar van harte toewenschen.

Onlangs ontving de gemeente van Mej. M. Looyenga een legaat van ongeveer 6000 gulden.

In de vacature, door het vertrek van Dr. Groenewegen naar Utrecht op 27 September, zal deze als consulent optreden. Moge de gemeente spoedig een predikant naar haar keuze hebben gevonden!

DR. JOANNES TIDEMAN.

12 Oct. 1807—9 Oct. 1891.

Waar van de Remonstrantsche Broederschap sprake is, zooals zij was, zal de naam van mijn onvergetelijken vader worden genoemd. Daarom moet ons tijdschrift van hem spreken.

Wat anders zeker niet op den weg ligt van het kind om een onvergetelijken vader openlijk te herdenken, kwam eenigermate voor mijne verantwoording, omdat de overledene eenige »Herinneringen en opmerkingen” over zijn verleden achterliet, waaruit door mij alleen het een en ander kon worden medegedeeld. In den kring der zijnen zal die kleine auto-biografie als een schriftelijk gedenkteeken met vereering worden bewaard en gelezen.

In de volgende regelen zullen nu en dan binnen aanhalingsteekenen de eigen woorden van den overledene worden medegedeeld.

Als burger van het Fransche koninkrijk Holland werd Joannes Tideman 12 Oct. 1807 geboren en 10 Januari 1808 aan huis gedoopt door den Lutherschen predikant Ebersbach te Amsterdam. Kind van den gegoeden burgerstand verloor hij reeds in 1808 zijn vader, en in 1809 ging het fortuin der weduwe te niet door den ongunst der tijden, zoodat het grootouderlijk huis van moederszijde zich belastte met de opvoeding der kinderen.

Na lager onderwijs genoten te hebben bij meester Retinger in de Beerenstraat op een zolder, welk onderwijs later werd aangevuld door huislessen van meester Vroom, toen het examen voor de latijnsche school moest

gedaan worden, kwam hij in 1819 op de latijnsche school, niet alleen, omdat, zoo als Hendrik Provo Kluit hem zeide, men er zoo heerlijk vechten kon, maar ook omdat dit de weg was om predikant te worden. In den zomer van 1819 vertoefde hij met zijne grootmoeder te Bloemendaal in het logement vlak over de kerk met het uithangbord; »'t slot Vredenburg naar u behagen, hier stalt men paard en chais en wagen." De wekelijksche aanschouwing der kerkgangers deed in hem de lust ontvonken tot het predikantsambt. Zoo kwam hij op de Amsterdamsche latijnsche school.

Hij schrijft zelf over die school: »alleen op de laagste twee paralelklassen leerde men iets, en evenzoo in de hoogste. Op de 2de hield een niets beteekenend, slaperig, maar trouw en nauwgezet uitvoerder van het hem opgelegd onderwijs ons nog bezig, maar op de 3de werd meer gekheid gemaakt dan geleerd, op de 4de kwamen wij geen stap verder. Eerst bij den rector Zillessen, gelijk bij den eersten praeceptor Merxlo, leerden wij werken. Voor de jaarlijksche overgangs-examens, die niets beduidden, werden wij zoo wat afgericht. Aan de prijzen bij de jaarlijksche prijsuitdeeling in het koor der Nieuwe kerk uitgereikt, gebonden in perkament met goud, werden schatten besteed. Privaat onderwijs in Duitsch en Engelsch dienden tot aanvulling, want van de geschiedenis en letterkunde des vaderlands, en van de algemeene geschiedenis der wereld hoorden wij niets. Italiaansch leerde ik mij zelven later te Rotterdam met een bij mij inwonenden jongen man, P. Brouwer, en mijn vriend Miquel (den lateren hoogleeraar), waarbij ik voor de uitspraak nu en dan mijn schoorsteenveger raadpleegde. Tijdens mijn schooltijd leerde ik teekenen aan de teekenschool der M. t. N. v. 't Algemeen, waar onder anderen C. Kruseman onderwijs gaf. De Maatschappij Felix Meritis gaf het natuurkundig onderricht. Op muziekgebied leerde ik eerst clarinet, later toen dit niet dienstig bleek voor mijn borst, gitaar met zang, maar het bleef gebrekkig."

In 1825 werd hij student aan het Athenaeum te Amsterdam met het doel eerst een graad te halen in de letteren en dan predikant te worden bij de Remonstrantsche Broe-

derschap. Ofschoon behoorende tot de Lntherschen had de familie, vooral onder den invloed van Dr. C. W. Westerbaan van 1804—1832 predikant te Amsterdam, zich bij de Broederschap aangesloten. Intusschen had het onderwijs van prof. Konijnenburg weinig aantrekkelijks en vreesde de jonge student aan het seminarium in zijne vrije studie belemmerd te worden. Echter teekent hij hierbij aan: »waarvan ik later nimmer last gehad heb, noch mijne studenten heb behoeven last te doen hebben.»

Behalve de literarische colleges bezocht hij ook die van den hoogleeraar van Hall; welke hij voor zijn doctoraal behoeftede, en die van prof. van Heugel in de kerkgeschiedenis. Het Hebreeuwsch werd hem onderwezen door een Israëliet, »omdat het college van prof. Willmet den naam had van daarvoor niet dienstig te zijn.» Met groote ingenomenheid sprak hij van het onderwijs door prof. van Capelle in vaderlandsche geschiedenis en Nederlandsche taal gegeven. Deze beminnelijke persoonlijkheid gaf zich aan zijne studenten, als geen der anderen. De Leidsche hoogleeraren Peerlkamp, Bake en Reuvens stonden hoog bij hem aangeschreven, maar vooral had hij veel te danken aan de geschriften van van Heusde en van Limburg Brouwer, die het innerlijk der oudheid bloot legden,

Als student had hij een weerzin tegen het groenwezen, dat hij »eene scholastieke barbaarschheid» noemde. Hij was lid van het litterarisch dispuut: *Ingenium Acunt Artes Amicitiam Alunt*, waarvan hij het 25 jarig bestaan als voorzitter leidde. Toen mocht hij Thorbecke, Mr. F. A. van Hall en Mr. J. van Hall als oud-leden begroeten in 1828. Bovendien was hij lid van den Senaat als *Magister officiorum*.

Hij waagde zich ook aan een prijsvraag door de Leuvensche hoogeschool uitgeschreven, een vergelijking tusschen de *Ars poetica* van Horatius en die van Aristoteles, maar door de uitbarsting van de omwenteling van 1830, hoorde hij niet van het onthaal aan dit »zeer gebrekkig werk» bereid.

De vrucht zijner studie in de letteren was zijne dissertatie de *Deo Platonis* te Leiden in het openbaar verdedigd 18 Januari 1830. Clarisse, Peerlkamp en van Heusde wer-

den daardoor zijne vrienden en begunstigers. De Waalsche predikanten te Amsterdam P. I. L. Huet en Coquerel brachten den korten inhoud onder het oog van het beschaafd publiek. Wel beproefde een ongenoemde in het Letterlievend Maandschrift van Juni 1830 dezen arbeid ten toon te stellen als niet door den schrijver maar door zijne leermeesters vervaardigd, maar buiten hem om werd hij op waardige wijze verdedigd door prof. des Amorie van der Hoeven in de Letteroefeningen van Juli 1830.

Gedurende twee jaar slechts (1828 en '29) genoot hij onderwijs van prof. van der Hoeven. Hij was van der Hoeven's eerste en geliefde leerling. Hij bleef levenslang zijn vriend. Over dien leermeester heeft hij zich uitgesproken bij menige gelegenheid in het openbaar, en zijne kinderen hebben uit hunne jeugd ook een diepen indruk bewaard der persoonlijkheid van den vereerden van der Hoeven.

Na in 1829 vier proefpreeken gedaan te hebben werd hij proponent. Hij leverde bij curatoren der kweekschool een specimen in: »de usu librorum Apocryphorum N. T. in interpetatione Librorum N. T.

Zijn proponenten-tijd was kort, van Juni tot September 1830, toen hij het beroep ontving naar Rotterdam. Daar was hij reeds in Juli bij zijn eerste optreden door van der Hoeven voorgesteld aan den kring van diens vrienden, Tollens, Boogaerts, Reesema. Een beroep naar Haarlem, waartoe hij zeer neigde, wees hij daarom af (13 Juli 1830) en nadat 1 October zijn huwelijk voltrokken was, deed hij 21 November 1830 zijne intrede te Rotterdam.

Hij heeft daar 25 jaren lang gewerkt. Toch heeft het niet ontbroken aan pogingen hem in de Broederschap naar een anderen werkkring te roepen. Reeds in 1832 werd hij door een commissie gepolst of hij Rotterdam wilde verwisselen met 's Hage, en in datzelfde jaar, of Amsterdam hem ook aangenamer zou zijn. Werkelijk werd hij in 1846 te Amsterdam beroepen, maar bedankte na zwaren tweestrijd. Immers hij was, veel meer dan hij zelf wist, in zijn hart Amsterdammer gebleven. Van 1832—1835 bediende hij ook nog de Delftsche gemeente. Dezen jeugdigen ijver boette hij met eene ernstige ziekte, en deze

die hem naar Arnhem dreef, bezorgde hem de kennismaking en vriendschap van mannen als Donker Curtius en Steenmeyer. Te Rotterdam heeft hij de gemeente leeren kennen als eene »herderlievende», zooals prof. v. d. Hoeven haar noemde. De roerende getuigenis zijner dankbaarheid aan zijne oude Rotterdamsche gemeente, gevonden onder zijne papieren, is ter kennis van die gemeente gebracht op 11 Oct. 1891.

Uit de, in dit opzicht zoo rijke, nagelaten aanteekeningen over zijnen eigenlijken Evangeliedienst te Rotterdam kan niet voegzaam meer worden openbaar gemaakt. Er moet zegen gerust hebben op die ernstige toewijding door hem betoond.

Ondanks een zeer drukken arbeid vond hij nog tijd om de vruchten zijner studie van de Broederschap en hare geschiedenis openbaar te maken. Zoo verscheen zijn, (naar prof. Tiele's getuigenis) best geschreven werk *de Remonstrantie en het Remonstrantisme*, oorspronkelijk eene verhandeling gelezen in de predikanten-vereeniging der Remonstrantsche Broederschap, die gedurende eenige jaren bijeen kwam bij gelegenheid der Algemeene Vergadering der Broederschap. Zijn *Biographische Naamlijst*, thans uitverkocht, legde den grond voor nauwkeurige kennis van de geschiedenis der Broederschap, wier apologeet hij was (Tiele). Der gemeente te Frederikstadt, waar hij de nieuwe kerk inwijdde, schonk hij eene geschiedenis van haar bestaan. Voor de opbrengst van dit werkje vereerde hij aan die gemeente een zilveren Avondmaalsbeker. Een *tegenwoordige staat der Broederschap*, die niet in den handel kwam, vervaardigde hij op verzoek der Algemeene Vergadering. Ook toen openbaarde hij dien stalen vlijt en die nauwgezetheid, door zijn opvolger in het professoraat gehuldigd. Daarvan getuigen ook zijn: *Overgang van de oude in de nieuwe kerkenkamer* (te Rotterdam); *Overzicht van de Catechetische Litteratuur der Remonstranten*, eene feestgave aan prof. van der Hoeven; *Feestrede* bij het 25 jarig bestaan der Broederschap, en *De stichting der Remonstrantsche Broederschap* 2 deelen.

En bij dat alles had hij, vooral in de eerste jaren te Rotterdam een bezielenden vriendenkring. G. J. Mulder, van Teutem, de Vriese, Miquel, van Doesburgh heeft hij

overleefd, en met Mulder en van Teutem tot den einde toe briefwisseling gehouden. In den kring der Maatsch. t. N. van 't Algem. werkte hij met mannen als G. van Reyn, N. Messchaert en G. H. M. Delprat aan de volksontwikkeling, door volksvoordrachten en onderzoek naar schoolbezoek. Als lid en voorzitter der Rotterdamsche Werkvereëning, die tijdelijk werk verschaftte door het aanleggen eener wandelplaats (de nieuwe plantage) greep hij mede het maatschappelijk vraagstuk aan. Als curator aan het Erasmiaansch Gymnasium behartigde hij de belangen van het hooger onderwijs. Wat hij voor Bijbel- en Zendinggenootschap, vooral voor het laatste van 1839—1855 geweest is, mag als aan de vrienden der zending bekend worden geacht.

Toen prof. van der Hoeven in Juli 1855 stierf, deed zijn latere opvolger alle moeite, dat de eerstbenoemde opvolger, Dr. H. N. van Teutem, die benoeming zou aannemen. Zelfs dacht hij er aan iemand buiten de Broederschap te benoemen. Maar toen de Alg. Vergadering hem benoemde nam hij op 48jarigen leeftijd de plaats in van zijnen vereerden leermeester.

In Febr. 1858 schonk de Leidsche hoogeschool hem het Doctoraat in de Godgeleerdheid honoris causa, en in Februari 1861 werd hij benoemd tot Ridder in de orde van den Ned. Leeuw.

Ook als Hoogleeraar predikte hij eenmaal 's maands te Amsterdam en 3 malen 's jaars te Rotterdam. Hij zette dit voort tot 1870, toen hij op raad der geneeskundigen ter wille van zijn toenemend asthmatisch lijden er van af zag. In 1878 zegende hij te Rozendaal in Gelderland nog het huwelijk in van zijn jongsten zoon, en 21 Sept. 1879 trad hij voor het laatst op, toen hij zijn kleinzoon en naamgenoot te Rotterdam doopte, terwijl zijn oudste zoon de predikbeurt vervulde. Hij noemde het zelf: »een lief besluit van eene heerlijke publieke levenstaak in mijne eigene familie voleindigd.»

Zijn huiselijk leven was veel bewogen door zware verliezen en ernstige zorgen. De liefde zijner jeugd, onze beste moeder, Joh. Petronella van Hall, stierf 22 Febr. '48, na haren jongste dood ter wereld te hebben gebracht.

De vijf kinderen ontvingen nu de leiding der 66jarige grootmoeder tot 1853. Den 12^{den} Maart 1856 trad hij in tweeden echt met Mej. H. C. Loncq. Zij was de beminnelijke vriendin harer aangehuwde kinderen, maar bezweek reeds 31 Mei 1858 in het kraambed. Zijne oudste dochter, die sinds 1853 de leiding des gezins op zich nam, bleef van toen aan de verzorgster, het huiselijke middenpunt van het gezin, en heeft tot ten einde toe die zorg mogen wijden aan haren vader.

Hier in woorden te waardeeren, wat hij als Hoogleeraar was voor zijne leerlingen, het karakter te schetsen van zijn onderwijs, is mij onmogelijk. Zeker had hij den slag den jongelieden ook in zijne woning menig aangenaam uur te bezorgen, omdat hij gaarne zich met jeugdigen omgaf en hen daar de vrijheid liet zich onbelemmerd te uiten. Maar eene zaak ben ik verplicht aan zijne heerlijke nagedachtenis hier op den voorgrond te plaatsen, zijne gezonde verdraagzaamheid. Hij kon zich niet vinden in de moderne kritiek. Dit bleek vooral op het privatissimum, waar wij fragmenten lazen van de Apostolische vaders en uit Eusebius. Maar, hoe kon hij het goede in de moderne godsdienstprediking waardeeren! Onvergetelijk is mij daarom zijn optreden in 1865 in mijne eerste gemeente te Hoorn. Waren niet weinigen gespannen op eene prediking, die de jongste richting zou bestrijden, hoe werden zij teleurgesteld bij de eerste woorden: »onder de zegeningen die de nieuwere richting op het gebied van den godsdienst heeft gebracht behoort zeker, dat zij het gebed in zijn waren aard heeft doen kennen." Te Hilversum was hij zoo lang mogelijk een trouw bezoeker van het kerkgebouw der Doopsgezinden, waar hij dikwerf door het woord des voorgangers zeer gesticht werd. Zijne innige vroomheid deed hem ook in andere voorstellingen voelen de beweging van het God zoekend hart.

In 1872 vroeg en verkreeg hij eervol ontslag als Hoogleeraar. Toen had hij zijn laatsten leerling tot de Evangeliedienst bevorderd, en de meer door-werkende nieuwere richting gaf hem het gevoel van niet meer de hoogleeraar te zijn van het meerendeel van de leden der Broederschap. De beraamde verplaatsing van het Seminarium naar Leiden

gaf den doorslag. Den 16 Dec. 1872 sprak hij zijn afscheidswoord uit, dat voor rekening der Broederschap werd uitgegeven.

Zijne rust was niet werkeloos. Van 1872—1881 was hij een werkzaam lid van den kerkeraad onzer Amsterdamsche gemeente. Zijne pen rustte ook niet. Aan de geschiedenis der Remonstranten wijdde hij menig artikel in de Bijdragen van Moll. Dat over Remonstrantisme en Ramisme werd met waardeering in de Kon. Academie van wetenschappen vermeld door prof. Land (1877). Met de hervorming van het Amsterdamsch Athenaeum in Universiteit was hij zeer ingenomen, en hij gaf in het Handelsblad en in afzonderlijke gedrukte stukken zijn zeer gewaardeerd advies in zake hooger onderwijs. Voor de Wetenschappelijke Bladen leverde hij eenige vertalingen in 1881 en '83.

Sinds 1881 te Hilversum gevestigd, voltooide hij het vervolg zijner *Biographische Naamlijst*, vermeerderde hij de aantekeningen over de geschiedenis der Amsterdamsche gemeente, geplaatst in de Bijdragen door Moll en Scheffer van 1876. In 1882 bezocht hij Amsterdam en Haarlem, in welke laatste plaats hij de openbare bevestiging zijner twee kleindochters bijwoonde. en waar hij de nieuwe leden der gemeente nog toesprak op eene wijze, die velen onvergetelijk bleef. In 1887 woonde hij de inwijding van de nieuwe kerk onzer Haarlemsche gemeente bij, en gaf daarna, door het woord door hem in mijn woning gesproken, eene eenige wijding aan dien onvergetelijken dag van mijn toen nog zoo zonnig leven. Sinds verplaatste hij zich niet buiten Hilversum. Zijne kwaal nam toe. Maar hij bleef door blijmoedigheid en helderheid van geest het aantrekkelijk middenpunt der zijnen. Lang bood zijn sterk lichaam tegenstand. Eindelijk was voor hem ook de dood de bode der verlossing. Hij overleed 9 Oct. 1891, en op den dag, dat hij zijn 84ste jaar zou voltooid hebben, brachten wij hem ter laatste rustplaats. Hij heeft veel gewerkt tot den einde toe, veel liefgehad, den zijnen een heerlijken erfzegen achtergelaten. Als prediker van Jezus' Evangelie heeft hij op velen een heiligenden invloed uitgeoefend.

Oct. '91.

B. TIDEMAN JZN.

ONZE NESTOR.

Het was een stichtelijk samenzijn, die godsdienstoefening der Remonstrantsche gemeente te Rotterdam op Zondag 15 Nov. j.l. Met jeugdig vuur getuigde Maronier van zijn geloof, dat hij behouden had, hoeveel er ook zich wijzigde gedurende het veertigtal jaren, dat hij als predikant was werkzaam geweest¹⁾. Gewijzigd waren slechts de vormen, de godsdienst bleef.

De natuurwetenschap heeft aan de vroegere godsdienstige vormen een geweldigen slag toegebracht, de godsdienstwetenschap heeft mede veel doen vervallen wat voorheen als onomstootelijke waarheid gold. Het kostte moeite de oude vormen te moeten vaarwel zeggen, aan de nieuwe denkbeelden een zoodanigen vorm te geven dat zij ingang vonden, maar eenmaal overtuigd van de waarheid der nieuwe beginselen heb ik, zoo getuigde spreker, gevoeld dat het plicht was daarvan te getuigen, want voor ons, Protestanten, geldt boven alles: het is niet raadzaam iets tegen het geweten te doen. Maar trots die wijziging, die revolutie, is mijn geloof vaster, rijker geworden.

Het zegt amen op den Vadernaam waarmee Jezus het wezen van God heeft uitgedrukt en doet mij leven in de

---

¹⁾ Het geloof behouden. Toespraak bij gelegenheid van de herdenking zijner 40 jarige Evangeliebediening door J. H. Maronier op 15 Nov. 1891. Rotterdam D. J. P. Storm Lotz. Prijs 30 ct.

overtuiging, dat in zelfverloochenende liefde het hoogst geluk is gelegen, dat een leven van nauwgezette plichtsbe-trachting naar de eischen van het geweten de eenige weg tot blijvenden vrede is. Het doet mij uitzien naar de toekomst met de hoop op een reiner en beter bestaan dan hier op aarde mogelijk is.

Het was een stichtelijk samenzijn, want er is voor de gemeente niets heerlijker dan een man van kloeke over-tuiging te hooren spreken.

Zooals altijd, wanneer Maronier optreedt, kenmerkte zijn woord zich door dien eenvoud, die glashelderheid, welke zoovelen met groote dankbaarheid aan hem boeit; hij heeft ook toen een gemakkelijke van zeggen gehad die ons toont dat de waarheid aan zijne zijde was.

Was het wonder dat de gemeente die dankbaarheid uit-sprak in hare »zegenbede" en op 9 November, den herin-neringsdag zijner intrede te Zevenhuizen, die reeds in stoffelijken vorm vertolkte?

Maar niet alleen de Rotterdamsche gemeente heeft reden dankbaar te zijn aan Maronier voor het werk dat hij in haar midden, trots zijn ruim 60 jarigen leeftijd, met zooveel opgewektheid doet; de gemeenten te Utrecht, Leiden en Zevenhuizen hebben recht en gevoelden den plicht zich in dat koor te mengen. Niet het minst die te Leiden; want daar heeft hij met jeugdigen moed het eerst gebroken met oude godsdienstige voorstellingen en, ter wille der waarheid, niets bedekt, al was het ook dat enkele der gemeenteleden dit kwalijk namen. Die prediking der waarheid is der gemeente niet tot schade, maar tot zegen geweest.

Dat de Commissie tot de zaken der Broederschap officieel op dien feestdag Maronier begroette, — het mocht dan, zooals Prof. Tiele zeide, geene gewoonte zijn — was een plicht der dankbaarheid; want Maronier was en is meer dan predikant eener gemeente; levendig is bij hem het bewustzijn dat hij tot de Broederschap in Nederland behoort en hare belangen te bevorderen heeft. Niet slechts toont hij dit door zijne prediking in overeenstemming met haar beginsel, maar ook door zijne krachten te wijden aan hare belangen. Het Cura-torium en de Commissie hebben menigmaal gevoeld dat hij een man van gezag was. juist om zijne hartelijke toewijding.

Wat het door hem gevierde feest zoo vriendelijk maakt, is, dat niet alleen onze kleine Broederschap hem huldigt, maar dat allen, die de moderne beginselen liefhebben, tot welk kerkgenootschap ook behoorende, het weten hoe Maronier een man van beteekenis is in ons vaderland. En wel voornamelijk om den arbeid door hem voor het godsdienstonderwijs verricht. Er is een tijd geweest dat Maronier's catechisatieboekjes bijna door allen werden gebruikt, terwijl nu nog velen ze bij voorkeur als leidraad bezigen. Maronier is de man geweest die het eerst gevoeld heeft hoe, bij de wijziging der godsdienstige denkbeelden en voorstellingen, ook het godsdienstonderwijs daardoor eene wijziging had te ondergaan; hij trachtte door zijne boekjes daarin te voorzien. Die taak was niet gering maar zij is volbracht op eene wijze, waarvan het groot succes, dat de verschillende uitgaven beleefden, de beste beoordeeling is.

Met welk eene belangstelling hij op het gebied der catechese tot in den laatsten tijd is blijven arbeiden getuigt nog zijn in 1883 verschenen boek: »Korte geschiedenis van het godsdienstonderwijs in de Christelijke kerk,» een boek dat geen Catecheet in zijn bibliotheek missen kan.

Als man van theologische wetenschap was zijn oog mede geopend voor alles wat in het buitenland verscheen van schrijvers, die de moderne beginselen waren toegedaan en vandaar die vele jaargangen van het tijdschrift: »Bibliotheek voor buitenlandsche theologie en letterkunde,» van hetwelk hij zoo vele jaren redacteur is geweest, een tijdschrift, waardoor de buitenlandsche pers den Nederlandschen theologen werd nader gebracht

Ook andere geschriften van zijne hand bewijzen hoe hij gedurende die 40 jaren gearbeid heeft, in dat alles sprekende van zijne liefde voor theologie en godsdienst. Wij zullen geen opsomming geven van al wat hij afzonderlijk of in tijdschriften van zijne hand het licht heeft doen zien; alleen dat hij, te midden van den drukken arbeid, dien de Rotterdamsche gemeente biedt, nog tijd heeft kunnen vinden om een boek als: »het inwendig woord» te schrijven, leert ons hoe hij weet te woekeren met zijne uren.

Daarom heeft de redactie van dit tijdschrift, waaraan hij mede zijne belangstelling niet onthouden heeft, als eene

vriendelijke herinnering aan zijn feest, hem een groet der eere en van dank te brengen!

Er loopen geruchten dat hij het ambt, zoo waardig bekleed, wil nederleggen; wij hopen het niet; den jongeren van jaren is het goed zulk een jeugd met grijze lokken in hun midden te zien en, door zijn voorbeeld gedragen, in arbeid en bezieling overvloedig te zijn!

Is er niet veel wat hem nopen kan nog in ons midden te blijven? De Rotterdamsche gemeente is hem trouw en zou hem noode zien heengaan; de Broederschap kan, met het oog op de vacaturen, hem thans, als dienstdoend predikant, niet ontberen, en zijne ambtgenooten zijn van oordeel dat hij, bij goede gezondheid, nog zeer lang hun Nestor blijven moet!

B.

ONTBINDEN OF VERVULLEN?

Ik wil een lans breken voor de door Ds. Mosselmans in de laatste twee afleveringen aangevallen ceremoniën; ik zal gaarne hier vertellen waarom ik ze zeer zeker niet afgeschaft wil zien. De heer Mosselmans verbaast er zich over dat er onder de jongere predikanten vooral nog zijn, die daarmede zijn ingenomen en ze liever niet zouden missen. Hoe is 't mogelijk, roept hij uit. En toen ik zijn beide artikelen over Doop en Avondmaal had gelezen, toen riep ik van mijn kant uit: hoe is het mogelijk, dat een man als deze schrijver, bekend om zijn grooten ernst, die een leven achter zich heeft van rustelooze inspanning, zoo koud, zoo (*passez moi le mot!*) nuchter oordeelt over de waarde van vormen. En ik zou niet gaarne deze aflevering zien verschijnen zonder een woord dat van meer waardeering getuigt dier door hem aangevallen plechtigheden¹⁾. Want ik sta zoo lijnrecht tegenover hem, vooral wat den doop betreft, dat ik mij reeds tijden vooruit verheug op den jaarlijkschen doopdag in onze gemeente; dat is in mijn oog altijd een heerlijk uur; en dat ik, toen onlangs uit de afdeeling Dedemsvaart van den Protestantenbond het verzoek tot mij kwam daar een kind te doopen, met dat verzoek zeer verheugd was en het met groote ingenomenheid heb

---

¹⁾ De heer Junius uit Apeldoorn, die ons een zeer kort woord van protest zond, zal het ons ten goede houden dat wij nu de plaatsing daarvan overbodig achten.

(Red.)

gedaan. Met volkomen waardeering dus van den ernst der bezwaren door Ds. Mosselmans gevoeld, wil ik hier gaarne verhalen waarom ik het zeer diep zou betreuren als zijn opvatting de heerschende werd.

Ons leven is vol symbolen, vol zinnebeeldige handelingen, die haar beteekenis ontleenen aan de gedachte, die daarvoor geuit wordt. Vrienden, reeds jaren aan elkander gehecht, doch door den loop der omstandigheden gescheiden, die het voorrecht smaken elkander weder eens te ontmoeten, grijpen bij dat wederzien elkander bij de hand en een stevige krachtige handdruk houdt hen een oogenblik verbonden. Woorden zijn niet noodig, de handdruk was de tolk der vriendschap, daarna wisten zij dat het tusschen hen onveranderd was gebleven, dat zij nog de oude trouwe vrienden waren van weleer. En nu kan iemand, die wat erg prozaïsch is uitgevallen, kort redeneerend zeggen: »och, maar wat is dat nu? Dat tegen elkander aanleggen der handen, wat zou dat nu beteekenen?» maar dat neemt niet weg dat het voor hen iets anders is en dat zij bij de aanraking van de opperhuid der handen iets gevoelen, iets verstaan van de symbolische taal dier doodeenvoudige handeling.

Handen geven is een gewoonte geworden. Het gebeurt uit sleur, of omdat men 't niet laten kan, of, ja wie weet om wat al onedele drijfveeren meer; maar al gebeurt het nu nog zoo dikwijls onoprecht of ondoordacht, wij zouden die symbolische handeling niet gaarne missen, omdat de vorm voor ons de drager is van een gedachte.

Echtgenooten, ouders, kinderen en vrienden geven elkander een kus, en er is iets in dat ons weldadig stemt bij het binnentreden van ons woonvertrek begroet te worden door een hartelijken welkomstkus van onze echtgenoot, door de teedere liefkozingen van onze aardige kleinen.

En nu weet ik wel dat mijn vrouw en mijn kinderen toch wel van mij houden kunnen, al kussen ze mij niet, en nu weet ik ook wel dat er Judaskussen zijn, en vormelijke kussen, en wie weet wat al meer; en ik weet ook dat iemand die heel kalm redeneert, mij kan bewijzen, dat 't toch eigenlijk een zotte gewoonte is, en schadelijk voor de gezond-

heid, en misschien zelfs vies, maar als ik thuiskomende nooit die hartelijke begroeting ontving, dan zou ik iets missen en mijn levensgenot daardoor kleiner worden.

Wij zijn gewoon elkander te groeten door onzen hoed af te nemen, wij buigen uit beleefdheid voor iemand, enz. allemaal vormen, allemaal zinnebeeldige handelingen, die op zichzelf beschouwd niets beteekenen, die misschien zelfs op den oningewijde een zonderlingen indruk maken, gelijk wij dien zouden ontvangen als wij zagen hoe de Laplanders of de Chineezzen elkander begroeten, maar die daarom toch voor ons volstrekt niet zonderling zijn, noch dwaas; want die vormen zijn voor ons de dragers van gedachten; bij die handelingen vragen wij niet zoo zeer naar wat er gebeurt, maar waarom? met welke bedoeling?

Nu zou ik mij kunnen voorstellen — en dat zal ook wel zoo zijn — dat er onder al die symbolische handelingen bij ons in gebruik verschillende zijn, die in den loop der tijden gewijzigd zijn; dat weet ik b. v. wat het groeten betreft; maar dat is mij tamelijk onverschillig; ik vraag niet: waardoor is dit ontstaan? of wat bedoelde men vroeger? maar ik vraag alleen: wat zegt deze zinnebeeldige handeling, dit symbool tot mij? en als ik dan die sprake versta, dan gevoel ik de waarde er van.

Wat akelig koud, wat prozaïsch, wat ledig zou ons leven worden als wij eens zeiden, »och, die vormen, daarin zit 't nu toch waarlijk niet; ook zonder handdruk of kus, zonder buiging of groet, zonder vormen van beleefdheid kunnen wij het best samen meenen, laat ons die nu maar afschaffen. Wij zijn toch waarlijk te verlicht en te verstandig om te doen alsof het iets beteekende dat wij de handen tegen elkander leggen, of de lippen op anderer gelaat drukken, of de wind met onze haren laten spelen.» En als er dan menschen zijn, die deze vormen werktuigelijk in acht nemen en het niet meenen, vind ik dat heel treurig maar dat is voor mij, die het niet gedachteloos doe maar die weet wat ik daarmede bedoel, volstrekt geen reden om ze op zij te stellen; liever tracht ik ze met nieuwen frisschen geest te bezielen.

Wij hebben bepaaldelijk in het godsdienstige veel sym-

bolen. Daar meer dan elders, doordat de godsdienst zich immers beweegt in den kring van niet zinnelijk waarneembare verschijnselen; en daardoor nemen wij allicht onze toevlucht tot symbolen, die vertellen wat wij meenen.

Daar is b.v. de gewoonte om met gevouwen handen te bidden en met gesloten oogen. Wij verstaan de beteekenis van dat gebruik: de mensch die bidt, laat het werk zijner handen rusten, ziet niet rondom zich; en nu is voor ons die houding zoo met het bidden verbonden, dat een mensch, die bidt in de stilte der eenzaamheid, toch de handen vouwt en de oogen sluit, al was dat dan eigenlijk niet noodig. Nu weten we immers allen best, dat we wel bidden kunnen zonder dien vorm, dat wij midden in 't leven, in 't druk gewoel, soms bidden zullen zonder dat ons uiterlijk het verraadt, veel inniger, veel warmer dan straks in de houding van den biddende; en wij weten helaas ook, dat die daar staat met gevouwen hand en gesloten oog daarom niet altijd bidt; nu weten we, dat d'een zal bidden staande en d'ander zittend en een derde op de knieën, dat deze zijn oogen naar het Oosten zal wenden en gene naar Mekka, hier een de armen wijd zal uitbreiden en daar een ander ze in een slaan; en dat dit alles hoegenaamd niet het eigenlijke is van 't bidden, maar toch zal, zoolang de mensch bidt, daarbij blijven zekere vaste uiterlijke houding, die voor hem heeft een bepaalde beteekenis, een symbolischen zin.

Als wij van God spreken, dan wijzen wij naar boven en zien omhoog, wij spreken van God in den hemel en van de hogere dingen; en toch is er onder ons niemand die niet weet dat dit een overblijfsel is uit oude dagen, toen men zich een localiteit dacht ergens daarboven waar God woonde, gelijk ons kind zich dat denkt; uit de vroegere tijden toen men zich de aarde dacht als een plat vlak en boven het gewelf, dat zich daarvoor buigt, zich den hemel voorstelde, Gods woonstede. Die tijd is voorbij, er is onder ons niemand die niet weet dat het niet stoffelijke geen bepaalde plaats behoeft; en toch behouden wij de gewoonte en niemand zal er zich aan stooten, al is de oorsprong dier gewoonte van dien aard dat wij onmogelijk met dezelfde bedoeling zoo doen.

Ik geloof: dit alles is bewijs genoeg voor twee beweringen:

Symbolen en symbolische handelingen vormen een groot deel van ons leven. Zij behouden voor ons haar beteekenis ook al ligt haar oorsprong in het duister, zelfs al is in den loop der tijden die beteekenis gewijzigd.

En dit zijn de dingen die Ds. Mosselmans vergat. Eene formeele acte van beschuldiging houdt hij tegen die twee plechtigheden. Hij zegt daarin veel waars, maar ook veel dat ik niet gaarne onderschrijven zou. Het is niet op die wijze dat men de waarde van vormen beoordeelt. Voor het koel redeneerend, scherp onderscheidend, fijn ontledend verstand heeft geen enkele vorm waarde, letterlijk geen enkele van al die vormen, die wij in acht nemen ook buiten den godsdienst om. Het is 't gemoed, 't hart, dat hun waarde beoordeelt. Als ik iemand goeden dag! zeg, daardoor wordt zijn dag volstrekt niet beter en mijn verstand zegt: houd dan maar uw mond. Maar mijn hart gebiedt mij den vriend, den huisgenoot met dien welwillenden groet tegen te treden en als ik 't niet deed en niemand deed het, dan zou ik mij in 't drukke leven eenzaam en verlaten gaan gevoelen, gelijk ik mij, ondanks alle beweging rondom mij, eenzaam gevoel op de boulevards van Parijs, waar niemand is die door eenigen vorm toont in mij belang te stellen.

Het is niet noodig, meen ik, al de bezwaren van den schrijver te bespreken. Ten deele acht ik ze trouwens juist, maar ik geloof dit niet de ware manier om te beoordeelen of die vormen goed zijn of niet. Mijn hoofdbezwaar is gericht tegen de wijze waarop hier de onwaarde dier vormen wordt getoond. Er is onder ons niemand die zal beweren dat Jezus dien doop instelde, noch die 'ter voor houdt dat er in Jezus dagen reeds een Christengemeente was. 't Was waarlijk niet noodig dat dit nu zoo uitvoerig werd betoogd. Er is ook niemand, die niet weten zou dat de doop is geworden tot een Sacrament en mitsdien onmisbaar werd geacht tot verkrijging der zaligheid; maar heusch, die dwaling behoeft onder ons niet meer bestreden te worden. De meest gewone dwaling — maar die is dan toch nog al onschuldig — is, dat men meent dat daardoor het kind in de kerkgemeenschap is opgenomen, gelijk onlangs twee ambtgenooten uit de Ned. Herv. kerk na mijn doopen

in den bond te Dedemsvaart mij vroegen: en wat is dit kind nu? waarop ik antwoordde: »net precies wat 't daarvóór was.»

Ik behoor tot hen die volgaarne dien doop behouden, al weet ik best dat én het kind én de ouders daardoor niet ineens veranderen, want ik grijp gaarne de gelegenheid aan om tot de ouders te spreken van de verrukkelijke taak der opvoeding. En nu moge de heer Mosselmans zeggen, dat zonder die toespraak en zonder den doop waarlijk *goede* ouders hun kind toch wel zoo goed mogelijk zullen opvoeden en *slechte* ouders niet ineens veranderen zullen in rechtgeaarde opvoeders, — nu, laat ons dan maar niet meer preeken ook, want daardoor werden de hoorders ook niet ineens bekeerd en wij zelve ook niet en laten wij dan Gods water maar over Gods akker laten loopen en zien hoe de dingen van zelf terechtkomen! Kom, die redeneering is immers niet ernstig gemeend! De heer Mosselmans zelf zou de consequentie van een dergelijk gevaarlijk oordeel ook niet aandurven.

Ik meen, de zaak is deze: Wij behooren tot het Christendom. Dat Christendom is een oud, eerwaardig verschijnsel.

Het staat voor ons met zijne geschiedenis. Wij maken het niet, maar het is geworden tot wat het is. Het heeft zijn bepaalde gebruiken, gewoonten; het heeft zijn vormen, zijn symbolen. Nu is er in dat alles veel dat tot ons niet spreekt en met een gerust hart hebben wij het verworpen: dit gebóod de eerlijkheid. Maar wat tot ons spreekt, dat houden wij in eere, zelfs al zijn het dan maar vormen, die tot het wezen der zaak niet behooren. Afschaffen gaat gemakkelijk genoeg. Dat kan iedereen. Dat kan de domste mensch. Dat kan Jan Rap en zijn maat ook. Maar ik zie niet in dat wij er gelukkiger door worden en dat ons leven er rijker door is. Als die vormen er niet waren, dan zouden wij ze natuurlijk niet maken. Maar zij zijn er. Zij hebben hun historie. De traditie heeft ze gewijd en schade, groote schade zouden wij doen door ze af te schaffen, omdat het maar vormen zijn; of omdat zij misverstaan worden; of omdat er met die vormen in den loop der tijden zoo gesold is. Ik wenschte wel dat wij nog meer vormen hadden. En ik waardeer deze twee symbolen, omdat ik ze versta: omdat zij tot mij spreken.

Maar de heer Mosselmans heeft natuurlijk recht te vragen wat beteekenen zij dan voor u?

Ik wil trachten het te zeggen, maar dat is natuurlijk mijn persoonlijk oordeel, dat is wat ik persoonlijk daarvan gevoel, daarvan denk. Ik heb mijn eigen kinderen gedoopt en in mijn herinnering is dat een heerlijk uur. Toen ik daar in de kleine gemeente te Oude-Wetering mijn vrouw alleen zag staan voor de gemeente en daar openlijk moest uitspreken wat wij beiden begrepen dat er in ons hart moest omgaan, als wij zagen naar dat kindeke dat daar in haar armen lag, toen heb ik op dat oogenblik zeer diep gevoeld wat ouders voor hun kind hebben te doen en te zijn; en toen ik daarna een paar waterdruppelen op 't hoofd sprenkelde, toen verstond ik het symbool: »Rein als het water is die kinderziel! Houd haar rein!" O, dat had ik ook zonder water wel kunnen gevoelen en dat hadden mijn vrouw en ik wel in de binnenkamer tot elkander kunnen zeggen; maar ik herinner mij nog die heilige siddering die ik op dat oogenblik gevoelde; en ik zou den diepen indruk daarvan voor niets ter wereld willen missen. Ja maar, zegt de heer Mosselmans, dan schreeuwt zoo 'n kind en dan is de stichting weg. Zoo is het, en bewijs te meer dat er van het verhevene tot het belachelijke slechts ééne schrede is. Als ik in een ernstig oogenblik midden in een godsdienstoefening uitbarst in een niesbui dan is de indruk ook weg. Maar is dat nu een argument? —

En dit alles geldt ook van het avondmaal. Wat dit voor mij is? Ik wil alweder op den voorgrond stellen dat ik hier slechts wedergeef wat ik persoonlijk daarbij gevoel. Natuurlijk achten wij het geen sacrament en houden wij ons niet eens meer bezig met de vraag of brood en wijn soms veranderen zouden in vleesch en bloed. Het is ons niet anders dan een eenvoudig symbool. Aldus stel ik het mij voor: Jezus bedoelde, dien Paaschmaaltijd houdende, nog eens door een daad zijn leerlingen op te wekken in zijn geest voort te gaan en als hij hun nu het brood geeft, dan wil hij daarmede zeggen: gelijk gij nu dat brood onder u verdeelt, verdeelt zoo ook mij onder u; gaat, als ik ben heengegaan, in mijn geest voort. De wijn is het zinnebeeld van bloed Bij het sluiten van een verbond werd immers bij de joden

een dier geofferd en zijn bloed uitgestort. Nu wil Jezus zeggen: ik ben het offerdier; sluit gij nu samen een verbond. En zoo is voor mij het avondmaal een zinnebeeld der geesteseenheid onder de Christenen, die dat brood etende beloven in zijn geest voort te willen gaan en den wijn drinkende trouw zweren aan het verbond der liefde in zijn naam. Anders niet. En nu kan 't mij niets schelen of dat ook anders is opgevat; dit beteekent het voor mij; zoo versta ik zijn symbolische taal en dit zelfde zeg ik altijd als ik 't leid. Het is mij onverschillig of anderen meenen dat het is een: verkondigen van den dood des Heeren, want dat is 't voor mij niet. Er is voor mijn gevoel in dat samen aanzitten van lieden van alle standen iets zeer liefelijks. Dat is niet waar, zegt Ds. Mosselmans, de armsten komen er niet. Nu ja, de allerarmsten blijven helaas! uit onze kerken, maar de vraag is of zij er niet mogen komen en of niet ook hun plaats daar is en dan zal de heer M. niet ontkennen dat de allergeringste, mits zich voegzaam gedragende, daar door niemand met minachting zou worden aangezien. Toen ik voor de tweede maal avondmaal bediende in Doesburg, had ik in de kerk vertegenwoordigd vier verschillende rangen uit het leger en aan een zelfde tafel zaten dicht naast elkander een korporaal-waschbaas en een eerste luitenant. Wie zal ontkennen dat daarin niet iets schoons lag? Het is waar dat de vorm: drinken uit één beker, niet de gelukkigste is, ofschoon bij goeden zorg dit bezwaar tot een minimum kan worden teruggebracht; maar ik geloof dat 't ook alleen daarom is dat zoo velen zich afkeerig toonen van het avondmaal. En men vergeete daarbij nooit dat èn doop èn avondmaal een uiting zijn van innig gemeenschapsleven en ook als zoodanig veel waarde hebben.

Nu kan ik best billijken en mij uitstekend voorstellen dat iemand zich in deze vormen niet kan vinden en er daarom geen gebruik van maakt; en ik voeg er bij: gelukkig dat het zoo is, dat het steeds minder gebeurt uit sleur, omdat niemand meer verplicht is voor zijn fatsoen of waarom ook de vormen na te leven die voor hem ledig zijn. Ook waardeer ik den grooten ernst die spreekt uit de door Ds. Mosselmans geopperde bezwaren, het streng gevoel

van eerlijkheid dat hem er naar deed hunkeren dat hij ze niet meer behoefde te bedienen. Iemand die denkt zooals hij denkt, moet dat wenschen en geen mensch, al staat hij ook als ik lijnrecht daartegenover, heeft recht hem daarvan een verwijt te maken. Maar ik ontken zijn recht om daarom op afschaffing aan te dringen. Die maatregel inder-tijd door de Groningsche gemeente genomen, is in mijn oog afkeuringswaardig. Want wat is er geschied? Het algemeen reglement zegt: er moet gelegenheid zijn voor de leden die het wenschen; en van die vrijzinnige bepaling gebruik makend heeft men in Groningen bij meerderheid van stemmen die ceremoniën afgeschaft. Maar dan is er immers geen gelegenheid meer voor hen, die het verlangen? Het is afgeschaft, en wie er wel behoefte aan heeft, wordt niet bevredigd. Uit liberaliteit nam men daar een maatregel dien ik zeer illiberaal acht.

Jezus was niet erg ingenomen met den godsdienst zijns volks, althans zooals die in zijn dagen was en door de leiders werd voorgestaan. Dat vasten en offeren, die reinigingen, al die vormelijkheid stuitte hem tegen de borst. En toch schafte hij ze niet af die vormen. Niet ontbinden wilde hij, maar vervullen. Ik meen, zoo moet het. Voor een deel zijn die vormen voor ons voorbijgegaan, hun beteekenis is althans gewijzigd. Maar ontbinden willen wij niet, vervullen veel liever, daarin brengen een jongen frischen geest, omdat wij verstaan dat dan van die vormen wel degelijk een groote kracht kan uitgaan. O, ik weet wel — wie zou 't betwijfelen? — zij maken ons niet goed en braaf en vroom; ik weet wel ook zonder vorm kan men het goed meenen, en een mensch heeft ze niet absoluut noodig, onmisbaar zijn zij niet; maar ik weet toch ook dat zij krachtige hulpmiddelen zijn en ik wil geen enkel goed en eerlijk hulpmiddel versmaden dat kan strekken om het geestelijk leven op te wekken en te bezielen.

Op den geestesdoop komt het aan, zegt Ds. M. Natuurlijk, dat is de hoofdzaak. Maar is die dan onmogelijk waar de waterdoop is? en kan het niet zijn — gelijk ik meen dat het is — dat de waterdoop bevorderlijk is voor den geestesdoop?

Och, laat ons toch niet te koud zijn, niet te verstandelijk redeneeren. Er gaat een realistische strooming door onzen tijd, en tot op voorname hoogte acht ik dit een zegen. Maar de groote schaduwzijde daarvan is dat men het niet zinnelijk waarneembare, ook niet reëel gaat achten.

Stel eens — wat ik ontken — dat al de bezwaren van Ds. M. juist waren; stel eens, dat hij volkomen gelijk had, dan zou ik daartegenover een: en toch! plaatsen, op gevaar af dat men daarover de schouders zou ophalen; een »en toch!” uit naam van mijn gemoed dat iets gevoelt voor die vormen, waarin werkelijk iets omgaat, dat zich gesticht gevoelt als mijn kind wordt gedoopt en als ik nederzit aan den avondmaalstafel. Hoe is het mogelijk, zegt de heer Mosselmans! Zou het ook mogelijk zijn doordat de vraag maar is of men de waarde gevoelt van vormen? De geest maakt levend en niet de vorm. Ja. maar een geest moet ook belichaamd worden en voor mij zijn de vormen dragers van een geest en als zoodanig iets wezenlijks; zij vormen een onmisbaar bestanddeel van mijn godsdienstig leven.

De heer Mosselmans houdt mij zeker ten goede dat ik aldus onomwonden mijn gevoelen uitsprak. Ik eerbiedig zijn bezwaren, die bij een man als hij alleen uit ernst worden geboren; maar ik geloof dat hij aldus redeneerend een zeer bedenkelijken weg opgaat. Laat ons niet ontbinden maar vervullen!

MEPPEL, November 1891.

DE RIDDER.

ARTIKEL 84 2°

VAN HET

ALG. REGL. DER REM. BROEDERSCHAP.

In de Algemeene Vergadering der Remonstrantsche Broederschap op 2 Juli 1891, werd de behandeling van het voorstel der gemeente Haarlem, (art. 4 van den Brief v. Beschr.) dat in art 84 v/h Alg. Regl. de woorden »en studenten aan het Seminarium” zouden worden geschrapt, door aanneming der motie van Dr. Hooijkaas, verdaagd tot de eerstvolgende Algemeene Vergadering. Wellicht terecht. Ofschoon wel niet ten volle mag worden beaamd, dat ons voorstel was ongemotiveerd en evenmin mag worden aangenomen dat de Vergadering, nà de discussiën in 1888, werd gebracht op een zoo onbekend terrein, dat men redelijkerwijze kon vreezen, dat zij onvoorbereid een sprong in het duister ging wagen, verdient, bij afwezigheid van elk periculum in mora, uitstel daarom instemming, omdat naar het oordeel van hoogst bevoegde autoriteiten, de aanneming van het voorstel-Haarlem, al dan niet geamendeerd, gevolgen van wijde strekking zoude na zich slepen.

Dat onderwerp alzoo te overdenken en toe te lichten, ligt op den weg van ieder wien het welzijn onzer Broederschap na aan het hart ligt en toejuiching verdient de belangrijke bijdrage van Dr. H. IJ. Groenewegen in »Uit de Rem. Broederschap” 3^e jaarg. 2^e alev. waarin beknopt en duidelijk de geschiedenis en de werkkring van ons Semi-

narium worden beschreven en waaraan in fine worden vastgeknoopt eenige beschouwingen betreffende ons onderwerp.

De omstandigheid, dat ik op de jongste Alg. Verg. der Rem. Broederschap, waarop meergenoemd voorstel-Haarlem in behandeling kwam, de eër had onze kerk te vertegenwoordigen en als afgevaardigde dat voorstel toelichtte, noopt mij, bepaaldelijk naar aanleiding der bijdrage van Dr. Groenewegen, op dit onderwerp terug te komen. Het is met schroom, want ik beweeg mij buiten mijn dagelijksche sfeer. Daarbij ben ik mij bewust, dat ik zeer zeker krachtigen tegenstand van deskundigen zal ontmoeten, die in het strijdperk zullen treden en met sterke wapenen en met diepgevoelde overtuiging, ontleend aan hun grondige bekendheid met het belangrijk en veel omvattend onderwerp. Het is mij dan ook niet te doen om à tout prix het voorstel-Haarlem te doen zegevieren, — waarbij bovendien elk denkbeeld van speciaal belang voor onze kerk is uitgesloten, — evenmin om het voorstel zóó grondig toe te lichten, dat daarmede alles gezegd zoude zijn wat ter verdediging kan strekken, — allerminst gevoel ik mij daartoe bekwaam, — maar alleen om het m.i. juiste standpunt aan te geven, waarop wij ons bij de beschouwing der zaak hebben te plaatsen, om daardoor aan meer en allermeeft bevoegden aanleiding te geven hunne zienswijze ten beste te geven, opdat in den eenen of anderen zin een wel gewikt en wel gewogen besluit worde genomen.

Handhaaft onze gemeente ter aanstaande Alg. Vergadering haar voorstel, al dan niet gewijzigd, dan zal de Commissie tot de zaken der Broederschap zonder twijfel daarover in haar Rapport een gemotiveerd advies uitbrengen. In haar laatste Rapport geschiedde dit niet, waarschijnlijk door tardieve indiening van ons voorstel. Slechts in haar aanvullings-rapport werden daaraan een paar bladzijden gewijd, zonder daarbij evenwel in haar praeadvies de materie geheel uit te putten.

De quaestie scherp te begrenzen en te praeciseeren kan leiden tot een aanstaand vruchtbaar debat.

Het uitgangspunt van onze bestrijders is een hardnekkige kamp voor de h.i. bedreigde vesting, het heilig Semi-

narium, door wijlen prof. Tideman betiteld als »het hart der Broederschap”, door prof. Tiele als »het middelpunt der Broederschap, het onderpand harer eenheid, haar voedster en haar Kroon.” Daaromheen ter verdediging, groepeeren zich onze aanvallers en zij vuren op ons alsof wij in die heilige veste bres zouden willen schieten, niet omdat wij die vesting zouden willen slopen, o neen, maar omdat wij wellicht uit gebrek aan doorzicht voor ver reikende gevolgen, onwetend en onwillig misschien, de fundamenten gaan ondergraven.

En met welke klemmende logica nu worden de onbetwist wenschelijke instandhouding en bloei van het Seminarium verdedigd? Met deze wel sluitende, maar toch gevaarlijke logica:

»Opdat de Broederschap bloeie, moet het Seminarium bloeien.

»Opdat het Seminarium bloeie moeten er zijn voldoende studenten.”

»Opdat er zullen zijn voldoende studenten, moet hun het vooruitzicht zijn geopend, dat na voleindigde studie er predikantsplaatsen voor hen beschikbaar zullen zijn.”

»Atqui: beperking der exceptieve bepalingen vervat in art. 84, waardoor dus elke Remonstrantsche gemeente, nolens volens, paucis exceptis, hare predikanten zal moeten beroepen uit de predikanten of proponenten der Broederschap.

Waarlijk zuiver protectionisme van het meest onvervalscht gehalte! geheel in den geest van b. v. dit syllogisme:

»Opdat Kennemerland bloeie moeten de bloemkweeke-rijen daar bloeien.”

»Opdat deze bloeien moeten er voldoende afnemers zijn”.

»Atqui: elk Kennemer zal zich voorzien van bloemen en zaden in Kennemerland gekweekt.”

Al mogen intusschen voor- en tegenstanders niet tot de zelfde conclusie komen, overeenstemming toch bestaat, zoo ik mij niet sterk bedrieg, volkomen omtrent dit principiël punt:

Behoud en bloei der Broederschap »suprema lex esto!”

Ik meen die uitspraak als axioma en alzo als uitgangspunt te mogen beschouwen. En evenzeer geef ik volmondig toe, niet alleen op hooggeleerde autoriteit, die intusschen

voor mij veel gewicht in de schaal legt, maar ook uit innige overtuiging, dat de bloei van het ons allen dierbaar Seminarium den bloei der Broederschap bevordert. — Toch mag dit niet tot onnoodig, ja m. i. zelfs schadelijk protectionisme leiden en dus hier scheiden onze wegen.

Als in confesso mag ik wel aannemen, dat in de aller-eerste plaats het welzijn van het Seminarium afhangt van het Hoofd; welnu het tegenwoordig eminent Hoofd vereenigt wel naar mijn bescheiden meening de in 1666 gemaakte zeven bepalingen »aangaande de hoedanigheden en qualiteiten, die men oordeelt tot het werk noodzakelijk te worden vereischt” misschien nog wel een paar ongenoemde extra »hoedanigheden en qualiteiten” er bij!

In de tweede plaats is essentiëel een voldoende aantal Studenten, maar daaromtrent verschil ik met de meening geuit in het aanvullingsrapport 1891 pag. 46 der Handelingen.

Evenzeer als er meer dan voldoende Studenten in de Rechtswetenschappen aan onze Universiteiten studeeren, ofschoon er alles behalve voor hen vooruitzicht bestaat op een eenigzins spoedige en voordeelige plaatsing na hunne promotie, evenmin zal het aan een voldoende aantal Studenten aan ons Seminarium ontbreken zonder het thans bestaand geprivilegieerd vooruitzicht op plaatsing. En zeker zal meer dan thans de ijver der studerenden worden geprikkeld bij de wetenschap, dat men bij vacatures zich niet noodwendig met hen behelpen moet, maar vrije, althans vrijer keuze dan nu heeft tusschen hen en de proponenten der andere kerkgenootschappen.

Toch zal niet licht de keuze op laatstgenoemden vallen.

Immers is aan ons Seminarium, juist bij een meer beperkt aantal Studenten het onderwijs, bepaaldelijk in de praktijk van het predikambt, geheel in te richten naar de individuele behoeften en daardoor ook zooveel voortreffelijker. Daarbij moet de meer persoonlijke en gemeenzame omgang tusschen Hoogleeraar en Studenten noodwendig gunstig werken. Daardoor juist zullen, behoudens zeldzame uitzonderingen, onze Seminaristen steeds worden voorgetrokken, vooral wanneer het proponenten betreft, die geheel alleen uit vrije neiging en zonder vrees voor concurrentie ons Seminarium bezochten, en zonder eenigermate kunstmatig, te zijn aange-

lokt of verlokt door het vooruitzicht op een plaatsing, die hun bijna noodwendig, zelfs zonder buitengewone inspanning en studie zal ten deel vallen.

Het schrikbeeld van verval van ons Seminarium bij wijziging van art. 84 in vrijzinnigen geest, komt mij alzoo denkbeeldig, althans zeer overdreven voor.

Maar aangenomen, — des neen, — dat de pessimistische beschouwing de ware is, en het aantal studeerenden aan het Seminarium zoodanig zal afnemen, dat zijn bloei taant, wordt dan daardoor noodwendig de bloei der Broederschap bedreigd?

Hangt die bloei niet veeleer af van de welvaart der onder haar ressorteerende gemeenten? En dat dezen kunnen bloeien en welvaren ook zonder predikanten aan het Seminarium opgeleid is rechtstreeks bewijsbaar uit het »ab esse ad posse,» wij verheugen ons immers in meerdere gemeenten die in dat geval verkeerden en wie het waarlijk welgaat.

Ten laatste nog heb ik een principiëel bezwaar tegen ongewijzigd behoud van art. 84 bepaaldelijk op grond van ons fundamenteel artikel één, waarin als beginsel onzer Broederschap wordt gesteld »vrijheid en verdraagzaamheid.»

Behalve de onbestendigheid zelve is op aarde niets bestendig. Voortdurend en onafgebroken wisselen zich in den loop der tijden zienswijzen en richtingen niet het allerminst op godsdienstig gebied. Al moge nu op dit oogenblik in alle Remonstrantsche gemeenten, op een enkele uitzondering na, de godsdienstige richting niet ver uiteen loopen en algemeen vrijzinnig zijn, is de voorspelling toch niet al te gewaagd, dat te eenigertijd in meerdere gemeenten de richting zal divergeeren. Is het nu werkelijk vrijzinnig en verdraagzaam, dat de algemeene regel »geen predikant of een aan ons Seminarium gekweekt,» behoudens slechts zoo weinige uitzonderingen, blijve voortbestaan? Immers neen. Wat, behalve een holle klank, blijft er over van het beginsel van vrijheid en verdraagzaamheid, wanneer een orthodoxe gemeente verplicht is een modernen predikant te beroepen, of omgekeerd? En dat er uit één Seminarium, alzoo onder één leiding gevormd, meerdere zullen voortkomen van verschillende tint, laat staan tegenovergestelde godsdienstige richting, is niet waarschijnlijk. Het gevolg zal zijn, dat óf.

de gemeente te niet gaat óf zich afscheidt van ons, die in onze banier de schoone leus van vrijheid en verdraagzaamheid voeren. Waarlijk door niet de uitzonderingen op het streng beginsel van art. 83, in art. 84 in vrijzinnigen zin uit te breiden, beschamen wij ons devies. En waar nu strijd is tusschen art. 83, j^o. art. 84 en art. 1 zullen wij dan terwille van onnoodig protectionisme de vrijheid aanranden?

Het Voorstel-Haarlem is niet verreikend. Vooralnog is de opheffing van art. 83 niet aan de orde en noch wenschelijk, noch gewenscht. Maar ook uit dit gezichtspunt verdient de zaak te worden beschouwd en ernstige overweging verdient de vraag of niet met behoud van den bestaanden gemeenschapsband meerdere vrijheid aan de gemeenten moet worden toegekend met betrekking tot de keuze harer predikanten.

Van hen toch en nagenoeg van hen alleen hangt de bloei der gemeenten af.

De opgeworpen vraag ontleent hare actualiteit aan het Voorstel-Haarlem, maar gelukkig niet aan de omstandigheid, dat thans reeds in de praktijk behoefte aan wijziging wordt gevoeld. Men verzette evenwel de bakens vóór het getij verloopt.

MR. DEL COURT VAN KRIMPEN.

HAARLEM, November 1891.

STICHTELIJKE LECTUUR.

Er ligt weder een en ander op onze schrijftafel, waarop wij gaarne de aandacht vestigen. Met groote ingenomenheid maken wij melding van den bundel Godsdienstige Liederen door den Nederlandschen Protestantenvbond uitgegeven onder den titel *Lenteleven*.¹⁾ Deze liederen zijn bestemd voor de zondagschool, de catechisatie, de godsdienstoefening voor jongelieden en het huisgezin. en het komt ons voor, dat zij daarvan op veel plaatsen aan een behoefte zullen blijken te voldoen. De Commissie voor Liederenbundels, bestaande uit de Heeren J. A. Böhringer, W. Jesse, J. de Vries, W. Zaalberg, die vooral door haar bundel Godsdienstige Liederen het vrijzinnig Nederland reeds zoo aan zich verplicht heeft, deed ook hierdoor een uitstekend werk. In geen huisgezin met kinderen mag *Lenteleven* ontbreken. Tal van lieve versjes staan er in, geschikt om van buiten te leeren, en waar zoo vaak gevraagd wordt naar eenvoudige godsdienstige lectuur voor den huiselijken kring, daar voldoet deze bundel voor een groot deel aan die behoefte, te eer omdat deze liederen niet alleen voor kleine kinderen zijn. maar omdat er met de verschillende leeftijden is rekening gehouden. Onze plaatsruimte laat niet toe enkele liederen aan te halen,

---

¹⁾ Voor leden van den bond door bemiddeling van den afdelingssecretaris te verkrijgen bij Ds. J. A. Böhringer voor 60 cents, gebonden 75 cents. Bij grooter getallen tegen nog geringer prijs.

maar bepaald in de laatste en grootste rubriek, Levensliederen, hebben wij er reeds heel wat gevonden die in het huisgezin zeker indruk zullen maken. Schrijver dezès gebruikte terstond Lenteleven voor zijne catechisanten van 12, 13 jaar en met groot genoegen. De kinderen leeren ze graag, want de kindertoon is goed getroffen. De dichter Böhringer heeft het leeuwenaandeel en voorzeker komt hem een afzonderlijk woord van dank toe voor de toewijding waarmede hij zich daaraan gaf.

Het muzikaal gedeelte is door Daniël de Lange bezorgd. Onnoodig dus daarover iets te zeggen. Van harte stemmen wij in met de bede der Commissie, dat Lenteleven ingang moge vinden, overal waar de godsdienstige opleiding der jeugd wordt ter harte genomen.

Van Paul Ador's historischen roman: *Jesus van Nazaret*, in het Nederlandsch bewerkt door P. van der Veen, is bij den uitgever A. H. Adriani te Leiden een tweede herziene en goedkoopere druk verschenen. De verschijning van den eersten druk bracht heel wat pennen in beweging van voor- en tegenstanders. Na al het licht dat van verschillende zijden hierover ontstoken is, komt het ons niet goed voor dien strijd opnieuw aan te binden. Wij hebben van den aanvang af behoord tot hen die er volstrekt niet blind mede waren ingenomen, maar die in dezen historischen roman zooveel schoons vonden, zooveel stichtelijks in den goeden zin des woords, dat wij dien gaarne door velen gelezen zagen, en met ernst gelezen. Niet gaarne zouden wij ontkennen de juistheid van veel aanmerkingen, die er op gemaakt zijn. Met name in het stuk dat Professor Oort verleden jaar in den Gids schreef, stond menige opmerking die tot nadenken dwong. Maar toch, de schrijver maakt op ons den indruk van zoo oprechten ernst, dat wij het ons niet anders kunnen voorstellen of zijn boek kan medewerken om de groote persoonlijkheid van Jezus te leeren bewonderen. Ook deze tweede druk vindt zijn weg wel. De uitgever zorgde voor een net gewaad.

Met genoegen maakten wij kennis met de eerste aflevering van een werk, dat door de goede zorgen van Dr. J.

Herderscheê bij den Heer Mijs te Tiel verschijnt. Het is de Nederlandsche bewerking van een reeks toespraken door den Bremer predikant J. Kradolfer als een feestgave bij zijn 25-jarig jubilé aan zijne gemeente geschonken. In 7 afleveringen zal het net uitgevoerde werk verschijnen en de gansche prijs is *f* 2.—

Naar den inhoud van één aflevering een werk reeds te beoordeelen gaat niet. Wat wij er van lezen, maakte op ons een goeden indruk. Wij behouden ons voor als wij het gansche werk kennen er nader op terug te komen. Maar wij hebben veel vertrouwen, dat ook dit boek onder den titel: »Op 's levens hoogte» van een goeden geest zal zijn. Immers als wij afgaan op de andere boekjes van onze Duitsche broeders, die Dr. Herderscheê voor ons volk bewerkte, dan is de onderstelling niet te gewaagd dat hij ook thans wel een goede keuze zal hebben gedaan.

Beleefdheidshalve, maar zonder eenige ingenomenheid, maken wij melding van een ons ter bespreking gezonden boekje: *De moraal der toekomst*. De schrijver J. Simmer noemt het een beantwoording van de vraag: Welke zedenleer zou de vrijmetselarij kunnen propageeren, geschikt voor de belijders van elken godsdienst? Daargelaten dat het antwoord op die vraag ons zeer weinig belang inboezemt, achten wij de wijze waarop de schrijver zijn »antwoord» geeft zóó oppervlakkig, dat wij ons verbazen, dat hij zelf niet gevoelde hoe het toch in ieder geval beter was geweest en meer bescheiden te spreken van een: proeve van beantwoording,

Als bewijzen van des schrijvers oppervlakkigheid gelden b. v. de verwarring van bijbelsch en christelijk; de uitspraak, dat de godsdienst zich de hemelsche gelukzaligheid als eenig hoofddoel van het zijn hier op aarde voorstelt (waardoor hij toont niet te weten wat godsdienst is), dat de ethica (vermoedelijk is bedoeld moraal) een vrucht is van het verstand, enz. Wie zoo weinig op de hoogte is en zoo weinig onderscheidingsvermogen bezit, moet de bespreking van dergelijke vragen aan anderen overlaten.

BERICHTEN.

Seminarium. De Curatorenvergadering waarin twee doctorandi het proponentsexamen hopen af te leggen is, wegens ongesteldheid van een der twee kandidaten, uitgesteld tot Donderdag 14 Januari.

Rotterdam. Ds. J. H. Maronier heeft 9 Nov. l.l. zijn 40-jarig jubilé gevierd. Wij verwijzen voor bijzonderheden de feestviering betreffend naar het opstel: »Onze Nestor» in deze aflevering, maar kunnen niet nalaten thans het verblijdend bericht er bij te voegen dat hij besloten heeft nog dit jaar in dienst te blijven.

Leiden. Nadat de »breede» kerkeraad bestaande uit bestuurders en oud-bestuurders ter voorziening in de vacature een alfabetisch 4-tal had gemaakt; bestaande uit de Heeren: A. K. E. Horst te Lochem, A. A. Humme te Oude-Wetering, H. P. Schim van der Loeff te Gouda, Dr. J. Herman de Ridder Jr. te Meppel en daarvan de laatste twee op het tweetal had geplaatst, heeft de gemeente daaruit op 12 Nov. gekozen Dr. de Ridder te Meppel, die dus beroepen werd. Op Zondag 29 November moest echter worden medegedeeld dat deze predikant na langen strijd meende voor dit beroep te moeten bedanken. Maandag 7 December is daarop het volgende viertal gemaakt: H. P. Schim v. d. Loeff te Gouda, A. K. E. Horst te Lochem, H. W. Kalff te Amersfoort, G. Buisman te Delft en op 14 Dec. het tweetal: H. P. Schim van der Loeff en A. K. E. Horst, waaruit de gemeente 21 Dec. een beroep heeft te doen.

Amersfoort. Onze gemeente leed een droevig verlies door het overlijden van Dr. Burger, den oud-rector van het gymnasium die jaren lang in haar bestuur zitting had. In onze Broederschap was Dr. Burger een zeer bekende persoonlijkheid. Zijn liefde voor haar is herhaaldelijk gebleken. Hij was een man met een warm hart en van grooten ernst, en ook op wetenschappelijk gebied van beteekenis. Zijn nagedachtenis zal onder ons in eere blijven. Gaarne geven wij hier plaats aan wat als »In Memoriam» in het notulenboek der Amersfoortsche gemeente staat opgeteekend:

30 Nov. 1858—31 Oct. 1891. Deze vergadering van den kerkeraad der Remonstrantsch gereformeerde gemeente te Amersfoort, is de eerste gehouden na het overlijden van den Heer Dr. D. Burger, — die tal van jaren, ongeveer 33, als opziener haar gediend heeft. Vóór wij aantekening maken van de beraadslagingen, werkzaamheden die ons op deze vergadering bezighouden, gevoelen wij ons verplicht te vermelden, wat onze overleden broeder voor onze gemeente geweest is en hoe hij zijne taak ten haren opzichte vervuld heeft. Werd aan zijne groeve op den dag zijner ter aarde bestelling door onderscheidenen aan hem hulde gebracht voor hetgeen hij als vader voor zijn gezin, voor de maatschappij als burger, voor de jongelingschap als docent, voor de wetenschap als geleerde en wijsgeer, voor velen als weldoener en voor zijn vrienden als vriend geweest was, — de verplichtingen die onze gemeente aan hem heeft, konden daar ter plaatse slechts met een enkel woord aangewezen, niet in het breede vermeld worden. Wat zijne verhouding tot haar betreft, wij weten geen betere lofspraak voor hem, den bescheiden man, dan »ook in het kleine was hij getrouw.» Hij heeft ook daardoor getoond een uitnemend man te zijn.

Vergeleken toch met andere kerkelijke gemeenten en hare bediening, zou onze gemeente uiterst gering, en de behartiging harer belangen geacht kunnen worden eene zaak van luttele beteekenis te zijn. Intusschen »gering zijn» is betrekkelijk — en het behoeft in onze dagen zeker niet herinnerd te worden dat het kleine vaak tot belangrijke functie geroepen is en van gewichtigen invloed op

het geheel, op het groote kan zijn. Eene kerkelijke gemeente, hoe onaanzienlijk ook naar het uitwendige, kan, door de beginselen die in haar belichaamd zijn, en waarvan zij de draagster is en de banier hoog houdt, van onberekenbaren invloed wezen. En die tot werkzaamheid in haren kring geroepen is, hij moge dan een onaanzienlijke, weinig getelde betrekking bekleeden, door de *wijze* waarop hij in dezen doet wat zijn hand vindt om te doen, maakt hij het geringe gewichtig, het kleine groot. Wij meenden hierop te moeten wijzen, ten einde ook eene dier eigenschappen van Br. Burger te herinneren, waardoor hij inderdaad voor velen een voorbeeld is geweest. en zich gunstig onderscheiden heeft van velen onzer hedendaagsche beoefenaars der wetenschap en sterke geesten van onzer tijd, die zich zelve te voornaam en de kerk te gering achten voor hun schitterende talenten en hun scherpzinnigen en wijsgeerigen geest. Br. Burger, niet ten onrechte een wijsgeerig denker genoemd, doorkneed in de kennis der oudheid, met een onbegrensde belezenheid, en onvermoeid op het gebied van de wetenschappen zich bewegend, was altijd trouw op zijn post in den bescheiden kring waarin hij zich het opzienschap had laten welgevalven; met volle teugen zich aan de bronnen der wetenschap lavende, stelde hij onverminderd belang in de prediking, en zeker kenmerkend en treffend is uit zijn mond de uitroep in een zijner laatste dagen, toen men om plaats te maken voor het medicijn, zijn Nieuw Testament iets ter zijde legde: »o, laat dat onder mijn bereik . . . toen ik 17 jaar oud was, kreeg ik het van mijn moeder, en 't is mij onder alle omstandigheden een bron van troost geweest.»

Hoe velen hij geholpen heeft is onbekend — maar ons is het niet onbekend hoe hij voor het stoffelijk welzijn onzer gemeente *mildelyk* bijdroeg, om niet te spreken van die algemeen bekende gastvrijheid, waarmede hij *hen* ontving, die voor den geestelijken opbouw onzer gemeente tot ons kwamen. Ja, als men hare geschiedenis nagaat, en zich voor den geest roept wat zij was toen hij hier zijn werkkring vond, dan zou men hem haar stichter kunnen noemen; hij althans heeft haar door zijn onvermoeid ijveren tot een zelfstandig bestaan gebracht. Geen wonder

dan ook dat zijn heengaan eene leegte veroorzaakt, die *buitengewone* bezorgdheid zou wekken, indien wij niet geloofden in den krachtigen invloed van een goed voorbeeld, en ons vleien mochten met de hoop dat zijne plaats zal worden ingenomen door iemand die even als hij gedreven wordt door de begeerte, het rijk der Waarheid, de gerechtigheid en der liefde naar de mate zijner gaven te dienen.

Meppel. Veertien dagen van spanning doorleefde de Meppelsche Gemeente. In de Godsdienstoefening van den 15^{den} November maakte onze Voorganger, Dr. J. Herman de Ridder Jr. bekend, dat hij een beroep ontvangen had naar de Leidsche Gemeente, welk beroep door hem in overweging genomen werd. Wij vroegen ons af: zal Meppel nu, na een tweejarig verblijf van vriend de Ridder, voor de vierde maal in ruim zeven jaren staan voor eene predikantskeuze? En tot zekere hoogte was die vraag gewettigd. Leiden, eene academiestad, in 't hart van Holland, rondom de kring van de Remonstrantsche gemeenten, de zetel van het Seminarium, eene onzer groote steden, zeker dat alles mag wegen bij eene beslissing als waarvoor vriend de Ridder stond. Maar tegenover al deze aantrekkelijkheden stond toch iets anders, iets hoogers, een tegenwicht voldoende om den evenaar naar onze zijde te doen overslaan; n.l. de werkkring te Meppel. Meppel, eene jonge, bloeiende gemeente, met opgewekt godsdienstig leven, belangrijk talrijker in ledental dan de Leidsche gemeente, een uitgebreiden werkkring biedende aan een ijverig man zooals vriend de Ridder, is voor een man als hij een te aanmoedigende werkkring om dien voor een kalmeren, zooals Leiden hem aanbood, te verwisselen.

Onze vrees, de Ridder te zullen moeten missen, week toen hij, Zondag 29 November, het voor ons heerlijke besluit mededeelde, dat door hem voor het beroep naar Leiden was bedankt. Het was den vrienden aan te zien, dat zijn besluit met groote ingenomenheid werd vernomen en toonden zeer velen hun belangstelling in de onderscheiding die de Ridder ten deel viel door hem persoonlijk te komen gelukwenschen, niet minder groot was het aantal van hen, die hem na zijn besluit kwamen danken.

Vriend de Ridder heeft in die dagen kunnen ondervinden dat zijn vriendenrij bij ons zeer groot is. In de najaarsvergadering die, aan den avond van den 30sten November, met de leden en begunstigers der gemeente gehouden werd, richtte Schrijver dezer regelen, namens de gemeente een woord van dank tot Dr. de Ridder en zeide, onder meer, dit:

»In dagen als dezen mag het wel eens in 't openbaar gezegd worden, hoezeer wij uwe arbeidskracht en uwen arbeidslust, uwen goeden wil en den geestdriftvollen ijver, die uwen arbeid kenmerkt, waardeeren, en eveneens mag het wel eens gezegd worden, dat wij hoog waardeeren het succes op uwen arbeid. Gij hebt u gisteren opnieuw aan onze gemeente verbonden en wij aanvaarden dien band met nog meer ingenomenheid dan 2 jaar geleden, moge de gemeente door klimmende belangstelling in uw persoon en uw werk toonen, zij 't offer waard is, dat gij haar bracht.» Deze woorden werden met groote instemming door de aanwezigen toegejuicht.

Voor de Meppelsche gemeente eindigde de veertiendaagsche spanning met een opnieuw herwinnen van de Ridder, moge het haar gegeven zijn onzen vriend nog eenige jaren in haar midden te houden. De heeren H. Houwink en B. Struben, daartoe gecommiteerd, boden gisteren Dr. de Ridder onder couvert eene gave aan, bijeengebracht door tal van leden en begunstigers op eigen initiatief, en vroegen hem en zijne vriendelijke echtgenooten zich daarvoor een blijvend aandenken aan te schaffen aan zijn besluit van 29 November.

MEPPEL, 7 December '91.

STRUBEN.

Alkmaar. In de vacature door het emeritaat van Ds. de Vries van Heyst, treedt Dr. G. van Gorkom als consultant op en neemt de catechisaties waar. Het beroep zal geschieden door het bestuur.

MEN VERZETTE GEEN BAKENS VOOR HET GETIJ VERLOOPT!

Vrienden onzer Broederschap zullen MR. DEL COURT VAN KRIMPEN dankbaar zijn voor zijne beschouwingen over de door Haarlem voorgestelde wijziging van Art. 84 Alg. Regl., — ook bij verschil van meening. Er staan inderdaad groote belangen op het spel. Iedere bijdrage tot verheldering van inzicht in de hangende quaestie is welkom. Vooral wanneer de voorgedragen meening en de met ernst gegeven wenken, gelijk bij dezen welwillenden raadsman, rusten op het kloek vooropgesteld: »behoud en bloei der Broederschap *suprema lex esto!*»

Ten opzichte dezer *suprema lex* bestaat geen verschil van opinie. Maar de vraag is, wat thans tot behoud en bloei der Broederschap wenschelijk is: wijziging in dien zin, dat voortaan het bestaan van studenten of candidaten aan ons Seminarium geen beletsel meer zij voor vacante gemeenten om ook buiten de Broederschap te beroepen, — of handhaving van den bestaanden toestand, waarbij in het belang van Broederschap, Seminarium en studenten het beroepen buitenaf ongeoorloofd is, zoolang er leerlingen zijn, die zich aan onze Broederschap verbonden. MR. DEL COURT wil het eerste, — de Broederschaps-Commissie, enkele sprekers ter vorige Alg. Verg. en schrijver dezes het laatste. Wie eenige aandacht wijdde aan hetgeen ik in de vorige aflevering van ons tijdschrift schreef, zal weten waarom mij de door Haarlem gewenschte wijziging bedenkelijk voor-

kwam. Ik zou, nu beide partijen publice zich uitspraken, kunnen zwijgen, ware het niet, dat MR. DEL COURT een nieuw argument, dat onze beginselen raakt, heeft aangevoerd en nog een en ander zegt, dat met het oog op het belang der beslissing, overweging verdient.

Het principiëel bezwaar tegen ongewijzigd behoud van Art. 84 is dit: bij de bestaande bepaling wordt, zoodra er verschil van richting komt tusschen onze gemeenten, iedere vacature noodzakelijk vervuld door een vertegenwoordiger van de richting, waarin op dat oogenblik ons onderwijs gaat. Daarmede wordt ons beginsel van vrijheid en verdraagzaamheid een holle klank. En daar nu divergentie van richtingen waarschijnlijk is, zal de toekomst sommige gemeenten of tot afscheiding dwingen, of ten ondergang doemen. »Men verzettede evenwel de bakens vóór het getij verloopt», andersgezegd: geef nu reeds grooter vrijheid van beroep.

Nu heb ik tegen dit principiëel bezwaar zelf een principiëel bezwaar, namelijk dat het een verkeerd gebruik maakt van de wijsheid in den mond des volks. Ik houd ons volk voor knap in zaken van waterstaat, en hecht dus eenige waarde aan zijn oordeel. Bedrieg ik mij niet, dan zegt ons volk aldus: *als* (en niet *vóór*) het getij verloopt moet men de bakens verzetten. En ik meende, ofschoon vreemdeling in de geheimen van de groote en de kleine vaart, dat onze natie den roem van hare ervaringswijsheid in dit spreekwoord niet bedroog.

Bakens wijzen, meen ik, aan waar men bij zekeren stand der stroomen veilig varen kan. Eerst als de waterstand zich wijzigt, dus bij blijkbare kentering der getijden, verplaatst men zijn bakens. Deed men het eer, — welke landrot kon niet voorspellen, dat een schip, nu nergens meer veilig, zeker aan den grond zou loopen? Mijn geëerde tegenstander houde mij ten goede, dat ik het geheele loodswezen tegen hem oproep.

Welnu als dat loodswezen mijn diepzinnige nautische wijsheid komt bevestigen, dan staat, om bij 't vak te blijven, als een paal boven water vast, dat nergens, ook in onze Broederschap niet, aan bakens moet gemorreld worden vóórdat het getij begint te verlopen.

Is dat dan nu reeds het geval? Dat nog wel niet, zegt de geachte schrijver, maar te eenigertijd zal het toch waarschijnlijk gebeuren. Onderstelt nu eens, dat dit vermoeden juist is, wat zal dan plaats hebben? Vooreerst, dat jongelieden die uit de verschillende gemeenten komen en ons Seminarie-onderwijs genieten, evenzeer zullen divergeeren in richting als de kringen waarin zij zijn opgegroeid. Ten tweede, dat de dan door ons verkozen hoogleeraar met dat feit rekening zal hebben te houden, (men kan toch bij ons geestelijk hoofd nooit schending onzer principes onderstellen) en dus, welke zijn richting ook zij, de vrijheid zal eerbiedigen en de verdraagzaamheid huldigen. Ten derde, dat dit onderwijs dus slechts louterend en versterkend werken kan op de overtuigingen der jongelieden. Ten vierde dat de gemeenten in dit geval dubbele zekerheid ontvangen, dat de door haar gekozen leeraar een man van welbeproefde en welgegronde beginselen is.

Of moet ons onderwijs noodzakelijk eenzijdig zijn? Mr. del Court acht het hoogst waarschijnlijk. Laat ik hem mogen wijzen op een feit. Toen ik in Leiden studeerde, bestond de faculteit aldaar uit onverdachte Modernen, en hun gehoor uit jongelieden van moderne, conservatieve, gematigd orthodoxe en zeer orthodoxe beginselen. Welnu ik verzeker u dat de beide laatste soorten de pijlen der moderne wetenschap soms met opmerkelijke leukheid langs het stalen pantser hunner dogmatiek lieten afglijden, en de academie verlieten zwaar gewapend in de leer, sommigen met harten vol doleantie. Hoe zij het met hun wetenschappelijke consciëntie rijmden, is mij een raadsel. Er is een soort geloof dat verlamdend schijnt te werken op dit soort geweten. Maar het feit bestaat. Waarom zou het niet bestaan blijven in de toekomst, bij eene inrichting voor onderwijs nog wel, die vrijheid en verdraagzaamheid tot hare leuze nam, en waar een dergelijke divergentie nauwelijks denkbaar is.

Lieb Vaterland, kannst aber ruhig sein! Voor dat divergeeren van richting in onze gemeenten, gelijk Mr. del Court het vreest, kan ik geen gevaar hoegenaamd ontdekken. Er is niet alleen geen spoor van kentering van getij, maar het getij is eigenlijk pas goed aan het opkomen! Behoudens slechts ééne uitzondering volgen alle predikanten en gemeenten dezelf-

de richting. Onder de leden mag hier en daar iemand van wat conservatieve neigingen schuilen, die door traditie of opvoeding gehecht blijft aan onzes inziens verouderde begrippen, zonder eenige poging te wagen om de Broederschap in de armen der orthodoxie terug te voeren, nemen dezen plaats in onze gelederen, — een bewijs dat het met onze verdraagzaamheid ernst is. Maar ons eerste principe, de vrijheid van onderzoek, van gedachte, van belijdenis, — zou er zelfs eenige kans bestaan dat het zich hier en daar met een terugval van meerderen tot orthodoxie rijmen liet? Is orthodoxie, ook de mildste en vrijzinnigste, niet het gevolg van de leer, dat kritiek alles mag onderzoeken, alleen maar het kritiekste niet, — dus van gebrekkige toepassing van ons beginsel? Welnu dan is het ook onvermijdelijk, en de ervaring komt het duidelijk genoeg bevestigen, dat onze Broederschap in de toekomst meer en meer zal worden wat zij nu reeds niet jure maar facto is: zonder divergentie van richting een vereeniging van vrijzinnig godsdienstigen. En laat dan in de denkbeelden dier vrijzinnigen der toekomst verschil ontstaan, zij mogen hier wat meer links, ginds wat meer rechts wandelen, zij loopen op ééne weg en gaan ééne richting uit, en in verdraagzaamheid reiken zij elkaar de broederhand.

Bovendien nog dit. Mocht er wezenlijk nog iemand zijn die Mr. del Court's vrees deelt, laat hem dan wel bedenken: zoo men de bakens verzetten gaat waar Haarlem ze hebben wil, blijft het gevaar voor schending van beginsel bestaan. Want waren er eens evenveel vacatures als proponenten, (welk geval zich telkens voordoet), dan zoude het recht om van buiten af te beroepen ook bij de voorgestelde wetswijziging ontbreken. Scheepkens met orthodoxe lading raakten dus vroeg of laat sekuur aan den grond. Waarom stelt Haarlem dan niet voor, radicaalweg alle beroeping vrij te stellen? In quaesties van principe, waar nog wel consciëntie mee gemoeid is, in 's hemelsnaam geen half werk! Blijkbaar en terecht ziet Haarlem in dat een zoodanig voorstel voor de Broederschap zijn zou: een streep door haar historie, een breuke tusschen haar gemeenten, een onontkoombaar gevaar voor haar beginsel, la mort sans phrase voor haar kweekschool, haar

eigen doodvonnis in de toekomst.

Ergo: verloopt het getij, verzet dan geen bakens of doe het goed! Verloopt het nog niet, maar kan het gebeuren, wacht dan uw tijd af en bederf de vaart heden niet uit vrees voor kentering van getij op morgen. Maar komt het getij pas op en staan uw bakens goed, dan, ter wille van een veilige vaart, laat ze ongemoeid!

Welnu de bakens *staan goed!* Mr. Del Court heeft mij geen oogenblik van het tegendeel overtuigd. Laat ik na afdoening van zijn hoofdbezwaar daarop nog even moge wijzen.

Inderdaad, ik geloofde het zelf toen ik schreef en Mr. Del Court bevestigt het, de logica klemt: voor den bloei der Broederschap is een bloeiend Seminarie onmisbaar, dit laatste bloeit niet zonder studenten, en studenten gaan niet aan een Seminarie studéeren dat hun geen toekomst biedt, derhalve: verzeker de toekomst der studenten zooveel mogelijk zonder het belang der gemeenten te schaden, en laat, zoo het ooit voorkomen mocht dat dit laatste bedreigd wordt, de bloei van het geheel gelden boven den bloei van een enkel deel.

Nu is er in 't vak van mijn studie, de wijsbegeerte, een stelling van gewicht: dat men een syllogisme nooit te niet doet door een qualificatie maar alleen door ontleding en aanwijzing van logische fouten. Mijn geëerde tegenstander meent te kunnen volstaan met een qualificatie. Gij spreekt als een protectionist van het zuiverste water, voegt hij mij toe. Men moest eens weten, hoe luid ik Mr. van Houten vroeger heb toegejuicht toen ik hem ergens den vrijhandel met klem hoorde aanbevelen! Ik erken echter, dat ik in de oeconomie zwakker ben dan in wijsbegeerte en — waterstaat. Maar in dit geval ben ik niet overtuigd, dat een goede oeconomie der Broederschap geen billijk protectionisme voor haar kweekschool en hare studenten zou gedoogen. Mr. Del Court meent dat de verhouding tusschen deze drie volkomen gelijk is aan die tusschen Kennemerland, bloemkweekerijen en afnemers. Ik ben van andere meening, en zou een andere vergelijking voorslaan. Stel, Nederland heeft 100 officieren noodig. Er zijn reeds 60 in dienst. Breda, Haarlem en de hoofdcursus leveren slechts

20. Er studeeren echter nog cadetten, waarvan binnen een, twee, drie jaar 20 officieren groeien. Wat moet Nederland nu doen? Mr. Del Court zegt, haal de thans ontbrekende 20 uit Duitschland en Frankrijk, en bekommer u niet om die cadetten; zij moeten maar wachten tot een der oudjes de wapens neerlegt. Ik zeg daarentegen: goede vaderlands-liefde gebiedt: wacht tot uw Hollandsche jongens klaar zijn, roep van Duitschland en Frankrijk geen hulp in voor heel Breda enz. leeg is, en deel de bataillons zóó in, dat ook in tijd van gebrek aan officieren de dienst goed voort kan gaan. Gij kunt dat toestemmen zonder iets te kort te doen aan de hulde voor de vreemde officieren die reeds in onze gelederen dienen. Want het zijn voortreffelijke Hollanders geworden. — Ik denk dat generaal Booth plezier zou hebben in mijn vergelijking. Als onze goede Algemeene Vergadering nu maar militant genoeg is om het ook te hebben.

En nu wij toch zoo in de dichterwereld der metaphoren verkeerden, zal men mij, hoop ik, ook nog de bespreking van een laatste vergelijking veroorloven, de weerlegging van een laatste argument. Juristen ontbreken aan onze universiteiten niet, merkt Mr. Del Court op, en toch hebben zij geen vooruitzicht op spoedige en voordeelige positie, — waarom zou het Seminarium gebrek aan studenten krijgen zonder het thans bestaand geprivilegieerd vooruitzicht op plaatsing? Integendeel wordt de ijver geprikkeld bij grooter gevaar van gepasseerd te worden. — Ja ware dit maar waar, misschien zou ik dan zeggen: welnu Heeren! waagt het er op. Maar helaas, de zaak schijnt mij gansch anders. Een jurist die gaat studeeren verbindt zich tot niets, en de Staat, van wiens onderwijs hij geniet, neemt geen enkele zedelijke verplichting jegens hem op zich. Een theoloog echter die de lessen aan ons Seminarium gaat volgen, belooft voorloopig dat hij later de Broederschap zal dienen. Omgekeerd belooft de Broederschap dat zij later na gebleken bekwaamheid, hem tot haar dienst zal roepen zoodra zij dat behoeft. Voor een gepromoveerd jurist staan duizend en eenige rijks-, gemeente- en private betrekkingen open, al loopen er onder deze heeren altijd verscheidene ledig omdat er duizend en eenige te veel

gingen studeeren. Daarentegen heeft een theoloog aan zijn titel »Proponent bij de Remonstrantsche Broederschap» niets dan het recht van de kans op beroep bij een der Remonstrantsche gemeenten. Geen Hervormde, Luthersche of Menniste kansel staat voor hem open, al zijn daar ook gewoonlijk liethebbers te weinig. Welk jong mensch zou nu zoo dom zijn zich aan ons te verbinden en zich elders den pas af te snijden, als hij, door het geheele Seminarie den rug toe te keeren, kans had veilig en wel eenig ander Kerkgenootschap binnen te varen, ja zelfs later wellicht uit dat vaarwater, dank zij de al te vroeg verplaatste bakens, rustig onze Broederschap te worden binnengeloodst? Immers niemand, — of het moest er een zijn die van grooter gemis aan schranderheid blijk gaf dan zelfs door alle prikkels van ijver kon worden overwonnen.

Maar wij zijn, zoowaarlijk, weer bij ons eerste beeld terecht gekomen en weer midden in de vaarwaters en bakens verzeild. Welnu laat mij als samenvatting van mijn repliek, onder dankzegging aan mijn geëerden tegenstander voor de ernstige en nadrukkelijke handhaving zijner overtuiging, met alle bescheidenheid maar met evenveel ernst en nadruk mijn raad tegenover den zijne mogen stellen: verander Art. 84 niet, en verzet geen bakens vóór het getij verloopt!

Utrecht, Januari.

H. IJ. GROENEWEGEN.

DE VOLKSTELLING

EN

DE REMONSTRANTSCHÉ BROEDERSCHAP.

Onze broederschap behoort tot de kleinere godsdienstige genootschappen in ons vaderland. Geboren uit den nood der tijden, omdat de Hervormde Kerk allen, die het Remonstrantsche gevoelen deelden, had uitgestooten, is zij nooit talrijk geweest. Er was in de 17de eeuw moed toe noodig te verklaren, dat men tot haar behoorde, want èn Kerk èn Staat waren in de meeste plaatsen haar vijandig gezind.

Bovendien giste de beweging, die haar in het leven riep, slechts in een gedeelte van ons vaderland. De krachtigste openbaring van het Remonstrantisme bespeuren wij in Holland en Utrecht; in Gelderland is zij zeer flauw en in de Noordelijke en Zuidelijke provinciën nagenoeg geheel onbekend. Zoo heeft zij, klein in getalsterkte, nu ruim twee en een halve eeuw geleefd. Naarmate de leerdwang in de Hervormde Kerk verminderde, was er voor hen, die het Remonstrantsche gevoelen waren toegedaan, minder noodzaak zich bij die afzonderlijke kerkgemeenschap aansluiten. Men bezocht de samenkomsten der Broederschap, nam, zonder stoornis te geven, deel aan hare symbolen, ons vriendental was altijd wel aanzienlijk maar het ledental niet.

Van de zijde der Broederschap werden dan ook nooit eenige maatregelen t^{er} uitbreiding genomen, wel soms het tegendeel. De Remonstranten zijn altijd zoo overtuigd geweest van hunne verwantschap met de Hervormde Kerk,

dat zij voortdurend spraken over den tijd waarin het afzonderlijk bestaan der Broederschap niet meer noodig zou zijn, omdat het beginsel van vrijheid en verdraagzaamheid dan ook heerschen zou in de Grootte Kerk. Men zegt zelfs dat er onder de onzen predikanten zijn geweest die, vooral in het begin onzer eeuw, aan de leden der Broederschap den raad gaven hunne kinderen maar bij de Hervormde leeraars ter Catechisatie te zenden want dat de Broederschap bestemd was om zachtjes uit te sterven. Nog meer redenen waren er die de getalsterkte der Broederschap voortdurend deden afnemen. Een der voornaamste was de verhuizing naar plaatsen waar geene gemeente was gevestigd. Jonge broeders vonden elders een werkkring, jeugdige zusters huwden met mannen, in andere steden wonende en wjl men daar niet eene gemeente vond, keerde men tot de Hervormde Kerk terug. Soms gaf men bij een huwelijk in de plaats, waar een gemeente was gevestigd, wel eens een bewijs van groote verdraagzaamheid door te bepalen dat alle kinderen in de Hervormde Kerk zouden worden opgenomen. Het geheele getal Remonstranten (vroegere tellingen staan mij niet ten dienste) was dan ook in 1849 niet meer dan 4.909, d. i. het driehonderd een en zeventigste deel van de Protestanten in ons vaderland. Die verhouding was 10 jaren daarna in 1859 nagenoeg gelijk. Wel was het getal van hen die hadden opgegeven tot ons te behooren, geklommen tot 5326, maar het totaal getal Protestanten was in gelijke mate toegenomen.

Nog droever was de verhouding die 10 jaren daarna, in 1869, gezien werd. Wel was ons aantal geklommen tot 5486 (in een tijdvak van 10 jaren dus slechts eene vermeerdering van 160 leden) maar dat getal was slechts een vierhonderdste deel van het gezamenlijke getal Protestanten in Nederland.

De twee laatste volkstellingen geven een sterk rijzend cijfer van hen die tot ons behooren. Op 31 Dec. 1879, zoo meldde ons het resultaat der toenmaals gehouden volkstelling, waren er 9678 Remonstranten. Deze groote vermeerdering was natuurlijk voor het grootste gedeelte te danken aan de nieuwe gemeenten te Groningen, Arnhem, Meppel en Lochem. Dientengevolge was ook de verhou-

ding van ons aantal tot dat der gezamenlijke Protestanten geheel anders geworden. Dat cijfer 9678 was het twee honderd vijf en vijftigste deel der Nederlandsche Protestant-sche wereld. Nog grooter vooruitgang toont ons de laatste volkstelling van 31 Dec. 1889. Zij geeft aan ons ge-nootschap een getal van 14844 personen, d.i. het een honderd vier en tachtigste deel van het geheele cijfer der Protestanten.

Er is dus eene belangrijke wijziging gekomen in de verhouding onzer getalsterkte tot de overige Protestanten sinds het jaar 1849. Het getal der Remonstranten is in die 40 jaren verdriedubbeld en de verhouding die in 1849 was als van 1 tot 37, is nu als van 1 tot 184.

Het dacht mij goed deze cijfers eens medetedeelen, want al kan ieder ze vinden in de verschillende regeeringsopga-ven, de meesten onzer lezers zullen die cijfers althans niet zoo naast elkander hebben gesteld. *)

Onze Broederschap heeft zich dus belangrijk uitgebreid; de oude gemeenten werden rijker aan leden, enkele nieuwe gemeenten traden toe. Deze vermeerdering is niet te dan-ken aan het groote kindertal dat de verschillende Re-monstrantsche gezinnen bezaten; al wil ik dat niet buiten rekening laten, dan moet toch nog het leeuwendeel der toename gevonden worden uit het overkomen van leden der Ned. Herv. Kerk tot ons genootschap en vooral uit het bij ons ter Cate-chisatie zenden van kinderen, uit hervormde ouders geboren.

Die tot ons overkwamen, werden daartoe genoodzaakt door de meer confessioneele richting die in vele plaatsen bij de Hervormde Kerk was waar te nemen en waardoor het leven met de gemeente eene onmogelijkheid gemaakt werd. Dat zij tot ons overkwamen was volkomen natuur-lijk, want wij staan het naast aan die Hervormde Kerk en zijn eigenlijk hare oudste, uitgestooten zonen, en er is in ons vaderland geen ander genootschap, waar de vrijheid, die zij zoeken, zoo goed is belichaamd.

De volkstelling bepaalt het getal Remonstranten in 1879 op 9678, in 1889 op 14844.

*) Zij werden mij verstrekt door Prof. Reitsma, te Groningen.

De tabel, die ter vergadering van 1880 door de Commissie werd ingezonden, sprak van 6084 leden en 2173 leerlingen, te samen 8257 personen.

De tabel in 1890 door de Commissie ter groote vergadering overgelegd spreekt van 8596 leden en 3240 leerlingen, te samen 11836 personen.

Onder die leerlingen, bij onze predikanten ter Catechisatie, zullen er natuurlijk velen zijn, die, uit hervormde gezinnen, door den volksteller tot de hervormden werden gerekend.

Legt men nu die opgaven naast die der volkstelling dan blijkt daaruit dat er in 1879, 1421 Remonstranten waren, die niet bij eene gemeente waren aangesloten of gevestigd in plaatsen waar geen gemeente bestond en dat het getal dier personen in 1889 was gestegen tot 3008.

Wel staat er op de tabel, in 1890 ingediend, een opgave van + 190 algemeene leden, maar wat daaronder verstaan moet worden, is nog niet volkomen duidelijk, zoodat wij die opgave veilig buiten rekening kunnen laten.

Ruim 3000 Remonstranten dus, die niet bij eenige gemeente zich hebben aangesloten of in plaatsen wonen waar geene gemeente is gevestigd en die dat dus niet kunnen doen.

Wij noemen slechts het getal 3000, uitgaande van de veronderstelling, die misschien wel wat al te gewaagd is, dat de gemeenten nauwkeurig haar ledental hebben opgegeven en niet, zooals dit soms gebeurt, op de lijst laten staan personen, die reeds sinds jaar en dag de stad hebben verlaten.

Wij noemen het getal 3000, al is het mogelijk, dat velen onder dat cijfer begrepen, reeds door de gemeenten onder de rubiek »zielen" zijn opgenomen; dat hokje in de jaarlijksche tabel is een zonderling stuk en geeft met betrekking tot de telling volstrekt geen licht. Zoo is mij een onzer gemeenten bekend, waar men als zielen opgeeft, het aantal kinderen dat nog niet het godsdienstonderwijs volgde, maar toch voor de gemeente bestemd was; terwijl in eene andere gemeente het getal leden en catechisanten eenvoudig werd opgeteld en die samenvatting als zielental moest dienst doen.

Leerzaam, met het oog op die cijfers, kan zijn de navolgende opgave aan volkstelling en tabel ontleend.

Namen der Provinciën.	Opgave Volkstelling.	Opgave Tabel.	Aantal Remonstranten die tot eene andere Gemeente behooren.
Gelderland	1585	1184	401
Zuid-Holland	6212	5107	1105
Noord-Holland	3387	2270	1117
Zeeland	47		47
Utrecht	916	762	154
Friesland	115	153	
Overijssel	142		142
Groningen	1371	1475	
Noord-Brabant	155		155
Limburg	25		25
Drenthe	889	885	4

Wij verkeerem, met het oog op die 3000 Remonstranten, die niet onder de leden en leerlingen der gemeenten zijn opgenomen, in het onzekere; de vraag blijft hoeveren onder dit getal, tot de kinderen der leden moeten gerekend worden, kinderen beneden den twaalfjarigen leeftijd, die dus nog niet ter Catechisatie gaan; maar daartegenover ook de vraag of de ledenlijsten die de verschillende gemeenten hebben en waaraan wij hunne opgaven voor de jaarlijksche tabel ontleenen, niet vele namen van personen bevatten, die men wegens verhuizing, eigenlijk niet meer tot de gemeente mag rekenen.

Of de volkstelling nu alles zuiver ons geeft? Ik zou het niet durven zeggen. Laat ik maar een voorbeeld geven van de onjuiste opgave die men den volksteller heeft verstrekt. In de stad Groningen alleen woonden op 31 Dec. 1889 1052 leden der gemeente. Dat getal is zuiver, want de eigenaardig alhier geldende bepaling dat ieder lid betalen moet, maakt dat zij, die niet betalen, niet meer tot de leden gerekend worden. (Er zijn evenwel in de provincie Groningen meer Remonstranten; die òf niet meer betalen, òf die naar omliggende plaatsen zijn verhuisd.) Bovendien waren er toen 423 leerlingen, kinderen van leden en begunstigers. De kinderen der begunstigers, die zelve nog leden der Hervormde Kerk zijn, werden dus door de volkstelling ook ge-

rekend tot die Kerk te behooren, maar van die 423 kan ik veilig getuigen dat ruim 300 kinderen van leden zijn. Op zijn zuinigst berekend, moest dus de volksteller reeds 1350 Remonstranten opgeven, vermeerderd met het getal kinderen der leden, die nog niet ter Catechisatie gaan. Het geheele cijfer bedraagt, niet voor de stad, maar voor de provincie 1371, waaruit, indien de opgave juist was, volgen zou dat er slechts $\pm$ 20 kinderen onder den twaalfjarigen leeftijd in onze gemeente zouden zijn. Niemand die dus deze opgave juist zal achten; allerminst wij, die om den Kerstboom 270 kinderen van 6—12 jaar zagen geschaard. De kleineren hadden wij natuurlijk niet uitgenoodigd.

Hoe die fout nu is ontstaan, verklaar ik niet te begrijpen; maar wat in Groningen geschied is, zal waarschijnlijk ook op andere plaatsen het geval wezen. Ook mijn vriend DE RIDDER twijfelt of de volkstelling in Meppel en Hoogeveen wel juiste opgaven biedt.

Is de volkstelling, door verkeerde opgave, minder juist geworden, dan zal het getal Remonstranten in Nederland nog grooter moeten worden gesteld en zou het wel wenschelijk zijn dat vanwege de Broederschap bij de volgende telling daarop eens de aandacht werd gevestigd.

Maar bovenal leert ons deze vergelijking tusschen volkstelling en tabel dat er velen zijn, tot onze Broederschap behorende, maar die, wonende op plaatsen, waar geen gemeente is gevestigd, niet zijn ingeschreven.

De meening, dat onze Broederschap moet uitsterven en wij ons dus over die personen niet hebben te bekommeren, mag niet meer worden gedeeld; onze geschiedenis gedurende de laatste 20 jaren heeft die meening onmogelijk gemaakt. Juist die geschiedenis heeft bewezen dat ons genootschap eene roeping heeft ten opzichte van het godsdienstig gemeenschapsleven in onzen tijd.

Waar nu wonen die 3000 niet ingeschreven Remonstranten? Zeker velen op dorpen waar nooit kans is eene gemeente te vestigen, omdat hun aantal daar te klein is; maar ook zeer velen in steden waar hun aantal daartoe groot genoeg wezen zou.

Zou het niet wenschelijk zijn, dat de Commissie tot de zaken der Broederschap, die zeker nog uitgebreider opgaven

omtrent de volkstelling kan verzamelen, eens naspeurde in welke steden van ons vaderland dit het geval is? Onze dorpsgemeenten gaan er uit den aard der zaak niet op vooruit, sterven de een na de ander weg. De steden groeien voortdurend aan doordat derwaarts zoovelen van de dorpen verhuizen; zoo moeten wij in de steden, waar reeds een zeker getal leden woont, nieuwe gemeenten zien te scheppen.

Men kan wel onverschillig zich daaromtrent gedragen; ja, uit zeer voornaam klinkende liberaliteit zeggen dat zulke personen zich dan maar bij de daar bestaande gemeenten moeten aansluiten, maar noch het een noch het ander is gewenscht en te verdedigen. Is het godsdienstig gemeenschapsleven, zooals onze Broederschap dit biedt, iets dat onze warme sympathie heeft, dan moeten wij ook de hand geven aan die broeders en zusters »in de verstrooiing», hen opwekken en helpen tot gemeentevorming

Zoo geven die cijfers der volkstelling enkele vragen, welke te overwegen wel de moeite waard zijn.

Groningen.

J. A. BEIJERMAN.

EENIGE OPMERKINGEN, NAAR AANLEIDING
VAN DR. DE RIDDER'S:
ONTBINDEN OF VERVULLEN?

Men doet geen nieuwen wijn in oude zakken.

Jezus.

»Ik wil,» — zoo begint DR. DE RIDDER zijn opstel — »een lans breken voor de door DS. MOSSELMANS in de laatste twee afleveringen aangevallen ceremoniën.» Dat is zijn recht. Ik moet verklaren: DE RIDDER heeft, als een eerlijk ridder met open vizier, vol vuur gestreden! Doch ik gevoel mij volstrekt niet zwaar gekwetst of buiten gevecht gesteld en overwonnen. Het is mijn plan niet mijne beschouwing over Doop en Avondmaal andermaal uiteen te zetten; *nieuwe* argumenten heb ik niet bij te brengen en ik zou dus hetzelfde, met andere woorden, moeten herhalen, 'tgeen voor lezers en schrijver vervelend zou zijn. Maar ik kan en mag niet nalaten optekomen en mij te verdedigen tegen geheel onjuiste voorstellingen, die de schrijver van mijne opvatting geeft en waardoor juist zijne bestrijding hare kracht verliest en haar doel mist.

Mijn bestrijder verwondert er zich over, dat ik »zoo koud, zoo nuchter oordeel over de waarde van vormen.» Ik verbaas mij over die verwondering. Het doet mij werkelijk genoegen, dat hij mij of mijne beschouwing zoo »nuchter» vindt; ik heb dus mijn doel om heel nuchter te zijn, bereikt en ik wensch in menig opzicht en op menig punt »nuchter» te *blijven*, al ben ik alles behalve een vijand van gevoel, van poëzie en van fantasie. »Nuchter!» maa

vraag waarop het aankomt, is deze; is die »nuchtere" beschouwing *waar?* Bij quaesties van geschiedkundigen en critischen aard, zooals de onderhavige, is nuchterheid een noodzakelijk en onmisbaar vereischte; aan het koel redeneerend, scherp onderscheidend verstand, moet dáár de *hoogste* en *eerste* — zoo niet de eenige — stem gegeven worden; dat is de eenige weg om tot een *zuiver* resultaat te komen. Niet: het *gevoel*, niet eene of andere *persoonlijke indruk* óf *sympathie*, niet de *fantasie* mogen op het gebied, waarop we ons thans bewegen, spreken; het *gevoel* is een onbetrouwbaar, gevaarlijk, slecht criticus; de geschiedenis en ervaring leeren, tot welke verkeerde opvattingen, tot welke *verstandelijke* en *zedelijke* dwalingen, tot hoeveel dweeperij en misdaad zelfs, het gevoel leiden kan als het niet onder de *streng*e tucht en contrôle staat van het verstand. Het is juist de fout van DE RIDDER, dat hij, in plaats van zijn verstand, zijn gevoel, zijn gemoed, zijne verbeelding heeft laten heerschen en beslissen, zooals ik straks nader hoop aan te toonen. De ervaring leert, dat bij wetenschappelijk onderzoek waar critiek geoefend wordt, het nuchter verstand doorgaans het dichtst ons bij de waarheid brengt. Ik hield mij dezer dagen bezig met de lectuur der beroemde *Wolfenbuttelsche fragmenten* — ik had ze vroeger nooit gelezen — in 1774 uitgegeven door LESSING, die ook daardoor zijne instemming met den inhoud toonde, en zie! daar vond ik tot mijne groote verrassing, ook een zeer uitvoerige beschouwing over Doop en Avondmaal. DE RIDDER zou bij de lezing zich zeker ergeren aan de »nuchterheid" van dien fragmentist (Reimarus) en niet minder ook aan LESSING zelve, want deze *dichterlijke* geest heeft in zijn Theologische werken, vooral in zijne strijdschriften tegen GOEZE, zich niet door zijn dichterlijk gevoel, maar geheel door zijn verstand laten leiden. Ik ben dus met mijne nuchterheid in goed gezelschap. In het genoemde fragment toont de schrijver aan, dat de Doop *niet* door Jezus *is* óf *kan zijn* ingesteld; dat deze ceremonie dus *niet* bij den *Christelijken* godsdienst behoort, maar op Joodsch gebied haar plaats vindt, enz. Als deze Wolfenbutteler thans leefde, zou hij zeker met mij de *afschaffing* van die ceremonie wenschelijk geacht hebben. Maar DE

RIDDER wil daarvan niets hooren, daarvoor is hij niet nuchter genoeg. Zijn stuk geeft mij den indruk, dat hij bij het schrijven er van niet de noodige *kalmte* heeft bezeten, doch zich door zijne gloeiende verontwaardiging over mijne vermetelheid heeft laten beheerschen en er nu op lostrekt om mij te verslaan! doch in zijne opgewondenheid loopt hij zich zelven en zijn doel voorbij. Zoo is hij er toe gekomen om wat ik schreef, niet goed te lezen en niet goed te onderscheiden. Want er volgt nu eene zeer lange uitweiding over de beteekenis en waarde van *vormen*; hij gewaagt van het hand reiken, het kusjes geven, het hoed afnemen en dergelijke gebruiken. Dat alles heeft niets te maken met het punt in quæstie en had gerust achterwege kunnen blijven, Maar DE RIDDER doet het nu voorkomen, alsof ik de doodvijand ben van *alle* vormen, alsof ik *alle* vormen zou willen afschaffen, alsof ik *per se* *elken* vorm wil veroordeelen en *côte* qui *côte* verwijderen.

Maar zóó dwaas en onnoozel ben ik niet; er is geen haar op mijn hoofd dat er aan denkt; een mensch *kan niet buiten vormen* en zal er nooit buiten kunnen; hoe! geen vormen behouden? maar dan zou men voortaan ook niet meer moeten *spreken*, want ons woord is ook de vorm waarin wij onze gedachten openbaren. Ik wil ook vormen, en daarom geef ik zelf ook hand en kus en neem mijn hoed af, maar ik wil *goede, beteekenisvolle* vormen; afschaffen wil ik alle *onnoodige, alle doode, ledige, versletene* vormen; verwijderen wil ik *elken* vorm, die *niets meer is dan vorm*, waar geen *ziel*, geen *pit* in zit, die niet de uitdrukking is van en niet innig en noodzakelijk samenhangt met het wezen, met datgene, waarvan het de vorm wil zijn; verdwijnen moet iedere vorm die *ontaard* en *verminkt* en *aangelapt* en *opgeplakt* is; en daarom ben ik vóór het afschaffen van Doop en Avondmaal. Neen! waarlijk, het is mij niet te doen om alles wat vorm is, te vernietigen; 't schijnt echter, dat mijn bestrijder dit meent, want hij schrijft: »afschaffen gaat gemakkelijk genoeg. Dat kan de domste mensch. Dat kan Jan Rap en zijn maat ook.» Vleiende vergelijkingen voor mij! Tegen het behoud van *ijdele* vormen zal ik blijven ijveren, want zij belemmeren den wasdom van 't geestelijk leven. »Een flinke, krachtige

handdruk is een schoon symbool van hartelijkheid, van belangstelling" Zóó schreef ik in mijn *eerste* opstel. *Dien* handdruk wil ik *behouden*; maar, liever geen handdruk, dan die slechts een *bloote vorm*, een *gewoonte*, eene *mode* is. Ik ken iemand die, als hij op straat iemand ziet aankomen, een hem meer of minder bekende, dien hij wil aanspreken, reeds eenige schreden vóór dat zij tegenover elkaar staan, de hand uitsteekt en met die *uitgestrekte*, geopende hand hem te gemoet gaat; zoo doet hij met *iedereen*, niet alleen met een intiemen vriend; nu, zulk eene handgeverij beteekent niets, zij is niets dan eene *hebbelijkheid* geworden. Volkomen stem ik in met de bekende regelen van DE GÉNESTET:

O, tintel uw hart in den druk van uw hand:

Ik dank voor een vinger twee, drie!

Een hand zonder zenuw of leven of kracht

't Is onzin, 't is laster, verraad!

Een ledige vorm, dien de liefde veracht,

De vriendschap, de geestdrift versmaadt!

De hand, die mij treft, die mijn lijden verzacht,

Die hand zij een druk, zij een daad.

Uw handdruk, mijn vriend, zij welsprekende taal

Bij wéerzien en blijdschap en smart!

Ja, teeder en trouw, of veerkrachtig als staal —

Uw hand zij de tolk van uw hart!

enz.

DE RIDDER spreekt verder over het gebruik om de handen te vouwen en de oogen te sluiten bij het bidden, en het oog naar boven te slaan en met de hand naar omhoog te wijzen, als men over God en den hemel spreekt; zooals we *deze* vormen behouden, kunnen we evengoed D. en A. behouden. Maar nu vraag ik toch: staat dat nu gelijk? is dat nu met elkaar te vergelijken? is dat »oog en hand naar boven heffen,» gelijk te stellen met eene ceremonie zooals D. en A., eene plechtige, openbare, zinnebeeldige handeling, die nu en dan in het kerkgebouw plaats heeft? Bovendien, dat »oog en hand naar boven richten» geschiedt door elken publieken *redenaar*; dat behoort bij de voordracht; bij de gesticulatie; maar als ik

met mijn vriend DE RIDDER of een ander in de studeerkamer zit te praten of te theologiseeren en wij de woorden »God'' of »Hemel'' uitspreken, dan slaan wij niet telkens daarbij de oogen omhoog of heffen de handen naar boven; dat zou wat heel theatraal worden! in de gewone gesprekken maken andere menschen ook niet, als zij 't woord »God'' of »Hemel'' noemen, die vormelijke bewegingen die daar zijn genoemd. Vormen moeten er blijven: dat ben ik volkomen met de R. eens; ik heb dat volstrekt niet »vergeten'' zooals hij beweert.

Maar mijn waarde aanvaller heeft iets *belangrijks* vergeten, waardoor eigenlijk zijne geheele bestrijding vervalst. Hij heeft de *hoofdzaak*, het *hoofdpunt* der quæstie vergeten te behandelen. Ik heb getracht aan te toonen: dat D. en A. *niet behooren en passen bij onze moderne opvattingen*, dat zij *niet innig en onmiddelijk samenhangen met onze moderne richting*, dat de *nieuwe geest*, dien Jezus onder de menschen bracht, niet in die *oude vormen* mag worden opgesloten. Nu had DE R. moeten bewijzen: dat D. en A. *wel degelijk echt moderne vormen* zijn, die *wel* met de *moderne richting* nauw samenhangen en er *noodzakelijk* uit voortvloeien. Maar daarover verneem ik niets. Hij begeeft zich op zijwegen en gaat het opnemen voor de *vormen in 't algemeen*. Hij heeft geen enkel argument tegen mijne beweringen aangevoerd. Hij verklaart — en dat verwondert mij — »als die vormen er niet waren, dan zouden wij ze natuurlijk niet maken." »*Natuurlijk niet,*'' let wel! Niet maken? Waarom niet? Als men die vormen zoo »heerlijk," zoo gepast vindt, dan had men, als ze er niet waren, ze wél moeten maken; als zij werkelijk zóó bij onze moderne beginselen passen, dan zouden zij, wanneer zij er niet waren geweest toen de moderne richting opkwam, ook wel van zelf *ontstaan* zijn. »Maar'' — zoo gaat DE RIDDER voort — »zij zijn er; zij hebben hun historie, de traditie heeft ze gewijd en schade, groote schade zouden wij doen door ze af te schaffen." Och ja! die dierbare traditie! zeker en gewis, de traditie heeft hare waarde en haar rechten; maar zij wordt tegenwoordig door menigeeen maar al te dikwijls gebruikt om daarmede zijn conservatisme te verdedigen; onder haar mantel verbergt menig moderne onzer

dagen zijne *behoudende* neigingen en toont zoo doende niet echt, niet volbloed modern te zijn. En dan zegt men: »de lijn der traditie moet gevolgd en doorgetrokken worden» enz.; ja, ja, dat weet ik ook wel; maar evenzeer weet ik, dat het soms *dringend noodig* is, die lijn der traditie flink en met krachtige hand *af te breken* of in eene *andere* richting te buigen, teneinde de ontwikkeling niet tegen te houden en den weg der reactie niet op te gaan. De traditie omtrent D. en A. moet *niet geëerbiedigd* worden, omdat deze ceremoniën den geestelijken wasdom belemmeren en den *vormendienst* bevorderen. En daarom acht ik het ook een treurig verschijnsel, dat men hier en daar in afdelingen van den Protestantenvond D. en A. wil gaan houden; onze vriend DE R. doet daaraan met genoeg mede! Dus alles wat bij de oude kerk behoorde — van welke kerk men niet meer weten wilde — nu weer gaan invoeren! zoo blijft alles bij het oude; waarom zich dan afscheiden en zich tot eene *vrije* vereeniging gevormd? Ik geloof niet, dat men alzoo handelt in den geest van den Protestantenvond.

Wat ik slechts als *bijkomende bijzonderheden tot versterking* mijner argumenten bijbracht, laat DE R. mij als *bewijzen* voor mijne stelling aanvoeren, zooals b.v. »het schreeuwen van het kind» bij den Doop; het moeten »drinken uit één beker» bij het A. »Is dat nu een argument?» zoo vraagt hij. Neen, zeg ik, maar daarvoor heb ik het ook niet uitgegeven. DE R. meent, dat »alleen daarom» n.l. om het »drinken uit één beker» — »zooveel zich afkeerig toonen van het A.» Mijne ervaring heeft mij geheel anders geleerd. Zeer zelden heb ik iemand daarover hooren klagen; maar honderd malen werd mij gezegd »dat men niets voor dat A. gevoelde,» »dat men er volstrekt geen sympathie voor had,» »dat die plechtigheid hen geheel koud liet,» »dat ze er nooit, zelfs niet toen ze er voor de eerste maal deel aan namen, een aangenamen, weldadigen indruk van hadden gekregen.» Zoo is het bij de meesten en daarom is het aantal Avondmaalgangers overal zoo *bijzonder klein*. Maar als mijn vriend DE R. aan die ceremonie zóóveel waarde hecht, laat hem dan doen, wat in mijne jeugd de predikanten gewoon waren te doen, n.l.

bij het huisbezoek de lidmaten *plechtig uitnoodigen* om toch aan »den disch des Heeren” te verschijnen; wie weet of het A. dat thans in discredit is, niet weer in eere zal komen!

Maar we willen nu luisteren, naar 't geen DE R. vóór het *behoud dezer vormen* aanvoert. Hij laat zijn gevoel, zijn »*persoonlijk gevoel*” alleen aan 't woord; zoodoende wordt eigenlijk de geheele zaak teruggebracht tot eene quæstie van *smaak*; *hij* acht D. en A. »heerlijk”, »liefelijk”, »schoon”; *ik* niet, maar het tegendeel; *hij* »zou het diep betreuren als mijne beschouwing de heerschende werd”; *ik* zou er mij zeer over verblijden! Maar laat ons hooren!

»Ik heb mijn eigen kinderen gedoopt en in mijn herinnering is dat een heerlijk uur. Toen ik daar in de kleine gemeente te Oude-Wetering mijn vrouw alleen zag staan voor de gemeente en daar openlijk moest uitspreken wat wij beiden begrepen dat er in ons hart moest omgaan, toen” enz. Omdat *hij* daar een *diepen indruk* had ontvangen van die doopsbediening, wil hij haar behouden. Maar hij verwacht twee dingen met elkaar. Hij spreekt hier als *vader*, die *zelf* zijn »eigen kinderen” doopt; hij verkeerde dus in een *geheel ander* geval dan de andere ouders, wier kinderen door een *predikant* gedoopt worden en die dus geheel *lijdelijk* zijn; die ouders *doen* niets, ze spreken niet tegen elkaar, ze hebben maar af te wachten en te hooren wat de leeraar zeggen zal. De vader-predikant en zijne echtgenoot krijgen dus ook *geheel andere* indrukken dan de gewone vaders en moeders, die niet, zooals de predikant, als doopers in functie zijn. Zou die plechtigheid dan moeten in stand blijven ter wille van die enkele predikanten, die, als doopers hunner kinderen, daarvan zulk een heerlijken indruk krijgen? Maar als nu die Doop eens niet bestond, dan zou bij mijn vriend DE R. — ik ben er vast van overtuigd — wanneer hij zijne vrouw voor de *eerste maal na hare herstelling*, als eene gelukkige moeder dáár wêér voor zich had zien zitten, op hare gewone plaats in 't kerkgebouw als zijne aandachtige en belangstellende toehoorderes, dan zou, zeg ik, datzelfde heerlijke gevoel van dankbaarheid en geluk hem doorstroomd hebben en dat strekt hem tot eere! Hij zal toch niet kunnen beweren.

dat die *handeling van het doopen*, dat besprenkelen met water, bij hem die zalige en verheffende gemoedsstemming deed *ontstaan*; zij zou, *ook zonder die ceremonie* zijn deel zijn geweest en hij zou, *zonder den Doop even* hartelijk zijne vrouw in de kerk hebben kunnen toespreken en haar en zich zelven herinneren, welk een gewichtige en verhevene taak op hen als ouders rust, als hij nu gedaan heeft.

Die *Doop* is dus voor *goede, rechtgeaarde* ouders, volstrekt niet noodig, om weldadige indrukken en edele gedachten te wekken. En voor *slechte* ouders, — maar daarover behoef ik verder niet te spreken.

Nog ééne opmerking. »Jezus” — zoo luidt het — »was niet erg ingenomen met den godsdienst zijns volks, althans zoo als die door de leiders in zijn dagen werd voorgestaan. Dat vasten en offeren, die reinigingen, al die vormelijkheid stuitte hem tegen de borst. En toch schafte hij ze niet af die vormen. Niet ontbinden wilde hij, maar vervullen.”

Maar hoe heb ik het nu? dit woord van Jezus wordt hier ten onrechte aangehaald. DE R. weet toch zeer wel, dat met die uitdrukking »*de wet en de profeten*” (die Jezus niet wilde ontbinden) niet bedoeld worden: de Joodsche *ceremoniën* en *vormen*, maar de *godsdienst van Israël in zijn geheel*, zoo als die door Mozes, als *gehoorzaamheid aan Gods wet*, aan het volk was voorgesteld en later door de profeten tot hooger ontwikkeling was gebracht. Neen, dien *godsdienst* wilde Jezus niet ontbinden, niet als onnut en onbruikbaar ter zijde stellen; maar als een *echt hervormer*, wilde hij *behouden het goede* dat in dien godsdienst aanwezig was; doch hij zou *wegdoen de onzuivere* bestanddeelen die in den loop der tijden er in opgenomen waren, en dan zou hij verder *het ontbrekende aanvullen en volmaken* en zóó den godsdienst tot een hooger trap van voortreffelijkheid opvoeren.

De bergrede is vol van uitspraken waardoor Jezus toont, te willen *ontbinden*, d.i. verwijderen, te niet doen, wat niet bij den zuiveren godsdienst behoort en dat was nog vrij wat meer dan enkel eenige *vormen*; tegen over het: »door de ouden is gezegd” zet hij telkens over: »maar ik zeg U.”

»Jezus” — zoo verzekert DE R. — »schafte de vormen niet af.” Neen, hij deed dit niet, zoo als *wij* dat zouden kunnen doen; Jezus stond niet aan 't hoofd van eene Jood-

sche gemeente; hij was geen voorzitter of bestuurslid van zulk eene gemeente en kon dus ook niet met een voorstel tot afschaffing voor den dag komen. Maar hij heeft wel degelijk sommige vormen afgeschafft bij zichzelf en bij zijne leerlingen. Hij heeft niet gewild, dat zijne discipelen zouden vasten en Jezus deed het dus natuurlijk zelf ook niet (Matth IX. 14—18) en als reden daarvoor voerde hij onder anderen ook aan, dat »men geen jongen, nieuwen wijn in oude zakken doet;» geen verstandig mensch zal zulks dan ook doen, wil Jezus zeggen; maar zoo zal dan ook geen verstandig mensch den nieuwen geest, de nieuwe inzichten in de oude vormen willen kleeden. — Heeft Jezus niet aan zijne leerlingen geboden, de ceremonie van het handen wassen vóór men brood at, natelaten? (Matth XIX 1 — 20.)

Lezen wij ergens, dat Jezus of de discipelen eenig »offer» hebben gebracht? Nergens; zoo schafte Jezus dus wél af; op eene andere wijze kon hij het in zijne dagen niet doen.

En al had Jezus het niet gedaan, dat zou voor ons geen beletsel zijn om afteschaffen wat naar onze inzichten niet in stand moet blijven; wij gelooven en handelen niet op gezag van Jezus, maar wij willen wél in zijn geest voortgaan met te ontbinden wat niet langer reden van bestaan heeft.

Ten slotte wil ik hier nog bijvoegen enkele, mijns inziens, belangrijke opmerkingen, die een hoog bejaard modern predikant, die nog volkomen helder van geest is, over den strijd tusschen afschaffen en behouden mij schreef; 't was mij eene aangename ervaring te bemerken, dat er ouden van dagen zijn, die niet, zooals doorgaans beweerd wordt, en soms te recht, met het klimmen der jaren »behoudend» worden, maar die, wars van conservatisme, de moderne beginselen flink en consequent doorvoeren en toepassen ook waar het vormen geldt; menig jongere van wien men het niet zou verwachten, wandelt op den weg der reactie.

De bedoelde opmerkingen van dien predikant luiden aldus: »DE R. brengt ter sprake eenige symbolische handelingen bij ons in gebruik: handdruk, kus, groet, enz. Ik vraag: maar deze worden immers verricht door de personen zelven?»

Buiten kijf; maar bij D. en A. is dat niet het geval, DE R. gaat zelfs elders heen om een kind te doopen in eene afdeling van den Protestantenvbond. Maar zijn de protès-

tanten dan niet een deel van dat uitverkoren volk van profeten en profetessen, van priesters en priesteressen, koningen en koninginnen, die zelve kunnen spreken, brengende uit den goeden schat des harten goede dingen voort; die zichzelf kunnen toewijden aan hunne kinderen; die zichzelf beheerschen ter wille hunner kinderen en die beloven, dat zij hunne kinderen zullen voorgaan op den weg des levens?

In het vrijzinnige Remonstr. Genootschap wordt uitsluitend gedoopt door de leeraars en predikers. Dat moest alzoo niet zijn. Leeraars en predikers moesten 'er zijn, zonder het radicaal en privilegie van doopers te bezitten. Indien er ouders zijn, die den doop voor hun kind begeeren, dat de vader of moeder het dan doope met de belofte om voor dat kind zoo goed mogelijk te zorgen; gedurig kunnen zij elkaar dit van tijd tot tijd beloven, recht hartelijk en innig, b. v. op trouwdagen, op de geboortedagen der kinderen en bij andere gelegenheden. De predikant moet *geen priester*, maar een onderwijzer, een evangelieprediker, een man des woords zijn! En het Avondmaal? Nu ja. Die tot verkondiging van Jezus' dood gebroken brood en uitgegoten wijn verlangt te eten en drinken, heeft die dan geen huis waar hij dit doen kan? En als hij het doet met zóóveel liefde, dat hij des noods ook zijn leven voor anderen zou willen stellen, dan doet hij, wat hij, ook zonder brood en wijn te gebruiken, kan doen in oprechte liefde. De *predikant dus niet uitsluitend* profeet, priester en koning. Predikant zij niemand zonder dit karakter; en met dit karakter is iemand, ook al is hij geen predikant, een goede voorganger, zonder dat hij ooit doopt en A. houdt"

Ik beâam deze woorden ten volle; mij dunkt, ze verdienen nauwkeurige overweging en behartiging.

En thans leg ik de pen neder, met de verzekering, dat ik niet weer op de quæstie over D. en Av. zal terugkomen en gaarne aan een ander het *laatste woord* wil gunnen.

De lezers bebben het vóór en tegen vernomen en kunnen nu beslissen aan welke zijde ze zich willen scharen.

Moge de gedachtenwisseling die over dit punt gehouden is, aan lezers en schrijvers ten goede komen en bevorderlijk zijn aan de zaak van *waarheid en licht* waarin zoowel de voorstanders als de tegenstanders van de afschaffing der besproken ceremoniën, groot belang stellen en aan wier ze-

gepraal, nl. van waarheid en licht, zij, ieder op zijne wijze, willen medewerken.

Lochem, Febr. 1892.

B. C. J. MOSSELMANS.

De begeerte om het laatste woord te hebben, bezit ik niet, en ik zal dus de opmerkingen van Ds. Mosselmans niet beantwoorden. Één protest slechts moet mij van het hart: Ik gevoel volstrekt niet dat Doop en Avondmaal niet strooken zouden met onze Moderne beginselen. Ik heb ze lief ook om de waarde die de traditie voor mij heeft. En nu protesteer ik er tegen, dat — gelijk de schrijver een paar malen zijdelings deed — daarom wordt gesproken van: gaan op den weg der reactie, en van: niet volbloed Modern zijn. Men kan — gelijk ik — meenen, dat deze »nuchtere” beschouwing van vormen niet de meest gepaste is, omdat het *niet* alleen een historische, critische quæstie is. Maar, daarom behoeft men nog niet verdacht te worden van conservatieve neigingen, zelfs van reactionnaire! Het is en blijft m.i. onwaar, dat de toepassing der Moderne beginselen tot afschaffing van Doop en Avondmaal zou dwingen, en dat is het, waarom het nu te doen is.

Meppel.

DE RIDDER.

ONS KERKGEZANG.

»Nieuwe liedren nieuwe zangen
ontvloeien als we uw heil erlangen
aan't diep bewogen vroom gemoed.»

Zou 't niet waar zijn dat, in een tijdschrift gewijd aan de belangen der Remonstrantsche Broederschap, bovengenoemd onderwerp wel der bespreking waard is?

Ja zeker, want onder de middelen tot stichting en verheffing bij onze godsdienstige bijeenkomsten behoort wel degelijk ook het kerkgezag.

Het mag al niet een eerste plaats innemen, ja volgens sommigen enkel bijzaak zijn, daar zijn van die dingen die wij niet kunnen weg denken zonder dat datgene waartoe zij behooren, veel van zijn aantrekkelijkheid verliest.

Het gaat er mede als met de lijst voor de schildery zonder deze heeft het doek even veel kunstwaarde, maar toch verhoogt een fraaie lijst de schoonste schildery nog altijd in hooge mate. Even als de lijst de schildery aanvult, zoo vult ook het kerkgezag 't gesproken woord aan in onze godsdienstige bijeenkomsten. Als 't goed zal zijn moet het daarmede geheel in harmonie wezen en daarnaar wordt ook zooveel mogelijk getracht.

Het is, behalve het ingespannen luisteren naar het gesproken woord, het eenige werkdadig aandeel dat de gemeente aan die bijeenkomsten neemt en de eenige wijze ook waarop zij uiting geven kan aan wat haar getroffen heeft en vaak met heilige geestdrift vervult.

In den laatsten tijd nu heeft ons kerkgezag een groote wijziging ondergaan door de invoering van den liederenbundel v. d. Nederl. Protestantenbond.

Vele gemeenten der Remonstrantsche Broederschap hebben deze liederen, vooral na het verschijnen van den bundel in klein formaat met eenstemmige zetting, ingevoerd, eerst bij wijze van proefneming en later geheel alleen.

Niet altijd werd die proef door de geheele gemeente met ingenomenheid begroet, en dat is ook wel begrijpelijk. Vooral op godsdienstig gebied is men gehecht aan de traditie, aan sedert jaren bestaande toestanden.

De oudere leden der gemeente, die jaren lang de oude gezangen met die slepende melodiën hebben gezongen, kunnen zich niet dadelijk vinden in de nieuwe melodiën met halve en kwart noten die niet zonder voorafgaande oefening kunnen gezongen worden. En dan, daar zijn ook kerkgangers die niet *kunnen* zingen, die er geen hart voor hebben, en die zelfs in 't schoonste kerkgezag weinig stichtelijks vinden. Maar de meesten, ja, gelukkig verreweg de meesten, begroetten den nieuwen liederenbundel met ingenomenheid. Zij weten dat men het nieuwe niet mag verachten *omdat* het nieuw is, maar dat *elke* hervorming, ook die op 't gebied van 't kerkgezag, waardeering verdient:

Tot de waardeering van dezen bundel droeg zeker in ruime mate bij, de overschoone letterkundige waarde der nieuwe liederen en de gelukkige keuze uit de oude gezangen en psalmen. Al wat daar schoon was in het oude gezangboek is behouden, hier en daar verbeterd en naast deze oude bekenden staan tal van heerlijke liederen van den nieuwen tijd.

De Commissie van den eersten liederenbundel bestaande uit de Heeren J. A. BÖHRINGER, F. W. N. HUGENHOLTZ, WILLEM JESSE en W. ZAALBERG in vereeniging met den Heer DANIEL DE LANGE aan wien wij de muzikale bewerking danken, heeft dan ook alle aanspraak op de dankbaarheid van allen, wien de verbetering van ons kerkgezag ter harte gaat. Het is volkomen waar, wat die Commissie in haar voorwoord van dien bundel getuigt, zij hebben daarin een schat bijeen gegaard die voor den bloei van 't godsdienstig leven der gemeente kostelijke rente zal afwerpen.

Ja, 't is inderdaad een heerlijke liederenbundel, en 't is mij volkomen onverklaarbaar hoe sommige gemeenten tegen de invoering er van zooveel bezwaar kunnen hebben.

Onder de bezwaren die worden opgenoemd, komt in de eerste plaats vaak het finantiëele bezwaar van de aanschaffing door alle gemeenteleden.

Ik erken dat *is* een bezwaar, maar, als voor hen wien dat minder goed voegt exemplaren kosteloos worden beschikbaar gesteld, zooals reeds hier en daar geschiedt, dan is deze moeielijkheid werkelijk gering.

De *oefening* in de zang kan geen bezwaar zijn. In onze gemeente heeft men dat zeer gemakkelijk overwonnen door wekelijksche oefeningen van vele belangstellende gemeenteleden, en velen die dit lezen, zullen zich herinneren hoe deze uren van oefening in het nieuwe kerkgezag evenzoo vele genotvolle uren waren. Laten wij, die nu gewoon zijn, den nieuwen liederenbundel te gebruiken ons eens voorstellen hoe wij te moede zouden zijn als we weer de oude gezangen moesten zingen, als wij nooit weer op onze lippen zouden nemen dat heerlijke:

Daar ruischt door alle hemelstreken
Een zucht, een klacht, een bede, een lied;

of dat andere:

De Heer kent al de zijnen
En noemt ze bij hun naam

of dat liefelijk schoone lied:

De witte vlokken zweven
Dooreen langs veld en gaard

Waarlijk, *dan* eerst zouden wij begrijpen *hoe* groot het verlies zou zijn en hoe veel armer aan bezieling geestdrift en opgewektheid onze godsdienstige bijeenkomsten zouden zijn geworden.

Het komt mij voor dat de algemeene invoering van dezen liederenbundel als kerkgezag vooral wordt tegengehouden door *onbekendheid* met den rijken en schoonen inhoud.

Men kan alles ontberen zoolang men 't niet kent; zoo is 't ook *hier* en ik ben er innig van overtuigd dat, wanneer men de proef nam met enkele liederen, de geheele invoering weldra volgen zou. Bovendien — daar is iets anders dat nog dringender om vernieuwing van het kerkgezag vraagt. Het is de nieuwe *geest* die de prediking in onze

godsdienstige bijeenkomsten kenmerkt en bezielt, die vraagt naar wat zoo volkomen met dien geest in harmonie is.

Luister eens naar lied 170 uit den nieuwen bundel:

Niet de psalmen van 't verleden
 Vertolken al de vreugd van 't heden,
 De nieuwe geest wekt nieuwen zang.
 Hooren wij zijn machtig bruisen
 Dan moet ons eigen loflied ruischen
 Aan 't hart ontvloed door heiligen drang.
 Dan welt ook 't levend woord.
 't Welluidend rein accoord
 Uit de diepte
 Een heilge gloed
 Straalt in 't gemoed,
 Als 't blij den nieuwen morgen groet.

Ja, *zoo* moet het waarlijk worden; wij, die weten dat *onze* godsdienstprediking uitdrukking geeft aan wat daar leeft in het hart: aan vrije vroomheid en vrome vrijheid; wij *moeten* zorgen dat onze godsdienstprediking en ons kerkgezag in overeenstemming zijn — en de eerste kan zich beter en vrijer ontwikkelen wanneer deze voorwaarde voldaan is.

Vraag het aan onze predikanten of ook zij niet dikwerf den heiligenden, bezielenden invloed ondervonden van een schoon gezongen lied uit onzen bundel! ik geloof niet dat één hunner de invoering er van *niet* wenschelijk achten zou.

't Is dan ook eenig en alleen mijn doel door dit schrijven *die* gemeenten, waar de bundel nog niet is ingevoerd, daartoe op te wekken. In onze Remonstrantsche gemeenten moest dat zonder uitzondering geschieden.

Waar men tegen finantiële bezwaren opziet daar vrage men hulp die vrij zeker wel zal gegeven worden. Want voor de invoering ook van een nieuw kerkgezag eigenen zich *onze* gemeenten bijzonder.

Bijna uitsluitend van *eenen* geest, die van een ernstig vooruitstreven ook op des geestes gebied, zijn gemoedsbezwaren bijna ondenkbaar en zoo is, naar 't mij voorkomt, aan de gemeenten der Remonstrantsche Broederschap de eigenaardige en schoone taak als aangewezen om de verbetering van het kerkgezag, die reeds voorbereid *is*, meer der voltooiing nader te brengen. Ook de afdeelingen van

den N. Prot. Bond aanvaarden deze taak met moed en loffelijken ijver — moge eens de tijd komen dat in ieder kerkgebouw waar de nieuwe geest heerscht, ook die liederen weerklinken en hun bezielenden invloed doen gevoelen en dat duizenden bij duizenden uit de volheid van hun hart erkennen: »de nieuwe liederenbundel is een onwaardeerbare schat.»

Meppel,

HOUWINK

STICHTELIJKE LECTUUR.

In tijdschriften of couranten artikelen te schrijven is vaak een ondankbaar werk; in couranten vooral, want is het blad eens gelezen, dan legt men het terzijde, meestal wordt het vernietigd en er is maar een enkele die de gewoonte heeft de couranten, als zij uitgelezen zijn, te bewaren. En daardoor wordt menig opstel, dat de lezing en herlezing overwaard is en een vrucht van studie en ernstig nadenken, binnen enkele dagen vergeten. Geen wonder dat daarom herhaaldelijk in couranten en tijdschriften verspreide artikelen worden verzameld en afzonderlijk uitgegeven. Wij danken daaraan menig goed boek. Zoo heeft DR. P. H. RITTER voor enkele jaren gedaan met de Paedagogische Fragmenten, die hij onder den pseudoniem R. WITTENHAGE in het Zondagsblad van het Nieuws van den Dag had geplaatst. Van de uitgave heeft de schrijver veel genoeg beleefd. Zijn Paedagogische Fragmenten vonden bijkans overal een hoogst gunstig onthaal. In enkele jaren heeft dat boek ingang gevonden bij ons volk en den toen nog onbekenden schrijver naam verschaft. Waarlijk niet zonder reden. Wie kinderen heeft, kan er niet buiten, moet het althans gelezen hebben en overdacht. Het moet een huisboek zijn, dat niet gemist wordt waar ouders en kinderen samenleven.

Toen korten tijd daarna DR. RITTER in hetzelfde blad een reeks *Ethische Fragmenten* begon te geven, heeft ze-

ker menigeen met graagte er naar gegrepen, en daarbij verwacht dat ook ditmaal die courantenartikelen wel bijeengevoegd en als een geheel uitgegeven zouden worden. Die verwachting is niet teleurgesteld, en even keurig uitgevoerd als de vorige bundel, even vriendelijk van uiterlijk ligt het boekje voor ons. Innerlijk en uiterlijk passen hier goed bij elkaar. De inhoud is ook vriendelijk. De lezing doet ons aangenaam aan, brengt ons in goede stemming. De Ethische Fragmenten willen niet doorgaan voor een streng wetenschappelijk werk, maar zijn geschreven door een man, die blijkbaar veel heeft nagedacht over de levensvragen en behoefte gevoelde om de resultaten van zijn denken en gevoelens aan allen te schenken. En daaraan deed hij een goed werk. Ook deze bundel zal zijn weg wel vinden. Het is een van die boeken die niet mogen ontbreken in de huiskamer van een gezin waar 's levens ernst wordt verstaan. Men neemt het dan telkens eens ter hand en legt het niet neder zonder een vriendelijke gedachte te hebben ontmoet. Niet altijd gevoelt men er zich ten volle door bevredigd. Er is stoffe genoeg in voor discussie. Niemand zal wellicht altijd des schrijvers beweringen onderschrijven. Men zal wel eens, althans zoo ging het mij, met hem van meening verschillen. Maar ik vermoed dat hij reeds voldaan zal zijn, indien maar gedacht wordt over de vragen die hij aan de orde stelt.

Er zijn zeer schoone bladzijden in. Mij trof o. a. de fijne ironie op bladz. 61, de aanhef van het hoofdstuk: »Onze kinderen» bladz. 82, dat over: »Dienen en gediend worden,» enz. Toch heeft op mij het geheel niet denzelfden indruk gemaakt als de »Paedagogische Fragmenten.» Wellicht is de indruk een gansch persoonlijke, maar ik heb nu slechts zelden gehad, wat mij toen zeer vaak gebeurde, dat ik onwillekeurig ophield met lezen, en nadenkende over wat daar geschreven stond, gedwongen werd tot inkeer. Het is misschien doordat juist op het gebied van Ethiek het fragmentarische te meer uitkomt. Wij missen hier te veel, dat wij niet missen wilden. Daarvan mogen wij den schrijver geen verwijt maken, want hij zou zeggen: daar zijn het fragmenten voor, het is geen handboek voor Ethiek. Maar misschien is dat de reden, dat het geheel niet bevre-

digt, een gevoel van onvoldaanheid laat achterblijven. Het best geslaagd zijn m.i. de hoofdstukken over het huiselijk leven, het huwelijk, ouders en kinderen. Dergelijke bladzijden leest men niet, zonder er beter van te worden.

Mag ik op één beeld opmerkelijk maken, dat m.i. onjuist is? Op bladz. 65 staat: »Spreek nooit een onvriendelijk woord, als ge er buiten kunt;» en daarna: Wie dezen regel *schrijft in de palmen zijner handen*, enz. Kan men dit beeld gebruiken voor een gebod, waarbij niet van handelen sprake is?

Wij hopen voor den schrijver, maar meer nog voor de kinderen van ons volk, dat de Ethische Fragmenten spoedig overal naast de Paedagogische gevonden worden.

Zij, die godsdienstonderwijs hebben te geven, hetzij op Catechisatie of Zondagschool, hetzij aan hun eigen kinderen, zullen zeker dankbaar zijn aan DR. J. HERDESCHEE, omdat hij uit het Duitsch het boekje vertaalde, dat onder den titel: *De Wonderverhalen des Bijbels*, bij ADRIANI te Leiden is verschenen. Immers, voor hen is het eigenlijk geschreven. Het bedoelt een bijdrage te geven tot beantwoording van de vraag: Hoe moet ik — met het oog op wat over openbaring en wonderen is geschreven — mijn kinderen onderrichten, opdat zij een juist inzicht krijgen van deze zaak, zonder er hun geloof bij in te boeten? Dit is immers een moeielijkheid waarvoor menigeen staat. Als men nu weet, dat het boekje is geschreven door denzelfden schrijver, die voor een paar jaar *Im Kampf um die Weltanschauung* (in onze taal overgezet onder den titel: *In dagen van strijd*) liet verschijnen, dat om zijn degelijken inhoud en zijn vromen ernst een zeer gunstig onthaal vond, dan begrijpt men dat ook dit werkje van dienzelfden geest getuigt. Het is — ook al bevat het niet veel nieuws — de lezing zeer waard.

»Vroeger had men in het huisgezin de gewoonte, alvorens den dagelijkschen arbeid aan te vangen, een stichtelijk woord te lezen. In de tweede helft der 19e eeuw schijnt de zenuwachtige gejaagheid, het gevolg van het snellere leven, velen daartoe geen tijd meer te laten, zoo-

dat dat lezen in Bijbel of ander stichtelijk boek langzamerhand geheel in onbruik geraakt. En toch, het was zoo'n goede gewoonte." Aldus schrijft de heer M. M. Couvée in het voorwoord van een door hem uitgegeven boekje: Een nieuw dagboek. Levensernst. Korte gedachten op iederen dag des jaars voor oud en jong, door J. Elkebith. En daaruit wordt reeds begrepen in welke behoefte dit werkje wil voorzien.

Of nu echter die behoefte bestaat?

Of een korte spreuk van 4, 5 regels geschikt is om de lezing van een stichtelijk woord te vervangen? Of een scheurkalender of de kalender uit »De liefde sticht" niet gansch hetzelfde geven? Of met het oog daarop de prijs (de maandelijksche aflevering 12½ ct.) niet veel te hoog is?

Ziedaar, eenige vragen die als van zelf opkomen. De inhoud van het boekje is goed, al is niet alles nieuw te noemen.

De uitgever B. D. K. Busé te Hardinxveld zond ons: »De doodzonden der moderne Maatschappij" naar het hoogduitsch van Julius van Tijke, vrij bewerkt door W. J. N. Landré, notaris te Winschoten, en voegde er de mededeeling bij, dat hij dit boekje gaarne eerst besproken zag en over enkele dagen in den handel zal brengen. Hij houde ons ten goede dat wij aan dit verzoek niet kunnen voldoen. Het valt gansch en al buiten het kader der boeken die in onze rubiek Stichtelijke lectuur een plaats vragen. Immers als de schrijver in zijn: Ter Inleiding zegt: »rond en open zij erkend dat wij de naturalistische wereldbeschouwing deelen, die alleen uit zich zelf schept en niet bij haar streven om een nieuwe orde van zaken voor te bereiden hulp zoekt in verleden tijden", dan blijkt hij te staan op een geheel ander standpunt als wij, en ligt de beoordeeling van dit werkje, al maken wij persoonlijk er kennis mede, niet op onzen weg.

DE R.

BERICHTEN.

Seminarium. Op de Curatorenvergadering, 14 Jan. alhier gehouden, werden tot proponenten bevorderd de Heeren I. Hooijkaas en Eldering, studenten aan ons Seminarium die beiden reeds het Theologisch-doctoraal examen aan de Universiteit hadden afgelegd. Twee Curatoren, de H. H. de Vries van Heyst en v. Gorkom, waren door ongesteldheid verhinderd tegenwoordig te zijn, zoodat het examen, behalve door den hoogleeraar, werd afgenomen door de Heeren Maronier, Hooijkaas, Rogge en Groenewegen.

Na afloop van het examen werden de proponenten, tot de Evangeliebediening door Prof. Tiele gewijd.

Het College van Professor en Curatoren beloofde vóór de groote vergadering zijn advies omtrent het bekende voorstel-Haarlem aan de gemeente te doen toekomen.

Nog wordt medegedeeld, dat de student de Jong zijn candidaatsexamen heeft gedaan en de student Bax het aanvullingsexamen in het Hebreeuwsch.

Groningen. Het gaat met den bouw van het gasthuis flink vooruit. Nadat men in het najaar was begonnen en in de maand October de stichtingssteen kon gelegd worden is er gedurende den winter zoo ijverig gearbeid, dat men reeds met Mei de woningen zal kunnen betrekken. Aanvankelijk zullen de huisjes worden verhuurd, toch hoopt men dat de Regenten door bijdragen, van verschillende zijde te ontvangen, in staat zullen gesteld worden reeds dadelijk een of twee Conventualen op te nemen en dus

het doel van den bouw aanvankelijk te verwezenlijken.

Het bestuur van het Gasthuis en Ondersteuningsfonds, waarvan die stichting eigenlijk is uitgegaan, heeft op 27 Nov. j.l. weder eene soirée gegeven ten bate van de kas van het fonds. De groote zaal der »Harmonie», was op dien avond goed bezet en de ontvangst aan entrées van ruim *f*600, versterkt niet weinig de financiën.

Op 22 Dec. was, door de bemoeiingen van het collectanten gezelschap in de kerk een Kerstboom geplant. De leden van het gezelschap hadden met hunne dames voor het tot stand komen daarvan zich veel moeite gegeven.

De goede indruk, door ouders en kinderen van dit feest ontvangen, was het beste loon voor hunnen arbeid. Ruim 250 kleinen waren om dien boom geschaard en allen werden zij met een versnapering en een geschenk verblijd. Koorgezang en kinderlied brachten niet weinig bij om den kinderen een opgewekten avond te bezorgen. De predikant en de onderwijzer der gemeente spraken de kinderen toe.

Leiden. Ds. H. P. Schim van der Loeff heeft het 21 Dec. op hem uitgebracht beroep aangenomen en hoopt Zondag 24 April zijn intrede te doen.

Alkmaar. Daar Ds. van Gorkom door ongesteldheid verhinderd werd, treedt in zijn plaats Ds. W. M. de Vries als consulent en catecheet op.

Dokkum. De kerkeraad vormde 21 Februari het volgende 4-tal ter voorziening in de vacature: W. Bax, Hervormd pred. te Zaandam, I. Hooijkaas Jr., prop. bij de Remonstrantsche Broederschap, A. A. Humme, Rem. pred. te Oude-Wetering en H. L. Oort Jr., Herv. pred. te Graft.

Op 28 Februari werd dit teruggebracht tot het volgend tweetal: Oort en Humme, en daaruit 8 Maart beroepen Ds. H. L. Oort Jr.

Lochem. Door Mevr. de Wed. Broekmaat, geboren Egink, den 9 Februari l.l. alhier overleden, is bij testamentaire beschikking eene som van *f* 2000, vrij van Successierechten, vermaakt aan de Remonstrantsche Gemeente alhier waartoe zij bij haar leven behoorde, en tevens eene som van *f* 500 aan het Armenfonds dierzelfde Gemeente.

Gouda. Tot onzen grooten spijt heeft Ds. Schim van der Loeff het beroep naar Leiden aangenomen. Het afscheid is op den 2^{den} Paaschdag bepaald. Tijdens de vacature zal hij zelf als consulent optreden en de catechisatiën waarnemen.

Frederikstad a. d. Eider. De proponent P. Eldering is alhier beroepen ter voorziening in de bestaande vacature en nam die beroeping aan.

UIT DE

Remonstrantsche Broederschap

ONDER REDATIE VAN

Dr. J. A. BEIJERMAN en Dr. J. HERMAN DE RIDDER JR.

Vierde Jaargang

MEPPEL - H. TEN BRINK - 1893

INHOUD.

	Bladz.
Herinnering uit droeve dagen, door Dr. H. C. ROGGE	1
De inrichting onzer Gemeenten, door J. H. MARONIER	8
Uit de Jaarvergadering	24
De Gemeente van Dokkum, door W. F. K. HUSSEM	31
Berichten	37
De Bijbel en zijn gebruik, door Dr. J. A. BELJERMAN	41
Gemeentehervorming, door Dr. DE RIDDER	57
Een humorist onder de Arminiaansche predikers	62
Een belangrijk besluit, door Dr. J. A. B.	66
Stichtelijke Lectuur	71
Berichten	76
Ootmoed	79
Waarvoor dient de catechisatie? door Dr. DE RIDDER	91
Iets over de lastgeving der Afgevaardigden naar de Algemeene Vergadering. (Brokstukken uit een briefwisseling)	97
Voor onze jongste gemeente, door Dr. DE RIDDER	107
Onze Leestafel	111
Berichten	113
JAN HERMAN DE RIDDER In Memoriam, door J. H. MARONIER	117
Geduld, door Dr. B. TIDEMAN Jr.	131
Uit onze Broederschap	138
Onze Leestafel	145
Berichten	148

HERINNERING UTT DROEVE DAGEN.

Het is van algemeene bekendheid, dat na de omwenteling van het jaar 1618 en de beslissing van de Dordtsche Synode, een tijdperk van geloofsvervolging aanbrak in de Vaderlandsche Kerk, waardoor jaren achtereen inzonderheid de provincie Holland in beroering werd gebracht. De Remonstranten, die zich met de streng Calvinistische leerstellingen niet vereenigen konden, scheidten zich overal van hunne kerken af, om afzonderlijke godsdienstige samenkomsten te houden, die telkens door de overheid werden uiteen gedreven. De predikanten, die afgezet en het land uitgebannen waren, omdat zij weigerden de Dordtsche formulieren te onderteekenen, keerden heimelijk weer om hunne gemeenten te stichten, hoewel zij wisten dat gevangenschap hen dreigde, indien zij werden gevat. Onder de eersten, wien dit treurig lot ten deel viel, waren de gewezen predikanten van Utrecht en Gouda, DE NIËLLES en POPPIUS. Zij werden juist gegrepen tijdens de ontdekking van de samenzwering tegen MAURITS, en ofschoon zij aan dit gruwelstuk geheel onschuldig bleken te zijn, heeft wellicht de toenmalige stemming invloed gehad op hun vonnis. Althans zij werden voor levenslang naar het slot Loevestein verwezen. Daar vonden zij in 1623 den ouden pensionaris van Leiden HOGERBEETS. Zijne vrouw, die hem gezelschap had mogen houden, was hem in 1620 ontvallen. HUGO DE GROOT had hem, gelijk wij weten, in 1621 verlaten. De komst van deze twee lotgenooten is den grijzen

staatsman inderdaad eene verkwikking geweest, totdat hem in 1625 vergund werd, het sombere en afgelegen slot met een beter verblijf te verwisselen.

De beide predikanten troffen op Loevestein reeds een anderen predikant aan, BYSTERUS, die een jaar te voren hierheen was gebracht. In hetzelfde jaar 1623 werd hun gezelschap vermeerderd met LINDENIUS. Een jaar later kwamen VEZEKIUS, CUPUS en GEESTERANUS hierbij. POPPIUS stierf op Loevestein in 1624. Hoewel de hartstochten langzamerhand begonnen te bedaren en de ijver der justitie verminderde, zoo werd toch in 1628 de predikant BOOM nog hierheen gebracht. In 1630 zaten er dus zeven, hopende dat, nu milder tijden waren aangebroken, eerlang ook het uur hunner verlossing zou slaan. Misschien zouden zij er tot den laatsten zijn ontslapen, indien zij zichzelven de vrijheid niet hadden gegeven. Zij ontvluchtten in den nacht van 17 Juli 1631, zonder dat iemand daarna eene poging deed om hen te achterhalen.

Aanvankelijk werden de gevangenen hard behandeld. De commandant PROUNING was een onbarmhartig heer, die het er op scheen toe te leggen, hun het leven te verbitteren. Zijn opvolger MARCUS DE BIJE daarentegen deed alles om hun het leed te verzachten. Na MAURITS' dood kwamen er beter dagen. FREDERIK HENDRIK bevorderde zooveel mogelijk de verzoening der partijen in kerk en staat en dit werkte ook op de gevangenen terug. Maar al werden hun gaandeweg meer vrijheden vergund, zoodat zij ten laatsten over dag vrij onder elkander konden verkeer en zonder geleide buiten mochten wandelen, zij bleven niettemin hier opgesloten. Het was hun dus tot eene heerlijke vertroosting, dat vrienden en geestverwanten in het vaderland, en ook de ballingen in den vreemde hen niet vergaten. Gedurig kwamen er op Loevestein brieven aan, die hun op de hoogte hielden van hetgeen daar buiten omging, die overvloedigen van hartelijke deelneming en niet zelden vergezeld gingen van kleine gaven. Als proeve hiervan deel ik hieronder een tweetal onuitgegeven brieven mede.

Zij zijn gericht aan den hierboven genoemden predikant, PETRUS CUPUS, die in 1619 te Woerden uit zijn dienst

was gezet. Over de grenzen gebracht, omdat hij was voortgegaan in stilte zijne gemeente te stichten, voegde hij zich te Antwerpen bij de overige bannelingen. Met GREVINCHOVEN en EPISCOPIUS reisde hij in 1622 naar Keulen, om te onderzoeken, of de uitgezette predikanten ook daar een veilig toevluchtsoord konden vinden en kort daarna vergezelde hij WTENBOGAERT naar Rouaan. Maanden lang vertoefde hij in Frankrijk. In November van hetzelfde jaar was hij in Parijs, waar hij ten huize van DE GROOT eene godsdienstoefening leidde. Naar het vaderland wedergekeerd, om de broederschap te dienen, geraakte hij te Amsterdam in hechtenis, vanwaar hij in Februari 1624, met VESEKIUS, grootendeels in een open slede, over het ijs naar Loevestein werd overgebracht.

De schrijver van de brieven is DANIEL TRESEL, de gewezen eerste klerk van de Staten Generaal. Daar hij bekend stond als aanhanger van OLDENBARNEVELT en DE GROOT, zelfs te zijnen huize vergaderingen had gehouden van Hollandsche en Stichtsche regenten, werd hij mede door het vonnis der vier-en-twintig' rechters getroffen en evenals andere staatslieden het land uitgebannen. Hij had zich te Rouaan neergezet, waar hij na eenigen tijd een middel van bestaan vond in de oprichting eener suikerraffinaderij. Van de vrijheid om na twee jaren terug te keeren maakte hij in den zomer van 1626 tijdelijk gebruik. Gedurende zijn verblijf in den Haag stelde hij pogingen in het werk, om de kerkelijke partijen te verzoenen, en het was niet zonder medeweten van den Prins, dat hij over dit onderwerp meer dan een onderhoud had met NICOLAAS CROMHOUT, den voorzitter van het Hof van Holland, en met den Rijswijkschen predikant VAN LEEUWEN. Doch hij mocht niet slagen en begaf zich weder naar Rouaan, waar hij met zijn gezin gebleven is. Zijne brieven getuigen, dat hij CUPUS, wien hij hier in 1622 had leeren kennen en hoogachten, niet vergat. Ook blijkt daaruit tevens, hoe de Remonstranten, die zich in Frankrijk hadden neergezet om den haat der Contra-Remonstranten te ontwijken, in de Calvinistische Hugenooten nieuwe tegenstanders vonden, hetgeen wij trouwens ook uit de mededeelingen van DE GROOT en WTENBOGAERT wisten. De Katholieken waren in

die dagen verdraagzamer dan de rechtzinnige Protestanten. Deze brieven roepen ons weder toestanden voor den geest, die gelukkig tot het verleden behooren.

H. C. ROGGE.

Myn Heere.

T'is eenen geruymen tijdt geleden dat Ick V. E. met waerheyt aengename, sonder date, ontfangen hebbe, daerop bij gebreck van occasie niet geantwort is, omdat ick van tijde tot tijde verhoopte V. E. ende der Broederen verlossinge ende beteringe der saecken int Vaderlandt, om alsdan den anderen in vrijheyt te mogen ontmoeten ende gratuleren. Dan tot noch toe sulex niet hebbende willen vallen, emmers niet soo volcomen als wij naer onse mensche-lycke swacheyt wel souden wenschen, moeten ons daerom met gedult wapenen ende in de gebeden niet vertragen, Godt den Heere danckende voor de goede beginselen, niet twyffelende often sal opten bequaemsten tijdt voorder wtcompste geven. Daerentusschen bedroeven ons der Broederen banden tot int binnenste onses gemoets, jae off wij selver mede gevangen waren, sonder ophouden dagelycx den Heere biddende deselve te willen sterken in den geloove ende wapenen met gedult ende lijtsaemheyt, sich daerin troostende, dat den loon groot sal wesen voor den ghenen, die om des swacheyts wille verdruckinge ende vervolginge lijden. Hier hebbe ick oock mijn deel gehadt, quellingen erger als de doot, te tedieux om te verhalen; want men het op alle boegen heeft gewent om myn quaet te doen, mij soo gevexeert hebbende, dat ten ware ick hier soo vast ware geseten, niet een vuyre soude blyven. Onlanx heeft ment opte Religie genomen, wtgestroyt synde dat ick dogmatiseerde nieuwe leere, derhalven de heere Lieutenant-generael, vergeselschap met den Advocaat des Coninx ende Greffier Criminel, quamen in mynen thuyne, mij door eenen huysier wt de stadt, eær ick alsdoen was, doende halen,

openden haren last van haer op mij ende mijn doen texaminereren, begerende opening van alles watter in huys was, visie mijnder boecken, examinerende van boven neder stel twee uyren lanck, eerst buyten, daernaey by continuatie binnen, te lanck om te verhalen. Mijne antwoord was, blijde te wesen deser examinatie, opdat ik eens moch weten waer ick ware. Doch vreesende dat men mij wat quaets broude, alsoo de voors. personen haer naer Parijs vervoechden, volchde haer derwaerts, commniceerdet onsen bekenden heere, ende vrindt, presenteerde mij vrijmoedelick aen de voors. H. Lieutenant-generael, die mij opentlyck seyde last te hebben. Derhalven eenige woorden over ende weder gevallen sijnde, ende merckende dat er op mij geen vat en was, keerde met advys voors. weder herwaerts. Ick houde het daervoor en hadde ick mij soo onversaecht niet gethoont, datse noch vorder souden hebben geprocedeert. Tsedert is mij diens halven niet meer bejegent, ende hoope dat het daerbij blijven sal. Dus isser dan dit dan dat, ende men moet het al voor soet opnemen. Wie mij dit brouwt, weete niet seeckers, de gedachten sijn vrij. Dat seyde mij de voors. Heere Lieutenant-generael, dat de Huygenoten mijnen vrunden niet waren. Excuseert Mijn Heere dat Ick V. E. met dit droevich discours ophoude, alsoff V. E. niet genoeg en hadde. Ick salt daerbij laten. Wij hebben dit jaer in dit Rijck groote overvloet van wijn gehadt, die seer goet is. Ick neme de vrijmoedicheyt, alsoo wij alhier ob V. E. ende der vrunden te Louvesteyn goeden welstant hebben gedroncken, V. E. te senden een halff dosijn boutaillen goeden wijn françois, opdat V. E. ende de vrunden ons metten selven wijn bescheit mogen doen, biddende dit cleyn niet te willen versmaden, hercommende wt affectie, des tot V. E. vertrouwen. Sijt van mij, mijne huysvrouwe ende kinderen met sijne welbeminde ende de tsamentlycke Broeders dienstelyck gegroet ende Godes bescherminge bevolen. Tot Rouanen, in haeste, den 12 Meert 1631.

V. E. dienstwilligen

D. TRESSEL.

Monsieur

Monsieur Cupus op Louvesteyn.

Met ses boutaillen wijns.

Myn Heere

Hoe dickwils, jae deurgaens wij uwer E. ende d'andere gevangen Broeders, soo wel in vreughde als onse dagelycx-sche gebeden gedencken, dat weet die het al weet, Uwe banden sullen den lieven God, als de mate uwer beproevinge vol sal sijn, ten lesten eens verdritten ende ontwijffelyck haest onverwachte vuytcompste geven, dat wij alles met pacientie moeten afwachten. Hoons genoeg is mij oock hier geschiet, ende noch dagelycx wedervaert, de werelt sich schamende met mij te verkeerem, ende moet evenwel tus-schen de druppelen doorgaen, ende mede gedult leeren hebben. T'is haest jarich dat men mij in mijnen thuyn ontboot, alwaer de Heere Lieutenant-generael, de Advocaet des Conincx met den Griffier Criminel mij examineerden, als off ick ware eenen leeraer van nyeuwe leere, ende maecten soo dat, verstaende dat de voors. Heere Lieutenant-generael naer Parijs was getrocken om die saecke, vreesende quade meneen mijner vyanden, ick genootsaecht wiert int coutste van den winter in vorst ende sneeuw mede derwaerts te gaen, alwaer ick met advys ende goeden raedt van Myn Heere de Groot de saecke in goede poincten brocht, sonder dat was geschapen, dat se mij wat quaets soudem gebrouwen hebben, om mij met schanden van hier te doen vertrecken. Dus isser altijt wat. Ondertusschen hebbe oock geen cleyn spel gehadt in mijne huyselycke saecke, door mijne compaignons in de rafinerie, daarvan ick den eenen om dieverie ende d'andere om slofficheyt ende anders hebbe moeten scheyden, dat mij veel moytens ende harttenleets heeft toegebracht. Doch wil mijn lijden ende der Broederen banden nyet vergelijken, dit alleenelyck int verbijgaen verhalende om de vrunden te bewegen mij in hare Christelycke gebeden te willen mede gedencken, ende oft dan oock gebeurde, dat sij t'eeniger vuyren haer bij de anderen in den Heere vonde, gelijk eerlycker wijze geschieden can ende quamen vrolyck te syn, bidde ons alsdan in de selve vreughde met een glaesken te gedencken, ende opdat het sij als van eenen wijn drinckende, sende de vrund-

den een half dosijn boutaillen wijn françois vuyt mijne kelder, biddende dit cleyne nyet in onwaerden te nemen, gelijk oft ick trachtete de Broeders met dergelycke te vermaken in hare langhdurige droefheyden, maer als comende van den ghene die uwe panden in den Heer mede als deelachtich is, ende hen soo wee doen als sich selven. De goede Godt, hope ick, sal ons de genade noch doen, dat wij den anderen in vrijicheyt ende Christelycke liefde sullen mogen [omhelsen] . . . Nyews en is hier nyet sonders, dan verscheyde groote sijn vuyt het hoff geremoveert, dat groote verandering maeckt, doch ten goeden, hoopt men. De heere Cardinael, die moderaet is, blijft in autoriteyt, dat veel is. Gebreck van coorn aen alle canten, nyet weynigh mede in verscheyden quartieren van dit Rijck, De saeck van Italien schickt sich oock wel voor dese croone; syne Ma^t is meester van Casal, resteert maer Mantua, dat men begeert gerestitueert te hebben. De coninck van Sweden doet oock nyet qualick, dat uwe E. aldaer best can verstaen. Ick moet afbreken, de schipper op syn vertreck staende. Bidde om mijne dienstige debiedenis aen de tsamentlycke Broeders ende ontfanck die van die in den Heere blyven sal,

Myn heere,

Uwe E. trouwhertich dienaar ende vrundt

D. TRESEL,

Tot Rouane den naestlesten Decembri 1630.

Excuseert dit haestig crabbelen. Myne huysvrouwe doetter by een mandeken reynetten, gelieff int goede te nemen, nyet om de gave maer om 'thert.

Eerwaarde welgeleerde Heere

Pieter Cupus, getrouwe dienaar Christi

op Louvesteyn.

Met ses boutaillen wijn ende een mandeken appelen.

R. den 3 Jan. 1631.

DE INRICHTING ONZER GEMEENTEN.

Wanneer men de stichting der Remonstrantsche Broederschap met die der Protestantsche Kerken¹⁾ in en buiten ons vaderland vergelijkt, dan valt een belangrijk verschil in het oog. Bij de laatste staat een streven naar eenheid en gelijkvormigheid op den voorgrond. Gelijk er ééne geloofsbelijdenis wordt vastgesteld, waarmee alle leden der Kerk moeten instemmen, zoo zijn alle gemeenten aan dezelfde regels onderworpen. De Kerk is één groot geheel, waarvan de deelen tot in de kleinste bijzonderheden op elkander moeten gelijken, zoodat alle vrijheid van beweging is buitengesloten. Geheel anders in onze Broederschap. Daar tracht men »het genootschappelijk en het zelfstandig bestaan der gemeenten te vereenigen.»²⁾ Overeenkomstig het oorspronkelijk karakter der Broederschap, die geen kerk, maar een vereeniging van gelijkgezinden wilde zijn, van broeders, kende men van den beginne af aan de verschillende gemeenten, waaruit zij bestond, de meest mogelijke vrijheid van inrichting toe, zonder dat de hoogere eenheid, die alle gemeenten verbond, uit het oog werd verloren. Daarom geen vaststaande belijdenis, waaraan alle leden onderworpen waren; geen kerkorde, waarnaar zich alle gemeenten hadden te regelen.

---

¹⁾ Daar hier van *kerken* gesproken wordt, zoo is de Vereeniging der Doopsgezinden, die, ook wat de inrichting der gemeenten betreft, de meeste overeenkomst met onze Broederschap heeft, natuurlijk buitengesloten.

²⁾ Zie dit uiteengezet door Dr. J. Tideman, in zijn werk: *De stichting der Remonstrantsche Broederschap*, II. blz. 307 vv.

Aan dit beginsel is onze Broederschap tot heden toe getrouw gebleven. Vrijheid en verdraagzaamheid staat in hare banier geschreven, en die leus heeft zij ten allen tijde gehandhaafd. Hiervan nu is het gevolg, dat niet alle gemeenten op dezelfde wijze zijn ingericht, maar de eene soms aanmerkelijk van de andere verschilt in de keuze van haar Bestuur, in de rechten harer leden, in de handhaving der godsdienstige gebruiken. Er zijn, die met den tijd medegingen en langzamerhand een anderen vorm van bestuur hebben aangenomen; maar ook, die gebleven zijn wat zij vroeger waren. Geen enkele gemeente heeft van hooger hand een voorschrift te verwachten, waarnaar zij zich bij hare inrichting regelen moet. Ze zijn alle autonoom; d. i. zij stellen zichzelve de wet, onder voorwaarde, dat die wet niet met het Algemeen Reglement in strijd zij¹⁾. Maar hierdoor rust nu ook op elke gemeente een groote verantwoordelijkheid. Zij heeft zichzelve af te vragen, of hare inrichting wel beantwoordt aan de eischen van den tijd, of zij niet op andere en betere wijze haar doel — de aankweeking en ontwikkeling van het godsdienstig leven — kan bereiken.

Het is om deze reden, dat ik hier enkele denkbeelden wensch mee te deelen omtrent de inrichting eener gemeente, zooals zij, naar mijn inzien, door den tijd, waarin wij leven, wordt geëischt. Daardoor hoop ik een wisseling van gedachten uit te lokken, die hier en daar misschien tot een weldadige hervorming kan leiden. Ik vergeet daarbij niet, dat de inrichting eener gemeente niet de hoofdzaak is. Als het godsdienstig leven in de leden en in den voorganger opgewekt en krachtig is, dan kan, bij elken vorm van bestuur, bij elke regeling der samenkomsten, de gemeente bloeien. Maar van de andere zijde is het niet onmogelijk, dat er in den uiterlijken toestand hinderpalen aan de vrije ontwikkeling van het godsdienstig leven in den weg staan en dat de bloei der gemeente, door het wegnemen dier beletselen, kan bevorderd worden.

In den laatsten tijd heeft vooral in Duitschland de inrichting der gemeenten de aandacht getrokken. Geen wonder:

---

¹⁾ Art. 2, A. R. De gemeenten der Broederschap zijn zelfstandig, behoudens onderwerping aan de bepalingen van dit Algemeen Reglement.

terwijl alles rondom ons vooruitgaat, terwijl allengs de gansche maatschappij een nieuwe gedaante aanneemt, ziet men de kerk in vele opzichten voortleven op den ouden voet, de eenmaal aangenomen sleur volgen, zonder zich te bekommeren om de eischen van den nieuwen tijd, dien wij zijn ingetreden. Vooral op kerkelijk gebied is men aan oude gebruiken en gewoonten gehecht en daardoor treft men hier en daar toestanden aan, die eigenlijk in de middeleeuwen thuis behooren. De Hervorming der 16e eeuw was in vele opzichten zeer gebrekkig. Men heeft zich toen, vooral tegenover hen, die alles omver wilden werpen, zoo-veel mogelijk aan de bestaande vormen gehouden. Dat had zijn goede zijde; het was een middel om velen te winnen, die anders voor het nieuwe zouden zijn teruggedeinsd. Maar hierdoor is de uiterlijke toestand der meeste kerken dan ook ver van het ideaal eener godsdienstige gemeenschap verwijderd gebleven en heeft men zich beholpen met vormen en gebruiken, die veel op die der Roomsche kerk gelijken. In den eersten tijd, den tijd der hevige vervolgingen, had men de inspanning van alle krachten noodig, om het bestaande te behouden, en kon men aan voortzetting der hervorming niet denken. In de 17e eeuw had men alleen een oor voor de zuiverheid der leer en achtte men de inrichting der gemeenten van ondergeschikte beteekenis. Later waren de eenmaal aangenomen gebruiken zóó in de kerk vastgegroeid, dat er een nieuwe hervorming zou zijn noodig geweest, om daarin verandering en verbetering te brengen.

Thans echter begint de overtuiging te ontwaken, dat die nieuwe hervorming niet langer mag worden uitgesteld. De bewegingen op maatschappelijk gebied hebben daarvoor de oogen geopend. Het is gebleken, dat de Kerk niet bij machte was, om eenigen invloed op deze bewegingen uit te oefenen. Zij stond daar, met hare torenspitsen, die ten hemel wijzen, rustig en kalm, terwijl aan haar voet de stroom van den tijd woelde en bruiste. Ontelbaar velen hebben zich van haar afgewend, zoowel onder hen, die aan het hoofd der verlichting en beschaving staan, als onder de arbeidende klasse. De vraag is gerezen, of men langer volstaan kan, met die afkeerigheid aan den geest des tijds te wijten, of de Kerk zelve daaraan geen schuld heeft,

doordat zij niet meer voldoet aan de behoeften van het tegenwoordig geslacht. In tal van artikelen werd die vraag in de laatste maanden in de kerkelijke weekbladen van Deutschland besproken. In het vorig jaar kwamen er twee boeken in het licht, bepaald aan dit onderwerp gewijd. Het eene is van ERNST BLECH, Archidiaconus in Danzig, en draagt tot titel: *Pfarramtsideal, dargestellt seinen Amtsbrüdern und der denkenden Gemeinde*. De schrijver volgt daarin het voorbeeld van BELLAMY en stelt ons een gemeente voor in het jaar 1925, naar zijne wenschen ingericht. Het boek ademt een vromen zin, maar is van langdradigheid niet vrij te pleiten. Het andere is veel degelijker en zal niet nalaten zijn invloed in ruimen kring te doen gevoelen. Het is van den predikant C. SULZE te Dresden en getiteld: *Die Evangelische Gemeinde*, een boek van 283 bladzijden. Het is te rijk van inhoud om hier in enkele regels te worden besproken. Een grondige behandeling zou allicht van het hoofddoel afleiden en daarom stel ik haar liever uit tot later tijd. De persoonlijkheid en de leeftijd van den schrijver, de wijze, waarop hij zijn onderwerp behandelt, de helderheid van stijl en vorm, dat alles geeft aan dit boek een groote beteekenis, zoodat het ook door velen, die geene geestverwanten van den schrijver zijn, met ingenomenheid is begroet en reeds nu tot veel discussie heeft aanleiding gegeven.

Ook in Zwitserland heeft het weerklank gevonden. Want ook daar begint de behoefte aan een hervorming van de inrichting der gemeenten te ontwaken. Ook daar ontbreken de klachten niet over een toenemende onverschilligheid voor de openbare godsdienstoefeningen. Door geene kunstmiddelen, meent men, is daarin verbetering aan te brengen. Geen welsprekendheid kan op den duur de belangstelling levendig houden. Nieuwe wegen moeten er worden ingeslagen. De klove tusschen geestelijken en leeken, een der overblijfsels uit de Roomsche kerk, moet verdwijnen. De leeken moeten aan het werk worden gezet. Het gemeentelven moet een andere gedaante aannemen. Losjes hangen de leden der gemeente samen; zij kennen elkander niet en stellen daardoor geen belang in elkanders lot en leven. Onverschilligheid omtrent de gemeente is daarvan het gevolg.

Dat moet anders worden; het leven en de liefde moeten in de gemeente ontwaken. Allen, ouden en jongen, mannen en vrouwen, moeten daartoe samenwerken. Ook aan de gemeenteleden moet nu en dan het woord worden gegund. Wat al belangrijke onderwerpen zijn er op maatschappelijk gebied, die door hen uit een godsdienstig oogpunt kunnen worden behandeld!

Tegen dit laatste denkbeeld, de leekenprediking, hoe aantrekkelijk ook op zichzelf, heeft men echter bezwaren ingebracht, die niet van allen grond ontbloeit zijn. Men heeft gewezen op de Kwakers, die geene geordende geestelijken hebben, bij wie men dus de werking eener leekenprediking kan nagaan. En nu leert de ondervinding, dat men daar is blootgesteld aan het gevaar, dat onbekwame personen het woord voeren, dat de godsdienstoefening ontaardt in een uur van verveling of ergernis. De wetenschappelijke opleiding der predikanten, heeft men gezegd, is niet gering te schatten. Daardoor heeft men eenigen waarborg, dat men in de samenkomsten der gemeente iets zal hooren, dat weldoordacht is en in een aangename vorm wordt voorgedragen.

Men ziet dus, dat in de voornaamste Protestantsche landen, en juist in die, waarin de hervorming der 16e eeuw begonnen is, een drang bestaat naar iets anders en beters, de behoefte om de kerk of de gemeente meer aan haar verheven doel te doen beantwoorden. Dat die behoefte in verschillende landen van verschillenden aard is, spreekt van zelf. Om een enkel voorbeeld te noemen: onder de misbruiken, waartegen SULZE opkomt, behoort ook dit, dat bij den doop der kinderen de ouders soms afwezig zijn en alleen de doopgetuigen de belofte afleggen om voor een christelijke opvoeding van het kind te zorgen. Zulk een misbruik kan bij ons niet voorkomen, omdat de doopgetuigen meestal geheel ontbreken en anders nooit zoo op den voorgrond treden als in het buitenland. Zoo is het ook in andere opzichten. Wij zullen dus in hetgeen wij te zeggen hebben, met de denkbeelden van SULZE en anderen wel ons voordeel doen, maar kunnen uit den aard der zaak weinig van hen overnemen. Vooral op godsdienstig gebied heeft ons land veel eigenaardigs, dat wij elders niet vinden.

En om ons eigen land is het ons thans alleen te doen. Wij gaan nog verder en bepalen ons uitsluitend tot den kring onzer Broederschap. Met het oog op haar alleen willen wij de vraag trachten te beantwoorden: hoe moet een christelijke gemeente zijn ingericht, overeenkomstig de eischen en behoeften van den tegenwoordigen tijd?

Wij beginnen met het *Bestuur*. In vele onzer gemeenten, vooral in die welke van oude dagteekening zijn, wordt nog altoos de gewoonte gevolgd, dat het Bestuur, meest uit de aanzienlijkste leden bestaande, zichzelf verkiest. Het is reeds veel, indien er een tijd van aftreding bestaat, zoodat eenige wisseling in het personeel mogelijk is. Er zijn ook gemeenten, waarin de Bestuursleden die aan de beurt van aftreden zijn, terstond herkozen kunnen worden, hetgeen dan ook in den regel geschiedt. De aftreding wordt daardoor een wassen neus, en tenzij de dood of vertrek naar elders tusschen beide kome, blijft het Bestuur jaar in jaar uit hetzelfde. Dit heeft een goede zijde, wanneer alle Bestuursleden tot de uitnemendsten der gemeente behooren. Zij zijn aan den gang van zaken gewend; zonder veel moeite loopt alles geregeld voort. Maar het kan ook zijn, dat een lid des Bestuurs niet tot de uitnemendsten behoort, dat zijn ijver verflauwt, dat hij zelfs traag wordt in het kerkbezoek. Het kan zijn, dat meerdere Bestuursleden aan het laatstgenoemde euvel mank gaan en toch, uit een zekere sleur, om niet onbeleefd te zijn, telkens herkozen worden, zelfs die herkiezing zich laten welgevallen. Dan ontstaat een ongezonde, een onhoudbare toestand, waardoor de belangen der gemeente schade lijden.

Doch buitendien is de verkiezing van Bestuursleden door het Bestuur zelf, een manier van doen, die in het maatschappelijk leven reeds lang geoordeeld is. Zij behoort tot die gewoonten, die uit de Roomsche Kerk zijn overgebleven. Daar bestaat een breede kloof tusschen de gemeente en hare hoofden. Van hooger hand wordt daar alles geregeld en de gemeente moet zich aan die regeling onderwerpen. Zij wordt niet om haar oordeel, in hetgeen hare eigen belangen aangaat, gevraagd; zij is onmondig als het kind. De wijsheid is bij de geestelijkheid, die het bestuur der Kerk in handen heeft. Zelfs over de aanstelling van een

pastoor heeft zij niets te zeggen. Zij moet genoeg nemen met den man, die haar gezonden wordt. In zooverre is nu in de Protestantische Kerken de toestand beter, waar althans het Bestuur den voorganger kiest. Maar indien dit Bestuur zichzelf verkiest, dan gaat toch ook weer de keuze van een predikant buiten de gemeente om.

Op maatschappelijk gebied is mij geen enkele maatschappij of vereeniging bekend, waarin de leden van allen invloed op de keuze van hun Bestuur zijn buitengesloten. Waarom zou dit alleen op kerkelijk gebied wenschelijk zijn? Is het niet de zekere weg om alle belangstelling der gemeente in den gang van zaken te dooden? Terecht hebben dan ook onze jongste gemeenten, die uit den drang van het confessionalisme geboren zijn, van den beginne af een anderen weg ingeslagen. En de uitkomst heeft geleerd, dat in die gemeenten de belangstelling veel grooter is. Het komt mij wenschelijk voor, dat door de oudere gemeenten dat voorbeeld worde gevolgd. Wij leven in een anderen tijd dan vóór drie eeuwen. Het vaderlijk bestuur, waaronder men zich toen rustig neerlegde bij hetgeen besloten werd door hen, die nu eenmaal het heft in handen hadden, behoort ot het lang verleden. In de regeering van land en stad hebben de burgers een stem; want het zijn *hunne* belangen, die aan de regeering worden toevertrouwd. Het kan hun dus niet onverschillig zijn, wie de teugels van het bewind in handen hebben. Er is geen enkele reden denkbaar, waarom het in een gemeente anders zou moeten zijn. Vooral in een christelijke vereeniging, die zich *Broederschap* noemt, moest het vanzelf spreken, dat allen gelijke rechten en plichten hebben. Het bestaan van een kringetje van heeren, dat zichzelf het bestuur toeëigent, is met den naam en den geest eener Broederschap in strijd. Het zou niet onmogelijk zijn, dat iemand, door een dergelijk Bestuur benoemd, bezwaar maakte die benoeming aan te nemen, omdat het Bestuur geen mandaat van de gemeente heeft.

In de eerste christelijke gemeente, die van Jeruzalem, was het anders; daar waren vanzelf de Apostelen het hoofd. Zij waren de mannen, die met JEZUS hadden omgegaan; door hen was de gemeente gesticht. Niemand zou het anders hebben verlangd. Maar als er diakenen zullen

worden aangesteld, dan wordt de geheele gemeente geraadpleegd en door haar worden de diakenen verkozen (zie Hand. VI : 1-6). Zoo deed PAULUS ook in de gemeenten, door hem gesticht. Niet eigenmachtig stelde hij een Bestuur aan, maar ging met de leden der gemeente te rade. Zoo had het altijd moeten blijven. Maar de hiërarchie, de priesterregeering, heeft daarin een verandering gebracht. Haar was het te doen om te heerschen. Er ontstond een klove tusschen geestelijken en leeken; de priesters werden heiligen, geestelijken, die in buitengewone mate door den H. Geest werden voorgelicht. De leeken, het volk, de menigte, moest zich hunne regeering laten welgevalen. Al heeft nu de Hervorming op luiden toon het algemeene priesterschap der geloovigen erkend, in de werkelijkheid heeft zij de klove tusschen geestelijken en leeken, tusschen de gemeente en haar Bestuur, laten voortbestaan. Het wordt tijd, dat wij ook in dit opzicht met het verleden breken, of liever, de lijn van het verst verleden weer opvatten, ons aansluitende bij den toestand, zooals die aanvankelijk is geweest.

Misschien zal iemand zeggen: »Maar de gemeente, waarom komt deze niet tegen den thans bestaanden onregelmatigen toestand op?» Men zou daarop kunnen antwoorden: uit bescheidenheid; maar het ware antwoord zal wel zijn: uit slaperigheid, omdat zij er niet over nadenkt, omdat het gemakkelijker is, de zaken te laten, zooals zij zijn. »Ja.» zegt een ander, »dat is niet alleen gemakkelijker, maar ook verstandiger. Ziet op de Hervormde Kerk, waar sinds eenige jaren het stemrecht der gemeente is ingevoerd. Is daar de toestand zooveel beter geworden? Is daar niet in de meeste gemeenten het vrijzinnig deel der leden geheel door de rechtzinnigen overvleugeld? Heeft men daar niet de treurigste wanorde zien ontstaan, die eindelijk tot de doleantie heeft geleid? Moeten wij dergelijke tooneelen ook in onze Broederschap in het leven roepen, de rust en den vrede voor onrust en verdeeldheid doen wijken? Laat de toestand blijven, zooals hij is; het gaat immers goed; waarom dan zonder noodzaak de gemoederen in beweging gebracht?»

Dit laatste nu meen ik te moeten betwijfelen. En indien het bij de bestaande regeling in sommige gemeenten »goed

gaat," dan is nog de vraag, of het niet beter kan gaan en *zal* gaan, wanneer de gemeente stem krijgt in hare eigen belangen. Dat in onze Broederschap hetzelfde als in de Hervormde Kerk zal gebeuren, is niet waarschijnlijk. En mocht in de een of andere gemeente een behoudende meerderheid bestaan, die hare rechten deed gelden, het zou een bewijs zijn, dat tot nog toe die rechten zijn miskend, een herinnering, dat men ook bij ons met die richting moet rekening houden. Doch men behoeft zich niet allerlei gevaren voor te spiegelen, die uit een veranderde orde van zaken zouden voortvloeien. Wij *hebben* gemeenten, waarin reeds jaren lang een betere regeling bestaat, zonder dat er ooit reden is geweest zich daarover te beklagen. Er kunnen onregelmatigheden plaats hebben, wanneer zich b. v. eenige personen verbinden, om iemand in het Bestuur te brengen, die daarvoor minder geschikt blijkt te zijn; maar een dergelijk geval zal tot de uitzonderingen behooren. Het volmaakte zal ook hierin wel niet worden bereikt.

Veel hangt, daarenboven, voor de goede werking der nieuwe orde van zaken, van de wijze af, waarop zij wordt ingevoerd. In een gemeente, waarin eeuwen lang het Bestuur zichzelf heeft gekozen, zal men niet verstandig doen met die keus op eens aan de gemeente in handen te geven. Men beginne met haar een drietal van bekwame, degelijke, belangstellende mannen voor te stellen. Uit dat drietal kieze de meerderheid den gewenschten persoon. Later kan men verder gaan. Maar dan is alvast de gekozene door de gemeente benoemd, Hij heeft van haar zijn mandaat. Hij zal zich verplicht gevoelen, aan de goede verwachtingen, welke de gemeente van zijn beleid en zijne belangstelling koestert, te beantwoorden. Andere bepalingen — wie verkiesbaar zijn, aan wie het stemrecht wordt verleend, hoe lang de tijd der zitting in het Bestuur zal duren en dergelijke meer — zal ik hier onbesproken laten, Het is mij thans alleen om het beginsel te doen: de verkiezing van het Bestuur door de gemeente.

Van niet minder belang is de keuze van een *predikant*. Dat deze geschiedt door een Bestuur, dat zichzelf heeft gekozen, zonder dat de gemeente er eenige stem in heeft, is zoo ongerijmd, dat het niet behoeft te ovrden in het

licht gesteld. Het wordt een andere zaak, wanneer het Bestuur zijn mandaat van de gemeente heeft. Dan is het door haar aangesteld om hare belangen te behartigen, dus ook het hoogste belang, de keus van een voorganger naar hare behoeften. Toch komt het mij wenschelijk voor, dat bij zulk een gewichtige zaak, waarvan de bloei der gemeente afhankelijk is, niet *enkel* het Bestuur, dat soms maar uit weinige personen bestaat, zijn oordeel doe gelden. Men betrekke daarin ook de gemeente. Dit kan geschieden door een kiescollege, door haarzelve gekozen, dat zich voor deze zaak met het Bestuur vereenigt. Het kan ook geschieden, doordat een gelijk getal der achtenswaardigste leden verzocht wordt, zich hiervoor bij het Bestuur aan te sluiten; of wel, aan de gemeente kan een viertal worden aangeboden, waaruit zij een tweetal kiest en daaruit het beroep doet. Maar zij moet de bewustheid hebben, dat de beroepene een man *harer* keuze is. Dit zal aan dezen de vrijmoedigheid geven, als voorganger in haar midden op te treden, en zijzelve zal zich verplicht gevoelen den man, dien zij gekozen heeft, te steunen, te waardeeren. In ieder geval zal op deze wijze het leven in de gemeente bevorderd worden.

Doch er is meer te doen, om dat leven op te wekken en gaande te houden. Over het algemeen is de *gemeente* veel te lijdelijk. De meeste leden doen niets voor haren bloei. Er zijn iederen zondag godsdienstoefeningen. Men woont ze bij, als de predikant in den smaak valt; anders blijft men thuis of gaat elders voedsel voor zijn godsdienstig leven zoeken. Men zendt de kinderen, die men heeft, ter catechisatie; maar dat is dan ook alles. Er bestaat geen band, die alle leden samenbindt. Het kerkgebouw is voor velen niet meer dan een vergaderzaal, waar men een bekwamen redenaar gaat hooren. Men gevoelt zich niet verplicht daarheen te gaan, alleen omdat men lid der gemeente is. Treedt er een predikant van elders op, wien men gaarne hoort, dan stroomt de menigte toe, maar ook van hen, die geene leden zijn.

Tot de werkzaamheden van den predikant behoort het bezoek der leden, een zeer belangrijk deel van zijn taak. Maar in een groote stad is het een afmattende bezigheid,

die maar voor een klein gedeelte vrucht draagt. De leden die tot de hoogere standen behooren, vindt men zelden thuis. In mijne gemeente zijn er daardoor een aantal, die ik niet ken. In drie wijken is de stad verdeeld; die wijken wisselen, zoodat de leden om de drie jaren een bezoek van denzelfden predikant ontvangen. Zoo uitgebreid zijn die wijken, dat men ze niet meer dan eens in het jaar kan rondgaan. De bezoeken zijn uit den aard der zaak, doordat men er honderden heeft af te leggen, kort. Wat beteekent nu, in het gunstigste geval, als men de leden thuis en op hun gemak vindt, een kort bezoek om de drie jaren? De band tusschen de leden en den predikant kan daardoor niet sterk worden. Men dringt niet tot de behoeften der leden door.

Dat alles doet een groote gemeente op een hoop losse steenen gelijken, die door allerlei omstandigheden zijn bijeen gekomen. Zij is niet, wat zij behoort te zijn, een gebouw, waarvan alle steenen behoorlijk zijn saamgevoegd. Nog veel minder is zij een lichaam, een organisch geheel. Het gevolg hiervan is, dat de werkzaamheid der predikanten, ook bij de meeste nauwgezetheid, weinig vruchten draagt; dat er allerlei zonden in de gemeente kunnen heerschen, zonder dat zij er van weten, zonder dat zij er iets aan kunnen doen; dat ongeloof en materialisme welig kunnen tieren, zonder dat zij in staat zijn het onkruid uit te roeien. Wie zou dat niet diep betreuren? In een groote stad is een christelijke gemeente een zedelijke macht, waarvan een schat van zegen moest uitgaan in allerlei kringen. Een licht moest zij in de duisternis zijn, een zuurdeeg, dat het gansche meel doordringt. Vooral met de gemeenten onzer Broederschap is dat het geval. Zij hebben in elke stad, in ieder dorp, waar zij bestaan, een hooge, heilige roeping te vervullen. Zij vertegenwoordigen een heerlijk, een echt christelijk beginsel, het beginsel van vrijheid en verdraagzaamheid op godsdienstig gebied. Dat dit beginsel nog niet overal in de christelijke wereld als zoodanig wordt erkend en gehuldigd, behoef ik niet te herinneren. Men zie slechts op de Kerk der Roomsch-Katholieken, die ons, Protestanten, als ketters, als ongeloovigen, brandmerkt, met wie het gevaarlijk is om te gaan. Men zie op de Hervormde

Kerk, waar in de meeste gemeenten het confessionalisme op den troon zit; waar stelselmatig alle predikanten van een vrije richting worden geweerd; waar soms de leden van die richting alleen door een achterdeur in de gemeente kunnen binnensluipen. Bij een dergelijken toestand is het een heerlijke roeping, de banier der vrijheid en der verdraagzaamheid omhoog te houden en luide aan de wereld te mogen verkondigen, dat een mensch, voor hetgeen hij gelooft, alleen aan God en zijn geweten verantwoording schuldig is. Ook uit dit oogpunt hebben onze gemeenten te zorgen, dat haar invloed op de maatschappij grooter worde. Zooals het nu is, wordt er veel kracht, veel tijd en ook veel geld verspild, waarmee oneindig meer nut gesticht kon worden. Maar hoe?

Laat mij, zonder verder over den bestaanden toestand uit te weiden, een poging wagen, om u een gemeente te schetsen, zooals ik die wenschen zou. Ik bepaal mij daarbij tot den kring, waarin ik thans het voorrecht heb te arbeiden, vooreerst, omdat het onvoldoende van den tegenwoordigen toestand mij hier, meer dan elders, is duidelijk geworden; en dan, omdat hetgeen hier van toepassing is, in geringer mate ook wel elders zal gelden.

Ik stel u dus een gemeente van een paar duizend leden voor, overal in de stad en in den omtrek verspreid. Zij heeft drie predikanten, een Bestuur van twintig leden, tusschen wie de verschillende werkzaamheden verdeeld zijn. De helft der leden van het Bestuur is belast met de armenzorg, in een groote stad een zaak van veel gewicht. Maar zij worden daarin ter zijde gestaan, door een tiental *vrouwelijke* leden der gemeente, die, evenals de armverzorger, elk hare wijk hebben en door wie de gezinnen der behoeftigen althans eens in de maand worden bezocht. Zooveel mogelijk trachten zij het daarheen te leiden, dat de ondersteuning overbodig worde. Nauwkeurig zien zij toe, dat deze haar doel bereikt, en trachten een zedelijken invloed op de arme huisgezinnen uit te oefenen. Is een woord of toespraak van de predikanten noodig, dan geven zij aan dezen daarvan kennis.

De predikanten hebben elk hunne vaste wijk, welke zij steeds behouden, zoodat zij daarin langzamerhand thuis geraken. Zij staan met de armverzorger en de armver-

zorgsters van hunne wijk in voortdurende betrekking, zoodat zij weten, wie ondersteund worden, en helpen hen om het gezin uit zijn toestand op te heffen. In het herderlijk werk hunner wijk wordt elk hunner ter zijde gestaan door een tiental *huisvaders*, door henzelfen daartoe uitgenoodigd, zooveel mogelijk in verschillende gedeelten der wijk wonende. Deze huisvaders bezoeken dat gedeelte der wijk, dat aan hunne zorgen is toevertrouwd, deelen hunne bevindingen aan den predikant mede en maken hem opmerkzaam op gezinnen, die een bezoek noodig hebben of verlangen. Hierdoor wordt de pastorale arbeid van den predikant aanmerkelijk verlicht en de werkzaamheid der gemeente bevorderd. Maar tevens zal de zoogenaamde zielzorg op deze wijze meer tot haar recht kunnen komen dan thans.

Voorts is er een dubbel comité voor de *jeugdige* leden der gemeente, vooral uit den werkenden stand, een mannelijk comité voor de jongens, een vrouwelijk voor de meisjes. Beide comité's houden het oog op deze jonge menschen, zorgen, dat de jongens een goede betrekking vinden, de meisjes goede diensten, en dat beiden zich daarin goed gedragen. Zij trachten een *Vereeniging* tot stand te brengen, die geregelde samenkomsten houdt, waarin aan de ontwikkeling van verstand en hart wordt gearbeid. Het aangename kan daarin met het nuttige vereenigd worden. De gewone bijeenkomsten kunnen 's winters worden afgewisseld door een avond, waarin muziek gemaakt, iets voorgedragen of vertoond wordt; 's zomers door een uitgang naar buiten. Ook op de huwelijken der jongelieden kan door deze comité's een gunstige invloed worden uitgeoefend. Zij kunnen teruggehouden worden van plaatsen, die schadelijk zijn voor het zedelijk leven.

In iedere gemeente zijn leden, die zich wijden aan de beoefening van muziek en zang, Deze zijn daardoor van zelf aangewezen om een comité te vormen, dat zich het *kerkegezang* aantrekt, bijeenkomsten inricht, aan den zang gewijd, waarin men de liederen instudeert, die in de godsdienstoefeningen zullen gezongen worden, en de muzikale avonden voorbereidt, die nu en dan gehouden worden.

Ziedaar enkele aanduidingen, op welke wijze de gemeente aan het werk gezet kan worden en het leven in haar kan

worden wakker gemaakt en ontwikkeld. Het is daarbij wenschelijk, dat de gemeente hebbe haar eigen *leesbibliotheek*, uit degelijke, hoofdzakelijk godsdienstige boeken samengesteld, waaronder de kerkgeschiedenis en levensbeschrijvingen een eerste plaats innemen. Uit de gemeenteleden wordt een comité gevormd, dat voor de boeken zorg draagt en ze ter lezing uitreikt, Het spreekt van zelf, dat er tusschen die verschillende comité's en het Bestuur der gemeente verband bestaat. Daartoe heeft in de mannelijke comité's altoos een der bestuursleden zitting, in de vrouwelijke een der armverzorgsters.

Jaarlijks wordt, in eene daartoe opzettelijk belegde vergadering der gemeente, van de werkzaamheden des Bestuurs en der verschillende kringen verslag uitgebracht en worden de belangen der gemeente besproken, voor aftredende leden nieuwe verkozen, voorstellen tot wijziging der werkzaamheden gedaan, nieuwe werkkringen gevormd enz. enz.

En thans de *godsdienstoefeningen*. Deze worden gehouden op Zondagvoormiddag te 10 of 10¹/₂ uur. Op den eersten Zondag der maand, behalve wanneer deze met een feestdag samenvalt, is er gelegenheid voor den kinderdoop. Het Avondmaal wordt op Goeden Vrijdag des avonds gevierd.

Het rondgaan met een zakje gedurende de godsdienst-oefening worde, als zeer onstichtelijk, verbannen. In de verschillende behoeften der gemeente (kerk en armen) kan voorzien worden door inschrijvingen, door hoofdelijken omslag, ook door het plaatsen van bussen bij de uitgangen van het gebouw, Er moet niets onder de godsdienst-oefeningen plaats hebben, dat hinderlijk is. In de zomermaanden kan men met ééne godsdienst-oefening volstaan. De onder-vinding leert, dat de gemeente dan niet meer verlangt. De stichting is daarbij het eenig doel; en een godsdienst-oefening, waarbij de aanwezigen te tellen zijn en het gemeenschappelijk gezang te wenschen overlaat, kan geen stichting te weeg brengen. In de wintermaanden heeft men de Zondagavonden, die zeer geschikt zijn voor een bijeenkomst. Deze moet echter anders ingericht zijn dan de morgengodsdienst-oefening. Zij worde gewijd aan eenvoudige bijbel-lezingen, waarbij de aanwezigen nu en dan om opheldering kunnen vragen. De voorganger sta niet op den kansel,

maar in de nabijheid der vergadering en late de toga achterwege. De bijbellezingen worden afgewisseld door voordrachten over kerkgeschiedenis, vooral levensbeschrijvingen van belangrijke personen. Nu en dan heeft er een muziekavond plaats, door toespraken afgewisseld. Bij het een en ander ga men te rade met de wenschen der gemeente.

Deze *avondbijeenkomsten* worden zoo aangenaam en gezellig mogelijk ingericht. Eens in het jaar zijn zij bestemd voor een openbaar examen van de leerlingen, die het godsdienst-onderwijs genieten. Dan heeft het zangkoor ook gelegenheid om zijne vorderingen te doen hooren.

Het *godsdienstonderwijs* is van tweeërlei aard; het voorbereidend onderwijs, dat door dames gegeven wordt aan kinderen van 9 tot 14 jaren. *Alle* kinderen, die later leden der gemeente zullen worden, moeten daarvan gebruik maken. Een der predikanten is met het toezicht daarop belast en houdt eens in de maand een bijeenkomst met de dames om over den inhoud van het onderwijs te spreken.

Het *gewone* godsdienstonderwijs duurt van het 14e tot het 18e jaar. Niemand wordt vóór het 18e jaar tot lid der gemeente aangenomen. De *aanneming* geschiedt met een toespraak van een der predikanten in tegenwoordigheid van het gansche bestuur. De beteekenis van het lidmaatschap, de rechten en plichten der nieuwe leden worden nog eens herinnerd. Ieder nieuw lid ontvangt een bijbel.

Bij de werkzaamheid der predikanten neme men de verscheidenheid der gaven in acht. Blijkt het, dat de eene predikant meer dan de ander talent voor spreken of voor onderwijzen of voor pastorale arbeid heeft, dan worden de werkzaamheden tusschen hen zoo verdeeld, dat met die gaven rekening wordt gehouden. De een zal dus *bij voorkeur* met de prediking worden belast, de ander met het godsdienstonderwijs, een derde met de pastoraal, *zonder dat de anderen van die werkzaamheden geheel zijn buitengesloten*. Staan de gaven in alle opzichten, wat niet waarschijnlijk is, gelijk, dan worden de werkzaamheden gelijkelijk verdeeld.

Het *kerkegebouw*. Dit is zoo ingericht, dat het voor de verschillende bijeenkomsten de geschiktste gelegenheid aanbiedt. Wat den vorm betreft, komt mij die van den Tabernakel van SPURGEON in het zuiden van Londen als

de meest doelmatige voor. Het hoofdgebouw dient voor de gewone godsdienstoefeningen en heeft een ruimte voor het koor, dat zich op feestdagen doet hooren. Daarnevens zijn lokalen voor het godsdienstonderwijs, die van elkaar zijn afgescheiden, maar zoo, dat zij met elkaar tot ééne zaal verbonden kunnen worden. Deze zaal dient dan voor de Zondagavondbijeekomsten, in geval het hoofdgebouw te groot blijkt te zijn voor het getal aanwezigen, en verder voor alle samenkomsten van meer beperkten aard, die van het Bestuur, de jongelingen- en meisjesvereeningingen, de zangoefeningen enz, Men kan ook een afzonderlijke kamer voor het Bestuur inrichten en een klein vertrek als kleedkamer voor den predikant. Dat er een kosterwoning aan het kerkgebouw verbonden moet zijn, behoef ik niet te herinneren. Het geheele gebouw onderscheide zich door eenvoud, netheid en doelmatigheid.

Hier eindig ik. Nu zal menig lezer, wanneer hij zoover gekomen is, denken of zeggen: Dit is vergeten en dat. Menigeen zal ook onder het lezen bedenkelijk het hoofd hebben geschud. Het een en ander geve aanleiding tot opmerkingen, vragen, andere beschouwingen. Mijn doel was thans alleen, enkele hoofdlijnen te trekken, of liever dit onderwerp ter sprake te brengen, opdat er een levendige wisseling van gedachten uit volge. Dat het een onderwerp is van het hoogste belang, zal ieder, die niet onverschillig is voor het godsdienstig leven in onze maatschappij, mij gaarne toestemmen. Dat ons gemeentelven een hervorming behoeft, zullen zeker velen met mij inzien. Misschien heb ik door dit artikel de oogen van sommigen voor de wenschelijkheid van zulk een hervorming geopend. Waar nu een behoefte wordt gevoeld en erkend, is het de plicht van alle weldenkenden de handen ineen te slaan om haar te helpen vervullen. Maar met verstandig overleg ga men daarbij te werk. Moge ik daartoe eenigszins den weg hebben gebaad.

J. H. MARONIER.

UIT DE JAARVERGADERING.

De handelingen van de Algemeene Vergadering der Remonstrantsche Broederschap, waarin het jaarverslag is opgenomen uitgebracht door de Commissie tot de zaken der Remonstrantsche Broederschap, worden wel jaarlijks gedrukt en toegezonden aan de besturen der gemeenten en de vaste leden der vergadering, maar komen gewoonlijk niet in handen van de meeste leden onzer Broederschap. Ter wille van hen, die toch belang stellen in den loop van zaken, willen wij jaarlijks hier het een en ander daarvan mededeelen; wat wij hier vermelden is volstrekt niet een officieel verslag, het is eenvoudig wat wij meenen, dat voor onze lezers van belang is.

Onze Algemeene Vergadering heeft een zeer aangenaam en vriendelijk karakter. Tot haar vaste leden behooren de Hoogleeraar en de predikanten, de leden van de Commissie tot de zaken der Remonstrantsche Broederschap, (korter: de Societeits-commissie, zooals zij eertijds heette) de curatoren van het Seminarium en zij, die door de vergadering tot voortdurende leden zijn benoemd. De verschillende gemeenten zenden haar afgevaardigden, in aantal naar verhouding van haar ledental. Zij werd dit jaar gehouden te Amsterdam, op 31 Mei en 1 Juni, onder presidium van DS. DE VRIES uit Amsterdam, die haar opende met de volgende toespraak:

Mijne Heeren en Broeders!

Niet veel te spreken, maar aandachtig te luisteren en staag op te merken, ziedaar, naar het mij voorkomt, de eerste plicht eens Voorzitters, een plicht, die, ik beloof het u, door mij niet zal worden uit het oog verloren, nu ik, krachtens het besluit Uwer vergadering des vorigen jaars, het gebruikelijke openingswoord spreken ga. Kort maar hartelijk, eenvoudig maar welgemeend klinkt mijn welkom u tegen. Al was dát ook maar het eenige goede aan onze vergaderingen verbonden, dat wij tenminste éénmaal 'sjaars in de gelegenheid zijn een vriendelijken groet te wisselen, een hartelijken handdruk aan elkaar te geven, onder ernst en luim den broederband te versterken, dán ware dit reeds veel, neen, meer dan dat: genoeg. Het is waar, dat ook dat genot nooit gesmaakt wordt zonder dat de weemoed er zich mede komt vermengen. Geen samenkomst of er worden er gemist, die wij (of onze oudere tijdgenooten) er vroeger zagen en gaarne langer hadden gezien, dragers van namen met eere bekend in wetenschappelijke kringen, mannen hoog vereerd onder ons om hunne liefde voor onze Broederschap.

Wij missen den Oud-Hoogleraar DR. JOANNES TIDEMAN, voor velen persoonlijk een onbekende, voor mij verbonden aan mijne herinneringen uit mijn Rotterdamsche schooljongenstijd. Geen wonder, bijna 84 jaren werd hij oud, maar, naast veel lijden, welk een rijk, werkzaam, gezegend leven. Vergeten worden zal hij zeker niet!

Wij missen DR. DIONYS BURGER. Dit ééne moge omtrent hem volstaan: 't Zal zeker vaak velen mijner ambtgenooten gegaan zijn als mij, dat het waarnemen eener beurt te Amersfoort daarom vooral zoo welkom was, omdat men er vertoeven mocht onder DR. BURGER'S gastvrij dak en komen onder de bekoring van zijn reinen eenvoud, heldere wetenschap, liefdevollen zin.

Wij missen onzen B. G. DE VRIES VAN HEYST en al is het wat hem betreft nog geen missen voor immer, wij vreezen, naar de berichten der laatste dagen, dat het zoo worden zal. Hij diende 40 jaren onze Broederschap en van die, menig jaar als curator het Seminarium. Nog zou

hij der wetenschap in zijn tijd van ruste niet ontrouw zijn geworden, zoomin als zijne Alkmaarsche vrienden het hem zullen zijn.

Wij missen ook, en zietdaar den overgang tot het minder weemoedige, vaak verblijdende, wij missen ook onzen **MOSSLMANS**, maar met de heuchelijke tijding, dat, al is hij nog niet genoeg hersteld om de vergadering bij te wonen, zijn gezondheidstoestand aanmerkelijk is verbeterd. Wij vermoedden het allen reeds uit zijn schrijven in de Hervorming en in ons Tijdschrift. Moge het al beter en beter worden!

En wat is het heerlijk als ik nu aan de meer verblijdende dingen kom, dat ik haast niet weet waar te beginnen, waar te eindigen. Natuurlijk eerst het 40-jarig feest van onzen **MARONIER**. Wie onzer bidt hem niet toe, gelijk op zijn schoonen feestdag zoo velen in allerlei vorm het deden, dat zijn kracht, zijn ijver, zijn toewijding, zijn »geloof,» waarvan hij zoo bezielde op dien feestdag getuigde, hem nog lang mogen bijblijven en in de eerste jaren geen voorzitter dezer vergadering ook zijn naam noemen moge onder hen, die wij »missen.»

Maar zoo uitvoerig voortgaan, ik mag het met het oog op den beschikbaren tijd niet, al wilde ik het uit hartelijke liefde ook nog zoo gaarne. Daar hebt ge onzen emeritus **HERMAN DE RIDDER** uit 's Gravenhage, die op den jongsten Hemelvaartsdag zijn *gouden* bruiloft — en dat zegt iets! — vierde. Daar hebt ge collega **DE JONG** van Nieuwkoop en **VAN OORDE** van Zwammerdam, die hunnen 25-jarigen arbeid in dienst onzer Broederschap mochten herdenken. Hoe gelukkig, dat de laatste heden weer aan mijn linkerzijde met zijn oude, ons allen zoo goed bekende, getrouwheid zitten kan, want, zijn plaatsvervanger van het vorige jaar moge het mij ten goede houden, wij kunnen toch zonder **VAN OORDE** niet!

Van links naar rechts is de zwenking soms, maar in dit geval niet groot. Ook onze Onder-Voorzitter had in den loop van dit jaar de aangename ervaring, dat zijn persoon en werk werden gewaardeerd. Den man aan mijn rechterzijde gezeten hartelijk geluk met die verblijdende zonnestraal!

Wat aardig zoo'n jaarverslag (want daaruit put ik natuurlijk) toch is! De heer KOREVAAR (wij zijn nu toch in Delft) heeft daar $\pm$ 40 jaar bijna belangloos het orgel bespeeld en kreeg met een hartelijk woord en fraai geschenk een welverdiend eervol ontslag. Te Waddingsveen nam een jeugdig lid der gemeente gratis op zich de taak van voorlezer en voorzanger der gemeente, na den dood van zijn, eveneens geen bezoldiging ontvangenden, voorganger. De voorlezer en koster A. VAN DER WILLIK CZ. te Boskoop vierde als zoodanig zijn 40-jarig jubilé. Hem werd een toespraak met fauteur vereerd. En dan Meppel, dat van een onbekende de milde gift van f 1000 ontving tot dekking van het tekort! En dan Hoogeveen, dat bouwterrein aankocht, waarop het kerkgebouw der Remonstranten aldaar zal verrijzen! En dan! . . . En dan . . . O, als een mensch eens een zwaarmoedige en ongeloovige bui heeft, laat hij dan lezen zoo'n jaarverslag van de Commissie tot de zaken der Remonstrantsche Broederschap over het dienstjaar 1891/92 en vertrouwen, moed en geloof worden hem!

De verleiding is sterk om toch te breedsprakig te worden, doch het noodzakelijke alleen moet worden aangestipt. BEIJERMAN ging naar Groningen, GROENEWEGEN uit mijn oude goede Dokkum naar Utrecht; DE RIDDER (HEERING en ik kunnen het ons zoo best begrijpen!) wilde Meppel niet verlaten; onze Secretaris SCHIM VAN DER LOEFF verhuisde naar Leiden. Dat heengaan was voor geen hunner gemakkelijk. De verlatenen treurden, goed zoo! De hun wensch verkregen hebbenden juichten, ook goed zoo! Mogen zoo ook Dokkum met zijn aanstaanden nieuwen predikant H. L. OORT, (Graft treurt, dat weet ik!) Frederikstad met zijn voorganger P. ELDERING, juichen en het blijken, dat zij met onzen proponent I HOOIJKAAS JR. een rijke aanwinst zijn voor onze Broederschap en het heerlijke doel dat zij nastreeft!

Zoo waren er heel wat wisselingen in onzen kleinen kring; wisselingen, die, denkt aan Alkmaar en Gouda! nog niet ophouden. Moge, wat daar geschieden zal, strekken ten zegen van Broederschap en Gemeenten, van vrije en verdraagzame vroomheid!

Voorts, Broeders! moge daartoe alles strekken, wat wij

heden en morgen samen verrichten! In broederlijken zin willen wij bespreken, wat den bloei onzer Broederschap, maar nog liever den wasdom van het Koninkrijk Gods kan te stade komen. Ik kan niet beslissen, wat al of niet belangrijk is in onze discussiën. Dat moet de toekomst leeren. Als wij maar met ernst en liefde samenzijn, dan zal het goed wezen. Daartoe helpe ons God Almachtig! —

De eerste dag is voornamelijk gewijd aan voorlezing en behandeling van verschillende verslagen. Aan dat, uitgebracht door het college van professor en curatoren ontleenen wij de mededeeling, dat een der studenten zijn studies te Groningen wenscht voort te zetten en daardoor dus zijn band met het Seminarium zal verbreken, terwijl de student DE JONG tot candidaat is bevorderd. Voorts, dat de emeritus predikant van Alkmaar, DR. B. G. DE VRIES VAN HEYST, een zeer groot deel van zijn belangrijke bibliotheek heeft ten geschenke gegeven aan de boekerij van het Seminarium, terwijl DR. B. TIDEMAN aan dezelfde boekerij de volledige verzameling der werken van zijn vader, wijlen professor TIDEMAN, aanbood. Uit het jaarverslag der Sociëteits-commissie vermelden wij, dat daar zeer uitvoerig hulde gebracht werd aan de verdiensten van die beide mannen, die elk op hun plaats met veel ijver en toewijding zich aan de Broederschap hebben gegeven.

Het aantal leden der Broederschap is dit jaar met 427 gestegen. De grootste aanwinst was die van de gemeente te Rotterdam met 120, Groningen met 95, Amsterdam met 78 en 's Hage met 61 leden. Volgens den tabel is het ledental aldus verdeeld:

1. Rotterdam	2081	11. Delft	225
2. Amsterdam	1472	12. Lochem	214
3. Groningen	1130	13. Hoogeveen	144
4. 's-Gravenhage	651	14. Dokkum	88
5. Urtecht	575	15. Waddingsveen	83
6. Arnhem	554	16. Hoorn	77
7. Meppel	489	17. Zwammerdam	75
8. Gouda	335	18. Schoonhoven	73
9. Haarlem	333	19. Nieuwkoop	71
10. Leiden	298	20. Doesburg	63

21. Oude Wetering	59	24. Frederikstad	52
22. Amersfoort	54	25. Boskoop	42
23. Alkmaar	53	26. Zevenhuizen	13

De boekhouders van de Broederschap, van het Pensioen-fonds, van het legaat van wijlen professor KRIGHOUT, brachten hun rekening uit en in dien tusschentijd werden de verschillende stemmingen gehouden, waarvan de uitslag was, dat tot voorzitter van de volgende vergadering werd gekozen, DS. G. BUISMAN van Delft, tot ondervoorzitter, na herstemming met DS. HORST te Lochem, DR. J. HERMAN DE RIDDER JR. te Meppel, terwijl de heeren H. A. VAN OORDE te Zwammerdam en DR. W. A. TERWOGT te Hoorn, herkozen werden als 1ste en 2de secretaris. DS. A. P. G. JORISSEN werd benoemd tot lid van de Sociëteits-commissie, DR. L. H. SLOTEMAKER tot curator van het Seminarium.

Het meest belangrijke deel der vergadering was het voorstel Haarlem, dat wegens ontstentenis van den afgevaardigde tot den tweeden dag werd verschoven. Het voorstel luidde zeer kort: in art. 84 Alg. Regl. te schrappen de woorden »en studenten,» d. w. z. dat bij het ontstaan eener vacature geen rekening meer zou gehouden worden met de studenten om te bepalen of ook niet Remonstrantsche predikanten mogen beroepen worden. De lezers van ons tijdschrift zijn door de verschillende artikelen van DR. GROENEWEGEN en MR. DEL COURT VAN KRIMPEN voldoende ingelicht omtrent deze kwestie. Het is bekend, hoe velen met Haarlem die grootere uitbreiding van vrijheid in het beroepen wenschen, maar anderen daarin zien een zeer groot gevaar voor onze Broederschap. Juist daarom was het te begrijpen, dat dit voorstel met warmte zou besproken worden. Na een zeer kort woord van Haarlems afgevaardigde, sprak professor TIELE zeer uitvoerig zijn bezwaren uit tegen het voorstel Haarlem. Zijn waardig en ernstig woord maakte diepen indruk. Intusschen had de gemeente Amsterdam als amendement ingediend het woord: »studenten» niet te schrappen, maar te vervangen door »candidaten,» dit was dus een middenweg. Dit amendement werd natuurlijk door de voorstellers verdedigd; Rotterdam sloot

er zich bij aan, Haarlem nam het ten slotte zelfs over, maar de groote verdediging werd geleverd door professor DE LOUTER van Utrecht, die een zeer klemmend pleidooi voor deze verandering hield. Het was zeker niet het minst aan zijn betoog te danken, dat Haarlem daarop dit amendement in de plaats van zijn oorspronkelijk voorstel nam en ten slotte de vergadering met 44 tegen 23 stemmen deze bepaling tot wet verhief. De feitelijke toestand is dus nu deze: De regel is, dat Remonstrantsche predikanten worden beroepen in vacatures, met uitzondering van Dokkum, Frederikstad en van nieuw gestichte gemeenten. Maar indien bij het ontstaan van een vacature het aantal predikantsplaatsen grooter is dan het gezamenlijk cijfer van haar dienstdoende predikanten, proponenten en candidaten in de godgeleerdheid, dan is het geoorloofd ook predikanten buiten de Broederschap te beroepen. Het is te hopen, nu deze kwestie weder eens principiëel is uitgemaakt, dat men niet, gelijk in de laatste jaren het geval was, telkens zal trachten hierin verandering te brengen. Om die reden was het o.i. ook goed, dat de vergadering een motie verwierp van den heer MAURITS SNELLEN uit Utrecht, die bedoelde de behandeling als ontijdig uit te stellen. De vergadering begreep terecht, en professor TIELE sprak het duidelijk uit, dat dit den schijn zou hebben alsof men voor de bespreking terugdeinsde. Thans liet de wijze waarop dit belangrijk vraagstuk besproken is, bij voor- en tegenstanders een goeden indruk achter.

Voorts werd nog in een afzonderlijk aan het reglement toe te voegen hoofdstuk de — zooals DS. TIDEMAN het uitdruke — exceptioneele toestand van de gemeente te Frederikstad op zeer exceptioneele wijze geregeld.

Bij monde van den onder-voorzitter DS. BUISMAN, werd den voorzitter dank gebracht voor zijn goede leiding.

DE GEMEENTE VAN DOKKUM*).

In den zomer van het jaar 1797 waren de Doopsgezinde gemeente en de Remonstrantsche gemeente te Dokkum beiden vacant. De Doopsgezinde gemeente was op den 23^{en} Juli van dit jaar vacant geworden door het vertrek van haren leeraar MATTHIJS SIEGENBEEK naar Leiden, om aldaar het professoraat te aanvaarden in de Nederlandsche taal en letteren en welsprekendheid; de vacature in de Remonstrantsche gemeente bestond reeds sedert het vorige jaar, toen haar leeraar Frederik van Teutem naar Gouda was vertrokken.

Eene week na het vertrek van DS. SIEGENBEEK werd in eene vergadering van Doopsgezinde gemeenteleden opzettelijk bijeengeroepen om de belangen der gemeente te bespreken, het voorstel gedaan, »om, vóór men overging tot de beraadslaging over het beroep, in overweging

---

*) Dit opstel oorspronkelijk bestemd, om te worden medegedeeld in eene bestuursvergadering der Remonstrantsche Gemeente te Rotterdam, vond aldaar een welwillend gehoor, zoodat de wensch werd uitgesproken, om het geplaatst te zien in dit tijdschrift. Schrijver kon zich aanvankelijk met dezen wensch niet vereenigen, omdat de bronnen, waaruit geput is, zoo voor de hand liggen. De overweging echter, dat desniettemin de eigenaardige plaats, welke de gemeente van Dokkum in de Broederschap inneemt, niet zoo bekend is als zij verdient, deed hem besluiten de redactie uit te noodigen aan den uitgesproken wensch te voldoen.

Bronnen zijn het in 1884 uitgegeven boek door M. W. SCHELTEMA EZ. en P. C. VAN WIJK: »eene poging tot verbroedering der protestantsche Christenen en hare verwezenlijking in de vereenigde Christelijke gemeente te Dokkum», en de »Biographische Naamlijst» van Prof. TIDEMAN.

te nemen of het thans niet de geschikte tijd moest geacht worden van de zijde der Doopsgezinde gemeente een poging te doen, om zich met de Remonstrantsche te vereenigen.”

Hoe hebben wij over dit voorstel te oordeelen? Was de goede vriendschap, waarin de twee gemeenten met elkander leefden, het motief?

De goede vriendschap moge een uitnemend middel zijn, om op aangename wijze samen te leven, zij kan nooit zoo groot wezen, dat zij twee gemeenten vereenigt, die om een belangrijk stuk verschillende meeningen zijn toegedaan. Eene Remonstrantsche gemeente kan wel voorstellen aan een Doopsgezinde, om voortaan samen te wonen. De Remonstrantsche kan zeggen: wij eerbiedigen uwen doop als den onzen. Maar de Doopsgezinde kan nooit op gelijke wijze spreken over den kinderdoop.

Het voorstel bedoelde dan ook veel meer. Het voorstel aan de Doopsgezinde gemeenteleden gedaan, was de uitdrukking van een groot beginsel, dat in de gemeente leefde, een kort geleden nieuw leven ontvangen had door den brief*) uitgevaardigd volgens besluit van de groote vergadering der Remonstrantsche Broederschap van 11 Juni 1796, met het doel de verschillende protestantsche kerkgenootschappen op te roepen tot eene algemeene verbroedering, waartoe men meende, dat de tijd rijp was.

De tijd bleek nogthans niet rijp te zijn, want ook na een nadere verklaring omtrent de voorwaarden van verbroedering namens de Broederschap, bleef het bij enkele betuigingen van ingenomenheid.

Bij de Doopsgezinden te Dokkum alleen was het zaad in de goede aarde gevallen, en het is uit dit oogpunt dat de vereeniging van beide gemeenten moet worden beschouwd.

Het was niet te doen, om van twee kleine gemeenten ééne gemeente te maken, om twee kleine huishoudingen

---

*) Deze brief was onderteekend door J. KONIJNENBURG, hoogleeraer te Amsteldam, A. STOLKER, leeraer te Rotterdam, B. VAN REES, leeraer te Leijden, F. LORIÉ, leeraer in den Haag, C. VAN VOLLENHOVEN JSZ., opziener te Rotterdam, P. WEILAND, leeraer te Rotterdam.

op te lossen in ééne, die wat grooter was. Ook moesten de Doopsgezinden niet Remonstrantsch worden, noch de Remonstranten Doopsgezind, doch, gelijk gezegd is, het gold de toepassing van een groot beginsel, waarvoor men afstand wilde doen van zijn verleden, elken naam wilde prijsgeven, die van voormalige afscheiding sprak, om te zamen eene nieuwe gemeente te vormen, onder den naam van »de vereenigde Doopsgezinde en Remonstrantsche gemeente, genaamd de Christelijke.»

Het voorstel, dat in eigen boezem groote bijval gevonden had, kon niet dan aangenaam zijn aan Remonstranten, gelijk de voorzitter van den kerkeraad verklaarde, »wier wensch en bedoeling is de scheuring te heelen, welke de Christenen in secten heeft verdeeld.»

Vandaar werd spoedig eene voorloopige overeenkomst getroffen, doch »de Remonstrantsche gemeente (was) als lid en gesubsidieërde kerk der Broederschap verplicht van hare handelingen in deze aan die societeit kennis te geven en de bekrachtiging der geconcipeerde overeenkomst te erlangen.»

Zoo werd onder kennisgeving van de voorgenomen vereeniging aan de Broederschap voorgesteld:

1°. dat zij zou blijven voortgaan de *f* 550*), die zij tot heden toe aan den Remonstrantschen leeraar deed toekomen, aan den predikant van de vereenigde gemeente uit te betalen.

2°. dat zij de vereenigde gemeente zou ontslaan van de verplichting, om bij de keuze van een leeraar te rade te gaan met het oordeel van de Remonstrantsche gemeenten van Amsterdam en Rotterdam;

3° dat zij aan de vereenigde gemeente de vrijheid zou geven om bij de keuze van een leeraar volstrekt niet te zijn gehouden aan eenige bepaling omtrent het kerkgenootschap, waaruit de leeraar gekozen moet worden.

Het wil mij voorkomen, dat hier, zooals wel meer geschiedt, de moeder haar eigen kind niet dadelijk herkende. Immers men begon niet het voorstel uit Dokkum met

---

*) Deze subsidie, in 1816 reeds tot *f* 400 gereduceerd, verviel toegeheel, omdat aan de gemeente een rijkstraktement van *f* 700 was toegekend.

gejuich te begroeten, doch men vroeg: »waartoe deze nieuwe afzondering?» Voorts werd de vrees voor isolering uitgesproken, en aangedrongen op »zoodanige wetten van orde, als waaraan men wederzijdsch zoude kunnen goedvinden zich te onderwerpen.»

Hierop werd teruggeschreven, dat de vereenigde gemeente niet verlangde door geene banden hoegenaamd aan de Remonstrantsche Broederschap verbonden te zijn. Hoe en van wien zoude zij, zonder tenminste eenige verbindtenissen te hebben, op subsidie kunnen hopen? Zoo de vereeniging immer tot stand zou komen, moest de vereenigde gemeente staat kunnen maken op de jaarlijksche subsidie, en volkomen vrij zijn in het beroepen van een leeraar. De huishouding vereischte het eerste, het beginsel der vereeniging het tweede.

Op den 10^{den} Mei 1798 kwam eindelijk de vereeniging tot stand*), waarbij 28 artikelenals grond bepalingen werden vastgesteld.

Art. 3 verklaart: »De H. S. zal de eenige regel zijn van het geloof en leven dezer gemeente.»

Art. 4: »Omtrent punten van bespiegeling, worden de gevoelens der leden volkomen vrij gelaten. Hiertoe behooren ook de onderscheidene gevoelens omtrent den bejaarden of kinderdoop, welker bediening niet zal mogen geweigerd worden aan hen, die, of zelve gedoopt willen worden, of hunne kinderen begeeren te laten doopen.»

Art. 6: »De gemeente zal voor altoos vrij zijn, om zich zoodanigen leeraar te kiezen, als zij voor zich den besten acht, mits bij eenig Protestantsch kerkgenootschap als leeraar erkend, of daartoe bevoegd verklaard, evenveel uit welke kweekschool.»

Art. 11: »De beroepen predikant moet verklaren, dat hij aanneemt het lidmaatschap der Remonstrantsche Broederschap, en van hare groote vergadering

Art. 12: »De Remonstrantsche Broederschap ontheft de bezittingen der Remonstrantsche gemeente van alle verband

---

*) DR. M. STUART van Amsterdam en DR. A. STOLKER van Rotterdam hadden zich in persoon naar Dokkum begeven, om de onderhandelingen tot een goed einde te brengen.

waaronder zij, uit hoofde van vroegeren onderstand, liggen. Doch bij scheiding of het verbreken der overeenkomst door de vereenigde gemeente zal de Broederschap de bezittingen, door de Remonstrantsche gemeente ingebracht, mogen terugvorderen met die baten en schaden, welke zij bij de vereeniging gehad of geleden hebben."

Art. 27: »De gemeente zal, zoowel als haar leeraar, aangemerkt worden als lid der Remonstrantsche Broederschap, en zij zal trachten, hare betrekking tot de Doopsgezinde Sociëteit te Leeuwarden te behouden"

Dit trachten echter is zonder de gewenschte vrucht gebleven. De Doopsgezinden in het algemeen hebben zich met de vereenigde gemeente niet kunnen vereenigen.

Na verschillende mislukte pogingen, om een predikant te verkrijgen, werd de Hervormde predikant van Laren en Blaricum, KAREL AIJELTS, de eerste herder en leeraar. Hij deed zijn intrede den 24sten November 1799 en bediende de gemeente tot 1828.

Op hem volgden H. HUSSEM, M. W. SCHELTEMA EZ., W. M. DE VRIES en H. Y. GROENEWEGEN, in wiens plaats thans beroepen is H. L. OORT HZ., Hervormd predikant te Graft.

Uit dit kort verhaal van het ontstaan der gemeente te Dokkum kan blijken, dat het geenszins aangaat, Dokkum en Frederikstad zoo menigmaal in éénen adem te noemen.

Frederikstad is, ondanks alle bepalingen voor haar alleen geldig, eene Remonstrantsche gemeente als iedere andere, zonder twijfel met een roemrijk verleden, doch overigens om hare ligging van wat slechter conditie dan de gemeenten in het vaderland. De gemeente van Dokkum daarentegen is de vrucht van een kloeke daad in een tijd, waarin scheiden meer dan vereenigen aan de orde was

De gemeente van Dokkum beslaat daarom eene geheel eenige plaats in de Broederschap, een eereplaats zoo mogen wij zeggen. Zij staat daar als een opgericht teeken, en wijst ons allen te zamen naar eene betere toekomst heen.

Als wij bedenken, dat de Remonstrantsche gemeente van Dokkum, toen zij zich met de Doopsgezinde gemeente aldaar vereenigde, nog slechts 13 leden telde, waaronder

6 manslidmaten; dat zij dus zeer klein van omvang was, en naar den mensch gesproken, veel kans had om langzamerhand uit te sterven, dan prijzen wij die Doopsgezinde mannen te meer, die niet om eer en aanzien eene verbindtenis aangingen, en wij danken die weinige Remonstranten, dat zij de hand, hun zoo koninklijk aangeboden, met ingenomenheid aannamen.

Eere aan beide gemeenten! De geest van de stichters der vereenigde gemeente moge te Dokkum, en overal, groeien en bloeien!

Rotterdam

W. F. K. HUSSEM.

BERICHTEN.

Leiden. Na door zijn vriend DS. HEERING aan de gemeente te zijn voorgesteld, hield onze nieuwe predikant DS. H. P. SCHIM VAN DER LOEFF op 22 Mei zijn intrede, met een toespraak naar aanleiding van Marcus IV : 28^a.

Alkmaar. De kerkeraad maakte ter voorziening in de vacature, vrijdag 20 Mei het volgende alphabetisch viertal, I. HOOIJKAAS, JR. Remonstrantsch proponent, A. K. E. HORST te Lochem, A. A. HUMME te Oude-Wetering, H. W. KALFF te Amersfoort. De laatste twee vormden het tweetal en daaruit werd 3 Juni beroepen, DS. H. W. KALFF die het beroep heeft aangenomen.

Arnhem. Zonder dat het bestuur daartoe opwekte heeft zich in de gemeente weder een gemengd zangkoor gevormd, dat zich bij feestelijke gelegenheden bij de godsdienstoefeningen hoopt te laten hooren. Reeds meer dan 60 leden sloten zich daarbij aan. Wij berichten dit als een opgewekt levensteeken.

Meppel. Goed nieuws kan van hier worden bericht. Reeds jaren achtereen hadden wij te kampen met een nadeelig slot van de rekening. Door een zeer belangrijke herstelling aan het kerkgebouw, was dit jaar het tekort zelfs tot *f* 848 gestegen. Het bestuur zon reeds op middelen om door buitengewone maatregelen dit te dekken. En ziet, op den Goeden Vrijdag ontving onze boekhouder van iemand, die onbekend wilde blijven, de aanzienlijke gift van *f* 1000 tot dekking van het te kort. Wij vermelden dit hier met groote dankbaarheid. Wij weten niet

wat daarbij meer te prijzen valt: de mildheid van den gever of zijn bescheidenheid, die maakt dat zijn naam nog aan niemand onzer bekend is geworden. In de godsdienst-oefening op Paschen heeft onze predikant den innigen dank der gemeente uitgesproken. In een uitvoerig schrijven heeft het bestuur zich daarbij aangesloten; dit schrijven is door den boekhouder aan den onbekende ter hand gesteld. Maar wij willen niet nalaten het ook aan deze plaats met groote ingenomenheid te vermelden, meest omdat deze offervaardigheid ook een krachtig bewijs is van den bloei onzer gemeente. Waar zooveel liefde is voor de gemeene zaak, daar is ook waarachtig leven.

Hoogeveen. Na veel moeite is het bestuur der gemeente er in geslaagd een geschikt terrein te verkrijgen aan den openbaren weg, waarop onze kerk zal gebouwd worden. De gemeente-architect, de heer CARMIGGELT, heeft reeds een plan ontworpen, dat door het bestuur zal worden besproken.

Dokkum. DS. H. L. OORT JR. van Graft heeft, na door zijn voorganger DS. GROENEWEGEN te zijn bevestigd, op Zondag 26 Juni zijn intrede gedaan in onze gemeente en zich daardoor verbonden aan de Remonstrantsche Broederschap.

Gouda. Het afscheid van onzen predikant, eerst bepaald op 18 April, is door ernstige ongesteldheid van zijn vrouw uitgesteld tot 15 Mei. Op dien morgen getuigde een stampvolle kerk van de sympathie zijner gemeenteleden. Een gemengd koor, hoofdzakelijk bestaande uit oud-catechisanten, zong hem een afscheid in onderstaande liederen toe:

KOOR.

Hoe lieflijk zijn de Boden, die den vrede verkondigen! In alle Landen is doorgedrongen hun roep, en de aarde hoort hunne woorden.

Nu moet ook gij, als wij deez' keer,
 Met wat U lief is breken;
 Weër eischt de tijd, weër eischt de Heer:
 Trekt uit naar and're streken!
 Beziel hen met Uw warmen gloed,
 Treed voorwaarts met dienzelfden moed!
 Gods hulp zal niet ontbreken.

Almachtig God, die spreekt en 't staat;
 Wij brengen staam'lend U ons lied!
 O, hoor de beë, die 't hart ons biedt,
 Voor hem die van ons scheiden gaat.
 In liefde zie Uw oog, o Heer,
 Op onzen leeraar neêr!
 Hij was ons trouw.
 In blijdschap en in rouw
 Bezocht hij onze woning. —
 O, aller vorsten Koning,
 Toon hem Uw trouw!

Geleid hem aan Uw vaderhand,
 Langs 't dikwijls moeilijk levenspad;
 Bereid hem heil, in gindsche stad,
 Aan huis en haard, in werk en stand.
 Steeds zij in alle vreugd en smart
 De juichtoon van zijn hart:
 »Ik ken mijn God,
 Zijn liefde leidt mijn lot!»
 Dat steeds zijn hart U love,
 Vermeerder zijn geloove,
 Wees Gij zijn God!

Twaalf jaren lang heeft DS. SCHIM VAN DER LOEFF onder ons gewerkt: zijn spoor wordt niet licht uitgewischt, zijn arbeid niet spoedig vergeten.

Frederikstad a. d. Eider. De heer P. Eldering deed 22 Mei alhier zijn intrede.

DE BIJBEL EN ZIJN GEBRUIK.

De meest bekende godsdiensten hebben hunne heilige boeken aan welke eene groote waarde wordt toegekend. Zoo b. v. bij de Indiërs de Veda's, bij de Pärzen de Avesta, bij de Joden Wet, Profeten en geschriften, bij de Christenen het Oude en Nieuwe Testament, bij de Mohammedanen de Korân.

Het meerendeel der dichters of schrijvers, wier arbeid daarin is opgenomen, heeft zeker nooit gedacht dat aan hun werk zulk eene vereering zou ten deel vallen. Lang na den dood der schrijvers is er over die boeken een goddelijk aureool gekomen en werd van de wijze, waarop zij tot stand kwamen, allerlei zonderlings verteld.

Bij de Indiërs vertelt men dat de heilige geschriften onmiddellijk door de godheid zijn voortgebracht. De vier Veda's heeft de vierhoofdige godheid Brahmâ door de monden dier vier hoofden voortgebracht. Maar ook nog andere geschriften zijn, op zonderlinge wijze van hem uitgaande, het eigendom der menschheid geworden. Uit zijn huid, zijn vleesch, uit elk bijzonder deel van zijn lichaam kwam een bepaald gedeelte der heilige schrift, die dus bijzonder hoog werd vereerd en als »ongeschapen" werd beschouwd. De Pärzen vertellen dat hun heilig boek aan den godsdienstervormer ZARATHUSTRA is medege-deeld in een gesprek met AHURA-MAZDA, den hoogsten

god. De volgers van MOHAMMED meenen dat de Korân de copie is van een hemelschen tekst, die aan den profeet in oogenblikken van geestverrukking door den engel der openbaring zijn medegedeeld en dat MOHAMMED en de engel jaarlijks nóg eene nauwkeurige herziening tusschen het oorspronkelijke en de copie hielden. Sommigen gaan zelfs zoo ver, dit boek evenals de Indiërs »ongeschapen" te noemen en dat daarom geen deel heeft aan de onvolkomenheid van al het geschapene. Ook de Joden na de ballingschap hebben zoo iets omtrent hunne wet en overige heilige boeken verteld. Men denke b. v. aan het verhaal van de wetgeving op den Sinaï, waar MOZES opklimt naar de woning Gods om uit Diens eigen hand de geboden voor het volk te ontvangen. Welkom was een dergelijke voorstelling der heilige schrift natuurlijk voor de Rabbijnen wier verklaring bij zulk een opvatting te hooger waarde ontving. Vooral bij de Egyptische Joden werd het geloof aan de goddelijkheid der wet en geschriften zeer sterk; zij plaatsten ze in waarde volkomen gelijk met de orakels der heidenen.

De Christenen hebben later in de beschouwing van Oud en Nieuw Testament denzelfden weg gevolgd en daarin ook *de* openbaring Gods aan de menschheid gezien. In de eerste eeuw werd in de christelijke gemeente het Oude Testament als middel van godsdienst-onderwijs gebezigd. Men deed dit wijl men, door allerlei wijze van verklaring, in die boeken de duidelijkste bevestiging vond van het geloof in Christus Jezus. Evenals dit bij de Joden in de Synagoge geschiedde, hield men ook in de Conventikelen der Christenen regelmatig voorlezing van hun inhoud. In verschillende gemeenten waren brieven van apostelen voorhanden, doch deze hadden, hoezeer ze met zorg werden bewaard, nog geen bijzondere waarde. Men had tot in den aanvang der tweede eeuw aan historische of dogmatische leermiddelen nog geen behoefte; men was in het bezit van de mondelinge overlevering omtrent den stichter van den godsdienst en het werk zijner eerste leerlingen. Bovendien waren de verschillende partijschappen onder de Christenen oorzaak dat niet spoedig een verzameling van oorkonden voor het Christendom tot stand kwam.

Wat voor den een eene bevestiging zijner overtuiging was, was voor den ander een aanstoot. Vóór het midden der tweede eeuw is er geen sprake van eene bepaalde behoefte aan eene verzameling heilige geschriften, waaruit men de leer en de geschiedenis kon leeren kennen. Toen begon er gevaar te dreigen. De secten der Gnostieken begonnen hunne leer te verbreiden en er kwam een vloed van allerlei geschriften, evangeliën en andere. Toch duurde het nog lang eer dat die behoefte verwezenlijkt werd; uit die veelheid van geschriften werd gekozen en de gekozene, als wapen tegen de vijanden gebruikt of als leermiddel bij het onderwijs gebezigd.

Tegen het midden der tweede eeuw wordt het meer gewoonte, dat de christelijke schrijvers, ter bestrijding der vijanden, verwijzen naar de uitspraken van evangeliën en brieven, was waarschijnlijk de voorlezing uit die geschriften in de samenkomsten meer in zwang gekomen en waren die geschriften bij verreweg de meeste christenen bekend. Daardoor begon het aanzien dier geschriften te rijzen, werden ze hier en daar reeds in waarde aan het Oude Testament gelijk gesteld. Een bewijs van die gelijkstelling vinden we reeds in 2 Petrus III : 15, 16.

Het is niet met zekerheid te zeggen waar de eerste verzameling heilige geschriften is tot stand gekomen; misschien is dit op verschillende plaatsen tegelijk geschied. Aan het einde der tweede eeuw zijn de kerken van Klein-Azië, Alexandrië en West-Afrika eenstemmig en nemen in die verzameling op: vier evangeliën, de apostelgeschiedenis, 13 brieven van Paulus, 1 van Petrus, 1 van Johannes en de Openbaring. Die overeenstemming berustte evenwel niet op de beslissing eener synode en had dus ook geen wettelijk karakter. Sommige geschriften, door den een voor heilig erkend, werden door den ander verworpen. Ook de volgorde was zeer willekeurig; hier gaf het aanzien van den schrijver, daar een zekere chronologie den voorrang. Met de boeken van de Joden in waarde gelijkgesteld, werden ze ook door één naam, dien van Verbond of Testament, met elkander in verband gebracht. In den loop der derde eeuw komt geen gewichtige verandering meer in de samenstelling van den bundel; alleen wordt nu en dan tegen

een enkel, b. v. den Hebreënbrieff, eenig bezwaar gemaakt. Maar steeds duidelijker werd het uitgesproken, dat er een groot verschil bestond tusschen de boekjes van den bundel en de andere, die gewoonlijk »apocryphe” genoemd werden. De inhoud van het Nieuwe Testament gold nu als het blijvend gedenkteeken van onmiddellijke goddelijke openbaring, zoodat eene in het jaar 360 te Laodicea gehouden synode het gebruik der apocryphe boeken verbood. In het laatste gedeelte der vierde eeuw verscheen er ook een decreet van den Roomschen bisschop GELASIUS van soortgelijken inhoud en daarmede was de kanon vastgesteld. Het goddelijk karakter van het Nieuwe Testament werd in de middeleeuwen niet betwijfeld; zijn inhoud werd meest tot stichting gebezigd. Daartoe bezigde de kerk allerlei middelen; door de voorlezing in de samenkomsten poogde zij de gemeente, van welke het grootste gedeelte niet lezen kon, tot bekendheid met den bijbel te brengen; ook door schilderijen, in de kerken opgehangen, waarop een of ander tafereel uit die historie aanschouwelijk werd gemaakt. Vooral geliefd waren en zijn de schilderijen omtrent de geboorte en de passie van Christus. Voorts poogde men meerder bekendheid te bevorderen door dialogen uit den bijbel te houden; eerst vóór het altaar door een paar priesters, later in een hoek der kerk, eindelijk op de pleinen vóór de kerken, maar toen door leeken. Het passiespel te Oberammergau is daarvan nog eene voortzetting.

De Hervormers aanvaardden ook de autoriteit dier schriften, omdat zij van Gods wege waren ingegeven en omdat de Heilige Geest in het gemoed der geloovigen het bevestigde. Waar dit laatste niet het geval was, velden zij een vrijer oordeel. Zoo deed CALVIJN en zijn school; zoo, nog duidelijker, LUTHER. Maar hunne leerlingen hebben hen niet gevolgd; daarvoor was hunne wetenschap niet groot genoeg en hunne theologische gezichtskring te bekrompen.

Zoo werd in de Protestantsche wereld de verzameling boeken van het Oude en Nieuwe Testament behouden als de openbaring van God en nog veel hooger gesteld als dit ooit in de Katholieke Kerk is geschied. In een der formulieren van eenigheid wordt zeer duidelijk gezegd:

»God heeft niet alleen gezorgd dat zijn woord in schrift gebracht werd, maar ook over het geschrevene vaderlijk gewaakt zoodat geen tittel of jota verloren is gegaan of gaan zal.» De werkzaamheid der schrijvers werd voor niets geacht. Zij heeten niet anders dan »kanalen» door welke God zijne openbaringen deed vloeien. »Zij hebben niets anders dan de waarheid kunnen en willen zeggen.»

Een Luthersch theoloog der 17de eeuw, Quenstedt, zeide: »Wanneer het bewezen kon worden dat een enkel vers der heilige Schrift buiten de onmiddellijke ingeving des heiligen geestes is neergeschreven, dan kan ook de waarde der geheele Schrift in twijfel getrokken worden, en spoedig zal de Satan van die gelegenheid gebruik maken om eerst een hoofdstuk, dan een boek, en eindelijk den geheelen bijbel voor onecht te verklaren.»

Uit die schriften trok men de geloofsbelijdenissen of meende althans dat zij daarmede volkomen in overeenstemming waren. Een geloofsbelijdenis, daarop niet gegrond, verloor daarmede ook haar gezag.

Bij de toenmalige wereldbeschouwing stoorde men zich niet aan de voorstellingen, die in de bijbelboeken gegeven werden en indien men soms twijfelingen opperde, moesten die worden bezworen omdat de Bijbel anders sprak.

Ieder leefde toen in de overtuiging dat God zich, zooals de bijbelgeschiedenis leerde, eerst had geopenbaard aan den stamvader der menschheid; later, toen het zedelijk verderf steeds grooter werd, zijne openbaring gegeven had aan Israel, terwijl in Christus de laatste en hoogste openbaring Gods aan de wereld gegeven was; alles in overeenstemming met hetgeen de Schrift leerde.

Wel werd hier en daar aan het onderzoek van den Bijbel door enkele wetenschappelijke mannen veel arbeid gegeven, maar aan de onomstootbaarheid der Schrift werd niet getwijfeld. Er waren verschillende dogmatische zienswijzen maar ieder vond de rechtvaardiging daarvan in den Bijbel: daar vond iedere ketter zijn letter. Men kon dus twist voeren over de goede verklaring van sommige bijbelplaatsen, maar dat deze de waarheid bevatten, ja, dat de Bijbel het Wetboek des levens was, stond vast.

Was het te verwonderen dat de lezing van dien Bijbel

in kerk, school en huis, dat de kennis van den inhoud bij ouderen en jongeren zooveel mogelijk bevorderd werd? Daartoe hebben later de Bijbelgenootschappen zeer krachtig medegewerkt. In Engeland zijn zij het eerst ontstaan, in het begin der 18de eeuw. Zoo o. a. »het Britsche en buitenlandsche Bijbelgenootschap." In 1802 opgericht heeft het langzamerhand een uitgebreiden werkkring verkregen. Het heeft de heilige Schrift in meer dan 200 talen en dialecten laten overzetten en heeft in deze eeuw reeds meer dan 82 millioen exemplaren onder de menschen gebracht. Jaarlijks wordt daaraan ruim tweemaal honderdduizend pond sterling besteed.

Ook in andere landen zijn dergelijke genootschappen ontstaan. Hoewel het aantal aldus verspreide Bijbels niet juist berekend kan worden, zijn toch zeker bij globale beschouwing op die wijze ruim 200 millioen exemplaren afgegeven. De Roomsche Kerk doet daaraan niet mede. Reeds in de 12de eeuw heeft men het bezit van een Bijbelvertaling verboden. Alleen het bezit van een Latijnsche Bijbel (Vulgata) was geoorloofd maar werd volstrekt niet aangeraden, terwijl de Pauselijke brèves van deze eeuw denzelfden geest ademen.

Met diepen eerbied zag de Protestantsche Christen op die boeken welke richtsnoer waren van zijn gedrag. De taal werd doorweven met allerlei Bijbelsche uitdrukkingen, die in het dagelijksche gesprek als woorden van gezag dienst deden: de Bijbelsche personen werden typen voor het leven, dat men te leiden had. Om dat goddelijk aureool ongeschonden te bewaren ging men met goede bedoeling ook de kwade trekken der in dit boek voorkomende personen vergoelijken en maakte velen tot helden des geloofs, allen tot uitvoerders van Gods wil. Ieder Christen werd »van jongs af onderwezen in de Schriften". Voeg daarbij dat in de voorgaande eeuwen slechts betrekkelijk weinig boeken aan het publiek ter lezing in handen kwamen en het laat zich verklaren dat de Bijbel het volksboek bij uitnemendheid was. De boekdrukkunst maakte dat exemplaren voor weinig geld werden verspreid, dus in ieders bezit konden komen.

Maar wat de groote menigte in de 18de eeuw niet vermoedde, geschiedde in de studeerkamers der geleerden.

Hoe strenger de macht der overlevering die gedachte omtrent den goddelijken oorsprong, dus omtrent de volledige waarheid en werkelijkheid van bijbelsche woorden en verhalen, handhaafde, des te ingrijpender was ook de beweging die dezen band verbrak. De historische kritiek begon een harden en ernstigen strijd met de overgeleverde leer en met de bijbelvergoding.

De aanhangers der oudere inzichten moesten hunne tegenstanders ten kampplaats volgen en wapenen zoeken ter verdediging en bestrijding. Overeenstemming was onmogelijk. Door de historische kritiek leerde men langzamerhand inzien dat de Bijbel een verzameling boeken was, die alle in verschillenden tijd ontstaan, het karakter dragen van hun tijd en de omgeving, waarin zij werden geschreven, terwijl ook de onderlinge tegenspraak meer in het licht werd gesteld. Voorheen had men ook de tegenspraak wel opgemerkt maar, wijl de Bijbel niets dan waarheid kon behelzen, de tegenstrijdige berichten zooveel mogelijk met elkander in harmonie zoeken te brengen.

Eene geheel nieuwe beschouwing van den Bijbel werd in deze eeuw het eigendom van steeds meerderen. Terwijl het oude Protestantsche systeem de bovennatuurlijke ingeving van de schrijvers noodig had, den innerlijken samenhang moest vasthouden om de leer van het reddingsplan Gods te kunnen handhaven, begon men nu die boeken te bezien als oorkonden van Joodsche en oud-Christelijke godsdienst en geschiedenis, maar die geheel geschreven waren voor de menschen in wier midden de schrijvers leefden. De verhouding van Oud- en Nieuw-Testament als van belofte en vervulling zonk daarbij geheel weg.

Nog is het onderzoek in vollen gang; tal van geleerden geven daaraan hun tijd; het is niet mogelijk te berekenen welke vruchten hun werkzaamheid zal afwerpen en hoe wellicht daardoor de beschouwing van den Bijbel nog zal gewijzigd worden. Ook de Remonstranten hebben in de 17de eeuw de Bijbelbeschouwing gekoesterd die bij de Protestanten heerschende was en waar zij hunne godsdienstige zienswijze voor zich rechtvaardigden en tegenover anderen verdedigden, ook telkens zich op de uitspraken der H. Schrift beroepen als eenige kenbron en toetssteen der waarheid. Tegenover

de tegenpartij, die ook aan de formulieren groote waarde toekenden, beriepen zij zich alleen op de H. Schrift als eenigen regel des geloofs. In de Kerk-orde staat dat zij vast besloten zijn aan de H. Schrift zich onvoorwaardelijk te houden. Maar juist, wijl zij de Schrift als zoodanig beschouwden en de aandacht daarom niet werd afgeleid door den strijd over het recht en de waarheid van formulieren, zijn onder hen velen geweest die bij het onderzoek der Schriften goede dingen hebben gezegd. Hunne vrijere beschouwing ook van den Bijbel spreekt zich reeds uit in de voorrede van de Belijdenis die de Remonstrantsche predikanten hebben opgesteld en waar zij bij herhaling spreken van »Gods woord begrepen in de H. Schrift.» Daarom werd in hun midden het beginsel van het vrije Schriftonderzoek zoo krachtig voorgestaan, een beginsel dat in andere Kerkgenootschappen nergens zoo krachtig is uitgesproken en toegepast. Hoewel het hier de plaats niet is om van hunne onderzoekingen mededeeling te doen, mogen toch de namen van Wetstein en Clericus niet verzwegen worden. Ook in de latere eeuwen ontbreken zij niet die aan het onderzoek van den Bijbel zich hebben gewijd. Juist om de hooge waarde die zij voor hun godsdienstig leven aan den Bijbel toekenden, hebben zij mede steeds beter de waarde daarvan leeren inzien. Bijbelkennis werd dan ook bij de Remonstranten zeer op prijs gesteld en bij het onderwijs der jeugd op den voorgrond geplaatst.

Daarom zijn wij ook »van jongs af onderwezen in de Schrift»; zoowel te huis als op school hebben wij, ouderen, de bijbelsche verhalen geleerd en later werd er op de Catechisatie nog de noodige aandacht aan gewijd. Al viel onze jeugd reeds in een tijd waarin niet meer een geheel goddelijk cachet op den Bijbel lag, de gewoonte bleef haar kracht behouden; het behoorde tot eene goede opvoeding om »bijbelvast» te zijn.

Eene vriendelijke herinnering doemt voor ons uit het verleden op. Als wij des morgens de huiskamer binnentraden, lag op tafel voor vader's zitplaats dat groote boek, door ons kinderen altijd met zekeren eerbied beschouwd; eigenlijk wisten we van dien eerbied ons nog geen rekenschap te geven maar het zal

wel geweest zijn omdat wij bij de anderen altijd eenigen ernst en plechtige stilte ontwaarden als die groote Bijbel gebruikt werd. Na het ontbijt, als de hongerige maagjes bevredigd waren, werd door vader een geheel of een gedeelte van een hoofdstuk voorgelezen en was aandachtig luisteren ons geboden. We begrepen nog niet alles, maar op die wijze werd toch reeds vroeg heel wat Bijbelkennis ons eigendom wat ons later op de Catechisatie ten goede kwam. Bovendien was men in menig huisgezin in het bezit van een »Kinderbijbel" of een boek met Bijbelsche verhalen, op kinderlijken trant naverteld om zodoende de liefde voor en de kennis van de Heilige Schrift nog te verhooggen. De school leende ook haren arbeid daaraan; het nu bijna uitgestorven geslacht van onderwijzers heeft steeds in »Bijbelkennis" eenige uren per week onderwijs gegeven.

Dat heeft alles zeker veel goeds gedaan; de bijbelsche personen werden dragers van heerlijke eigenschappen, levensvoorbeelden voor het bijbellezend geslacht. De spreuken en beelden werden gemeen goed voor allen en hebben zeker aan vele lezers heerlijke wijding gegeven.

Doch nu is in deze bijbelbeschouwing en dit bijbelgebruik eene groote wijziging gekomen. Niet bij de rechtzinnige Protestanten, die, zoo mogelijk, de »omheining om den Bijbel" nog hooger optrekken, opdat maar geen andere beschouwing ontsta. Toch zijn er ook in dit kamp reeds enkelen, wier wetenschappelijk geweten begint te bezwijken voor vele overtuigende resultaten, die de huidige wetenschap heeft te geven omtrent den letterkundigen oorsprong en de beteekenis van wat in die Heilige Schrift is vervat.

Maar de grootste verandering is te zien bij de vrijzinnigen. Het spreekt vanzelf dat zij gaarne aanvaarden alle voorlichting der wetenschap omtrent dit oude en door een vorig geslacht zoo vereerde boek; dientengevolge is hun oordeel daarover een geheel ander geworden. Hoewel zij dankbaar de waarde erkennen van menige levensles, uitspraak van het vrome gemoed, die in die bladen gegeven wordt; hoewel zij bewondering koesteren voor menige figuur die om zijn gedrag hulde afdwingt en tot navolging aanspoort, zijn zij vrij genoeg om bij alles in rekening te houden dat het in een ander deel der wereld en in een anderen tijdgeschreven werd, perso-

nen en toestanden geldt, vreemd aan ons leven en dat derhalve de hoogere kennis die ons is ten deel gevallen, haar meening gerust mag zetten naast en indien noodig, tegenover die van den bijbel. Rechtvaardig is men in het oordeel; durft onbeschroomd vonnis vellen over daden en woorden der Heilige Schrift, die niet voor de rechtbank van een rein hart kunnen bestaan en doet volstrekt geen moeite het minder goede, dat er in voorkomt, te bemantelen. Blijven die boeken als historische getuigen groote waarde behouden, men gunt aan de onderzoekers dier oorkonden volle vrijheid om hun licht daarover te laten schijnen, zoodat een geheel ander beeld van dat verleden ons nu voor oogen staat dan het voorgeslacht zag of dan de rechtzinnigen, die er de mededeeling der werkelijkheid in zien, meenen zich te mogen vormen.

Nu is in die vrijzinnige kringen het bijbelgebruik zeer verminderd sinds die stralenkrans, welke voorheen om dat boek was gewonden, in heerlijkheid is getaand; dientengevolge is ook de kennis van des bijbels inhoud in die kringen zeer verminderd. Was voorheen de Bijbel vrijwel het eenige boek van stichtelijken aard, — nu worden wij door allerlei stichtelijke lectuur overstelpt en deze laatste heeft voor zich, dat de vorm heel wat aangener is dan vele hoofdstukken uit de Heilige Schrift.

De voorlezing in de huisgezinnen der vrijzinnigen is bijna niet meer in gebruik; zelfs in de huizen waar men nog altijd, en dat om zeer deugdelijke redenen, de huiselijke godsdienstoefening in stand houdt, wordt bij voorkeur een ander boek gebezigd, welks inhoud ordelijker de gedachte bij één onderwerp bepaalt, dan de voorlezing uit den Bijbel doen kan waar soms in één hoofdstuk, tot schade van den indruk, allerlei onderwerpen worden behandeld. In vele godsdienstige samenkomsten is de voorlezer afgeschaft; blijft deze dan nog als voorzanger dienst doen, ook deze taak is vrijwel overbodig waar men een goed instrument of een geoetend koor tot hulp heeft. De predikant neemt nog wel meestal een bijbelwoord tot grondslag zijner overdenking, maar in de meeste gevallen is dit slechts eene aanleiding om te spreken over de plichten en toestanden van eigen tijd. Ja, men kan wel zeggen, dat het grootste gedeelte van het kerkgaand publiek het

minst opheeft met preeken, welker hoofdinhoud een schets is van Israëlitische of oud-Christelijke gebeurtenissen of levenstoestanden. Hoe weinigen zoeken, thuis gekomen, den tekst der preek in hun bijbel nog eens op!

Dat de ouders aan de kinderen niet meer bij voorkeur de bijbelsche verhalen vertellen; dat op de school daarover niet meer wordt gesproken; dat de kleinen dat boek zelf niet veel meer in handen krijgen, bemerken de predikanten maar al te wel wanneer de jeugd het catechisatielokaal binnentreedt en zij het zoowel wegens den korten duur der catechisatie als om den omvang der te behandelen stof moeten dulden dat de leerlingen, bij het einde van het godsdienstonderwijs, nog niet bijbelvast zijn geworden.

Er zijn onder de vrijzinnigen sommigen die daarover luide klagen; die, denkende aan eigen jeugd en aan de vruchten die het bijbelsch onderwijs en de bijbelkennis afwierp, zich niet kunnen voorstellen dat het komende geslacht nog godsdienstig van aard zal wezen, — maar de helderst denkenden zullen met die klagers niet medegaan. Allereerst omdat het feit niet te keeren is en alle bijbelgenootschappen dat niet ongedaan kunnen maken; een teeken des tijds dus, dat men moet trachten te begrijpen; maar bovendien omdat godsdienst, vroomheid niet afhankelijk is van het kennen van een of ander godsdienstig boek, ook niet van den bijbel; deze kunnen dienen tot voorlichting of versterking, maar brengen den godsdienst niet; voorts dient men genoeg vertrouwen te hebben in ons geslacht om er van te denken dat het ooit als volkomen waardeloos zal verklaren die spranken van godsdienstig leven die in den bijbel op zoo menige bladzijde gevonden worden, en te gelooven, dat het als een keurgarve die ten allen tijde zal bewaren; bovendien moet men inzien, dat onze tijd nog zoovele voedingsmiddelen voor den godsdienst heeft die vroegere tijden niet bezaten of niet genoeg gebruikten.

Heeft men de kerkvormen, de priesterlijke leiding, de oude voorstelling des bijbels verloren, — altemaal dingen die voorheen voor velen dragers waren van goddelijke openbaring, God heeft de kinderen onzer eeuw niet tot armoede gedoemd; waar de geestelijke ontwikkeling die dingen minder hoog deed stellen heeft Hij hen op andere wijze

ruimschoots schadeloos gesteld. Dat wij enkele zaken waarmede het huidige geslacht zich druk bemoeit, in oogenschouw nemen! Oudtijds heerschte de meening dat de verzameling boekjes, die wij Bijbel noemen, in zich bevatte de eenige openbaring Gods aan de wereld; eerst aan den stamvader der menschheid, later aan de profeten, eindelijk aan den Christus. Wat daar buiten lag, werd als heidensche wijsheid of heidensch ongeloof veracht. Daarmede heeft men voor zich afgesloten een uitgebreid veld, waarop ook de godsdienst heerlijk licht had geworpen. Onze eeuw heeft die omheining, welke onwetendheid, christelijke hoogmoed en eigengerechtigheid hadden opgericht, verbroken en is op dien nieuwen akker zich gaan bewegen om er tot voortdurende bewondering te worden gebracht. Men leerde niet alleen de vormen waardeeren, in welke de heidenen van den godsdienst hadden gesproken, niet slechts de æsthetische ontwikkeling, die zij daaraan hebben besteed, bewonderen, maar ook en bovenal inzien dat op zedelijk-godsdienstig gebied door hen reeds levensopvattingen werden gekoesterd en uitgesproken die aan de groote beginselen van den christelijken godsdienst zeer na stonden; terwijl men voorheen de groote mannen bij die volken den naam van bedrieger soms had gegeven, voelde men nu dat ook bij die menschen de Heilige Geest aanwezig was, dat zij profeten Gods genaamd konden worden.

God, zoo luidde de slotsom, waartoe die veelomvattende arbeid op dat nieuwe veld door onderzoek had geleid, heeft zich aan de menschen geopenbaard in alle tijden, bij alle volken, tot hen van zijn wil gesproken en dus is ook de Heilige Schrift, die zij ons hebben nagelaten in soort gelijk aan de oorkonden van den Israëlitischen en den christelijken godsdienst.

Zoo verruimde, tengevolge der onderzoekingen, zich de gezichtskring van ons geslacht. Zooals dat gewoonlijk geschiedt, hebben sommigen die nieuwe ontdekkingen overschat en de waardeering overdreven zoodat er een schaduw van minderheid viel op den bijbel. Zulk een handeling is niet vreemd. Wanneer iemand op een terrein komt waar hij voorheen nooit den voet zette en daar bloemen ontwaart die hij vroeger niet kende dan is hij geneigd de schoon-

heid daarvan te verheerlijken, ze te roemen boven alles, ja, boven het bevallige tuintje van het ouderlijke huis waar toch ook zoo vriendelijk de rozen bloeien; boven de linde vóór die woning, in welker schaduw hij zoo menigmaal zich heeft gekoesterd. Maar, afgezien van die eenzijdigheid, door sommigen begaan, is de gedachte toch heerlijk, dat God niet een enkel volk uitverkoos om drager zijner openbaring te wezen, maar dat Hij alle volken liefheeft en tot gemeenschap met zich oproept.

Een der boeken, waarin in onze dagen veel en niet het minst door het jonge geslacht gelezen wordt, is het boek der natuur. Vroeger een boek door vele zegelen gesloten, heeft het nu reeds enkele zegelen verbroken gezien door het nauwkeurig onderzoek der wetenschappelijke mannen. Wat heeft hun arbeid al niet aan het licht gebracht!

Door de voortdurende bestudeering der hemellichamen heeft men langzamerhand iets meer leeren verklaren van de onderlinge verhouding dier millioenen bollen, zwerfende en zwevende in het ruim; iets bepaald van den afstand dien zij in bepaalde tijden afleggen en van de krachten die hunne verhouding beheerschen; andere onderzoekers hebben hunne aandacht gevestigd op onze planeet en door het onderzoek der verschillende lagen veel ons doen kennen omtrent hare historie, hare vervorming; niet hoog genoeg te waardeeren arbeid heeft zelfs de geschiedenis van het menschelijk geslacht in den vroegsten ontwikkelingstoestand blootgelegd en daardoor verbazing gewekt voor eene langzame, trapsgewijze ontwikkeling van lager tot hooger vorm; vindingrijke geesten hebben de krachten der natuur haren arbeid afgezien, ze gedwongen in hun dienst te treden, haar hulp te verleen en bij veel wat het menschelijk genie wilde tot stand brengen; i. e. w. het onderzoek der natuur heeft een geheel gewijzigde wereldbeschouwing doen ontstaan, Vraagt gij welke? In enkele woorden zeg ik het u. Dat groot geheel, van hetwelk wij betrekkelijk nog slechts weinig weten is als eene ontzettende machine, wondervol schoon samengesteld, waarin elk rad volkomen op zijn plaats is, waar alles een werk heeft te vervullen ten opzichte van het geheel, waar alles door eene onverbreekelijke, nooit onderbroken orde wordt

saamgehouden. Op een der bollen woont een geslacht, menschen geheeten, dat naar zijn geestelijken aanleg zich steeds voortbeweegt naar edeler leven, reiner zedelijkheid, hooger kennis, veelzijdiger levensinrichting. Het is een lange weg welke daartoe betreden moet worden, een pad vaak met bloed en tranen besproeid; elke geboorte van edeler levensopenbaring kost smart maar boven de smart kreet verheft zich de danktoon van duizenden. Dat alles aanschouwende, wordt de ziel van bewondering vervuld; het is alsof men telkens de voetstappen waarneemt, het ruischen hoort van het kleed eens Machtigen, wiens wezen niet omschreven kan worden, maar voor wien men zich buigt vol eerbied.

Er zijn, ik weet het, velen die oppervlakkig lezen ook in dit heilig boek van natuur en historie maar dezulken waren ook onder hen die zich neerbogen over den Bijbel.

Grondige lezing van dat ontzagwekkend groote boek brengt tot Hem, uit wien en door wien alle dingen zijn, leert dat hier eene openbaring Gods gegeven wordt. Die grondige lezing zal steeds door meerderen geschieden, naarmate natuurkennis meer wordt verspreid en tot verhooging der vroomheid medewerken.

Vorige menschengeslachten hebben ook in dit boek gelezen, — ook de bijbel heeft er op gewezen — maar hunne beschouwing en verklaring werd beheerscht door godsdienstige leerstukken, die het oog verduisteren, of was onjuist door gebrekkige kennis. Nu worden er velen bij die lezing beneveld door den gloed van het nieuwe en zij vinden er de Godsgestalte niet, op zijn hoogst een fatum, — maar deze eenzijdige waarneming zal verdwijnen.

Doch de mensch behoeft de openbaring Gods niet alleen buiten zich te zoeken; door alle eeuwen, bij alle volken heeft men er op gewezen en waren er hooggestemde zielen die bij eigen ervaring wisten dat het beste orakel Gods was te vinden in de stem des harten, die stem welke in iedere levensomstandigheid aandringt op reinheid en liefdebetoon.

Dat orakel goed te beluisteren, zoo een levensboek samentstellen is mijns inziens zich een Heilige Schrift te verwerven van het beste karakter. Voor sommigen moge het nog raadselschrift zijn wat daar te lezen staat; voor

wie ernstig den voet zet op 's levens wegen is het eene openbaring die geen twijfel overlaat.

Die macht, in de ure der verleiding ons tegen houdende of straks, nadat wij gezondigd hadden, ons met zelfverwijt overladende, was wel waarlijk het woord Gods; die drang, ons nopend tot zelfverloochening, tot dienend liethebben, was macht van hooger orde, met majesteit ons drijvend; dat bewustzijn van bij iedere levenservaring ons te moeten wijden tot hooger leven, vreugde en smart te bezigen tot middelen die ons hooger plicht opleggen of ernstiger het leven doen verstaan, het is alles openbaring uit hooger sfeer, de onmiddellijke aanraking met een macht, die wij het bestnoemen met het woord »liefde.»

Die stem spreekt luider, naarmate wij meer ons best doen haar te verstaan; dat boek wordt grooter, naarmate wij er meer in lezen. Bij de verklaring van dat boek, die schrift, die stem hebben wij geen Rabbijnen, geen Schriftgeleerden noodig; een hart slechts, voor heilige indrukken vatbaar. Verschillende personen hebben ons het lezen in dit boek geleerd; onze ouders, onze vrienden; het is een bonte rei van menschen, maar ons allen even lief. Wij danken hen voor de schatten van geestelijk leven, ons medegedeeld.

Meer zou te noemen zijn, waarin God, de Heilige, zich nu meer dan vroeger aan allen openbaart, maar, mij dunkt, het is genoeg om te bewijzen dat onze tijd aan mededeelingen van God geen gebrek heeft.

De eenzijdige beschouwing van den Bijbel als eenig openbaringsboek is voor goed uit onze kringen verdwenen; het druk gebruik dat er van dat boek als leermiddel gemaakt werd, heeft opgehouden; de vertrouwdheid met zijn inhoud, de Bijbelvastheid is verdwenen en keert zeker niet terug. Wie dit bejammert, moge het doen; het is een teeken des tijds en door nieuwe verbeterde bijbelvertalingen, ruime bijbelverspreiding niet te keeren. Men zal, wanneer men de kunst van schilderen met het woord verstaat, de kinderen nog belangstelling weten in te boezemen voor de hoofdpersonen en verhalen van Oud- of Nieuw-Testament en voor de hoofdgedachten van enkeler leven en prediking maar het leeuwendeel der historische berichten of godsdienstige liederen en beelden blijft voorwerp van onderzoek voor de

geleerden en verdwijnt uit het oog der menigte, ja, der godsdienstige menigte.

Menige spreuk uit de Evangeliën of brieven zal blijven voortleven en worden overgebracht van geslacht op geslacht; de hoog idealistische levensopvatting, in het »Onze Vader die in de hemelen zijt» doorstralende, zal blijven schitteren in het oog van alle geslachten; de wereld zal de Godsgave van den Nazareenschen Rabbi niet vergeten, even goed als zijn kruis zal blijven het teeken der zelfverloochenende liefde.

Het rijke, veelzijdige leven van onzen tijd zal die parelen van den ouden dag dankbaar bewaren maar heeft bij duizenden van ons geslacht het oog geopend voor bronnen, aan welker water het kind dezer eeuw beter zich laven kan. Wetenschap en kunst, kortom elke uiting van het geestelijk leven der menschheid is als een heilig boek, als een openbaring Gods voor hem die door den Heiligen Geest is aangedaan.

Mocht in ons allen eerbied wonen voor het Godswoord van vroeger eeuwen, maar ook voor Gods openbaring aan onzen tijd!

De vermeerdering van heilige indrukken zal onze vroomheid ten goede komen!

Want die indruk kan niet sterven,
 En de weerklank van dat woord,
 Ruischt waar ooit de voet moog' zwerven
 Door 't menschenleven voort:
 Echo uit het vroom verleden,
 Vol geloof en rein genot;
 Wekstem uit der kindsheid Eden
 Moederwoord en woord van God.

Groningen.

J. A. BEIJERMAN.

GEMEENTEHERVORMING.

Ik geloof niet dat het erg lastig zou zijn met eenig succes de stelling te verdedigen dat de mensch van nature conservatief is, behoudend in dien ongunstigen zin van het woord dat hij opziet tegen veranderingen. En als ik die stelling moest verdedigen, dan zou ik wijzen op het onloochenbare feit dat er in den regel nog al wat moeite wordt vereischt eer het gelukt op eenig gebied ingrijpende veranderingen te doen plaats grijpen. Het gevaar is zoo groot dat men eenvoudig in den gewonen slentergang blijft voortgaan, dat men gedachteloos leeft en zelfs niet denkt aan de mogelijkheid of ook maar aan de wenschelijkheid van verandering. De sleur is de grootste vijand van ontwikkeling. En daarom moeten alle vrienden van ontwikkeling en vooruitgang dankbaar waardeeren, elke poging om ons te doen breken met het gedachteloos voortgaan zonder zich rekenschap te geven van de vraag of wij soms op verkeerden weg ons bewegen.

Die waardeering is te meer noodig omdat het optreden van hen, die trachten te hervormen, altijd getuigt van moed en van ernst. Hervormers vonden wel veelal steun, maar ook altijd heftige tegenkanting en krachtig verzet.

Het komt mij daarom voor dat groote waardeering verdient het schrijven van DS. MARONIER in de vorige aflevering van ons tijdschrift, over de inrichting onzer gemeenten; want dit is niet anders dan een pogen om hier en

daar te doen breken met den slentergang, om op te wekken tot verbetering waar hervorming dringend noodig is. Het verheugt mij dat het juist onze Nestor is, de oudste onzer dienstdoende predikanten, die deze dingen schreef. Was het gevloeid uit de pen van een der jeugdige predikanten, dan had men wellicht schouderophalend gezegd dat jonge menschen met luttel ervaring gaarne alles anders willen maken, maar die tegenwerping is onmogelijk nu een man, vergrijsd in den dienst onzer Broederschap, sinds jaren predikant van onze grootste gemeente, zoo goed den vinger legt op menige wondeplek en duidelijk uitspreekt dat hij een hervorming van ons gemeenteleven een dringenden eisch des tijds acht. Juist daarom acht ik zijn schrijven zoo belangrijk, dat ik niet kan nalaten naar aanleiding daarvan het een en ander in het midden te brengen, want wij mogen vooral niet blind zijn voor het feit dat immers heden het maatschappelijk vraagstuk op den voorgrond treedt, en nu is de vraag: hoe moet in onze Broederschap de inrichting onzer gemeenten zijn, zóó dat zij iets doen tot oplossing van al de vragen die op maatschappelijk gebied worden gedaan? Het is de groote vraag of ook de wijze waarop onze gemeenten zijn ingericht een hinderpaal is, die het onmogelijk maakt dat wij met ons gemeenteleven van invloed zijn op den gang van zaken. Want terecht wijst de schrijver er op dat wat b.v. bij een groote vereeniging als de Nederlandsch Hervormde Kerk haast onmogelijk is, wellicht in een kleiner kerkgenootschap, als het onze, zeer goed bereikbaar is.

Indien ik nu naar aanleiding van zijn schrijven een paar kleinigheden in het midden wil brengen, dan is eigenlijk mijn doel niet anders dan om nog eens de aandacht te vestigen op den inhoud van dat opstel, dat in mijn oogen hoogst belangrijk is.

Hier wordt eerst gesproken van het *bestuur* der gemeenten. Het komt mij inderdaad voor dat tegen wat daarvan gezegd wordt, weinig is in te brengen, en wij vertrouwen dat wellicht in die gemeenten waar tot heden het bestuur zich zelf kiest of bij aftreding steeds herkozen wordt, het schrijven van MARONIER er toe zal opwekken met de oude, maar daarom nog niet goede, gewoonte te breken. En indien niet,

indien men werkelijk meent dat het belang der gemeente het best wordt gediend door handhaving van den bestaanden toestand, dan zal men zeker gaarne in ons tijdschrift het waarom willen aanwijzen.

Maar de meeste nadruk valle op wat door den schrijver wordt gezegd over de gemeente, en het werkzaam aandeel dat de leden moeten nemen aan de bevordering van haar bloei. Want het is waar, over het algemeen is de gemeente te lijdelijk; men heeft zelfs bijna geen recht meer om van gemeente te spreken, omdat het gemeenschapsbewustzijn, het gevoel van één zijn, op veel plaatsen bijkans geheel verloren is gegaan. In nieuwe gemeenten als die waar ik het voorrecht heb te werken, is dat gemis niet zoo groot; daar is veel meer gemeentelieven, daar is een hechter band dan op plaatsen waar de gemeente reeds langer bestaat. De leden der Rotterdamsche of Amsterdamsche of Haagsche gemeente b.v. zullen niet kunnen ontkennen, dat er waarheid ligt in wat geschreven staat op bladz. 17 van de vorige aflevering.

Rotterdam's predikant geeft ons daar een gansche schets hoe hij het gemeentelieven wilde ingericht zien, en ik zal wel niet de eenige zijn die in hoofdzaak dit plan met groote instemming las. Want daarbij staat immers op den voorgrond: niet langer de predikant, de man die alles doet, om wien alles draait, en die eigenlijk in zijn persoon en in zijn arbeid de gansche gemeente vertegenwoordigt, maar de leden zelve medewerken, en naar hun leeftijd een deel verrichten van den arbeid, die allen ten goede moet komen.

Zou 't niet verrukkelijk zijn als het zich niet langer kon voordoen dat de leden van een misschien vrij talrijk bestuur de eenigen zijn, die iets voor de gemeente doen, en dan nog vaak met zoo weinig lust, zoo alleen omdat het moet, dat b.v. bij godsdienstoefeningen slechts zij aanwezig zijn die »dienst hebben", terwijl de anderen door afwezigheid schitteren?

Is er niet iets schoons, iets echt Christelijks in dat denkbeeld van de tien huisvaders, die den predikant behulpzaam zijn in het herderlijk werk?

En dan die voortdurende zorg voor de jongelieden der

gemeente, voor hen die haar toekomst zijn, in wier midden straks de mannen en vrouwen moeten gevonden worden met liefde voor deze dingen in hun hart?

Men kan bezwaren maken; en die zijn er zeker. Men kan zeggen: dit is een ideaal-gemeente, die zich in de werkelijkheid niet kan voordoen; en daar is iets van waar. Men kan omtrent onderdeelen van meening verschillen; en dat zal zich ook wel voordoen. Maar de hoofdzaak, en dat worde niet vergeten, is dat hier is uitgesproken: ons gemeentelieven kwijnt, als niet de leden der gemeente zelven zich verantwoordelijk gevoelen en gaarne voor haar het hunne doen, als zij niet trachten het gemeenschappelijk leven mede te leven.

Laat mij een voorbeeld noemen, waaruit in mijn omgeving althans dat gemis aan medeleven telkens blijkt. Mij treft herhaaldelijk hoe bitter weinig belangstelling verreweg de meeste ouders (de goeden zijn uitzondering) toonen voor het godsdienstonderwijs hunner kinderen. Zij zenden hun kinderen ter catechisatie (als zij dat ten minste doen, zonder opzettelijke herinnering van de zijde van den predikant) zij willen dat de kinderen trouw komen maar stellen zich voor het meerendeel niet op de hoogte van wat hun jongens en meisjes daar leeren. Eenigen tijd geleden had ik een nieuwe handleiding in gebruik genomen, en omdat ik wel eens wenschte te weten of anderen daarmede zoo waren ingenomen als ik, vroeg ik het eens hier en daar, maar geen der ouders, die ik er naar vroeg, had ooit het leerboekje dat zij gebruikten, gezien.

Sinds Lentelieven verscheen, laat ik de jongste leerlingen daaruit leeren. Er was maar een enkele onder de ouders die er iets van wist, toen ik bij den een en ander eens onderzocht of zij die versjes niet lief en eenvoudig en duidelijk vonden.

Dergelijke voorbeelden teekenen m. i., en wijzen op hetzelfde wat ook door Maronier voorop werd gesteld. Zal er hervorming komen van ons gemeentelieven, dan ga die vooral uit van onze leden, die een meer werkzaam aandeel moeten krijgen aan den gemeenschappelijken arbeid, opdat ook daardoor het gemeenschapsbewustzijn, het *gemeentelieven* worde versterkt.

En wat zullen wij nu doen? Het komt mij voor dat wij allen, predikanten en gemeenteleden, niet anders kunnen doen dan ernstig nadenken over de dingen die ons hier worden voorgehouden: en dan eens rondom ons kijken of er soms in onzen kring iets van dat alles te verwezenlijken is, en daarna niet uit vrees voor bezwaren terug deinsen om te doen wat moet, om te breken met het oude dat niet goed meer is, om elk flink en eerlijk middel aan te grijpen waardoor ons gemeentelieven frisscher worde, en dus krachtiger en dus ook meer gezegend.

Meppel.

DE RIDDER.

EEN HUMORIST ONDER DE ARMINIAANSCHEN PREDIKERS.*)

Na PASCHIER'S vertrek uit Hoorn (April 1620) en terwijl hij Amsterdam aandeed, zocht hij daar den drie en zeventig jarigen JAN JANZ. BORS op, die wel zeven en veertig jaren te Leiderdorp gestaan had, en nu in zijne grijsheid nog door de Leidsche vergadering was afgezet; de goede oude man, dien het niet voegde zich buitenshuis te vertoonen, en desniettemin dat onverpoosde thuiszitten lang moede was, gaf hem zijne verwondering te kennen, dat hij zoo stout rondliep. Gij wandelt naar 't U lust, zei hij, alsof er niet zoo goed met U als met een ander vijfhonderd gulden te verdienen was.

Ei wat! beste vââr, zei PASCHIER, wij hebben maar met menschen te doen, die niet verder zien dan hun neus lang is en die zelfs er eigen niet kennen, zoodat men ze door een schipperspij of andere kleedij geheel in de war kan brengen. Doe gij dien ruigen jas eens aan, zet dat engelsch hoedjen op uw hoofd, en bind dat blauwe sletjen om uw hals, en ga dan uit en haal uw oude hart eens op; ik wed dat niemand U kennen noch zich met U moeien zal.

Jawell! zeî hij, en zoo mij dan eens een schipper aansprak en mij ergens naar vroeg, dan zou ik er mooi afkomen; ik zat laatst eens op een schip toen de schipper, die mij voor een oud varensgezel aanzag, zei: bestevââr, maak gij

*) Zie 2de Jaargang pag. 36.

dat hoofdtouw eens vast. Ik stond vrij wat verlegen, daar ik niet wist, wat het hoofdtouw was; gelukkig kwam er een jong kerel, die zei, bestevâar, ik zal 't wel vastmaken.

PASCHIER echter vond daar zooveel bezwaar niet in en meende dat men zich bij zulke gelegenheden maar wat doof moest houden, of zich anders zoo goed mogelijk naar de omstandigheden schikken; kom maar eens hier, zei hij, ik zal U eens als een straat — of moscovisch vaarder toetaken; bezie dan Uzelveu eens in den spiegel, of gij U wel voor een predikant zoudt houden; het is veel te mooi weer dan dat zulke wakkere, oude lieden, als gij zijt, t'huis moeten blijven.

De oude man ondernam het waagstuk en PASCHIER, naar zijne gewoonte uitgaande, zag hem op de Nieuwe brug naar den IJkant gekeerd, naar de in- en uitvarende scheepjes kijken; om hem wat te verfrisschen, kocht hij een pond kersen, die hij, in zijne zakdoek geknoopt, bij hem bracht en zich toen, op een bankje bij hem zettende, zei hij, hem bij zijn rok trekkende: kom, bestevâar, laat ons om de laatste kers eten.

De oude heer, die nog altijd onder den indruk van zijne gewaagde onderneming was, keek verschrikt en zuchtende om; maar PASCHIER zei hem lachende van maar toe te tasten, daar hij zeker kon zijn, dat geen der voorbijgangers denken zou dat hier twee predikanten, ieder van f 500 waarde, samen zaten kersen te eten; 't mocht echter weinig baten, daar de ander geen twee kersen at, zonder om te kijken,

Toen hij echter t'huis kwam liet hij niet na zijn »wonderavontuur» aan zijne huisvrouw te vertellen en deed er diens geheele huisgezin om lachen; »en het doet mij nog lachen», zegt PASCHIER in zijn eigen ouden dag, »terwijl ik dlt schrijf.»

In het jaar 1621 bracht PASCHIER eenige weken in Delfland, en wel te Maasland en Schipluiden door, waar hij herhaalde malen preekte. De ontslagen predikanten dier plaatsen, ABR. VLIETENS en JOH. HANGERUS, hadden beiden de Acte van stilstand geteekend en waren daar blijven wonen. Eens, dat zij naar Maassluis trokken om zich op

versche schelvisch te vergasten, noodden zij PASCHIER uit om met hen te gaan, zeggende, dat zij bij den Schout der plaats zelf het middagmaal wilden houden, maar dat hij gerust mée kon komen daar deze de Remonstrantsche zaak vrij gunstig was. PASCHIER'S avontuurlijke zin liet zich geen tweemaal vragen en toonde zich terstond bereid hen te volgen.

Te Maassluis gekomen en zich met den Schout aan tafel gezet hebbende, hielden zich de beide predikanten als dachten zij dat de gast een Roomsche was, en zeiden schertsend tot hem: gij, Papistjens, hebt het toch goed, dat gij zoovele heilige dagen meer hebt dan wij, en dus zooveel gemakkelijker den kost verdient. Zij roemden verder de vrijheid die zijne geloofsgenooten hadden en hoevele priesters uit Brabant en Vlaanderen overkwamen om hen bij hunne godsdienstoefeningen te leiden.

En gijlieden dan? zei nu PASCHIER; of gij ook al zelf niet preekt, daar komen waarlijk genoeg gebannen predikanten in het land om onze gemeenten te bedienen.

Dat zou ik echter niet denken, viel nu de schout in, die kunnen hier maar zoo niet in 't land komen; al wilden ze zich nog zoo aankleeden, zij zijn hier al te wel bekend; de Roomsche Priesters kunnen gemakkelijk komen door zich als soldaten en edelluï te verkleeden, zoodat het onmogelijk wordt hen te kennen; ik denk dat ik er zelf wel ten mijnent zal geherbergd hebben. Ik zou echter wel eens willen zien hoe zich een gebannen Remonstrant zou verkleeden, dat ik hem niet kennen zou; daar zou ik wel een kan wijn om verzien.

Welnu, hernam PASCHIER, haal dan uw kan wijn maar, zij zal ons bij de visch wel smaken, want ik zelf ben een gebannen predikant.

Jawel, zei de schout gij zoudt mij mooi uitlachen, als ik den wijn maar zoo mij door U uit het vat liet praten.

Meent gij dan, vroeg hem Paschier, dat er in zulk een mantel geen remonstrantsch predikant zou kunnen steken?

Wat zult gij dan wel zeggen, als ik U vertel, dat ik den vorigen Zondag nog, ten huize van uw zoon te Maasland gepreekt heb, en dit met Kerstmis wêer hoop te doen.

Nu begon de schout toch gelooviger te worden, stond

op en haalde zijn wijn; onder beding evenwel dat de beide predikanten hem dien betalen zouden, zoo het later bleek onwaarheid te zijn.

Toen echter PASCHIER acht dagen later zich op nieuw in een ander pak aan hem voordeed, en hij hem weder niet kende, zag hij zich wel gedwongen te bekennen, dat het toch zoo'n wonder niet was als de gebannen predikanten onbekend in 't land kwamen.

EEN BELANGRIJK BESLUIT.

De synode der Ned. Herv. kerk heeft in haar laatste vergadering een belangrijk besluit genomen, dat van onze zijde niet onopgemerkt mag blijven.

Verschillende adressen waren bij haar ingekomen, die voldoening vroegen voor de godsdienstige behoeften der minderheden en dienaangaande waren door de daartoe benoemde Commissie enkele voorstellen ingediend.

Één dier voorstellen werd met 12 tegen 7 stemmen aangenomen. Het bedoelde het in 't leven roepen van een Reglement voor Kerkelijke Vereenigingen. Deze vereenigingen kunnen opgericht worden in elke gemeente, maar in eene gemeente met één predikantsplaats moeten daarvoor 25 lidmaten der kerk verklaren de oprichting der vereeniging voor de voldoening hunner godsdienstige behoeften noodig te hebben; in andere gemeenten moeten voor elke predikantsplaats 15 meer dit verklaren. De erkenning der vereeniging geschiedt door het Classicaal bestuur waaronder de gemeente ressorteert en dat daarvoor de door den Kerkeraad met zijn advies overgemaakte Statuten beoordeelt. Die Statuten mogen niet in strijd zijn met het Algemeen Reglement of met de andere reglementen der kerk.

Zulk een vereeniging moet minstens 12 godsdienstoefeningen per jaar houden, die door een dienstdoend of emeritus predikant of een candidaat, allen tot de Hervormde

kerk behorende, worden geleid. In de overige godsdienst-oefeningen, die zij wenschen te houden, mogen ook predikanten van andere erkende Protestantsche kerkgenootschappen optreden, ook godsdienstonderwijzers. In die vereenigingen mag de bediening van doop en avondmaal en de bevestiging van lidmaten plaats hebben, maar daarbij moet tegenwoordig zijn een ouderling derzelfde gemeente als de optredende predikant en door diens kerkeraad afgevaardigd. Dit is ook vereischt bij de aanneming van lidmaten.

De bepalingen in art. 14 1° d van het Synodaal Reglement voor de Kerkeraden en in art. 40 van het Reglement op het godsdienstonderwijs, moeten bij den doop en de aanneming in acht worden genomen.

De Vereenigingen moeten zelve voorzien in de kosten voor oprichting en instandhouding en bij iedere godsdienst-oefening moet eene Collecte voor de armen gehouden worden, waarvan de opbrengst minstens éénmaal 'sjaars gestort wordt in de diaconiekas.

Wij vinden dat een belangrijk besluit. De Synode der Ned. Herv. kerk heeft dus erkend de rechten der minderheden, zoowel ter rechter- als ter linkerzijde, en pooft daaraan op deze wijze tegemoet te komen. Dat is reeds veel; die Synode heeft in de laatste jaren aan zulke verklaringen ons niet verwend; dit lag aan hare samenstelling; want een vergadering, die voor het grootste gedeelte uit streng-rechtzinnigen bestaat, is te zeer gewoon in hare orthodoxie de waarheid te zien, buiten welke er geen waarheid is.

Des te meer doet ons dit besluit aangenaam aan, wijl ook rechtzinnigen er toe hebben medegewerkt en deze dus op een breederen grondslag zich hebben gesteld. Zij hebben erkend, dat men tot hetzelfde kerkverband kan behooren, al is het ook dat er verschil is in godsdienstige overtuiging. Wij, Remonstranten, vinden het maar jammer, dat die erkenning der Synode eerst nu komt en dat niet diezelfde geest, die nu die twaalf mannen bezielde, ook heerschappij had over de leden der Synode in 1618 en 1619 te Dordrecht gehouden. Dan was het in de Vaderlandsche kerkelijke historie heel anders gegaan en zou heel wat bittere ervaring velen zijn gespaard.

»Beter laat dan nooit" zijn wij evenwel geneigd uit te spreken. Het is te hopen dat dit besluit der Synode, hetwelk nu nog moet onderworpen worden aan het oordeel der kerk, daar een gunstig onthaal vinde, zoodat die kerk, bij meerderheid van stemmen, eens datzelfde beginsel van gemeenschap uitspreekt.

Of zij het zal doen? De kansen staan niet ongunstig. Waar een man als DR. BRONSVELD in »de stemmen van waarheid en vrede" (Aug. Aflav,) zegt, dat de taak van onzen tijd, ook op het terrein des geloofs, is zich te verbroederen en dat alle partijgeest ontvlucht moet worden als de pest, omdat dientengevolge slechts uitsluiting en geestelijke hoogmoed wordt aangekweekt, begroeten wij die verklaring met ingenomenheid, want hij is een woordvoerder voor een groot gedeelte der leden der Herv. kerk. Gaan zijne geestverwanten en de Modernen in die kerk samen, dan is er hoop dat zulk een Reglement voor vereenigingen wordt vastgesteld en de Kerk daarmede een heerlijk woord spreke!

Het komt ons voor, dat de practische bedoeling, die de Synode heeft met dit Reglement, is te behouden die leden, die nu, in allerlei vereenigingen opgenomen, van de kerk vervreemden, op het laatst geen behoefte meer zullen gevoelen tot haar te behooren.

Over de vereenigingen die aan de rechterzijde staan behoeven wij hier niet te spreken. In hoeverre het voor haar van belang kan zijn op die wijze tot de kerk te behooren, moeten zij zelve beoordeelen.

Maar ook aan de linkerzijde zijn er zulke vereenigingen en de vraag of het voor haar wenschelijk is, erkenning te vragen van de Ned. Herv. kerk, mag hier wel eens besproken worden.

Ik denk o. a. aan: de vereeniging van Hervormden te Schiedam, die godsdienstoefeningen houdt in het lokaal »Paulus", de vereeniging te Utrecht die in de Walekerk samenkomt en voorts aan al die afdeelingen van den Protestantenvbond die kerkjes hebben gesticht of op eene of andere wijze in de behoeften aan godsdienstprediking en onderwijs laten voorzien en wier leden voor het grootst

gedeelte tot de Herv. kerk behooren. Dat de Herv. kerk hen wil behouden, kan ik mij levendig begrijpen; onder hen vindt ge vele intellectueel ontwikkelden, velen ook met fortuin gezegend en bovenal zijn zij allen, die al die opofferingen er zich voor hebben getroost, waarlijk belangstellenden in godsdienst en kerkelijk leven.

De geest van uitsluiting, die in de laatste jaren in de Herv. kerk heerschte, heeft hen gedwongen heen te gaan en dientengevolge is een edel deel der kerk van haar gescheurd.

Onder de ouderen die natuurlijk de herinnering nog met zich omdragen dat zij allen tot de Herv. kerk behoorden en vroeger in hare gebouwen vergaderden, moge dat iets aantrekkelijks hebben mede in hetzelfde verband wetig te worden opgenomen en erkend, — meer dan fictie zal het niet zijn. De Ned. Herv. kerk, die vereenigingen tot zich roepende, blijft haar belijdend karakter handhaven en heeft er o. a. voor gezorgd door den ouderling die »op den doop» zit. Vandaag of morgen zal hij »jure suo» toch weer hinderpalen in den weg kunnen leggen.

En de jongeren? Zij, die in zulk eene vereeniging zijn opgegroeid, de vrijheid van beweging, die daar te genieten is, hebben gesmaakt, kunnen kwalijk verlangen in die kerkelijke banden te worden opgenomen. Hoevelen zijn er onder hen die zelve den doop niet hebben ondergaan, nooit het avondmaal hebben medegevierd, derhalve niets gevoelen voor deze plechtigheden en die van de Herv. kerk slechts weten dat hare leden het hunne ouders onmogelijk maakten met hen te vergaderen. Naar dat Egypte te keeren, al is het dan ook dat men een eigen woonplaats hen biedt, zal hun niet wenschelijk voorkomen; wie eens den voet gezet heeft op den bodem van het vrije gemeenteleven, kan zich niet meer t'huis gevoelen in die banden welke belijdenis en kerkinrichting aanleggen.

In één woord: het komt mij voor dat de Herv. kerk, met haar belangrijk besluit, minstens 25 jaar te laat komt; dat zij bij zeer weinigen slechts het doel zal bereiken en dat de groote meerderheid van hen, die nu reeds het vrije gemeenteleven in eigen kring hebben leeren kennen, volstrekt geen lust zal gevoelen aan de roepstem der kerk gehoor te geven.

Hoe aangenaam het beginsel, in het reglement uitgesproken, ook stemt, — voor de practijk zie ik weinig vrucht.

G.

J. A. B.

STICHTELIJKE LECTUUR.

Nog levendig genoeg herinner ik mij den diepen indruk, in mijn studententijd ontvangen, toen Professor SCHOLTEN, om zijn 70 jarigen leeftijd het professoraat nederleggende, voor het laatst als hoogleeraar sprak tot zijn leerlingen, om mij te kunnen voorstellen hoe het op 15 Juni 11. te Groningen was toen Prof. F. W. B. VAN BELL om dezelfde reden zijn afscheidswoord sprak. Zijn hier gehouden rede »Het laatste college-uur» is door hem in druk gegeven en zeker heeft hij met die uitgave zijn leerlingen, en niet alleen hun, een grooten dienst gedaan.

Uit den aard der zaak droeg de rede een sterk persoonlijk karakter, maar juist daardoor is zij voor zijn vrienden van te grooter waarde. De twintig jaren van zijn professoraat, met de dreigende opheffing van Groningen's academie en later van de theologische faculteit, werden doorloopen, en er is iets in dat weldadig stemt den 70 jarige te hooren getuigen van zijn goeden moed omtrent de toekomst. Daar sprak warme liefde vooral uit het afscheidswoord tot de studenten waarvan wij ons niet weerhouden kunnen een gedeelte over te nemen:

»Het heerlijk ambt, waartoe gij u door ernstige studie wilt voorbereiden of dat gij reeds bekleedt, stelt altijd en onder alle omstandigheden hooge eischen. Indien echter, zooals behoort, plicht en neiging in het gemoedsleven samsmeltten tot heerlijke harmonie in de Christelijke liefde,

dan is het moeilijk ambt het meest aangenaam en loonend ambt tevens. De toekomst, die niet ik maar gij zult beleven, zal groote, diep ingrijpende gebeurtenissen in het sociale leven aanbrengen. Zij zullen samenhangen met wat reeds heden aller werken en denken, hoofden en harten vervult: de ongeduldig geworden begeerte, dat eindelijk eens aan de maatschappelijke wanverhoudingen tusschen de bevoorrechten en de niet bevoorrechte volksklasse, zooveel als mogelijk is, een eind kome door een menschwaardig bestaan van allen. En nu is het 'de blijvende taak van den Evangeliedienaar te bedenken en in te prenten dat allen, die zich reeds mogen verhengen in een »menschwaardig bestaan" in maatschappelijken zin: met al hun goed inkomen, goede woningen, goede vooruitzichten door ontspanning goed afgewisselde inspanning, daardoor toch nog geenszins als van zelf, tot het *waarlijk* menschwaardig bestaan zijn gekomen. Want *dat* menschwaardig bestaan is een Godgewijd, tot zelfbeheersching, zedelijke ontwikkeling en dienende liefde gewillig gemoed,

Predikt dat aan meergegoeden zoowel als aan mindergegoeden. aan rijken zoowel als aan armen. Dat gewillige gemoed heeft, om ook van uw openbaar en bijzonder leven en werken de grondslag te kunnen zijn, het dagelijksch voedsel noodig van godsdienstzin en zedelijk gevoel; maar ook, als leidstar, de wijsheid, die voor een taak als de uwe een vrucht van den boom der wetenschap moet zijn, gelijk wetenschap de vrucht moet zijn van opgegaarde geleerdheid."

Worde den grijzen geleerde nog menig jaar van rust geschonken, en zij het zijn deel te bemerken dat iets van dit alles is opgenomen in de harten van zijn leerlingen!

Intusschen is de ledige plaats in de Groninger faculteit reeds vervuld door de benoeming tot hoogleeraar van den bekenden predikant uit Assen DR. H. U. MEIJBOOM. In onze kringen is de nieuw benoemde professor geen vreemdeling. Als wetenschappelijk man is zijn naam reeds lang gevestigd, als spreker op vergaderingen van Nut of Protestantenbond, als schrijver van handleidingen bij het godsdienstonderwijs, van het warm gesteld woord tot aanbeveling van het predikant-woorden, hebben velen onzer hem leeren kennen. Daarom aan deze plaats gaarne een wel-

gemeend woord van hartelijken gelukwensch aan den man die aan een vriendelijk karakter paart wetenschappelijken ernst en groote liefde voor het godsdienstig leven. Zij hij velen ten zegen!

Van »Levensernst” korte gedachten op iederen dag des jaars door J. ELKEBITH, dat zich als een nieuw dagboek aan komt melden, is de laatste aflevering verschenen en de uitgever, de Heer M. M. COUVÉE, verzoekt ons er nog eens de aandacht op te vestigen, gelijk wij reeds deden in den vorigen jaargang bij het verschijnen van de eerste aflevering. Wij brengen gaarne hulde aan de nette uitvoering, ook aan de juiste keuze van verschillende spreuken, maar wij blijven betwijfelen of deze verzameling van spreuken geschikt is als dagboek dienst te doen. Als ik b. v. op 30 November lees: »En wat nu die praatavondjes betreft — ik wil niet klagen en houd er niet van om alles af te keuren, maar nu vraag ik u op uw geweten af — wat hoort men daar gewoonlijk?” — nu, dan wil ik ook niet klagen en ik houd er ook niet van om alles af te keuren, maar dan vraag ik u op uw geweten af: kan de lezing van zoo'n woord vervangen het lezen van een stichtelijke overdenking, gelijk dat nog in menig gezin geschiedt? Als verzameling van spreuken en andere korte gezegden heeft »Levensernst” zijn waarde, als dagboek m. i. niet.

Ik ben nog ouderwetsch genoeg om het te betreuren als de gewoonte in onbruik geraakt om aan den morgen in het huisgezin een stichtelijk woord te lezen; ik meen, dat was zoo'n goede gewoonte, dat wij wel zullen doen er niet mede te breken, en daarom vestig ik gaarne en met nadruk de aandacht onzer lezers op het reeds 25 jaren bestaande stichtelijk dagboek voor het christelijk gezin: *Het Morgenlicht*. De 26ste jaargang zal straks verschijnen, maar de uitgave wordt ernstig bedreigd doordat het aantal intekenaren afneemt, en toch is dit het eenige dagboek in modernem geest dat jaarlijks vernieuwd wordt. Van onze meest bekende predikanten zijn getrouwe medewerkers; ik noem uit den kring onzer Broederschap slechts: DR. BEIJERMAN, DR. VAN GORKOM, DR. GROENEWEGEN, SCHIM VAN DER LOEFF en anderen, en de redactie is toevertrouwd

aan de bekwame hand van DR. SLOTEMAKER, wiens naam ons borg staat, dat de zaak met toewijding wordt bestuurd. Mocht deze opwekking er iets toe bijbrengen dat deze of gene met het »Morgenlicht» kennis maakte of zijn kennis hernieuwde. Dan zal hij zeker er voor zorgen, dat dit vriendelijk licht elken morgen in zijn woning strale.

Meppel.

DE RIDDER.

Ter resensie werd ons in twee uitgaven*) toegezonden een »Bijbelsch Leesboek voor kinderen» vervaardigd door Dr. A. F. H. BLAUW, predikant te Elst, bij Arnhem. Het moet dienen als handleiding bij het godsdienstonderwijs in huisgezinnen, Zondagscholen en Catechesatiën. Het draagt tot opschrift het vriendelijk woord: »Vroeg tot God.»

Elke poging, strekkende om de kennis voor de schoonheden des Bijbels den kinderen bij te zetten, vindt van onze zijde hartelijke toejuicing; bijbelkennis wordt werkelijk hun niet veel gegeven noch in de gezinnen, noch in de Zondagscholen.

Voor een gedeelte is dit te verklaren uit den rijken boekenschat, die tegenwoordig voor de kinderen te verkrijgen is tegen geringe prijs en die zoo sterk hunne aandacht vraagt, deels is dit een gevolg van de verouderde bijbelbeschouwing, waardoor menig vader en moeder zich niet meer in staat rekende »uit den bijbel te vertellen.» Wanneer de bijbelkennis, voor zoo ver dit voor den leek nuttig en noodig is, eerst op de Catechisatie wordt gegeven, kan daaraan natuurlijk te weinig tijd worden besteed. Stellen alle ouders er prijs op dat de kinderen later die bijbelkennis bezitten, dan moet hun daarvan reeds vroeg worden gesproken. De rubriek boeken die daartoe ouders en kinders helpen wil en onder den naam »Kinderbijbel» of »Bijbelsche verhalen» verscheen, is zeer groot; wij denken o. a. aan het werk van den predikant OORT uit Zutfen en van dat GRANPRÉ MOLIÈRE te Helder, e. a.

Naast hun werk is er voor dit van den Heer BLAUW, zeker nog plaats. Ten eerste om de kleine prijs, waarvoor

*) De ééne uitgave, op gewoon papier kost f 0.30; op beter papier en voorzien van een kaartje van Palestina f 0.50,

de uitgever, de Heer P. NOORDHOFF, het verkrijgbaar stelde maar ook, en daarom niet het minst, om den vromen en vriendelijken toon, welke in het boekje heerscht.

Wie de eerste 10 hoofdstukjes leest, juicht om de goede gedachten, die in echt kinderlijken vorm zijn gegoten en is reeds onder de macht van zulk een schrijver.

Niet alle bijbelsche verhalen worden gegeven; naar sommige, die hij minder belangrijk oordeelde, verwijst de auteur in de kleine letters onder menig hoofdstukje, waarin heel wat verzameld is wat aan vader, moeder of onderwijzers nuttig kan zijn.

28 hoofdstukjes geven ons iets uit het Oude en eveneens 28 iets uit het Nieuwe Testament. Aan elk hoofdstukje is een vriendelijk en toepasselijk versje gevoegd en in een „aanhangsel” worden nog enkele gebeden voor kinderen gegeven. Met den auteur sympathiseeren wij in menig opzicht, ook wat zijne bijbelbeschouwing betreft; alleen heeft hij hier en daar zóó zich door zekere traditie laten medesleepen dat wij ons verbaasden.

Zoo in Oud- als in Nieuw Testament een enkel voorbeeld. De auteur spreekt zoo duidelijk over de Kerst- en Opstandingsverhalen, dat een kind het begrijpen kan maar geeft in hoofdstukje 48 zoo'n wonderlijke verklaring omtrent de bedoeling die Jezus met zijne wonderen had, en in 60 zoo'n wonderlijke voorstelling omtrent wat Jezus na zijn dood in den hemel doet, dat het kind even goed als de in jaren gevorderde moeite heeft dit te rijmen. Eene verouderde Christologie speelt den schrijver parten en maakt hem onduidelijk voor de jeugd.

Dergelijke verschilpunten tusschen ons en den schrijver zijn er meer te noemen; maar die verschilpunten nemen niet weg dat wij zijn arbeid op prijs stellen en aan het goede en goedkoope boekje een buitengewoon succes toewenschen.

Worde er bijbelkennis door bevorderd maar bovenal, worde de vrome zin des vertellers, die in alles doorstraalt, mede door de lectuur van dat boekje, het eigendom van vele kinderen! Dan heeft hij aan tal van gezinnen en Zondagscholen een onschatbaren dienst bewezen.

B.

BERICHTEN.

Gouda. Ter voorziening in de vacature werd hier 18 Juli het volgende alphabetische viertal gevormd:

G. BUISMAN te Delft, I. HOOIJKAAS JR. Proponent, A. K. E. HORST te Lochem, A. A. HUMME te Oude-Wetering, en daaruit 25 Juli het tweetal: A. K. E. HORST, A. A. HUMME, waarvan 1 Augustus beroepen werd, DS. A. K. E. HORST, die echter tot onzen grooten spijt op 21 Augustus berichtte, dat hij geen vrijheid vond dit beroep aan te nemen.

Daarop werd 6 September een nieuw alphabetisch viertal gevormd: G. BUISMAN, I. HOOIJKAAS JR., A. A. HUMME, DR. J. H. DE RIDDER te Meppel, dat op 15 September werd teruggebracht tot het volgende tweetal: HUMME en DE RIDDER, waaruit terstond met algemeene stemmen beroepen werd DS. A. A. HUMME.

Amersfoort 28 Augustus. Het was heden voor onze gemeente een belangrijke dag, daar DS. H. W. KALFF voor de laatste maal als onze predikant hier optrad. Hij had denzelfden tekst gekozen, waarmede hij vóór 29 jaar hier de evangeliebediening aanvaardde, namelijk Hand. 8 : 5 en 6^a. Hij ging na in hoeverre hij zelf en de gemeente het voorbeeld van FILIPPUS en dat van de scharen van Samarië hadden opgevolgd en spoorde daarna zijne gemeentelieden en zijn Remonstrantsch-gezinde vrienden en hoorders aan, JEZUS CHRISTUS en Zijne beginselen, Zijn voor-

beeld en den geest, die Hem bezielde voor oogen te houden en de openbare bijeenkomsten niet te verzuimen. De spreker eindigde met het woord van een zijner voorgangers: »Eenheid in 't noodige, vrijheid in 't twijfelachtige, in alles de liefde.»

Na het slotgezag verzocht een der leden van den kerkeraad de gemeente nog een oogenblik te vertoeven en zong een dergenen die door hem waren gecatechiseerd en bevestigd:

Gij bracht hier velen tot den Heer,
Omgordet hen ten strijde:
Zij brengen U daarvoor hun dank,
In vreugd en lijden,
Ten allen tijde.
O Vader! wij smeeken U
Kroon met Uw zegen
Zijn leven,
Zijn streven;
Blijf hem verzellen!

Daarop zong ook de gemeente staande den scheidenden leeraar toe, het 5e vers van gezang 204, eenigszins gewijzigd.

O God! verhoor
En schenk ons onze bede!
Toon hem uw gunst, doordring hem van Uw vrede,
Licht met uw licht hem voor.

Van de leden der gemeente en belangstellende vrienden had DS. KALFF eenigen tijd te voren een zeer fraai cadeau ter herinnering aan Amersfoort gekregen.

Tot consulent is benoemd DR. H. IJ. GROENEWEGEN van Utrecht, die tevens belast is met het godsdienstonderwijs.

Het beroep zal door de gemeente zelf worden uitgebracht.

Lochem Gedurende eenige dagen verkeerde onze gemeente in een pijnlijke spanning wegens de beroeping van haar predikant A. K. E. HORST naar Gouda. Zij vreesde, dat zij haren geachten en beminden voorganger zou moeten verliezen. Doch die vrees is gelukkig beschaamd en het dreigende gevaar afgewend. Tot hare groote blijdschap deelde de Heer HORST, op Zondag den 21sten Augustus aan zijne gemeente mede, dat hij besloten had voor de beroeping te bedanken; die keus strekt hem en der gemeente

tot eer; zij bewijst, dat tusschen beide eene zeer nauwe betrekking en een aangename en gezegende verhouding bestaat. Moge de arbeid van onzen geliefden leeraar, dien wij tot onze vreugde, vooreerst altans, bij ons houden, rijke vruchten opleveren voor ons geestelijk leven!

Alkmaar. Ingeleid door den consulent DS. W. M. DE VRIES, deed onze beroepen predikant DS. H. W. KALFF op Zondag 4 September zijn intrede.

Groningen. Door Mevr. Wed. DOORNBOS—SWOOGMAN, onlangs overleden, is aan de Remonstrantsche gemeente ~~hier~~ gelegateerd de som van f 4000.

OOTMOED.*)

Uit 's levens diepe nooden
Kom ik met klagend hart
Tot U om hulp gevloeden:
Gij Heil'ge! kent mijn smart.
Gij hoort Uw kind hier smeeken,
Verstaat zijn jammerklacht,
Als 't naar een liefdeteeken
Van U, den eeuw'ge, smacht.

Zoo gij in 't recht wilt treden,
Mijn God! en gadeslaan
Mijn ongerechtigheden,
Hoe zal ik dan bestaan?
Maar Vader! Uw ontfermen,
Uw lief', Uw groote trouw
Zal mij in nood beschermen,
Vertroosten in mijn rouw.
Lied N. P. B. 83: 1, 2.

»Ik, ellendig mensch!''
Rom. 7: 24a.

Wat een wanhopende smartkreet! Haast alsof het geen bijbelwoord was, gevloeid uit de pen van een dier vromen uit de oudheid, geen woord gesproken voor 19 eeuwen, maar alsof het een woord uit het heden was. Want een dergelijke uitroep, getuigend van smart, sprekend van diepgevoelde schuld, verwachten wij nu wel te hooren uit menigen mond en het is ons niet onbekend, dat er in aller-

---

*) Op sommiger verzoek hopen wij geregeld ook een stichtelijk woord, een godsdienstige toespraak in ons tijdschrift op te nemen.

lei kringen gevonden worden, voor wie dit de uitdrukking is van wat zij gevoelen, voor wie dit het oordeel vertolkt over de waarde van het leven.

Ik ellendig mensch! Het is het woord van den levensmoede, van den mensch, wien het walgt van het leven; die voor zich zelf tot de slotsom is gekomen, dat er toch maar bitter weinig waarde aan is. En levensmoetheid is een giftplant, die in den bodem van het heden goed schijnt te tieren. Als wij onze courant ter hand nemen, dan treft ons daarin, och! ik vrees bijna dagelijks, het bericht omtrent dezen of genen, die zich het leven benam. En als dan gevraagd wordt: waarom? wat is de reden waarom zij niet langer durfden of wilden leven? dan wordt met een schouderophalen geantwoord: levensmoetheid! Zij hadden genoeg van het leven, waarvan zij niets meer hoopten en niets meer te verwachten hadden en haastten zich er van te scheiden. Onder hen zijn de levensmoeden, bij wie die walg is ontstaan door oververzadiging, die van het leven alleen de zinnelijke zijde kenden, die niet anders zochten dan bevrediging van zinnelijke lusten en niet anders najaagden dan genot; de lieden, die den ernst niet kennen of althans slechts van verre, die maar dartelen en genieten en als zij dan eindelijk den bedwelmenden beker der vreugde tot den laatsten druppel hebben geledigd, dan met een walg werpen zij dien van zich en oververzadigd verlangen zij naar niets, hebben een afkeer van alles en hunne stemming uit zich in een: Ik, ellendig mensch! wat is een mensch toch eigenlijk! wat een menschenleven! wat anders dan een ledig, een niets!

En daar zijn levensmoeden van andere soort, van beteren stempel, bij wie van oververzadiging geen sprake is, die niet behooren tot de oppervlakkigen voor wie alleen het zinnelijke bekoring biedt, maar die des levens moede werden, omdat het leven hun zooveel teleurstelling bracht, zooveel smart. Daar zijn levensmoeden, die niet tot de zoodanigen zouden mogen gerekend worden, als niet het leven hen hard en bitter had teleurgesteld. Zij hebben eens gezongen van levenslust, eens vol moed den arbeid aangevat; ze hebben plannen gemaakt en luchtkasteelen gebouwd, maar die plannen zijn mislukt en die luchtkasteelen ingestort en staande bij de puinhoopen, klagen zij: Ik, ellendig mensch!

wat dor, wat vreugdeloos toch mijn bestaan! wat ijdel alle moeite en vergeefs alle inspanning! dwaas, de mensch die nog werkt!

Niet waar? daaruit spreekt iets van den geest van het heden en ontkend kan het niet worden, dat onze tijd niet vreemd is aan levenszatheid, die zich uit in het: »Ik, ellendig mensch!» Och, waarheen ik mij wend en werwaarts ik mij keer, ik vind overal iets van datzelfde, dat op zijn zachtst opgevat toch altijd getuigt van gemis aan levenslust, toch altijd hiervan, dat men zich ongelukkig gevoelt en er niet aan denkt om in te stemmen met den juichtoon: Het is een lust om te leven! Een lust? Och wat, voor duizenden en nog eens duizenden onzer medemenschen is het volstrekt geen lust, het is een last, te zwaar haast om te dragen, het is een ellende, zoo zeggen zij, een ellende die doet snakken naar iets anders.

Hoort gij het niet dat dit de grondtoon is van al die klachten die daar uit de lagere klassen der maatschappij tot ons komen? Wat is mij het leven? zoo zeggen zij. Het is zwoegen en slaven van den aanvang tot het einde; het is een aaneenschakeling van overmatig lange werkdagen, waardoor mijn lichaam wordt gesloopt, mijn kracht wordt uitgeput. Genot is er voor mij niet. Ontspanning kan ik niet zoeken. Ik moet brood verdienen voor mij en de mijnen. En daarvoor moet ik werken, altijd werken; rust heb ik nooit, want zal ik niet ondergaan in den wanhopigen strijd om het bestaan, zal ik niet behooren tot die zwakken die door de sterken meedoogenloos worden vertrappt, dan moet ik mij voortdurend inspannen. En van mijn onmacht maakt de sterke misbruik. De man, die zelf niet behoeft te werken voor zijn brood, gebruikt mij als domme werkkraft; hem deert het niet of mijn gezondheid wordt verwoest, of mijn leven vreugdeloos is, of vrouw en kinderen lijden, of er voor mij eenvoudig nooit sprake is van onbezorgd leven; als hij maar zijn voordeel kan doen met mijn kracht alsof het de kracht was van een levenlooze machine. Och, ik ellendig mensch! wat heb ik aan dit bestaan dat voor mij een aaneenrijging is van smarten? wat heb ik aan dit leven dat toch niet anders is dan leed, dan ellende en gebrek? Zoudt gij van mij ver-

wachten dat ik het leven liefheb? Maar ik walg er van: ik benijd het vee, dat daar loopt in de weide en alles heeft wat het behoeft; ik benijd den hond die in het huis van den rijkaard wordt verzorgd, veel beter dan bij ons de trouwste moeder het haar kinderen kan doen: ik benijd dat redeloos gedierte dat gelukkiger is dan ik ellendig mensch!

Is het niet waar dat het zoo rondom ons klinkt? Gij moogt doen alsof gij het niet hoort. Gij moogt u afwenden. Gij moogt de handen in de ooren steken om toch maar niets te hooren; maar die smartkreten worden toch gehoord; het is voor velen de slotsom van hun denken. En als wij het hooren, nu ik weet wel dat ons dan het recht ontbreekt om te zeggen: die klachten zijn onwaar; want al is dat vaak wel het geval, al zijn er genoeg die maar schreeuwen uit lust tot schreeuwen, ik zie toch ook wat er rondom mij is en ik weet daardoor dat er zijn van wie ik 't mij verklaren kan, als het: »ik ellendig mensch!» op die wijze wordt geuit.

En als ik mij dan naar elders wend, dan hoor ik van andere zijde datzelfde, telkens om andere redenen, maar toch altijd dat bewustzijn dat het leven droevig is; want daar is nu eenmaal geen mensch die in het leven alles ontvangt wat hij wenscht en waarop hij hoopt, geen mensch die volkomen wordt bevredigd. Wij mogen dat misschien een oogenblik hebben gehoopt, en wie heeft dat niet? Wij mogen onze luchtkasteelen hebben gebouwd, zoodat zij er zoo verlokkelijk uitzagen, zoo prachtig. Wij mogen onze illusies hebben gekoesterd, waarvan wij hoopten dat zij werkelijkheid zouden worden; de uitkomst heeft bewezen dat het niet zoo gaat. Daar is geen mensch, die niet mist van wat hij wenschte. Deze vond in zijn huiselijk leven niet het geluk dat hij er zocht en gene werd niet voldaan door zijn arbeid. De een mist den zegen der gezondheid en d' ander ontbeert het noodige. Waar is het Zondagskind dat geen onvervulde wenschen heeft, geen vernietigde idealen? Ik weet niet waar ik het vinden zou. En daarom is er ook haast geen mensch of hij heeft zijn uren dat hij het misschien niet over de lippen brengt, maar toch denkt: »Ik, ellendig mensch!»

En koren op den molen van al die klagenden, van al die bedroefden, van al die menschen zonder levenslust, dat hier een machtige, een groote, een vrome als PAULUS het ook zegt. Nu schaam ik er mij niet meer voor, als die gedachte mij beheerscht; nu acht ik het niet meer iets kleins, nu kan ik mij immers beroepen op PAULUS. Wat roemt gij nog in het leven, gij oppervlakkige! Wat zingt gij nog uw lied van levenslust, gij mensch zonder ervaring, voor wien het leven tot heden nog geen smart bracht en die den bitteren kelk der teleurstelling nog niet hebt behoeven te drinken! Wat juicht gij nog als ware het een genot! Ik juich niet mede, ik paar mijn stem niet aan de uwe, ik roem er niet in, want ik kan het niet, daarvoor onthoudt het leven mij te veel waarop ik hoopte en geeft het mij te veel wat ik vreesde. Ik roep het PAULUS na: ik, ellendig mensch! Ik houd het met dien Israëlietischen wijze, die zeide dat het meeste des levens moeite en verdriet is.

Ik vraag u, die eenige ervaring hebt of het niet waar is, dat zoo in alle kringen wordt gesproken; en ik vraag daarbij nog iets anders, ik vraag of een onzer den moed heeft in oprechtheid te zeggen: zij zijn onwaar, die klachten?

Ik ellendig mensch! PAULUS heeft het gezegd; duizenden en nog eens duizenden zeggen het hem na. Het is de weerklank van het evangelie der ontevredenheid.

Maar laat ons hier dadelijk iets bijvoegen; laat ons terstond herinneren aan de eenvoudige waarheid: als twee menschen hetzelfde zeggen dan is het nog niet hetzelfde. Zeker, PAULUS heeft gezegd: Ik, ellendig mensch! Maar als nu alle ontevredenen — zij mogen daartoe recht hebben of niet; als nu alle klagenden — daar zij al dan niet reden voor hun klachten; als nu alle bedroefden, alle teleurgestelden, allen, die door de een of andere oorzaak levensmoede werden, zich daarop zouden willen beroepen en de rechtmatigheid van hun geklaag dekken met het gezag van den grooten apostel, dan ware dat onrecht. Als Paulus zegt: ik, ellendig mensch! dan meent hij niet: wat ellendig dat er zooveel bloemen zijn verwelkt langs mijn weg, dat er zooveel steenen liggen die mij hinderen, dat er zooveel doornstruiken zijn die in het gaan mij wonden;

niet, wat ellendig dat ik zooveel smart ontmoet terwijl ik op vreugde hoopte, zooveel leed waar ik naar genot snak:

niet, wat ellendig dat ik een leven heb van zooveel krachtsinspanning en zoo weinig vruchten; dat de vreugde zoo weinig evenredig is aan de moeite;

niet, i. e. w. wat *heb* ik het ellendig, maar wat *ben* ik ellendig!

Het is niet de klacht van den mensch die meer wenschte te hebben, maar die meer wenschte te zijn.

Het is niet de smartkreet van den man die aanspraak maakt op een grooter deel van levensvreugde, maar van hem die snakt naar meer reinheid, naar grooter kracht. Het is de uitroep van den ernstige, die zich bewust is van zijn zedelijke zwakheid, die weet dat hij beter moet, dan hij doet; die voelt dat hij beter wil zijn dan hij is; het is een kreet van diep gevoelde smart over eigen zedelijke ellende. Het is geen klacht over het leven, het is een klacht over zichzelf

En ik zou wel willen dat gij en ik, die elk op onze beurt instemmen met dat: ik, ellendig mensch! omdat het leven ons zooveel smart bracht; dat zij allen, die zoo luide hun klachten laten hooren, die levensmoeden voor wie het leven allen glans mist, die ongelukkigigen voor wie het bestaan zoo ontzettend moeilijk is, klaagden, niet alleen daarover, niet in de eerste plaats zelfs, maar klaagden als PAULUS over eigen zedelijke ellende.

O, ik wil niets afdoen van al wat er in den aanvang is gezegd. Ik weet — wie weet het niet? — ik weet dat er harde waarheid ten grondslag ligt aan veler klachten. Ik weet dat er zijn, die gebogen gaan onder 's levens smarten. Maar ik weet dit er bij: dat vooral niet minder erg dan al die ellende, dan al die smart, dan al dat leed is het gevoel van zedelijke ellende, van den mensch die zich zwak voelt, die in zijn beste uren zoo vaak het goede wil, maar het goede dat hij wil, toch niet doet.

Ik, ellendig mensch! Dat is de wanhoopskreet van den mensch wiens ziel snakt naar het licht, maar die telkens weder valt; van den ernstige die de reinheid zoekt, maar telkens weêr besmet wordt door het slijk der aarde.

Tusschen fel bewogen golven,
 In 't bruisend schuim der zee bedolven,
 Drijft redd'loos wrak de kleine boot;
 Nu geheven tot de wolken,
 Dan weer verzonken in de kolken.

Maar overal en altoos: Dood!
 Geen baken straalt van ver,
 Eu nergens licht een ster;
 Waar is hulpe?
 O God en Heer!
 Zie gunstig neêr!

Red hen, die worst'len met het meer!

Tusschen feller, wilder golven,
 In dieper afgrond nog bedolven,
 Drijft redd'loos zwak het broze hart,
 Nu in twijfelzucht verzonken,
 Dan in der aarde lust verdronken,
 Maar steeds door zond' en schuld benard.

Geen baken straalt van ver,
 En nergens licht een ster;
 Waar is hulpe?
 O God en Heer!
 Zie gunstig neêr!
 Red Gij de ziel uit 's levens meer!

Lied N. P. B. 86.

Ik, ellendig mensch! Neen, niet als een uiting van mijn teleurstelling omdat mijn leven zoo moeielijk is; niet als vertolking van mijn smart, omdat ik zooveel leed ontmoet; maar als een klacht over mijn zedelijke ellende, wil ik trachten het PAULUS na te zeggen, met de lippen niet, maar met een hart vol schaamte en rouw!

Ik, ellendig mensch! Wij behoeven het niet openlijk uit te spreken; wij houden er zelfs niet van dat een mensch met dergelijke ernstige gevoelens te koop loopt. Maar ik wilde alleen u en mijzelf wat vragen en ik stel u voor dat gij en ik daarop het antwoord geven aan geen mensch; laat niemand het hooren! Als wij het zelve maar hooren! Ik wil dit vragen: of er ook reden voor ons is, om in te stemmen met die droeve klacht? of er ook uren zijn waarin wij ernstig genoeg zijn en voldoende zelfkennis hebben om in het bewustzijn van ons tekort een: »ik, ellendig, mensch!» te spreken? En als ik dat vraag, dan geloof ik dat geen ernstig mensch ontkennend durft

antwoorden. Maar het zijn ook alleen de ernstigen die het gevoelen kunnen, alleen zij die met PAULUS gemeen hebben dat krachtig besef van wat moet; en ik hoop voor ons dat wij tot hen behooren.

Als er ernst in mij is, dan is het mij goed zoo nu en dan eens een oogenblik stil te staan op mijn weg en om te zien naar mijn verleden, dat achter mij ligt, naar dat gisteren dat ik doorreisde om op het heden te komen; dan breng ik mij te binnen wat al heerlijke voornemens ik had, wat al goede gedachten; met hoeveel lust ik mijn arbeid begon, vast van plan door niets mij tot ontrouw te laten brengen, met hoeveel liefde ik mijn taak aanvaardde, onwrikbaar besloten die af te werken; hoe ik mij voornam nooit een woord van leugen te spreken, nimmer schuldig te staan aan iets wat niet volkomen recht door zee is; dan herinner ik mij wat ik mij zelf beloofde en van mij zelf verwachtte — en als ik dan het heden daarmee vergelijk, als ik dan naga wat er is geworden van al die prachtige voornemens, of het mij nooit aan lust ontbrak en of ik nooit zuchtte onder mijn arbeid, of ik nooit tekortschoot en niet heb geleerd het in de praktijk wat minder ernstig op te nemen; en als ik dan eerlijk wil antwoorden, dan weet ik niet wat te zeggen; dan zeg ik slechts: Ik, ellendig mensch!

Als er ernst in mij is, dan tracht ik zoo nu en dan mij rekenschap te geven van wat ik ben. Gedachteloos leven, dat gaat niet aan. Ik wil eens weten waarom ik leef, waarom ik handel, waarom ik spreek. En als ik dan speur hoe vaak het zelfzucht was, eigenliefde, die ten grondslag lag aan schijnbaar onberispelijk handelen; hoe ik in den diepsten grond veelal mij zelf zocht, ook waar het toewijding scheen; hoe ik herhaaldelijk ben geprezen om wat ik deed, hoe ik toejuiching heb ontvangen, goedkeuring, lof zelfs, terwijl het toch niet veel anders was dan zucht om te behagen die mij dreef; als ik dat speur, dan vind ik geen woorden om mijzelf te kenschetsen, dan fluister ik in diepe smart: »ik, ellendig mensch!” omdat ik nog altijd te zwak bleek om de zelfzucht te vernietigen.

En als ik denk aan de uren van verzoeking, hoe ik mij sterk waande en onverwinnlijk; hoe ik diep bewust was, dat

mij geen hellemacht te sterk zou zijn; hoe ik ging met opgeheven hoofde, omdat ik mij veilig waande; maar hoe ik mijzelf ben tegengevallen, hoe — haast eer ik het wist — mijn mond had gesproken, wat ik niet dacht, dat ooit over mijn lippen zou komen, mijn hand gedaan waartoe ik mijzelf niet in staat rekende; als ik bedenk, hoe ik mij heb laten overwinnen, hoe ik in diep berouw heb gestaan, omdat de verzoeking mij te machtig was; als ik dat voel, och! dan barst ik niet los in zelfbeschuldigingen, dan vloek ik niet mijn leven, maar dan welt uit het diepst van mijn ziel een zucht op: jk, ellendig mensch, ik, die het goede wil en het toch niet deed.

Ik wil u en mijzelf maar één ding vragen, Ik wil u vragen: hebt gij het wel eens gehad, dat gevoel, dat zoo zich uit? Ik hoop het voor ons. *Die* zelfbeschuldiging is de beschuldiging van ernst. En daar moet veel ernst zijn in de ziel van den mensch, die zich van die zedelijke ellende bewust is.

Men werpt het heilige niet voor de honden, voor de zwijnen geen paarden en daarom spreken wij van deze dingen niet tot anderen. Men komt niet op de markt des levens met wat thuis behoort in dat heiligdom daarbinnen. Ik weet wel, dat er gansche kringen zijn van godsdienstigen, waar men dit bij voorkeur wel doet, waar men gaarne luide spreekt van zijn zondigheid en het »wij zijn allen zondaars" telkens wordt gehoord. Ik weet dat er zijn die het laten hooren van luide zelfbeschuldigingen een eisch van vroomheid achten, die, zonder dat men daarom nog bemerkt dat het hen diep treft, met zekere voorliefde verklaren dat wij van nature slecht zijn en onbekwaam tot eenig goed, die te pas of te onpas spreken van onze diepe verdorvenheid, van ons hart vol arglistigheid en er ten slotte zóóveel over praten, dat het diep treurige er van niet meer beseft wordt. Ik kan het niet helpen, maar ik walg van deze nederigheid. Zij is de echte niet. Schuldbesef gaat niet staan op de hoeken van de straten.

Neen, ik bid u, laat ons niet luide klagen: ik, ellendig mensch! ik, zondaar! ik onreine! Wat het diepst wordt gevoeld, wordt het zachtst gezegd, nooit luid geschreeuwd. Maar laat ons fluisteren, fluisteren in diepen ernst, fluisteren

als die tollenaar, die zich verborg achter in den tempel en zich sloeg op de borst en bad: o God, wees mij zondaar genadig!

Laat ons fluisteren: ik, ellendig mensch; ik zoo zwak, zoo klein! ik, die o God! het goede wil en het niet doe!

Voelt gij het wel, dat er diepe ernst spreekt uit die klacht? Het is het besef, dat noodig is, onmisbaar tot verbetering.

O, ik ding nog niets af op de rechtmatigheid van veler klachten. Ik weet, dat het waar is als er zijn, die zeggen, dat hun bestaan zoo moeilijk is, dat zij onnoemelijk veel lijden, zwaar lijden; dat voor velen het leven geen lust is. En ik schaar mij van heeler harte onder hen, die met alle inspanning willen zoeken of zij iets vinden mochten om hun ellende te verzachten.

Ik weet dat het waar is, dat er zooveel smart is, dat veler leven droevig is omdat het een onafgebroken reeks van rampen is, dat er vele en zware kruizen worden gedragen; en ik beschouw het als een stukje van mijn levenstaak om smart te lenigen, om bedroefden te troosten.

Ik weet dat er zijn die levensmoede werden omdat het leven voor hen den glans verloor, en daarom wil ik pogen waar het zoo duister is een straal van levenslicht te doen schijnen.

Maar er is iets anders dat ik nog beter weet en dat door ons niet licht krachtig genoeg kan worden getuigd en dat is, dat de grootste ellende de zedelijke ellende is, die, welke veroorzaakt wordt niet door den loop der dingen, niet door ons lot, niet door maatschappelijke wanverhoudingen, maar door ons zelf, door ons tekort aan zedelijke kracht, door onze zwakheid. En ik geloof, als wij dat maar diep voelen, dan zijn wij reeds op den goeden weg, want als ik mij bewust ben dat eigen gemis aan kracht mij doet lijden, als ik weet dat ik gelukkiger zou zijn bij minder zwakheid, als ik iets heb van dien ootmoed die mij doet zeggen: ik, ellendig mensch! dan ligt in dat besef de voorwaarde tot verbetering.

Och, laat ons niet van buiten elke verbetering wachten.

Het moet niet van buiten komen maar van binnen uit het gemoed. Hoofd en hart van den zoon van heden zijn vol van de vraag: hoe zal ons maatschappelijk leven moeten gewijzigd worden om veler ellende weg te doen? Zou het niet waar zijn dat allereerst moet verstaan worden, dat het eigen gemoed, het eigen leven moet gewijzigd worden? Zou het niet waar zijn dat veel ellende zou gemist worden, als daar minder zedelijke ellende was? Daar ontbreekt veel aan het levensgeluk, maar ik vraag u: hoeveel ontbreekt er aan door eigen schuld? Is het niet waar, dat een groot deel van al de ellende die geleden wordt, de vrucht is niet van de omstandigheden, maar gewerkt wordt door ons zelf?

Als wij klagen willen, laat ons dan klagen over ons zelf, klagen, omdat wij ons leven niet laten beantwoorden aan de voornemens waarmede wij zijn aangevangen; klagen, omdat de verzoeking ons te machtig is en ons deed vallen waar wij ons krachtig waanden; klagen omdat wij de schoonste plannen kunnen maken, maar van al dat schoons niets terecht laten komen door eigen zwakheid. Er moet in ons maatschappelijk leven veel veranderd worden, maar laat ons de verandering niet overal zoeken behalve op de plaats waar die vooral moet gevonden worden, bij ons zelf.

In de praktijk maken wij te weinig gebruik van de waarheid dat het leven reeds anders wordt, als wij maar anders zijn. Het wordt niet beter, als wij niet beter worden. En ik houd vol, dat nooit een menschenleven gelukkig kan zijn, dan alleen dat van hem, die, inkeerend tot zich zelf, in diepen ernst zegt: »ik, ellendig mensch! ik, die het goede wil en het niet doe.»

Op een van Griekenland's beroemde tempels stond de spreuk: »Ken u zelf!» Laat ons die spreuk schrijven niet maar voor onze woningen, niet maar aan den wand van onze huiskamer, maar op den bodem van ons hart. Het zou ons beter maken, omdat wij ons kleiner zouden gevoelen. En het is dat besef van kleinheid dat ons zou dwingen te strijden. Het rijkste en reinste leven is dáár, waar de diepste ootmoed leeft.

De hemel heeft het kleine zich verkoren
Al wie door ootmoed werd herboren,
Die is van 't hemelsche geslacht.

Heer, heilig elk gevoel des harten,
Woon in mij met uw goeden geest!
In elke vreugd, bij alle smarten
Geld' Uwe liefd', Uw eer mij 't meest!
Geef mij dien zin, die enkel vraagt
Naar 't geen Uw wijzen wil behaagt!

Ach, wensch op wensch houdt mij gevangen
En buigt en boeit mijn zwak gemoed!
Leer mij alleen naar U verlangen,
Naar U, mijn onvergank'lijk goed!
Buig onder Uwe heerschappij
Mijn kranke ziel, dan is zij vrij!

Lied N. P. B. 89.

WAARVOOR DIENT DE CATECHISATIE?

Dat is geen vraag die behoeft gedaan te worden, meent misschien menigeen, maar een, op de laatste algemeene vergadering van den Protestantenvbond gehouden, debat bewijst het tegendeel, en wat daar gesproken is geeft mij aanleiding hierover het een en ander in het midden te brengen. Ik wil u eerst op de hoogte stellen van wat daar gebeurde.

De afdeling Haarlem liet er bij monde van hare afgevaardigde, den heer SCHRAM, eenige stellingen verdedigen, die in hoofdzaak hierop nederkwamen, dat de belangstelling in het godsdienstig gemeenschapsleven grooter zou worden, indien de inrichting van het godsdienstonderwijs belangrijk werd gewijzigd. Met groote warmte heeft de afgevaardigde zich van zijn taak gekweten en de predikanten, die in het geven van godsdienstonderwijs niet al te ijverig zijn, moesten daarbij menig, helaas! niet onverdiend, hard woord hooren. Het ligt dan ook voor de hand, dat iemand, die zelf predikant is, daarop niets zal afdingen. Maar in de discussie drong zich langzamerhand één punt op den voorgrond. De spreker meende namelijk dat het gebiedend noodzakelijk was de aanneming tot lid der gemeente te scheiden van de catechisatie. Zoo gaat het b. v. in de Vrije Gemeente te Amsterdam. En de reden waarom de heer SCHRAM dit wenschelijk achtte was, dat immers nu menigeen aangenomen wordt om maar van de catechisatie af te komen. En als men nu nog in aanmerking neemt, dat veel predikanten tuk zijn op een groot aantal aannemelingen, dan, zoo oordeelde

hij, dan blijkt het gevolg, dat onze gemeenten jaarlijks een groot aantal nieuwe leden krijgen, die van den aanvang af ten eenenmale onverschillig zijn voor het gemeentelieven. Scheid godsdienstonderwijs en aanneming van elkander en gij neemt daardoor iets weg, dat de onverschilligheid in de hand werkt.

Er zijn daar op de vergadering veel stemmen opgegaan die in denzelfden geest spraken, maar het vergevorderde uur maakte uitvoerige bespreking onmogelijk. Ik ben het daarmede volkomen oneens en besloot daarom dit punt van algemeen belang hier nog eens ter sprake te brengen, want het komt mij voor, dat het goed is, dat wij elkander in dit opzicht verstaan.

Of ik dan ontken de juistheid van wat de heer SCHRAM beweerde? Volstrekt niet. Het is waar dat er nog altoos velen zijn, die om allerlei redenen het lidmaatschap der gemeente zoeken, maar alleen niet uit ernst, niet omdat zij de gemeenschap liefhebben. In een onzer dorpsgemeenten vroeg voor eenigen tijd eene nog niet 40 jarige vrouw om bedeeeling en toen de predikant antwoordde, dat daarvoor z. i. geen termen bestonden, zeide zij: waarom ben ik anders lid van de gemeente geworden? Deze vrouw staat niet alleen. Uit hoop op bedeeeling wordt de een lid, uit sleur de ander, omdat hij er nu juist den leeftijd voor heeft, een derde; ik geef den heer SCHRAM volkomen toe, dat menigeen bij zijn lid worden reeds onverschillig is, en dat wij daartegen ons moeten wapenen.

En ik geef nog iets anders toe, namelijk dat men vaak wil aangenomen worden om maar van de catechisatie af te komen. Het is nog niet lang geleden, dat ik, na herhaald klagen, eindelijk mij schriftelijk wendde tot de ouders van een meisje, dat weken achtereen de catechisatie verzuimde. Het antwoord op mijn schrijven was, dat de vader kwam vragen . . . of ik zijn dochter nu wilde aannemen, want (dat »want" teekent!) want zij was 18 jaar en toen ik natuurlijk zeide, dat de leeftijd hier van zeer ondergeschikt belang was en dat ik zijn dochter zeker niet aannam, omdat zij volkomen onverschillig was, toen ontving ik den volgenden dag een briefje met dank voor de ontvangen lessen en de mededeeling, dat zij niet meer kwam. Ik stem

den heer SCHRAM toe, dat het bedenkelijk is als op die wijze het godsdienstonderwijs wordt beschouwd.

Maar . . . als men nu gaat meenen, dat daarom catechisatie en aanneming moeten gescheiden worden, dat men bij het einde der catechisatie's eenvoudig of met een hartelijk woord zijn leerlingen moet vaarwel zeggen om een jaar of wat later te vragen of zij nu tot de gemeente willen toetreden, dan geloof ik, dat daarmee eenvoudig niets gewonnen is en veel verloren.

Laat ons niet vergeten, dat veel jonge mannen op 18 jarigen leeftijd vaak de plaats van hun inwoning verlaten, zij komen in andere omgeving, hebben geen gelegenheid, misschien ook vaak geen lust om met godsdienstonderwijs voort te gaan, en het gevolg is, dat zelfs zeer belangstellende leerlingen aan deze dingen vreemd worden, onwillekeurig onverschillig worden, terwijl zij dit aanvankelijk niet waren.

Juist door hen, die het verlangen, aan het eind van het godsdienstonderwijs aan te nemen, legt men tusschen hen en ons een band, die niet knelt en ons gelegenheid geeft met hen in aanraking te blijven. Werden zij op dit tijdstip niet aangenomen, dan was er zeker veel kans, dat wij heel wat onverschillige gemeenteleden zouden missen en dat was een groote winst, maar daarnaast dreigt het gevaar, dat wij er zouden missen, die anders wellicht tot de belangstellenden zouden behoord hebben.

Maar is er niets anders op te vinden? Kunnen wij niet (en dat zullen dan toch de meeste predikanten wel doen) herhaaldelijk en opzettelijk aan onze leerlingen zeggen: sluit u niet aan uit gewoonte of omdat het zoo behoort of om welke andere redenen ook dan deze ééne: *omdat gij wilt*. En als er dan onder onze aannemelingen zijn van wie wij met reden gelooven, dat het geen ernst is, die hen onze gemeenschap laat zoeken, dan kunnen wij die immers onder vier oogen nog eens vragen of het wel uit belangstelling is, dat zij tot ons komen en hen afraden zich nu aan te sluiten. Dit meen ik er mede: wij moeten het onze oudste leerlingen wat gemakkelijker maken om neen te zeggen, opdat zij niet uit valsche schaamte zwijgen en dan lid worden van een gemeente, zonder dat zij er eenige belangstelling voor gevoelen. Het schijnt mij toe dat hier alles

afhangt van de wijze, waarop de predikant optreedt, en dat een ernstig man, die niet tuk is op een groot getal aannemelingen, wel niet geheel, maar toch voor een groot deel er voor kan waken, dat niemand lid der gemeente wordt, dan die het van heeler harte wensch.

Het doel der catechisatie is m. i. ook wel degelijk om leden voor de gemeente te vormen. Men versta mij wel. Ik weet natuurlijk wel — en als catecheet hoop ik te toonen, dat ik het weet — dat het doel hooger ligt, dat wij karaktervorming beoogen, dat wij trachten die kinderen te vormen tot mannen en vrouwen, die den zegen, de wijding, de bezielende kracht van den godsdienst gevoelen. Ik weet wel, dat eene goede catechisatie niet alleen onderwijzend is, maar vooral ook stichtelijk. Ik denk er niet aan dit tegen te spreken. Maar ik heb het mij altijd aldus voorgesteld: de catechisatie beoogt hen te vormen tot godsdienstige menschen en de gemeente wil eene vereeniging van godsdienstige menschen zijn; wat ligt nu meer voor de hand dan dat wij aan het eind der catechisatie's aan onze leerlingen vragen of zij deze dingen medegevoelen, en indien ja, dat wij dan hen als leden der gemeente aannemen? Ik kan het niet anders zien of dit is voor een deel de kroon op het werk.

Toen dit stuk reeds geschreven was, verscheen de laatste aflevering van dezen jaargang van de Stemmen uit de Vrije Gemeente. In de rubriek Verscheidenheden, die altijd zeer lezenswaard is en door den redacteur gebruikt wordt om met zijn eigenaardige zeggingskracht en met de openhartigheid die hem siert, zijn oordeel te uiten over de tijdsteekenen, bespreekt de heer HUGENHOLTZ ook dit punt. Van den voorganger der Vrije Gemeente is niet anders te verwachten dan dat hij zijn sympathie uitspreekt voor wat de heer SCHRAM betoogde, en niemand zal het zeker verbazen dat hij bij deze gelegenheid nog eens een pijl afschiet tegen de Hervormde Kerk, die hij immers om des gewetens wille verlaten heeft. Hij spreekt daar natuurlijk ook van de onverschilligheid, die velen reeds hebben bij hun aanneming. Een welverdiend verwijt richt hij aan het adres van die ouders, die zelf niets voor de kerk voelen, haar zelden of nooit bezoeken, maar »toch stoppen zij hun kinderen er in, die aldus hun godsdienstig gemeenschaps-

leven beginnen met een leugen." Dat is voortreffelijk gezegd. Die bestraffing is verdiend. Maar eilieve, is dat gevaar verdwenen als aaneming en catechisatie gescheiden worden? Blijft niet de kans dat dezelfde ouders pressie blijven uitoefenen? De bezwaren van den heer HUGENHOLTZ deel ik, maar wat hij als oplossing geeft, is geen oplossing. Hij zegt het zelf (bladz. 318): »wij stellen de aanneming voor niet als het officieële doel, maar als de natuurlijke vrucht van het godsdienstonderwijs." Zoo doe ik ook. Maar zal de vrucht rijpen door haar eerst van den boom te scheiden? Juist wat de heer HUGENHOLTZ hier schrijft, versterkt mij in mijne meening; hier hangt alles af van de persoonlijkheid van den predikant. Als hij er maar niet op uit is om zieltjes te winnen, veel leden te hebben, onverschillig of niet.

Wie met vrucht de catechisatie heeft bijgewoond, wie door ons onderwijs niet alleen de noodige kennis van den bijbel heeft verkregen en van de hoofdzaken uit de kerkgeschiedenis, maar vooral ook door ons woord er iets van heeft leeren gevoelen, hoe de godsdienst een onmisbare levenskracht is, hoe hij ons verheft, ons leven wijdt, hij zal zeker van ganscher harte zich aansluiten bij de gemeente, die ten doel heeft het godsdienstig leven te wekken en te versterken. Het is wel mogelijk — de ervaring bewijst het — dat er zijn onder hen, die daar toetreden, die misschien enkele jaren later onverschillig worden; zij zijn niet de eening bij wie in den loop des levens het heilige vuur uitgaat; maar mag dit een reden zijn om te zeggen: nu nemen wij afscheid van u, wij moeten als leerlingen u laten gaan, als leden der gemeente willen wij u nog niet hebben? Het komt mij voor, dat de belangstelling in het kerkelijk gemeenschapsleven daardoor meer zou geschaad worden dan bevorderd.

En laat mij er nu nog bijvoegen, wat ik gelukkig ook op de vergadering hoorde uitspreken: Ik zou als catecheet die laatste maanden van voorbereiding voor de aanneming niet gaarne missen. Nooit geef ik het onderwijs met zooveel genot als dan. De leerlingen komen zelf meer onder den indruk en worden ontvankelijker dan ooit. We spreken over de dingen die hart en gemoed 't meest raken. Het zijn hei-

lige onderwerpen waarover wij dan van gedachten wisselen en ik heb mij vaak verbeeld dat ik juist in die maanden den weg vond tot het hart van sommigen, die ik tot nog toe slechts zelden had kunnen treffen. Het zijn vaak heilige uren, ik zou ze niet graag missen. En aan de avonden, waarin mijn leerlingen in tegenwoordigheid van een paar bestuursleden, toonden de beteekenis van hun toetreden te begrijpen, denk ik vaak met groot genot terug. Onze catechisatie beoogt niet om kunstmatig leden der gemeente te kweeken, maar wel beoogt ze in het hart onzer leerlingen liefde te wekken voor het goede doel, waarvoor de gemeente werkt; en daarom is de aanneming een waardig einde van de catechisatie. Nu erken ik volkomen dat het noodig is, voor vele hardhoorigen duidelijk te zeggen dat het doel van het godsdienstonderwijs is de leerlingen liefde voor den godsdienst te geven, maar ik voeg daarbij dat ik mij voorstel dat mijn beste leerlingen ten slotte vrijwillig en van ganscher harte het lidmaatschap der gemeente zullen zoeken. Daarom zou scheiding tusschen deze twee tot schade zijn èn voor onze gemeenten èn voor onze leerlingen.

Meppel.

DE RIDDER.

IETS OVER DE LASTGEVING DER AFGEVAAR-
DIGDEN NAAR DE ALGEMEENE
VERGADERING.

(Brokstukken uit eene Briefwisseling.)

A. aan B.

Waarde Vriend!

. . . . .
. . . . . Toen ik onlangs de Handelingen van onze laatste Algemeene Vergadering in handen kreeg, en daar op bl. 90 de vraag van DR. GROENEWEGEN vermeld vond: »of het geoorloofd is, dat Afgevaardigden tot deze vergadering komen met een imperatief mandaat”, herinnerde ik mij weer levendig onze gedachtenwisseling over dat punt. op de korte wandeling, die wij na afloop van onze bijeenkomst samen maakten. Zijt gij nog altijd hetzelfde gevoelens toegedaan, dat gij toen verdedigdet? Wij waren beide in onzen tijd beperkt, en scheidden zonder elkaar te hebben overtuigd, maar ook zonder het onderwerp te hebben uitgeput. Later heb ik er nog eens ernstig over nagedacht, en daar de zaak zelve mij belang inboezemt, maar vooral omdat uw oordeel door mij op hoogen prijs gesteld wordt, kom ik er thans nog eens op terug, in afwachting van het

licht, dat de Commissie tot de zaken onzer Broederschap in dezen zal ontsteken. Gij weet, dat haar de last werd verstrekt, »aan de volgende Vergadering een voorstel te doen, waarop deze vraag tot beslissing kan worden gebracht." Verlangend zie ik dat voorstel en die beslissing te gemoet, vooral omdat de zaak mij zoo dood-eenvoudig voorkomt. Dat zij dit in werkelijkheid evenwel niet is, blijkt uit het verschil, dat naar DR. GROENEWEGEN'S mededeeling, in den boezem van het Bestuur te Utrecht dienaangaande bestaat, en bleek mij ook uit uwe beschouwingen. Gij achtet eene bepaalde lastgeving niet alleen geoorloofd, maar zelfs gewenscht, niet waar? Ik beweerde, dat als onze Broederschap een museum van oudheden bezat, eene dergelijke beperkte volmacht reeds sedert jaren dáár eene plaats had moeten vinden. Een eereplaats! zeker! want voorheen, toen in de Algemeene Vergadering de gemeenten, juister gezegd: de kerken stemden, sprak het van zelf, dat de Afgevaardigden aldaar verschenen met den uitdrukkelijken last om zich vóór of tegen eenig voorstel te verklaren. Elke kerk had haar bepaald aantal stemmen, welke werden uitgebracht, al was het dan ook maar door één enkelen afgevaardigde, althans, zoo meen ik. Een alzo beperkte volmacht was in die dagen noodzakelijk; onze huishouding eischte haar.

Maar wij hebben alle deze dingen veranderd! De kerken; de gemeenten hebben niet langer stem in het kapittel, zij hebben recht om een vastgesteld aantal Afgevaardigden te zenden, en deze brengen hoofdelijk, ieder ééne stem uit. Dat hierdoor enkele gemeenten, die ver verwijderd liggen van Amsterdam en Rotterdam in een minder gunstigen toestand zijn gekomen ten opzichte van den invloed, welke zij kunnen uitoefenen op de besluiten der Algemeene Vergadering, zal niemand ontkennen. Haar rechten zijn wel niet verkort, maar door den verren afstand is de uitoefening er van zeer kostbaar, zoodat er zijn die nog nooit van haar volle recht gebruik hebben gemaakt. Doch dit is nu eenmaal zoo, en heeft ook m. i. met de zaak der lastgeving niet te maken. Indien gij mij maar toestemt, dat de volmacht der Afgevaardigden onder de tegenwoordige wet eene geheel andere is dan weleer, zoodat zij een beslist persoonlijk karakter heeft verkregen, dan zou ik wel eens

willen weten, wat gij nog kunt aanvoeren om uwe op-
vatting te verdedigen . . . . .

G. d. U.

A.

B. aan A.

Amice!

. . . . .
. . . . . Omtrent de quaestie van het imperatief man-
daat onzer Afgevaardigden ben ik het nog altijd absoluut
oneens met U. Wat gij schrijft over veranderde toestanden
komt mij juist voor. Maar gij bewijst er niets meê. Integen-
deel, ik ontleen daaraan koorn op mijn molen. Het karakter
onzer Algemeene Vergadering is buiten kijf geheel gewij-
zigd, en daarmede ook dat van het mandaat der Afge-
vaardigden, maar ik protesteer tegen uw radicalisme, dat
nu ook alles, wat aan vroegere toestanden herinnert, wil
opruimen en opbergen in een verzameling van antiquiteiten.
Waarom zullen wij het goede uit het oude niet behouden?
Zoo ergert het U zeker telkens, wanneer bij het openen
der Vergadering op beide dagen de 2e Secretaris, de pre-
sentielijst oplezende, appèl nominaal houdt van de gemeen-
ten, om eerst ná die afroeping te vragen, of de vaste leden
en de Afgevaardigden, daar woonachtig, tegenwoordig zijn
Eerlijk gezegd heb ik ook wel eens geglimlacht, als ik
merkte, dat men niet recht zeker was, wie dan eigenlijk
moest antwoorden, een Predikant of een Afgevaardigde. In
die weifeling zag ik iets van het besef, dat deze zaak niet
geheel in orde is. Wil de 2^e Secretaris gemakshalve een
plaatsnaam *noemen*, vóór hij de vaste Leden en Afgevaar-
digden van daar gekomen, afroept; uitstekend! Maar eene
afroeping van de gemeenten behoort nog thuis onder de
oude bedeeeling. En toch! zoudt ge ooit op het denkbeeld
komen om voor te stellen in die zaak verandering te

brengen? Zou het niet kleingeestig zijn, deze herinnering aan vroeger dagen geheel te willen uitwisschen, terwijl daarin toch de aantrekkelijke gedachte ligt opgesloten, dat alle gemeenten der Broederschap deelnemen aan de handelingen der Algemeene Vergadering?

Welnu! een dergelijke overweging doet mij ook opponeeren tegen uwe afkeuring van het imperatief mandaat. De rechten der Gemeenten zijn mij heilig, en al wat dienen kan om haren invloed op de besluiten der Algemeene Vergadering te verzekeren, ja te verhoogen, heeft mijne volle sympathie. Vergeet niet, dat de Brief van Beschrijving en het Verslag van de Commissie in een vergadering van het Bestuur worden behandeld. Dan worden de voorstellen, die ter tafel zullen komen, besproken en overwogen. Dan wordt ook gestemd over de vraag, of men er zich vóór of tegen zal verklaren. Maar welke waarborgen heeft nu het Bestuur dat zijn Afgevaardigden ook zullen stemmen overeenkomstig den wensch van de meerderheid — tenzij hun gelast wordt dit te doen, ook dan als hun persoonlijke opvatting eene andere is, of staande de Algemeene Vergadering eene andere mocht worden. Hier zijn wij dunkt mij aan het hart der zaak. Volgens uwe opvatting worden de besluiten der Algemeene Vergadering genomen door de Vaste Leden en de Afgevaardigden. Volgens mijnen wensch moeten zij genomen worden door de Vaste Leden en de gemeenten. Van daar ons verschil! . . . . .

t.t.

B.

A. aan B.

Waarde Vriend!

Uwen laatsten brief wil ik per omgaande beantwoorden, en wel met de opmerking, dat ten aanzien van ons

verschilpunt het al bitter weinig afdoet, wat gij wenscht, maar dat hier alleen mag gelden, wat de wet zegt, en als deze zelve zwijgt, wat haar geest dan gebiedt.

Gij spraakt over de presentielijst. Maat eilieve! lees eens Art. 16 Alg. Regl. 2°.: »Oproeping der leden en te vertegenwoordigen gemeenten, enz.» Daar hebt gij de oproeping der gemeenten voorgeschreven. Hoe zou ik mij daaraan dan ooit hebben kunnen ergeren? Ik hoor in die oproeping de vraag: is de gemeente van x of y vertegenwoordigd? en het antwoord daarop kan evengoed gegeven worden door een Predikant, die in den regel voorzitter van het Bestuur is, als door een der Afgevaardigden, die de gemeente vertegenwoordigen. Gij hoort er blijkbaar iets anders in, omdat gij er bij denkt aan vroegere toestanden, maar geen van ons beiden zal tegen die gewoonte ooit opkomen. Indien gij er iets in vindt, dat niet geheel in orde is, dan zou het kunnen zijn de omzetting in rangorde, die de Secretaris-plaatsvervanger zich veroorlooft als hij de oproeping der gemeente aan dit der leden laat voorafgaan. Maar dit heeft zijn nut. Bij 't vernemen van den naam hunner woonplaats worden de leden opmerkzaam, en zóó wordt in dit zaakje de spoed bevorderd. Laat ons dus daarover verder zwijgen.

Maar nu de lastgeving. Gij kent Art. 8 Alg. Regl. waar sprake is van »de volmacht der Afgevaardigden, om over alle voorkomende zaken te helpen raadplegen en besluiten.» In het herdrukte Alg. Reglement vond ik een model voor zulk eene volmacht, waarin de aangehaalde woorden zijn overgenomen. Zou ik nu in die uitdrukking meer leggen dan zij zegt, wanneer ik daarin lees de volmacht, om na en op grond van gehoudene raadpleging te besluiten?

Gij zegt misschien, dat met die voorkomende zaken alles bedoeld is, wat ter tafel kan gebracht worden, buiten de punten van beschrijving of de hiermeê gelijkgestelde voorstellen van de Commissie, opgenomen in haar verslag. Maar is die onderscheiding niet willekeurig? Doet gij daarmee niet te kort aan het woordje: alle? En mocht gij hierop neen! willen zeggen, zoek dan eens een Brief van beschrijving op, b. v. dien van 1 Mei '92: »wij . . . . verzoeken de Besturen der Gemeenten hunne Afgevaardigden te zenden, met last en volmacht om in hunne

naam over de volgende punten en verder voorkomende zaken te helpen raadplegen en besluiten."

Dus over de punten van beschrijving ook, ja in de aller-eerste plaats.

En nu vraag ik u, wat baat het raadplegen, indien gij de Afgevaardigden van te voren reeds bindt ten aanzien van de stem, die zij moeten uitbrengen bij het nemen van eenig besluit?

Ik heb eens een Afgevaardigde hooren verklaren: als ik mocht stemmen naar eigen inzicht en overtuiging, zou ik zeggen: vóór; want de gehouden gedachtenwisseling heeft mijne meening gewijzigd; maar ik heb een imperatief mandaat, en daarom stem ik: tegen!, want aldus luidt mijn last.

Gaat het aan, op die wijze, onze Afgevaardigden te verlagen tot stem-werktuigen? Neen erger nog! Eene spreekbuis behoeft zich als dood ding niets aan te trekken van de klanken, die zij doet hooren, maar de door u geroemde bepaalde lastgeving kan in sommige gevallen een mensch dwingen te spreken lijnrecht tegen zijne overtuiging in. Hoe kunt gij zulk eene onvrijheid, een zoodanigen dwang verdedigen?

Bedenklijker wordt het geval, wanneer zulk een Afgevaardigde gehoord hebbende de bespreking van het onderwerp in de Vergadering van zijn Bestuur, en thans in de Algemeene Vergadering de weerlegging vernemende van de bezwaren, welke de meerderheid van het Bestuur deed tegenstemmen, vast overtuigd is, dat, als ook die meerderheid beter was ingelicht, zij hem zou hebben gelast zijn stem vóór het voorstel uit te brengen. Moet hij ook dan toch zeggen: tegen?

Indien gij antwoordt: »neen! dàn niet! stapt gij terstond in mijn schuitje, want een bepaalde lastgeving, waarvan mag afgeweken worden op grond van de overtuiging des lasthebbers houdt op te zijn, wat zij schijnt. En zoo gij zegt: ja, ook dàn!" ik bid u, zou dat geen beginsel-ruiterij zijn?

Hoe dankbaar moet zulk een Afgevaardigde wel wezen aan ieder, die op eenig punt van beschrijving, een amendement voorstelt! Immers als dit aangenomen wordt, is zijn boei onmiddellijk verbroken; althans wanneer de aangebrach-

te wijziging van eenige beteekenis is. Het voorstel ziet er nu geheel anders uit. Gelegenheid om met zijn Bestuur ruggespraak te houden heeft hij niet. Thans mag hij stemmen naar eigen overtuiging!

Eilieve! waarom hem dit recht ontzegd ten aanzien van een voorstel uit den beschrijvingsbrief, dat ongewijzigd wordt in stemming gebracht? Waarom voor dat ééne geval hem te binden? Gij moet hem onbepaalde volmacht geven, ten opzichte van alles wat in het Aanvullingsverslag ter tafel kan worden gebracht; van elk amendement en van ieder geamendeerd voorstel, en eindelijk van alle andere voorkomende zaken. Hoe kunt gij dan nog een Bestuur rechtvaardigen, dat bij het schenken van eene zóó ruime lastgeving, voor dat ééne genoemde geval haar volmacht beperkt?

Gij hebt mij gewezen op de Bestuursvergadering, waarin Verslag en Beschrijvingsbrief worden behandeld, en waarin over de daarin vermelde voorstellen ook wordt gestemd. Maar welke beteekenis hecht gij aan die stemming? Blijkbaar deze, dat daardoor wordt uitgemaakt, of de Afgevaardigden al of niet zullen medewerken tot de aanneming van het voorgestelde. Dat gij op dien weg voortgaande komt tot den eisch eener bepaalde lastgeving, spreekt van zelf. Maar kan die beteekenis de ware wel zijn? Mij is een gemeente bekend, welker Bestuur er niet aan denkt bedoelde voorstellen aan eene stemming te onderwerpen. Men overweegt ze; men wisselt van gedachten; maar men eindigt altijd met den Afgevaardigden in last te geven op de Algemeene Vergadering, hun stem uit te brengen naar eigen overtuiging, omdat eene welgegronde overtuiging zich eerst kan vestigen, wanneer de zaak van alle kanten bekeken is en de verdedigers zoowel als de bestrijders zich hebben doen hooren. Wil men in de Vergadering van het Bestuur de gewoonte, die elders bestaat, behouden om na de bespreking dier voorstellen ook daarover te stemmen, dan kan ik in die stemming niets anders zien dan een *voorloopige* beoordeeling; dan is m. i. hare beteekenis deze: dat zij tot de Afgevaardigden zegt: zooals het Bestuur er nu over denkt, zonder nog te hebben kunnen vernemen wat van de eene of andere zijde er voor of er tegen in het midden

zal worden gebracht; en dus afgaande op den eersten indruk, is de opvatting van de meerderheid in onzen kring zus of zoo! — Maar indien deze dingen werkelijk zoo zijn, dan moeten ook de Afgevaardigden het recht hebben zelfstandig en naar eigen inzicht hunne stem ter Algemeene Vergadering uit te brengen, na de gedachtenwisseling daarover te hebben aangehoord.

Over andere dingen een andermaal. Ik hoop u te hebben overtuigd, dat uwe meening aan het slot van uwen laatsten brief aldus uitgesproken: de besluiten der Algemeene Vergadering worden genomen door de vaste leden en de gemeenten, onjuist is. Niet de gemeenten maar hare Afgevaardigden zijn volgens de wet geroepen om hun stem uit te brengen . . . . .

G. d. U.

A.

B. aan A.

Amice!

Kostelijk heb ik me geamuseerd met uw epistel. Uw vader had u voor advocaat in de wieg moeten leggen. Gij pleit niet onaardig, en gij maakt u aardig warm. Ik mag dat wel! Maar als gij in de illusie verkeert, mij te hebben overtuigd, dan moet ik u teleurstellen!

In uwen vorigen waart gij mij te radicaal; in dezen zijt gij mij te idealistisch. Zie! als alle Afgevaardigden geacht konden worden voldoende op de hoogte te zijn van alle voorkomende zaken en dus ook van de beschrijvingspunten, dan zou ik niet ageeren tegen hunne zelfstandigheid. Maar wij moeten de menschen nemen zooals zij zijn. en niet zoo als gij ze u denkt.

Zonder eenige moeite kan ik mij een afgevaardigde voorstellen die niet »au fait» is, die bezwaarlijk de discussie kan volgen, en die met den besten wil de argumenten

voor en tegen, welke worden aangebracht, niet kan wegen. Toch geldt het eene zaak van gewicht! Is het dan niet van overwegend belang, dat het Bestuur, hetwelk hem benoemde, zich vooraf verzekert van zijn stem, door hem een imperatief mandaat te geven?

Ook is 't geval denkbaar, dat zeker uitstekend Afgevaardigde verhinderd wordt de Algemeene Vergadering bij te wonen. Dan moet zijn plaatsvervanger opkomen, die wellicht veel minder geschikt is; dat hij ga, maar met een imperatief mandaat!

Eindelijk nog dit: bij uwe beschouwing kan het gebeuren, dat zekere gemeente twee Afgevaardigden zendt, maar dat de een vóór en de ander tegen eenig voorstel zijn stem uitbrengt. Dan vernietigen die stemmen elkaar, terwijl zij toch uit dezelfde gemeente opgaan. Is dat niet belachelijk? . . . . .

t. t.

B.

A. aan B.

Waarde Vriend!

. . . . . : . . . Nog een enkel woord over ons verschilpunt. Dat de stemmen van twee Afgevaardigden uit dezelfde gemeente elkaar vernietigen vind ik volstrekt niet belachelijk. Wat doet het er toe, of zij uit dezelfde dan wel uit verschillende gemeenten komen? De Afgevaardigden stemmen, maar niet de gemeenten. Laat ik u dit nog eens zeggen, o hardnekkige!

Voorts: dat gij uw geliefkoosd imperatief mandaat (waartoe toch die vreemde woorden?) behouden wilt voor Afgevaardigden, die gij niet op de hoogte acht, aan wie gij het recht om zelfstandig te oordeelen niet durft toekennen, zou mij haast doen vragen, of gij onze Afgevaardigden wilt splitsen in vrije mannen en . . . kettinggangers?

Wie onzer bestuursleden zou zich eene bepaalde lastgeving laten welgevalen, indien zijn medeleden hem deze aanboden op dien grond?

Eindelijk: gij spreekt telkens over de gemeenten en hare rechten; maar gij moest spreken over de besturen. Dat pakt minder, maar is het niet juister? Doch genoeg! Ik stel u voor onze briefwisseling over dit punt te staken, en af te wachten wat de Commissie ons te zeggen zal hebben.

Wat zoudt gij u verkneuteren, als zij u eens gelijk gaf! . . .

. . . . . ; . . . . .

G. d. U.

A.

VOOR ONZE JONGSTE GEMEENTE.

Ik kom een aanval doen op uw beurs. Het is misschien niet kwaad daar maar dadelijk mee voor den dag te komen, want als er nu onder onze lezers worden gevonden, die liefst niet geven, dan kunnen zij dit artikel veilig ongelezen laten. Ik heb dan althans het voordeel, dat ik spreek tot belangstellenden en dat is heel wat waard. Ik zou het trouwens zeer droevig vinden, als er onder onze lezers velen waren, die geen belang stellen in het lot onzer jongste gemeente, die te Hoogeveen, die in geestelijken zin een bloeiend leven lijdt, die een lichtpunt mag heeten in de duisternis, want te midden van een bevolking, die zeker voor $\frac{9}{10}$ tot de meest starre, koude orthodoxie behoort, in een omgeving waar het Neo-Calvinisme in aller harten of tenminste in aller hoofden leeft, strijdt zij voor de vrije ontwikkeling van het godsdienstig leven. Niet uit modezucht is deze gemeente geboren, maar uit hartedwang. In de Hervormde gemeente waren eertijds vrijzinnige predikers; die tijd is lang voorbij en, gelijk gezegd, nu heerscht daar het confessionalisme en wij Remonstranten weten, dat de confessionneelen regelrecht onze tegenvoeters zijn: ons beginsel immers is dat der vrijheid, het hunne dat van onderwerping aan de belijdenis. Wat de vrijzinnige predikanten daar eertijds hebben gezaaid, is niet zonder vrucht gebleven. Er bleef te Hoogeveen een kern van mannen en vrouwen, die zich in dit keurslijf niet lieten wringen; en dat zij zich nu hebben vereenigd tot een Remonstrantsche gemeente, dat was een daad van overtuiging, daarvoor komt hun lof

toe. Nu willen zij een kerk bouwen, maar (lees 'tmaar in onderstaande circulaire*) het is hun onmogelijk daarvoor in eigen kring het noodige te vinden. Ik kan mij voorstellen

*)

M.

De jeugdige REMONSTRANTSCHÉ GEMEENTE alhier, voortgekomen uit de afdeling van den Nederl. Protestantenbond, voelt levendig behoefte aan het bezit eener kerk.

Tot dusverre werden hare godsdienstoefeningen en catechisatiën gehouden in een gehuurd lokaal — de bovenzaal van een koffiehuis — dat voor de godsdienstoefeningen wel voldoende ruimte biedt, maar juist daarom voor de catechisatiën zeer ongeschikt is.

Het bijeenkomen in een koffiehuis, voor godsdienstoefeningen, heeft bovendien eigenaardige bezwaren en moest al eens tijdelijk gestaakt worden, omdat in de woning een ernstig ziektegeval voorkwam.

Daarenboven is het natuurlijk van omstandigheden afhankelijk of de gemeente op den duur over dit lokaal kan beschikken; indien de huur te eeniger tijd werd opgezegd, zoude zij van de eenige, voldoende ruimte aanbiedende gelegenheid voor het houden der godsdienstoefeningen verstoken zijn.

Niet alleen echter om deze bezwaren, maar ook om de vastheid en den bloei der gemeente te bevorderen, achten wij het in hooge mate wenschelijk, dat zij een eigen gebouw erlange.

Het bestuur is voor dit doel geruimen tijd werkzaam geweest, met gevolg, dat allereerst aan giften het noodige fonds is bijeengebracht voor bouwterrein, dat op een geschikt punt dezer gemeente voor f 2150.— is aangekocht en

door leden en begunstigers onzer gemeente eensdeels aan giften, anderdeels aan rentelooze voorschotten à f 25.— een kapitaal van f 4000.— voor de bouwkosten der kerk is toegezegd.

De kosten van het gebouw, met een daaraan verbonden consistorie en catechisatiekamer, zullen echter volgens het daarvan gemaakt plan, niet minder dan f 8000.— bedragen.

Er komt dus nog f 4000.— te kort en het is niet mogelijk ook dit ontbrekend kapitaal nog in onze kleine gemeente bijeen te brengen, die alle krachten moet inspannen om in de gewone behoeften van den eeredienst naar behooren te blijven voorzien.

Onze gemeente telt niet meer dan 140 à 150 leden, waaronder velen zijn, die weinig of niets tot het jaarlijksch budget ad f 1600.— kunnen bijdragen, alzoo nog minder iets voor kerkstichting bovendien kunnen afzonderen.

Enkele leden van andere kerkgenootschappen hebben als begunstigers wel eenige hulp verstrekt, doch van de groote orthodoxe meerderheid is geen steun hoegenaamd te wachten.

In dezen stand van zaken is onze hoop gevestigd op finantieele ondersteuning van buiten.

Wij doen een beroep op den godsdientigen zin en de offervaardigheid van vermogende of bemiddelde geestverwanten, voor den onmisbaren steun, dien wij tot het welslagen onzer goede zaak behoeven. En wanneer wij het wagen ook

dat de een of ander praktische mensch, als hij dit leest, het hoofd schudt en onder verwijzing naar Lukas XIV: 28—30 vraagt of zij dan niet eerst de kosten hebben berekend? Dezen praktischen mensch zou ik antwoorden, dat men dit wel degelijk heeft gedaan, maar dat op de begroting van inkomsten ook staat een post: hulp van elders wonende geestverwanten; en ik hoop èn voor Hoogeveen èn voor die geestverwanten, dat men daarop niet tevergeefs heeft gerekend, want naar mijn oordeel mag eene gemeente als Hoogeveen gesteund worden. Het zijn nu reeds drie jaren dat ik daar werkzaam ben; en met volle gerustheid kan ik getuigen, dat deze gemeente niet is een »dodgeboren» gemeente, maar dat er levenskracht in zit. De belangstelling in de godsdienstoefeningen en het godsdienstonderwijs is er niet minder dan in de gemeente te Meppel, die immers op dit gebied een goeden naam heeft. Kunnen zij het helpen dat hun draagkracht niet groot genoeg is?

---

tot U te komen, dan mogen wij van Uwe belangstelling in den bloei der vrijzinnige godsdienstige beginselen verwachten, dat onze vriendelijke maar dringende bede niet ledig tot ons zal wederkeeren.

Zal de gemeente door den kerkbouw niet boven hare krachten worden bezwaard maar integendeel in hare reeds zoo drukkende lasten eenigermate kunnen worden verlicht, dan is het volstrekt noodig, dat wij op den ingeslagen weg blijven voortgaan d. i. dat wij trachten het ontbrekend kapitaal aan te vullen door voorschotten of aandeelen, die wel geen rente geven, doch door geregelde aflossing zullen terugkeeren tot hen, die ze verstrekten.

Wij veroorloven ons alzoo de vrijheid U een biljet aan te bieden tot inschrijving van aandeelen of voorschotten ten bedrage van f 25.— in het vereischte kapitaal, met de verzekering, dat jaarlijks minstens 6 dier aandeelen, door loting aan te wijzen, zullen worden afgelost.

Mogen onze pogingen, ook door Uwe krachtige medewerking, met het gewenscht gevolg worden bekroond.

Beleefd, maar dringend verzoeken wij U het hierbij gevoegd inschrijvingsbiljet, met Uwe aandeelen ingevuld en onderteekend, aan den laatstondertgekende te willen terugzenden.

Hoogeveen, November 1892.

De fungeerende bestuurders der Remonstrantsche Gemeente te Hoogeveen.

J. VAN DER WOLDE Bz., 1. Voorzitter.

W. SMELT.

N. WESSELS BOER.

H. J. FLOTHUIS. Secretaris- Penningmeester.

Op de laatste algemeene Vergadering heeft een Afgevaardigde uit Rotterdam zijne meening geuit dat men in Hoogeveen zelf niet genoeg deed. Hij heeft volkomen gelijk; ik zou ze u bij name kunnen noemen de mannen in Hoogeveen, die best krachtiger kunnen steunen en het niet doen. Maar ach, waar doet zich dat niet voor? En dan staat daar naast dat het kleine aantal leden, meest uit den kleinen burgerstand, toch eerst $\pm$ f 1500 bijeenbracht voor aankoop van grond, nu (zonder steun van buiten) mede f 4000 aan giften en rentelooze aandeelen, en daarenboven jaarlijks $\pm$ f 1400 voor den eeredienst. Ik vraag aan ieder of dat niet reeds veel is?

En daarom met volle vrijmoedigheid ondersteun ik het verzoek van het Bestuur der gemeente te Hoogeveen. Men kracht rentelooze aandeelen van f 25 te plaatsen, waarvan er elk jaar 6 uitloten; wie meldt zich nu eens spoedig aan bij den Secretaris H. J. FLOTHUIS en neemt wat aandeelen? Men doet er iets goeds mede. De gemeente te Hoogeveen is klein maar dapper. Daar zit moed en daar zit geloof. Laat ons medewerken opdat dit niet beschaamd worde. Zegt het voort!

Meppel.

DE RIDDER.

ONZE LEESTAFEL.

Slechts weinig ligt op onze leestafel. Het is vooreerst de redevoering bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt uitgesproken door DR H. U. MEIJBOOM te Groningen. Uit den aard der zaak neemt men in den regel zulk eene redevoering niet ter hand, tenzij men zelf behoort tot hen die van die wetenschap eenigszins op de hoogte zijn. Toch draagt deze rede niet zoo'n streng wetenschappelijk, niet zoo'n deftig karakter dat leeken in de studie van wat Professor MEIJBOOM noemt: De wetenschap van het godsdienstig leven, haar niet met genoegen zouden lezen. Zij handelt over »de bewegelijkheid der Theologische Encyclopaedie», d. w. z. zij toont aan hoe de verschillende studievakken behorende tot de theologische faculteit niet altijd dezelfde zijn geweest, maar hoe het geheel dier vakken »bewegelijk» is. En het betoog hier geleverd is niet dor en droog, het is levendig en geeft een eigenaardig kijkje in den ontwikkelingsgang van de theologische wetenschap.

Hier en daar treedt de persoonlijkheid van den hoogleeraar duidelijk naar voren. En daarbij denk ik nog niet aan de bescheiden wijze waarop hij zijn benoeming op rekening schreef van de verdiensten zijns vaders, maar ik heb 't oog op een paar zinsneden in de toespraak tot de hoogleeraren der theologische faculteit. Daar lees ik: »En wat mij betreft, verschil van richting zal zich belemmerend tusschen ons niet plaatsen. Want zoodanig verschil erken ik niet. Ik erken slechts meerdere en mindere religieusiteit, meerdere en mindere moraliteit. En overigens wat de taal van het

godsdienstig leven betreft, die heeft hare dialecten zoo goed als de taal van het maatschappelijk leven. Maar bij verschil van dialect kan men immers elkaar wel verstaan. Wij hopen dat het den hoogleeraar gelukken moge zijn studenten naast veel kennis van wat behoort tot de vakken der theologische encyclopaedie, ook iets in te planten van den milden geest die uit deze woorden spreekt.

Van gansch anderen aard, meer behoorend tot de stichtelijke lectuur, is het andere werk, dat op onze leestafel ligt: *Op 's levens hoogte*, een bundel godsdienstige toespraken door den Bremer predikant J. KRADOLFER als een feestgave bij zijn 25 jarige prediking aan zijne gemeente geschonken en door DR. J. HERDESCHEE in een Nederlandsch gewaad gestoken (bij D. MIJS te Tiel). Toen wij in onzen vorigen jaargang bij de verschijning van de eerste aflevering natuurlijk ons oordeel over het werk opschortten spraken wij toch reeds de verwachting uit, dat wat DR. HERDESCHEE de moeite waard achtte om te vertalen, zeer zeker van een goede keuze zou getuigen en nu het vrij lijvig boekdeel (299 bladzijden en toch slechts f. 1.90 in prijs) naast ons ligt, blijkt dat onze verwachting niet beschaamd is. Niet door verhevenheid of een schitterende stijl onderscheiden zich deze toespraken. Zij zijn eenvoudig, meest kalm betoogend, maar in dien eenvoud vaak pakkend. Wat wij doorbladerend er in lazen, scheen ons toe tot het gemoed te spreken en wij twijfelen niet, of zij, die gaarne zoo nu en dan een stichtelijk woord lezen, zullen *Op 's levens hoogte* niet onbevredigd uit de hand leggen. Daar is aan dergelijke lectuur gelukkig nog altijd behoefte. Voor de meesten onzer is het leven druk en juist om die drukte krijgen wij onze kalme en rustige oogenblikken te liever. En als wij dan in zoo'n rustig oogenblik een boek als KRADOLFER'S toespraken ter hand nemen, dan spreekt daaruit iets tot ons, dat ons goed doet. Het brenge er iets toe bij om hier en daar een mensch op 's levens hoogtenpunten te brengen.

DE RIDDER.

BERICHTEN.

Commissie tot de zaken der Remonstrantsche Broederschap. — De herdruk van het algemeen reglement, noodig geworden door de talrijke wijzigingen sinds 1889 gemaakt, is gereed. Het reglement ziet er netjes uit en is met wit papier doorschoten. Voor het eerst staat op het titelblad de naam van den uitgever. Leden en niet-leden der broederschap kunnen tegen betaling van 70 cents een exemplaar bekomen bij den secretaris DS. H. P. SCHIM VAN DER LOEFF te Gouda.

Seminarium. — De student W. BAX JR. heeft het besluit genomen niet de broederschap, maar de Hervormde kerk te dienen.

Amsterdam. — DS. W. M. DE VRIES herdacht 10 Nov. l.l. zijn 25 jarige prediking onder veel blijken van belangstelling.

's Gravenhage. — Bij den aanvang van 1893 wordt in onze godsdienst oefeningen de liederbundel van den Protestantenvbond ingevoerd. Reeds eenigen tijd oefent de gemeente zich des Zaterdags avonds in den zang.

Gouda. — Nadat DS. HUMME van Oude-Wetering voor het op hem uitgebracht beroep heeft bedankt, is 7 Dec. l.l. het volgend alphabetisch viertal gemaakt:

G. BUISMAN. JR. te Delft. H. L. OORT. JR. te Dokkum. DR. J. H. DE RIDDER. JR. te Meppel. DR. B. TIDEMAN JR.

te Haarlem, dat 22 December werd teruggebracht tot het tweetal: BUISMAN en TIDEMAN.

Nu de vacature zooveel langer duurt dan men aanvankelijk dacht is een wijziging gebracht in de regeling der catechisatiën. Wekelijks geeft DR. H. A. V. D. MEULEN van Haastrecht godsdienstonderwijs aan de jongste leerlingen en alle veertien dagen ontvangen de ouderen in dubbele uren onderwijs van den consulent, DS. SCHIM V. D. LOEFF.

Oude-Wetering. — Verblijd door het bericht dat onze predikant DS. HUMME voor het beroep naar Gouda bedankte heeft onze gemeente hem een souvenir aangeboden als blijk van haar dankbaarheid.

Amersfoort. — Ter voorziening in de vacature is het volgende viertal opgemaakt: A. K. E. HORST te Lochem, A. A. HUMME te Oude-Wetering, H. L. OORT Jr. te Dokkum J. HOOYKAAS Jr. proponent.

Meppel. — De jaarlijksche collecte ten behoeve van een Kerstuitdeeling van spek, boonen en brandstoffen aan armen van alle gezindten, bracht Zondag 18 Dec. de ruime som van f. 200 op, terwijl in dezelfde godsdienstoefening nog een bankbiljet van f. 25 voor de gemeente werd ontvangen.

Groningen. — Op 18 Nov. had hier het jaarlijksch concert plaats, dat gegeven werd ten bate van het Gasthuis en Ondersteuningsfonds. Als altijd was de groote zaal der Harmonie geheel bezet. De dames REDDINGIUS (zang) van Amsterdam, JAEGER (viool) van Leiden, de Heeren KUNST (piano) van Groningen en VERKERK (zang) van Leiden boeiden door hun zang en spel, terwijl de kas van het fonds er wel bij voer. Eene zuivere opbrengst van bijna f 600 loonde de moeite der commissarissen.

Het Gasthuis (hofje) is thans geheel voltooid en bewoond; door bemiddeling van het Collectantengezelschap en het bestuur der gemeente heeft men twee conventualen kunnen opnemen, terwijl de overige woningen met het oog op schuldaflossing worden verhuurd. Zoo hoopt men over eenige jaren meerdere ouden van dagen een stille rustplaats aan

den avond des levens te kunnen verschaffen. Het geheel ziet er vriendelijk uit.

Aan den avond van den 2^{den} kerstdag waren 220 kinderen om den kerstboom in de kerk geschaard. Toespraak en zang van koor en kinderen wisselden elkander af en was oorzaak, dat zoowel de kleinen als de ouderen, die op de gaanderijen gezeten, het feest bijwoonden, genoten. De kerstboom heeft in het hart der gemeente zijn plaats veroverd.

In het vorig bericht is een drukfout blijven staan. De naam der dame, die aan de gemeente f 4000.— legateerde, is: Mevr. Wed. DOORNBOSCH-SWAAGMAN.

Het Collectantengezelschap hoopt ook eerstdaags pogingen te doen tot het verkrijgen van een weezenfonds en zal daartoe een beroep doen op de offervaardigheid van belanghebbende ouders en overige gemeenteleden.

Waar zooveel belangstelling is in het godsdienstig gemeenschapsleven als hier, zal die offervaardigheid zich niet onbetuigd laten.

In den loop van het jaar heeft men nog een paar rijen stoelen in het schip der kerk geplaatst om aan de aanvraag om plaatsen te kunnen voldoen. Maar ook deze zijn alweer verhuurd, hoewel aan niemand dan aan leden en begunstigers plaatsen in huur worden verstrekt.

JAN HERMAN DE RIDDER.

IN MEMORIAM.

Den 6den Januari overleed te 'sHage JAN HERMAN DE RIDDER, emeritus predikant bij onze Broederschap. Hij had den leeftijd van bijna 77 jaren bereikt. Met hem is een eigenaardige persoonlijkheid uit onze Broederschap verdwenen. Hij bekleedde in haar een geheel eenige plaats. Geen onzer predikanten was met hem te vergelijken. Wie hem eens had ontmoet, nam een onuitwischbaren indruk van hem mee. Hij deed denken aan PASCHIER DE FIJNE, aan CLAUDIUS, aan JEAN PAUL. Niet enkel in Den Haag, waar hij sedert 1853 leefde en werkte, door het gansche land was DE RIDDER bekend. Geen wonder dan ook, dat in wijde kringen zijn heengaan met deelneming werd vernomen. De meeste dag- en weekbladen wijdden aan hem een meer of min uitvoerig woord van gedachtenis en hulde. Toen hij den 9den Januari ten grave werd gedragen, waren op *Eik en Duinen* verscheidene corporatiën, waarvan hij een deel had uitgemaakt, vertegenwoordigd. Daar werd uit naam der Haagsche gemeente, welke hij 32 jaren had gediend, het woord gevoerd door DS P. HEERING; de Doopsgezinde Predikant DE WAARD herdacht de gastvrijheid, welke zijne geloofsgenooten jaren lang in de gemeente van DE RIDDER hadden genoten; de Heer VAN DER LEEUW

roemde zijn ijver op het gebied der afschaffing van sterken drank; de Heer ROSKES bracht in herinnering wat hij geweest was voor het Nederlandsch Zendelinggenootschap. Zoo ging hij heen, door velen betreurd en gewaardeerd. Maar vooral in zijne gemeente en het allermeeft in zijn huis laat hij dankbare, onuitwischbare herinneringen achter.

Wanneer wij ook hier een woord ter zijner gedachtenis spreken, dan is het niet om een nauwkeurig beeld van zijne eigenaardige persoonlijkheid te schetsen; ook niet om een getrouwe beschrijving van zijn leven en werken te geven, maar alleen om eenige indrukken saam te voegen, door zijn persoon en zijne schriften op ons gemaakt.

Zijn levensloop kan in weinige regels worden meegeedeeld. Hij werd den 23sten Januari 1816 te Kuilenburg geboren, studeerde te Amsterdam aan het Seminarium der Remonstranten onder den Hoogleeraar A. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, werd Proponent bij de Broederschap in 1840. Van 1841-2 was hij predikant te Boskoop, van 1842-8 te Waddinxveen, van 1848-53 te Gouda, en van 1853-86 te 's Hage. Daar vierde hij in 1866 zijne 25 jarige Evangeliebediening, in 1878 zijn 25 jarige bediening in de gemeente aldaar, en in 1840 zijne 40 jarige Evangeliebediening. Den 20sten Juni 1886 deed hij zijne afscheidsrede en genoot van toen af zijn eervol Emeritaat.

In 1842 trad hij in het huwelijk met JOHANNA HENRIETTE CATHARINA RAPPARD, welke hij tot het eind van zijn leven behouden mocht. Zij schonk hem een elftal kinderen, waarvan hem 4 op jeugdigen, een dochter op volwassen leeftijd ontnomen werden. Drie zonen en drie dochters laat hij achter.

Jaren lang had hij zitting in de Commissie tot de zaken onzer Broederschap en was geruimen tijd haar Voorzitter. Daarbuiten was hij eereid van het Haagsche Departement tot Nut van het Algemeen, lid van het Hoofdbestuur van het Nederlandsch Zendelinggenootschap, van de Vereeniging tot afschaffing van sterken drank. In het Nederlandsch Bijbelgenootschap, de Gustaaf-Adolfvereeniging, de Afdeling van Mettray, voor de Kweekschool van zeevaart te Leiden, het Genootschap tot zedelijke verbetering van gevangenen, de Maatschappij tot evangelisatie op Suriname — in al deze

gengootschappen was hij een werkzaam lid des Bestuurs. De regeering erkende zijne verdiensten door hem in 1881 tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw te benoemen.

Ziedaar de buitenste omtrekken zijner levensgeschiedenis. Zien wij thans wat zich binnen dat raam aan ons oog ver- toont. Het is een bonte menigte van beelden en tooneelen.

Een der eigenaardigheden van DE RIDDER was zijne voor- liefde voor cijfers, en groote cijfers. Hij wist u precies te ver- tellen, hoevele jaren men noodig zou hebben om alle spoor- banen af te wandelen, als men er dagelijks zes uur aan besteedde, hoeveel de aanleg van al die wegen had gekost, hoe lang de weg zou zijn voor al de lokomotieven achter elkaar geplaatst, hoe groot het personeel was aan 'al de spoorwegen verbonden, hoeveel menschen er iederen dag werden vervoerd. Hij wist u voor te rekenen, hoeveel geld van 1690 tot 1815 voor oorlogskosten was uitgegeven, hoevele kroegen er in Amsterdam en Den Haag waren, hoevele honden in Frankrijk, hoevele zendelingen er in de eerste helft der eeuw waren uitgezonden en hoevele nieuwe gemeenten gesticht.

Zoo herinner ik mij, het is nu reeds jaren geleden, dat hij mij eens vertelde, zijn duizendste preek te hebben ge- daan. Hij hield er nauwkeurig rekening van. In de volgende jaren is dat getal natuurlijk heel wat grooter gewor- den. Toen hij zijn ambt neerlegde, was het tot het eerbied- waardig cijfer van 2667 geklommen. En als emeritus preekte hij nog 62 maal. Onderstel eens, dat er elke keer een tiental toehoorders waren, die werkelijk gesticht wer- den, bij wie goede gedachten of voornemens werden opgewekt, wier godsdienstig leven werd versterkt; hoevele duizenden is DE RIDDER dan reeds tot zegen geweest gedurende al de jaren zijner werkzaamheid. En er werden heel wat meer dan een tiental toehoorders gesticht. Daarvan weten vooral de Hagenaars te spreken. Hoevelen? Dat zou zelfs een DE RIDDER niet hebben kunnen uitrekenen. Dit is zeker, men hoorde hem gaarne. Pas was hij in Den Haag, toen het aantal der zitplaatsen in de kerk, waar men aan zulk een toeloop niet gewoon was, moest uitgebreid wor- den. En zoolang hij predikant was, had hij steeds een tal-

rijk gehoor. Wanneer men daarbij in aanmerking neemt, dat hij alleen stond in zijne gemeente, dat hij meer dan 30 jaren in een zelfde gemeente arbeidde, wanneer men denkt aan de wispelturigheid van een gemengd publiek, dan is dit een merkwaardig verschijnsel. De voorname oorzaak was zijn populariteit. Een geleerde is hij nooit geweest en heeft hij ook niet willen wezen. Diepzinnige redeneeringen had men dus niet van hem te verwachten. Van het begin tot het einde was hij verstaanbaar voor allen. En wat hij te zeggen had, wist hij te kleeden in een boeienden vorm. Niet den deftigen kanselstijl, noch den preektoon kreeg men van hem te hooren, maar een zekere familiere manier van zeggen, die menigmaal een glimlach om de lippen zijner hoorders bracht. Zoo begint hij zijne toespraak bij gelegenheid zijner 40 jarige Evangeliebediening met de woorden: »Veertig jaren! veertig jaren! Het is verklaarbaar dat velen, denkt slechts aan onzen tegen velen opwegenden VAN KOETSVELD, bij voorkeur een tekst kiezen met dit meer dan vijftigmalen in den Bijbel voorkomend cijfer.» Hij koos den tekst: »Hebt de Broederschap lief.» En als men die teéspreek begint te lezen, dan leest men onwillekeurig voort, zoo levendig weet DE RIDDER zijne lotgevallen te vertellen in Boskoop, in Waddinxveen, in Gouda en Den Haag. Steeds was hij gewoon al wat er in maatschappij en kerk merkwaardigs voorviel, op den kansel ter sprake te brengen en daarop het licht van het Christendom te laten vallen. Het gebeurde wel eens wat druk, en er waren dan ook, die zich beklagden, dat men iederen Zondag nog eens hoorde wat men in de verlopen week in de Courant had gelezen. Maar voor velen had juist dat actueele eene groote aantrekkelijkheid. Men werd er door beziggehouden; men verveelde zich nooit. En de manier, waarop de gebeurtenissen van den dag werden ter sprake gebracht, was altoos van dien aard, dat niemand er zich aan ergeren kon, dat men dikwijls een nieuwen blik kreeg op alledaagsche zaken. Op de preekmanier van DE RIDDER is het bekende woord toepasselijk: Tous les genres sont bons, hors le genre ennuyeux.

Daarbij onderscheidde hij zich door gemoedelijkheid. Hij verstond de groote kunst om door een woord, een zin-

wending de toehoorders in het hart te grijpen, zoodat zij voor een oogenblik vergaten aan den buurman te denken, maar gevoelden: dat raakt mij. Hij was een vroom man in den besten zin van het woord. Of hij ooit ernstigen twijfel heeft gekend, zou ik niet durven zeggen. Mij dunkt, de wetenschappelijke vragen, die aan anderen soms zoo vele benauwde uren baren, drongen niet tot hem door. De moderne beweging had dan ook op hem geen vat. Zij trok hem niet aan; integendeel, de Groningers, dat waren zijne mannen. Want hij was Remonstrant van nature, en te Groningen werden de kerkelijke belijdenissen op zij geschoven om voor den persoon van Christus als het middelpunt van het Christendom plaats te maken. Hij beschouwde de moderne richting, gelijk velen vroeger, als een tijdelijke afdwaling, een morgenwolkje, dat wel voorbij zou gaan. Later, toen zijn eigen zoon, onze tegenwoordige predikant te Meppel, die richting volgde, leerde hij haar meer waardeeren. Hij was er ook nog in zijne eigen gemeente getuige van, tijdens de werkzaamheid van zijn opvolger, onzen HEERING, hoe het stichtend element aan die richting niet ontzegd kan worden, en hoe ook in den Haag de vrees voor die richting, die nog altoos bij de kerkbesturen van vele hervormde gemeenten voortduurt, bij de groote menigte allengs begint te wijken.

Het maakt, als wij het thans lezen, een vreemden indruk, wanneer DE RIDDER zich waagt aan de beoordeeling van geschriften van mannen als LANGHANS, MATTHES, VAN MANEN, DE HAAS. Soms doet hij dat in enkele regels, zooals bij het boekje van DE HAAS over »Onze feesten.” »De loochenaars der hoofdeiten des Christendoms,” zegt hij, »kunnen de algemeen erkende Christelijke feestdagen — die worden met »onze feesten” bedoeld — in geest en in waarheid vieren, »met meer recht dan zij, die ze met hand en tand vasthouden.” Zoo spreekt de schrijver als tot verstandigen, en zij mogen beoordeelen wat hij zegt om »echt Christelijke feestvreugde te bevorderen.” — Dat »loochenaars van de hoofdeiten” is niet vriendelijk; maar overigens zegt zulk eene beoordeeling niets. Het is duidelijk, dat DE RIDDER zich hier waagde op een terrein, waarop hij niet thuis behoorde. Met volle sympathie worden dan ook geschriften van

BRONSVELD, THEESING en dergelijken door hem aangeprezen. Die waren van zijne gading.

Toch behoorde hij nooit tot de felle tegenstanders van al wat modern heette, zooals er ook in den eersten tijd onder de Remonstranten werden gevonden. Dit blijkt o. a. uit de feestrede, waarover ik sprak. Hij gewaagt daarin van de herziening van ons Algemeen Reglement in 1879. In de Grootte Vergadering van dat jaar wekte het eerste artikel, over het beginsel en doel der Broederschap, een levendige discussie, en na veel tegenspraak werd een vroegere uitdrukking »overeenkomstig de Schriften" uit dat artikel verwijderd. Daarover nu laat DE RIDDER zich aldus hooren: Het vroegere toevoegsel »overeenkomstig de Schriften" had ik, als onschadelijk, om des vredeswil liever behouden gezien. Doch over zijn schrappen heb ik mij niet zoo warm gemaakt als mijne geestverwanten. Dat »overeenkomstig de Schriften" beteekent niet veel bij een de uitlegkunde beheerschende inlegkunde, en bij het vermetel hanteeren van een critisch snoei- en ontleedmes. Bovendien, de uitdrukkelijke Schriftvermelding is overtollig; want hoe ter wereld men het Evangelie van Jezus Christus zonder Evangelie-gebruik zou leeren kennen, is mij ten eenenmale onbegrijpelijk."

En dan gaat hij voort: »De oude Remonstrantsche schriften strijdhelden waren gewapend met het Evangelie. Zij verdedigden het als bolwerk tegen de aanvallen van hen — het staat in onze kronieken te lezen — »die alles schenen in twijfel te willen trekken". Wij, hun nakomelingen, behouden dat Evangelie als grondslag, het zuiverende van hout, hooi, stoppelen. Vaststaande op zulk een fundament, kan de Broederschap niet verzeilen op de kerkelijke klip van formulierdwang. Nog minder zal ze, door den tijdstroom meegesleept, ontaarden in een »moderne vereeniging". Ik heb zoo'n Broederschap, wier noch roode, noch vaalgele vlag met allen wind der leere waaie, van harte lief. Als deelhebbend en werkend lid van zulk een gemeenschap, mocht ik, alleen hier ter stede, van andere plaatsen is het mij ontschoten, 474 leden tot de gemeente toebrengen. Ik heb die jeugdige leden bij hunne belijdenis gevraagd: »Geloofst gij in het Evangelie van Jezus Christus, den Heer?"

Iets meer wilde ik, iets minder mocht ik niet afvragen. Een Broederschap, met het Evangelie van Jezus Christus ten grondslag, heb ik lief met groote liefde."

De Ridder was een Remonstrant met hart en ziel. In de herinneringsdagen der Broederschap nam hij dan ook met groote belangstelling deel. Bij zulke gelegenheden greep hij naar de pen en dan schetste hij met levende kleuren, wat er b. v. op de twee onvergetelijke feestdagen van 1 en 2 Juni 1869 in de Rotterdamsche Kerk te zien en te hooren was. Op zijn eigenaardige manier beschrijft hij u de ligging dier kerk. »Gij kijkt en tuurt, gij vraagt en zoekt, maar geen bedehuis kunt ge ontdekken. Toch is er heusch een te vinden. Dit gangetje, slechts met ganzentred te passeeren, ingeslagen, langs hoogopgemuurde pakhuizen met tal van zolders, niet deze rechtsche of linksche deur, maar gene daar op zijde geopend: och! bij vergissing breng ik u voor een gesloten toegang. Terug, aan één anderen kant de hoofdpoot opgezocht. Langs de overdekte plek, waar gehandeld wordt »met den buit van Oost en Westerland, van Noord en Zuid", gaan wij op den Visschersdijk, waar de rijtuigen om de nauwte slechts van één kant naderen, vlak tegenover de Beurssteeg dat hellend slop in, aan welks einde gij niet aan de schel behoeft te klingelen. De dubbele, op een kier staande deur verbeeldt de hoofdpoot, waardoor gij op een binnenplein komt. Aan uwe rechterhand zijn een paar steenen trappen; die op, dan wordt er nog een deur ontsloten en gij zijt in de nauwelijks te vinden kerk." En even levendig als hij de ligging der kerk beschrijft, doet hij u getuige zijn van de feestviering zelve, u den feestdag, zooals hij het noemt »beleven", en toont in enkele korte trekken, hoe hij in de geschiedenis der Broederschap tehuis is.

Maar zijne liefde tot haar had geen uitsluitend karakter. Vrij en ongedwongen als hij zich in de wereld bewoog, verkeerde hij met allen, die tot andere kerken, andere kringen behoorden. »Waar ik te Boskoop mij aanmeldde", zegt hij zelf, »vond ik geen huis gesloten, en door Roomschen, Hervormden, Afgescheidenen, werd ik in deze jongste der oude Remonstrantsche gemeenten als Evangeliebode begroet en bejegend." Zoo was het ook elders. Hij had

zijne vrienden onder rechtzinnigen en vrijzinnigen, rijken en armen, aanzienlijken en geringen. Een hooge vereering had hij voor DR. T. C. R. HUYDECOPER, den Hervormden predikant, die na EGELING als de stichter der Maatschappij tot afschaffing van sterken drank beschouwd mag worden. Hij toonde dat in een redevoering kort na diens overlijden. Met banden van innige vriendschap was hij sedert zijn studententijd aan den Doopsgezinden predikant HARTING gehecht, aan wien hij zijn *Tafelboek* heeft opgedragen en wien hij bij zijn dood, 22 Febr. 1892, met weemoed in de *Zondagsbode* herdacht. Aan DR. VORSTMAN, den nog levenden, thans hoog bejaarden, maar nog altijd helderen Em. predikant van Gouda, droeg hij zijn »Tijdwoord», *De eerste Synode*, op, een toespraak, die van het begin tot het einde den geest der verdraagzaamheid ademt. Menigmaal stond hij zijn kansel af aan DR. W. FRANCKEN, die in een zeer waardeerend artikel in het *Evangelisch Zondagsblad* bij zijn overlijden een waardige hulde aan zijne nagedachtenis heeft gebracht. Wat FRANCKEN van hem zegt, verdient in ruimer kring bekend te worden:

»Men kan zich hem niet vertegenwoordigen op den kansel, op het redenaarsgestoelte, zonder hem voor zich te zien, zooals hij was in den huiselijken kring en tusschen zijn vertrouwde vrienden. DE RIDDER was een man uit één stuk. Hadt gij hem eens ontmoet, hetzij hij tot u sprak als evangelieprediker en redenaar, of met u sprak, of beraadslaagde over hoogstaangelegen zaken, zijne gedachten, voorstellen, ook invallen u meedeelde, gij kondt hem nooit vergeten. Er was in al zijn doen en spreken zoo iets naïefs, zoo iets oorspronkelijks, zoo iets goed ronds en openhartigs; er was bij hem zulk een onmiddellijk spreken na en naar een ontvangen indruk en op den man af; er was bij hem zooveel dat omging buiten het conventioneele der samenleving, — in één woord, er was in hem zooveel eigenaardigs, dat gij het u in geen ander denken kunt, of het zou u stooten en stuiten. Maar bij hem — het hoogste deed u geen zeer, het vreemdste ergerde u niet; ja, gij vergaaft hem zeer gemakkelijk, wat u niet al te kiesch, niet al te grondig en doordacht voorkwam, — omdat hij een hartelijk, bezielde, levend en levendig Christenmensch

en daardoor een trouw, een ijverig menschevriend en Evangeliedienaar was. Als ik mij de berichten der laatste jaren omtrent groote dooden en ook nog levenden te bin-
 nen breng, dan denk ik, DE RIDDER gedenkende en wat hij voor ongelukkigen en verdooden en armen gedaan heeft, aan zekere gedenkboeken, die in geen bibliotheek van de eene of andere maatschappij bewaard worden, maar die ergens liggen, waar geen mot of worm ze verteert."

De band tusschen FRANCKEN en hem werd mede onderhouden door hun gemeenschappelijken arbeid als hoofdbestuurders van het Nederlandsch Zendelinggenootschap. »Op één terrein», zegt daarvan de eerste, »heb ik mijn verscheiden vriend meest gekend en gewaardeerd. Dat hij een en andermaal door een enkel geschrift duizenden gulden heeft verzameld voor de Zending, is veel, benijdbaar veel. Maar meer is, dat hem geen werk te veel, geen teleurstelling te groot, geen flauwheid, miskening en tegenwerking te afmattend is geweest, dat hij niet zou hebben volhard. De spoortrein 3^e klasse, hoe dikwijls heeft die hem van den Haag naar menige plaats in ons land, om er over de Zending te spreken, maar vooral naar Rotterdam gevoerd, om ook in den winter de avondvergaderingen bij te wonen en dan vaak thuis te komen met de een of andere opdracht, die hij alleen volvoeren kon."

Al wat hij ondernam, deed hij met opgewektheid en ijver. Onder zijne eigenaardigheden behoorde ook deze, dat hij een onoverwinnelijken afkeer had van honden en bedelaars. Over honden is hij niet uitgepraat, als hij er eens over begint. Wat al grieven! Hij wenschte ze nooit op straat te zien; brommende, grommende hommels zijn ze hem in de nijvere bijenkorf, leegloopers, die niet geduld moesten worden. Zijn ze prettig? Zij doen uw compliment, als gij ergens binnenkomt, in het water vallen, en kunnen zij uw handschoen beet krijgen, dan bijten zij er een duim af. Zijn ze nuttig? Waartoe? Voor de rijken zijn ze vertroetelde kinderen, voor de armen reuzen in den pot. In Frankrijk kosten ze 45 à 46 millioen fr. in het jaar. »Wat hebben de Franschen», zegt DE RIDDER, »wier keizer hun elke minuut, op twee dubbeltjes na, drieëntwintig gulden kost, voor dwaasheden veel over."

Tegen de hondenplaag was niets te doen. Wel tegen de bedelarij. Daarvan ondervond hij al den last in den eersten tijd van zijn verblijf te Gouda. Hier was de bedelarij aan de orde van den dag. Jongens en meisjes, mannen en vrouwen schooiden er langs de huizen. 's Morgens vroeg en 's avonds laat schelden ze aan de deuren. Dag aan dag liepen ze langs de winkelhuizen, die vooral dinsdags en vrijdags letterlijk bestormd werden. Het was nog in den goeden ouden tijd toen menigeen een sletfje had in het raam, waardoor hij de centen of halve centen kon laten heenglijden, zonder op te staan. Vergeefs was alle verzet tegen dien kanker der maatschappij. Zelfs een DE RIDDER moest het ten slotte opgeven. En toch waren in 1850 alle bedelaars van Gouda's straten verdwenen. Op den tweeden Januari van dat jaar werd namelijk het Werkhuis geopend, tot welks stichting, al zegt hij het zelf niet, ook DE RIDDER zooveel heeft bijgedragen. Met welk een vreugd hij de opening van dat werkhuis begroette, kan men zich voorstellen. Gij vindt de nauwkeurige beschrijving er van in zijn *Tafelboek*, met al de cijfers van hen, die er in werden opgenomen, en van het geld, dat daaraan door de liefdadigheid der ingezetenen werd te koste gelegd. En gij vindt er tevens menigen nuttigen wenk over armenbedeeling en werkverschaffing, een vraagstuk, dat nog altoos aan de orde van den dag is.

DE RIDDER was een echte philanthroop. Overal, waar wat goeds werd gedaan om ongelukkigen te helpen, dwaalenden te recht te brengen, armoede te voorkomen, licht en leven te verspreiden, daar sloot hij zich aan. En hij leende niet slechts zijn naam aan de vereeniging of maatschappij, waaraan hij zich verbond, maar gaf haar zijn tijd en zijne krachten. Een werkzaam leven had hij achter zich, toen de tijd van rusten voor hem was gekomen.

Ook met de pen heeft hij veel gewerkt. Ik noemde reeds zijn *Tafelboek*, in 1853 uitgekomen, waarvoor hij den titel ontleende aan vader Cats. Een boek — geen dagboek; daar hield hij niet van; vooral niet van de uitgave — maar een boek bedoelde hij er mee, dat steeds op zijn studeertafel lag en waarin hij opteekende wat hem in de gedachten kwam of wat hij merkwaardigs in zijne lec-

tuur of in het leven ontmoette. Het is een boek, waaruit wij de gansche persoonlijkheid van DE RIDDER leeren kennen. Hoe hij den rechten toon voor kinderen weet te treffen, leeren u de *Levensbeelden*, aan zijne eigen kinderen opgedragen, en menig kinderverhaal, dat afzonderlijk verscheen. Het verwondert ons dan ook niet, dat de kinderpreek, welke hij jaren achtereen op den tweeden Kerstdag placht te houden, steeds druk werd bezocht.

Hoe prettig hij wist te vertellen, zal u blijken, als gij zijn *Levensrichting. Kijkjes binnen- en buitenshuis*, in 1870 verschenen, opslaat. Maar vooral, wanneer gij zijne *Reisherinneringen* doorbladert. Overal weet hij een nuttigen wenk, een practische opmerking te pas te brengen. Op den spoortrein vertelt hij van STEPHENSON, en dan heet het tusschen in, nu eens: »Vaders, knoopt het in uwe ooren»; dan eens: »Jongens vergeet het niet»; dan weer: »George wilde geen baron zijn. Dat ziet men niet alle dagen». Geen gelegenheid laat hij voorbijgaan om iets te vertellen van een groot man, vooral wanneer hij groot was door echten Christenzin en menschenliefde. Lang staat hij natuurlijk bij Luther stil, als hij te Eisenach komt en den Wartburg bezoekt, als hij te Erfurt in de cel vertoeft, waar broeder Maarten tot hervormer rijpte.

Onderhoudend is ook wat hij in *Een levensteeken op een doodenveld* van de Boschnegers in Suriname vertelt en van den zendingsarbeid der Moravische broeders onder hen. Het is een pleidooi voor de Maatschappij tot evangelisatie onder de kleurlingen in de kolonie. In meer deftigen trant is het *Levensbericht* van prof. Domela Nieuwenhuis geschreven voor de Handelingen der Maatschappij van Nederlandsche letterkunde, ook hetgeen hij schreef bij de beeltenis van zijn hooggeschatten leermeester DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

Van de meer bepaald stichtelijke geschriften verdient in de eerste plaats zijn *Wandel met God* te worden genoemd, een omwerking van Reiche's *Familiënbibel*. Later verscheen *Christus in u*, naar Wilhelm Hahn's *Das Gebet vermag viel*. Beide werkjes werden meer dan eens herdrukt en eindelijk tot één geheel vereenigd onder den titel: *In Christus met God*, een lijkig boekdeel

van 321 bladzijden, rijk aan schoone opmerkingen over allerlei godsdienstige en zedelijke onderwerpen en vrij van alle dogmatiek. Hij wenschte dan ook, dat het door Roomschen en Onroomschen, door vrijzinnigen en rechtzinnigen, door eenvoudigen en ontwikkelden zou gelezen worden.

Van 1876—86 gaf hij jaarlijks een klein boekje uit: *Woorden uit den Bijbel*, waarin een schat van historische herinneringen voorkomt. Hij was er het gansche jaar mee bezig en het kostte hem veel, toen het debiet was verminderd en de uitgever meende, dat de Redactie moest worden toevertrouwd aan iemand der orthodoxe of moderne richting, daar het getal der zoogenaamde »evangelischen» steeds kleiner werd, deze uitgave te moeten staken. »Het einde is er, het einde is gekomen,» zoo begint hij zijn afscheidswoord met een uitspraak van Ezechiël. Vier duizend achttien bijschriften had hij in die elf jaren geleverd. Met tranen in de oogen legt hij de pen neer.

Hij was een verzamelaar, zooals niemand. Welk een menigte afdrukken liggen voor mij, door een vriendelijke hand mij ter inzage afgestaan, van hetgeen hij in den loop der jaren leverde aan de *Magdalena*, den *Christelijken Volks almanak*, de *Bibliotheek voor het huisgezin*, het *Christelijk Album*, het *Evangelisch penningmagazijn*, waarvan hij eenige jaren redacteur was, en tal van andere tijdschriften meer. Hij hield veel van pikante en zonderlinge titels, die terstond de aandacht trekken, als: H. H. H. H. H., Suema, Te Pederobba, Salisianen, Een blinde die zienden te boven gaat, Twee gelijke datums, Kaart van Luilekkerland, Een bijzonder soort van collecteeren, Afgedankte halve en heele centen, Drie W's, Een man in de kist, Een grove naald, Een zingende Christen, Een kwajongensgenootschap, Een letterkundig mammoniet, Geld, geld, geld, geld! Pietje, Pieter, Piet, De school vijf minuten te vroeg uit, Een onderaardsche apotheek, Een houten hoed, Een oom van den oom, enz. enz. enz.

Hij had een vlugge pen en gebruikte haar soms om in de behoeften van zijn talrijk gezin te voorzien, maar ook om »een arme weduwe» te helpen of een weldadige inrichting te steunen. Al wat hij schreef draagt den stempel van zijne eigenaardige persoonlijkheid en laat zich nog, al

is het van jaren her, met genoeg lezen. Wij kunnen er niet aan denken, daarvan hier het een en ander mee te deelen, zonder verre de grenzen van een tijdschriftartikel te overschrijden. Veel is er in, dat, als bloemlezing uit zijne geschriften, tot één geheel verdiende te worden samengevoegd, vooral de beeltenissen van merkwaardige personen.

Ten besluite werpen wij nog een vluchtigen blik in zijn huiselijk leven. Donkere dagen zijn er menigmaal voor hem aangebroken. Hoe diep betreurde hij het verlies van zijn eenigen broeder, den vroeg gestorven predikant van Nieuwkoop, in 1847, van wien hij getuigen kon, dat hij in hem zijn besten vriend had verloren. Toen hij hem, op 21 Februari, in de kerk van Nieuwkoop herdacht, was er een schare, te talrijk voor het kerkgebouw. van alle kanten saamgevloeid, en op aller gelaat stond de diepe weemoed te lezen, die ook zijn hart vervulde. Zoo ooit, dan was het woord, toen door hem gesproken en voor vrienden en betrekkingen gedrukt, hem uit de ziel gevloeid. Wanneer wij daarbij herinneren, dat hij vier jonge kinderen en in 1876 een volwassen dochter door den dood verloor, dan is het niet te veel gezegd, dat ook hij met de smarten des levens van nabij heeft kennis gemaakt.

Maar tegenover die donkere dagen staat een reeks van heldere jaren. Wat voelde hij zich gelukkig in zijn huisgezin! Zijn zilveren en zijn gouden huwelijksfeest kan er van getuigen. Dat laatste feest werd door hem met spanning tegemoet gezien, vol vrees, of hij het wel beleven zou. En toen eindelijk de 26ste Mei van het vorig jaar was aangebroken, welk een dank aan God vervulde toen zijn hart, terwijl hij daar stond, met zijne brave vrouw en 26 kinderen en kleinkinderen. Wilt ge een kijkje in zijn huiselijk leven nemen, lees dan in het *Tafelboek* na, wat hij daar over het eerste gebedje van zijn oudste dochtertje heeft geschreven.

Als men iemand gekend heeft, in de kracht van zijn leven, vol geestdrift werkende aan de schoonste taak, dan doet het pijnlijk aan hem te zien afnemen, lichamenlijk en geestelijk. Zoo vond ik DE RIDDER in September 1890, toen ik in zijne gemeente gepreekt had, van alle veerkracht beroofd, met moeite te bewegen om met mij naar

de gezellige huiskamer af te dalen. Hij was toen pas door een zware ziekte bezocht en eenigzins herstellende. Sinds dien tijd kwam hij weer bij, en op zijn gouden feest en daarna scheen hij weer op te leven. Maar het duurde niet lang, of hij ging merkbaar achteruit. In November kwam hij het laatst op straat, in December, op eersten Kerstdag, het laatst op zijn studeerkamer. Van dien tijd af verliet hij het ziekvertrek niet meer. Met trouwe liefde werd hij door vrouw en kinderen verpleegd. Zijn blijmoedige, dankbare stemming verliet hem niet, zoodat de zijnen konden getuigen: »Zelfs het ziekbed hadden wij niet gaarne gemist.» Kinderlijk berustend, vol geloofsvertrouwen, ging hij heen, in den vroegen ochtend van 6 Januari, zacht en kalm, vol van hoop op een beter leven. Zijn beeld leeft voort in het hart van al de zijnen, in het hart van duizenden, wien hij met woord en schrift ten zegen was. En in de geschiedenis der Remonstrantsche Broederschap zal zijn naam onder de »mannen van beteekenis" steeds met eere worden genoemd.

Rotterdam, Februari 1893.

J. H. MARONIER

GEDULD.

Wie volharden zal tot het einde,
wordt behouden.

Marc. XIII. 13.

Het geduld is de moeder der
blijdschap.

Arabische spreuk.

Het is altoos een aangrijpend oogenblik, wanneer in onze godsdienstige bijeenkomsten de voorganger zal aanvangen. De toehoorders zitten daar zwijgend neder, wachtende allen op een woord dat stichting en wijding zal geven aan hunne door de levenservaring gewekte stemming. Welk antwoord zal er komen op die onuitgesproken vraag?

Indien eens het bont allerlei van stemmingen, van vragen, klachten, zuchten en danktoonen, die in onze ziel aanwezig zijn in beeld verschenen aan den wand, hoe verlegen zou de voorganger zijn met de taak om al die kleuren tot ééne te herleiden, al die vragen te beantwoorden in éénen wenk!

Het vaak zoo oppervlakkig oordeel over onzen heerlijken maar moeilijken openbaren arbeid zou anders uitvallen, als er wat meer ernst was bij hen, die het nog der moeite waard achten ter kerk te gaan.

Men vraagt hier om het ééne noodige voor het leven en dat ééne is dat, wat de tijdgeest noodig maakt. Met dien geest des tijds zijn wij allen in aanraking geweest, wij hebben dien hier binnen gedragen, met de kracht, die zij in ons opriep en de schade, die zij ons deed lijden.

Zouden wij dwalen, indien wij zekere gejaagdheid, iets onrustigs als de hoofdtrek van onzen tijd aangaven? Wij gevoelen ons niet veilig meer. Wij hadden gehoopt, dat

beschaving en ontwikkeling welvaart zouden bevorderen, en dat met de kennis ook de tevredenheid met eigen plaats en taak zouden toenemen. En nu? Er staat ieder oogeblik eene maatschappelijke omwenteling voor de deur. Wij gevoelen ons ontzinken veel van het oude vertrouwen, de levensmoed begint te verslappen.

Toch hebben wij hier te leven, zoo lang als het zal mogen. En leven is werken, zich toewijden, denken, in ieder geval handelen. En die daad moet in onzen tijd met zekeren spoed geschieden. Wij hebben haast geen tijd tot bedachtzaam overleg of rijp beraad. Spoedig moet alles geschieden. Spoedig moet de jeugd worden volgepompt, afgericht, leeggevraagd, om zelve snel straks iets te worden in de wereld. Het valt ons moeilijk niet alleen vol te houden in den strijd voor het beste leven, wij hebben ook geen lust tot wachten.

Geduldige volharding zou deze niet het ééne noodige zijn voor den waardigen volger van Jezus in onze dagen?

Uit de oud-Christelijke oorkonden komt tot ons eene opwekking tot geduldige volharding. Het waren bange dagen, toen die opwekking de ronde deed onder de Christenen in Palestina. Jeruzalem werd meer en meer ingesloten door de Romeinsche legers, en de kleine schaar volgers van den gekruisigden Messias vluchte naar Pella in het Over-Jordansche, toen »de gruwel der verwoesting» den ook in het oog der Joden-Christenen heiligen tempelberg had ontwijfd, toen allerlei geruchten van oorlogen rondgingen, werd de beschrijving van wat men beleefde Jezus in den mond gelegd, en als een vliegend blad rondgezonden. De schrijver verraadt dit zelf door Jezus te laten zeggen: »wie dit leest, lette er op!»¹⁾; wat natuurlijk niet door Jezus kon gezegd zijn. Maar het was wel in Jezus' geest, dat dit vliegend blad, later in ons Marcus-Evangelie opgenomen den Christenen toeriep: wie volhoudt tot het einde, wordt behouden!

Onder al de weeën van dien tijd dreigde eene onbestemde vrees het vertrouwen der eerste gemeente te verflauwen.

Daartegen waakt onze schrijver.

¹⁾ Marc. XIII vs. 14.

Vrees, onrust, gejaagdheid bannen den levenslust en — zegt een Arabische spreuk — geduld is de moeder der blijdschap. De dragers van eene blijde tijding, van het evangelie des godsrijks vooral moesten volharden, zouden zij de kracht der blijmoedigheid niet verliezen. Inderdaad onder alle wisselingen des levens te behouden de waarachtige blijmoedigheid is het geheim voor ons waarachtig levensbehoud. Dit is het inwendige licht, dat ook doet wandelen met opgericht hoofde in donkere dagen, omdat zij zelve de zon is, die ten slotte breekt door alle nevelen. Blijdschap zoeken alle menschen. Maar eene, die blijven kan is niet de luiddruchtigheid ten gevolge van oogenblikkelijke zinnelijke prikkels. De blijvende, stille, nu eens verscholen, dan weder te voorschijn tredende gloed van warme volhardende liefde is de bron van die innige blijdschap die glimlacht door de tranen heen. Van die blijdschap is het geduld de sleutel. De Arabische wijsheid vult hier de vermaning uit het oude christendom aan.

Het geduld roept in ons samengesteld wezen verschillende krachten op, die wij voor eenige oogenblikken willen beschouwen.

Een geduldige geest houdt vol.

Een geduldig hart berust.

Een geduldig karakter blijft rustig in de liefde.

Een engel daalt er neder,
gaat stil van huis tot huis,
en wil ons vriendlijk teeder
vertroosten onder 't kruis.

Een licht straalt uit zijn oogen,
dat ons met hoop vervult;
hij heeft ons nooit bedrogen,
't is d'engel van 't geduld.

Hij spreekt in 't nachtelijk duister
van 't heil dat straks gemaakt,
van blijden zonneluister,
die nacht tot morgen maakt.
zijn leus is: »niet versagen!
't licht straalt aan gindsche kust;
God helpt den last u dragen
en schenkt na 't lijden rust!"

Lied N. P. B. 58 vs. 1 en 4.

Een geduldige geest volhardt.

Bij deze bewering zijn wij op het gebied des levens, waar wij invloed trachten uit te oefenen op anderen. Wij allen beoogen iets in het leven uit te werken bij anderen. Voor het minste, dat men in ruil voor onzen arbeid onze beurs vulle — en naar ik hoop nog iets hoogers ook. Wij zoeken zedelijken invloed, eenigermate den stempel onzer eigenaardige overtuigingen en gevoelens te drukken op anderen. Daarbij vooral is volharding noodig. Het is een zonderling geval met dat beoogen van invloed. Natuurlijk willen wij allen iets goeds, iets reins en edels bij anderen wekken. En het schijnt wel, dat er van dat, wat wij nastreefden, niets aanwezig is. Wij deden toch zoo ons best en, terwijl wij ons met voorbedachten rade opmaakten tot eenig goed werk, bemerkten wij van onzen invloed niets. Maar ziet, straks komen wij iemand tegen, die ons blijken geeft, dat hij ons een goeden indruk, een goeden wenk dank weet, en — wij hadden zonder opzet gehandeld, er was als onbewust kracht van ons uitgegaan. Die ervaring moet in ieder levensboek op menige bladzijde geschreven staan. Laat ons volharderen met de pogingen om invloed uit te oefenen. Immers bij al ons streven in dit opzicht, trouwens in ons geheele bestaan, is een ander die het opzicht houdt. Alles komt niet opeens en niet door één mensch. De tijd is de onmisbare bondgenoot van iedere ontwikkeling, die wij te dienen hebben met al het geduld der volharding. Er zijn daartoe nog andere middelen noodig dan onder ons persoonlijk bereik staan. God gaf aan anderen ook iets. Maar op u en het uwe, hetzij veel of weinig, is gerekend. Het beste moet overwinnen met u, door u, zonder u, maar overwinnen zal het. Het waarachtige geduld is dan dat van het geloofsvertrouwen. Wees gereed! De geduldige gelijkt op het stoomwerktuig in ruste met stoom op. Alle kanalen zijn gevuld. De vuurhaard gloeit. Er wordt slechts gewacht op den vingerdruk des meesters, opdat het leve en leven brenge. Laten er dan levens zijn, die als de bliksemstraal voor 't oogenblik den nacht tot dag maken, de hoogste blijvende macht is de zon, die rustig en geduldig door allerlei nevelen zich laat omhuiven, zeker dat zij allen zal verjagen. Zoo moeten wij het licht zijn onzer groote of

kleine wereld. Niet tot enkelen, maar tot allen wordt gezegd: Zaaier, zaai in Gods naam voort!

Ongeduldig zijn wij ook daar, waar wij vaak te lijden hebben. Als onze liefde voor dit leven en de levenden wordt teleurgesteld, beledigd, gehoond, daar ligt ongeduldig klagen voor de hand, als onze liefde voor dit leven de ware niet is. Wij kunnen dit bestaan niet liefhebben, omdat het eene vereeniging is van geriefelijke toestanden. Wij vermogen dit alleen, wanneer wij ons leven opvatten als eene taak, waarbij de medewerking van Gods Geest ons steunt en in ons ten goede leidt iedere levenservaring. Het geduld, waarmede de huisgenooten de bittere kwelling van een kwaad humeur verdragen en beantwoorden met eene ernstige onuitputtelijke welwillendheid, doet hen winnen aan zachte hartveroverende beminlijkheid. En, als ge gekend hadt, als ik, die geduldige lijderes, de zoo overgelukkige vrouw en moeder! Ze was eene dier zonnekinderen van het vrouwelijk geslacht, die door de liefelijkheid harer uitwendige verschijning boeide, terwijl hare gaven van verstand en hart gevoegd bij veel fortuin haar bestemden tot een heerlijken zegen. Geen wonder, dat zij eene dier echtvereeningen sloot, wier innig geluk even groot was als kortstondig. De gelukkigste vrouw en moeder van een tweetal werd aangegrepen door dien verteerenden worm, die den mensch maanden lang dit leven doet derven, eer hij deez' aard verlaten mag. Na te vergeefsch heul gezocht te hebben aan alle wateren, legde zij zich neder op haar laatste leger in die vriendelijke woning vol smaakvolle weelde. En daar hoorde men van haar geen klacht. Ze had eene bange worsteling, maar ze kwam tot vrede. Ze had nooit geweten, dat er zooveel liefde was om haar, voor haar. Ze had nooit vermoed, dat er zoo'n kracht kon gegeven worden in het lijden. Wat had ze in korten tijd veel kunnen zijn voor de haren, en zou die invloed verloren wezen, nu ze thans reeds zooveel liefde ontving? Ze is heengegaan in vrede. Een geduldig hart klopte in dien jongeling, van wien PARKER verhaalt. Hij had de aanleg en de gaven om de wetenschap te dienen, een licht te worden op het gebied onzer kennis, maar hij besloot dit op te offeren ten einde zijne oude moeder te kunnen onderhouden

uit de winst eener handelszaak. Dat is niet de berusting der lijdelijkheid, maar het zich werkdadig voegen naar Gods leiding. Op dien weg worden de zoogenaamd kleine vertroostingen geplukt, die zulk een zieldoordringenden geur en zulk een blijvende kracht bezitten. Dat geduld der berusting heeft eene spijs, die de alledaagsche wereld niet kent.

Een geduldig karakter heeft de volharding geboren uit eigene innige overtuiging tegenover den weerstand door den waan van den dag geboden. De staatsman d'ISRAËLI liet zich uitlachen bij zijn eerste optreden. Het geduld der volharding maakte het woord waar: »eenmaal zult gij naar mij luisteren." Mannen als EULER en PRESCOT hielden vol, naarmate het lichamelijk oog verduisterd werd, met dien arbeid des geestes die een lust werd voor ons. En wij behoeven niet ver te zoeken naar dien uitnemenden godgeleerde, dien leermeester van velen, die nieuwe gezichtspunten opende om de wording des Christendoms te verstaan en die helaas in reusachtige geheugen oefening eene vergoeding moet vinden voor het gemis aan het gezicht. En dat geduld is de volharding der liefde tot de waarheid. Het kan niet anders of eene innige warme overtuiging, die zich tot iederen prijs zou willen overgieten in anderen moet licht stranden op de klip van het ongeduld. Het duurt al zoo lang en altoos vinden wij weder de oude vijanden der waarheid in wuftheid, onverschilligheid, bijgeloof. Ach hoe lang zal het nog duren? Die klacht is zoo natuurlijk. Vooral wanneer in onze dagen wij wel beleefd worden gegroet, maar voorbij gegaan en als ter nauwernood aangekomen beschouwd worden. Hoe vermoeiend, altijd weder de oude wapenen tegen denzelfden tegenstander te moeten gebruiken! Zullen op godsdienstig gebied Rome en Calvijn dan nooit terrein verliezen? Is het succes altijd aan de kwakzalverij in iederen levenskring? Wij dreigen het op te geven. Maar laat ons de hand steken in eigen boezem. Hoe lang heeft het geduurd eer wij zelve geliefkoosde veroordeelen waren afgestorven? Zij die ons opvoedden hebben ook gewaakt en gewacht, en hebben niet gezien, en toch zijn wij immers nu hunne dankbare kinderen?

Laat ons volhouden, en daarbij bedenken, dat dit het leekenwerk is van den profeet, die zich op maakt tot maatschappelijken invloed in onze dagen. Ieder, wie ook, heeft eenige gave.

Dus voorwaarts en in ons zij iets van:

Die stille groote deugd, die d' englen u benijden,
de vrucht van groot geloof, een sieraad van den geest,
een reine lelie in de doornenkroon van 't lijden,
't geheimnisvolle kruid, dat iedere wond geneest!

Schep moed! zeg aan uw smarte
en zorgen goeden nacht!
Laat varen, wat uw harte
in onrust heeft gebracht!
Gij wilt toch niet regeeren
als een, die alles weet:
God blijft als Heer der Heeren
met alle macht bekleed.

Lied. N. P. B. 47. vs. 4.

B. TIDEMAN JZN.

UIT ONZE BROEDERSCHAP.

In den regel vinden onze lezers in de rubriek »berichten” het een en ander, dat hen op de hoogte brengt van den toestand onzer Broederschap. Indien die rubriek niet vollediger is, dan ligt het aan die besturen der gemeenten, die ons hunne berichten niet sturen ondanks ons herhaald verzoek.

Maar thans willen wij het een en ander aanstippen, dat onder de berichten niet thuis behoort en toch te belangrijk is om er niet de aandacht op te vestigen. Wij herinneren aan wat in Februari te Leiden is geschied. Volgens jaarlijksche goede gewoonte houdt dan immers de rector magnificus der Leidsche Universiteit zijn oratie en heeft al de nieuwe wet op het hooger onderwijs getracht dien geboortedag der Academie op zij te schuiven, het is niet gelukt, daarvoor is de liefde voor de traditie te groot en nog altijd is 8 Februari de groote feestdag te Leiden. Het zou niet op onzen weg liggen daarvan hier te spreken, indien niet dit jaar de hoogleeraar van ons Seminarium dat hoogste wetenschappelijk eeraamt bekleedde en dit geeft ons aanleiding er van te verhalen; omdat wij hier dus een stukje voor ons hebben van de geschiedenis van ons Seminarium.

Wij hebben eenen harden strijd te strijden gehad of het ons vergund zou zijn naar den drang van ons hart naar de oude academiestad te gaan en nog eens als oud-leerlingen ons neder te zetten aan de voeten van onzen hooggeachten leermeester, dan of het onze plicht was in den drukken

wintertijd geen stoornis te doen komen in den geregelden gang der catechisatie's.

Wij hebben gemeend, dat het het meest in den geest was van den hoogleeraar TIELE, die heeft getracht in ons toewijding te doen geboren worden aan ons ambt, niet naar Leiden te gaan en daardoor zijn wij niet in staat persoonlijke indrukken weer te geven. Wij geven dus hier 't verslag weder, zooals het in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van Donderdag 9 Februari stond:

Gisteren hield de rector magnificus der Leidsche universiteit, dr. C. P. TIELE, ter viering van den 318den dies der Hoogeschool, een oratie in het groot-auditorium der academie over: »West-Azië in het licht der jongste ontdekking.»

Na eene korte inleiding deelde de hoogleeraar mede, hoe in het begin van den wioter van 1887 eenige fellah's in de bouwvallen der residentie van den Egyptischen koning AMENOTHE'S IV een groot aantal tafeltjes van gebakken klei vonden, met het bekende Babylonische spijkerschrift beschreven. Meer dan 300 daarvan behooren aan de musea van Berlijn en Londen en werden alle uitgegeven. Na eenige studie bleek het bij uitstek belangrijke dezer ontdekking; men had het diplomatisch archief van den koning AMENOTHE'S IV en van zijnen vader gevonden, een verzameling van brieven door bevriende koningen der oeverstaten van Euphraat en Tigris en door de aan Egypte onderhoorige vorsten en stedehouders van Syrië, Fenicië en Kanaän aan den Farao gericht. Met enkele uitzonderingen zijn zij alle in het Assyrisch geschreven, waaruit blijkt, dat men die taal aan het hof van Egypte machtig was. Omtrent de echtheid van het gevondene bestaat niet de minste twijfel. Onder erkenning van wat hij aan den arbeid van verschillende geleerden verschuldigd is, volgt spreker thans, voortbouwende op deze ontdekking, zijn eigen weg.

Het overheerschende feit is, dat de briefwisseling niet geschiedde in de taal der overheerschers, maar in die van Babel en Assur en in een schrift, hetwelk zich door hare omslachtigheid en moeilijkheid al zeer weinig eigende tot het verkeer tusschen de volken. Hoe dit te verklaren? Oorspronkelijk gaf spreker hierop het antwoord, dat het

meest voor de hand ligt en door sommige geleerden als het eenige wordt geproclameerd nl.: Vóór de Egyptenaren moeten koningen van Babel eeuwenlang tot aan de Middellandsche zee geheerscht hebben. De herinnering aan vroegere grootheid was in Babel noch niet geheel uitgewischt en wat vroeger grootspraak scheen, verschijnt thans hierdoor in een ander licht.

Er is evewel nog een andere oplossing mogelijk. Babel was de zetel eener oude beschaving; zijn zedelijk overwicht kan de oorzaak geweest zijn van de verspreiding van zijn taal en schrift. Men heeft dezen invloed met dien van het Fransch vergeleken, welk voorbeeld spreker echter minder gelukkig voorkomt; juister schijnt de vergelijking met het Latijn, de taal der hoven en der diplomatie in de middeleeuwen. De eerste hypothese blijft echter de aannemelijkste. In ieder geval blijkt uit de feiten het overwicht van Babel omstreeks de 14de en 15de eeuw voor Christus.

Spreker schetst thans den staatkundigen toestand van den tijd, waaruit brieven afkomstig zijn. Egypte had na lange verdrukking onder THUTMES I den ouden smaad gewroken, eenige wingewesten veroverd en genoot onder AMENOTHES III van een bijna ongestoorde rust. De dood van dezen laatsten heerscher werd algemeen, ook door de naburige vorsten, betreurd, vooral zijn mildheid werd geroemd. Onafhankelijk waren de volken der Hittieten, de Mesopotamische staten, in de eerste plaats het machtige Mitana, Babel en Assur. De koningen dier landen noemen den Farao hunnen broeder en betitelen zich evenals hem als »den grooten koning”. Spreker toont door een aardig voorbeeld aan, hoe zij echter inderdaad diens meerderheid gevoelden; het geldt de onderhandelingen over het huwelijk van een der Egyptische koningen met een Babylonische prinses. Van huwelijken van Egyptische prinsessen met buitenlandsche koningen is geen sprake; de vreemde koning gaat zoover van te vragen of de Farao hem maar een zijner hofdames tot vrouw wil zenden, dan zal zijne omgeving denken, dat hij de schoonzoon van den Egyptischen potentaat is!

Inniger was de betrekking tueschen het huis van Mitana en dat van Egypte. TUSHRATTA zend zijne dochter aan den

monarch tot bruid; veel goud, het gewone geschenk van maar niet aan Egypte ontvangt hij in ruil.

Onder AMENOTHES IV verandert het. Oorspronkelijk hartelijk ontvangen, vertoornst hij zijne gekroonde naburen weldra door de karigheid zijner geschenken. BURRABURIYAS, koning van Babel, klaagt er over, dat de gezanten steeds met ledige handen komen. Ook over de regeeringloosheid in de onderhoorige landen komen klachten. De toon der brieven verandert, al blijft men de vormen in acht nemen, vooral door de vaststaande formule: »alles, wat mijn broeder wenscht moge hij zeggen, het zal hem gezonden worden." De jonge heerscher van Egypte toont zich vrij onverschillig. hij zendt antwoorden terug, die ongeveer beteekenen: Bemoei u met uw eigen zaken en laat mij aan de mijne! Babel laat de oude betrekkingen echter zoo spoedig niet varen; er staan handelsbelangen op het spel.

Thans neemt de koning der Hatti een dreigende houding aan, hij verovert Tunip (bij Aleppo). De koning beschermt de stad niet en blijft zelfs in zijn lijdelijkheid tegenover den oproerigen AMURRI berusten. Ondanks den zoetvloeienden toon zijner brieven, verovert deze steden en doodt de hoofden. Eindelijk wordt een zekere Châni gelast er heen te trekken, zijne geloofsbrieven treft men onder de gevonden stukken aan. AZIM wordt met zware straffen bedreigd, hij wordt gesommeerd voor den koning te verschijnen, maar weet er zich met list en schijnbare onderworpenheid van af te maken.

Den toestand in Kanaän leert men kennen uit een vijftal brieven afkomstig uit Urusalimé (Jeruzalem). De stad houder aldaar, een man van zeer hoogen rang, betuigt aanhoudend zijn getrouwheid. Vreemde horden zijn zijn land binnengedrongen, bijna de geheele streek is in de handen der Chabiri. Geen spoor is in brieven te ontdekken of men aan zijne klachten gevolg heeft gegeven.— Spr. geeft tevens een verklaring van het woord Chabiri, die hij voor een volksstam houdt, anderen voor »verbondenen", sommigen voor de Hebreëen, hetwelk evenwel nog niet de Israëlieten behoeften te zijn.

Vanwaar dit plotseling verval van Egypte? De brieven sluiten, hoewel op dit punt weinig lichtgevend, volkomen

aan hetgeen reeds bekend is. AMENOTHES IV. reeds als kind bekleed met het priesterschap van Heliopolis, haat de machtige Thebaansche priesters van Amun-ra. Hij dweept met den zonnegod Atin-Rê. Na zijn troonsbestijging vervolgt en vernietigt hij andere diensten en wil een soort van monotheïsme vestigen. Zijn hervorming draagt geen vruchten. Na zijn dood zijn de Thebaansche priesters krachtiger dan ooit. Hoogst merkwaardig is echter zijne poging om in plaats van het veelgodendom een eenigen God, zonder dierlijk of menschelijk beeld, alleen in een lichtsymbol uitgedrukt, met bloemen, reukwerk en liederen te doen aanbidden. Zijn poging was evenwel onvruchtbaar en getuigde van onverstandige dweepzucht. Om zijne vazallen en wingewesten bekommerde hij zich allerminst en liet de zorg daarvan geheel aan zijn rijksbestierder en lateren opvolger over.

Spr. wenscht thans nog een enkelen greep te doen uit het vele wat belangstelling verdient in verband met den godsdienstigen en beschavingstoestand van het oude West-Azië.

De Kananeëers, in stoffelijke beschaving vrij hoog staande zijn evenwel nog zeer ruw en barbaarsch, waarmede echter een zekere kloekheid gepaard gaat, die het vreemde juk onwillig doet dragen. De Egyptenaren zijn tijner beschaafd, vrienden van hoofsche vormen. Aardige voorbeelden van den onderworpen toon der landvoogden worden door spreker aangehaald; sommigen zijn bepaald tijne vleiers. Maar wereldveroveraars, als de Assyriërs, zijn de Egyptenaren niet, zij blijven aan het zonnig land gehecht en willen gaarne al hun roem prijsgeven om daarheen weder te keeren.

Nieuwe Goden leert men uit de brieven niet kennen. Elk land, elke stam heeft zijn eigen godheid, sommige vorstelijke personen de hunne. TUSHRATTA spreekt in een zijner brieven den wensch uit, dat die zijner dochter, welke hij den koning tot vrouw zendt, niet verwaarloosd worden. Het Godendom is echter geen onsamenhangende veelheid, zooals nu soms wordt aangenomen; veeleer is er een algemeene vereering voor denzelfden god onder verschillende benamingen, hetgeen spreker door voorbeelden aantoonst. Hij moge gelocaliseerd zijn hier en daar, er is een alge-

meene, nationale god der West-Semieten, waarop Mozes waarschijnlijk zelf zijn zuiver ethische denkbeelden toepaste.

Z. H. Gel, wijdt thans nog een woord van waarschuwing aan de jongeren der wetenschap om niet door het belang van één nieuwe groote ontdekking verblind al het oude omver te werpen; — en aan ouderen om niet van hun kant met groote minachting neer te zien op het nieuwe, dat hun verkondigde leerstellingen schijnt te bedreigen.

Een Assyrische leerstoel zal deze academie wel niet spoedig rijk worden. Met den wensch dat particulier initiatief, waarvan men te Leiden zoo vaak reeds goede vruchten zag, eens een ontdekkingsstocht zal beproeven, eindigde spr. zijne ook voor leeken zeer boeiende oratie.

Onze Broederschap — en dat is het tweede dat wij meenden hier te moeten vermelden — is dit jaar in een hoogst eigenaardigen toestand, en het scheen ons wensche-lijk toe dien hier eens uiteen te zetten. Immers als Mei in het land is, zijn van de 24 predikantsplaatsen 4 vacant. Gouda sinds 15 Mei 1892, Amersfoort sinds 28 Augustus, Oude-Wetering sinds 19 Februari 1893 en straks met 1 Mei Rotterdam. Daar staat tegenover dat de theologiae doctorandus I. HOOIJKAAS proponent is en dat de heer DE JONG studeerende aan het Seminarium, zijn candidaats-examen heeft gedaan. Volgens art. 84 van het Alg. Regl. (sub 2°) mogen ook niet-Remonstrantsche predikanten beroepen worden, wanneer bij het ontstaan eener vacature het getal predikantsplaatsen bij de Broederschap het gezamenlijk cijfer van haar dienstdoende predikanten, proponenten en candidaten in de godgeleerdheid overtreft; of m. a. w. wanneer het aantal vacatures grooter is dan het getal proponenten en candidaten. (Met den overgangsmaatregel verleden jaar genomen, hebben wij niet te rekenen, omdat immers ons Seminarium wel een candidaat, maar geen student heeft.)

Omdat nu art. 84 duidelijk zegt: *bij het ontstaan eener vacature* mogen dus Gouda en Amersfoort niet, Oude-Wetering en Rotterdam wel buiten de Broederschap beroepen. Wij meenden dat het goed was dit eens te herinneren vooral omdat zich nu een eigenaardige moeilijk-

heid voordoet, die wijst op een leemte in ons reglement, of althans op een daarin niet voorzien geval. Laat ons namelijk eens stellen, wat zeer waarschijnlijk is, dat Oude-Wetering den proponent beroept en ook dat Rotterdam een kans doet uit de predikanten onzer Broederschap, terwijl Gouda en Amersfoort nog vacant zijn, dan is daarna het aantal vacatures (twee) grooter dan het aantal proponenten en candidaten (een), maar dan mag toch geen dier beide plaatsen volgens het reglement buiten de Broederschap beroepen, omdat dit niet het geval was bij het ontstaan der vacature. Het ligt voor de hand, dat in deze moeilijkheid moet voorzien worden. Vermoedelijk zal dan ook de Commissie tot de zaken der Remonstrantsche Broederschap de groote vergadering in deze zaak wel van advies dienen.

REDACTIE.

ONZE LEESTAFEL.

Soms schuilt een schat in een klein hoekje,
Een gulden les in een klein boekje.

Onwillekeurig schrijf ik dit bekende versje neder, als ik met een enkel woord zal aankondigen: *Gedachten* naar JAMES MARTINEAU (Leiden E. J. BRILL); want dit kleine boekje in eenvoudig grijs papieren omslag, dat voor 50 cents te krijgen is; dit boekje van 62 bladzijden, dat door den vorm waarin het ons geboden wordt, volstrekt de aandacht niet trekt; dit onaanzienlijk uitziend geschriftje brengt ons inderdaad schatten. De bekende naam van JAMES MARTINEAU deed ons trouwens reeds vermoeden, dat het wel de moeite zou loonen met zijn gedachten kennis te maken. En zoo is het. Geen verzameling van spreuken is het, van korte gezegden, gelijk naar den titel licht vermoed wordt. Maar een viertal opstellen: »De hoop der edele zielen, Het verduisterd hart, Ons Christelijk zelfbewustzijn, Geheimen.» Zij zijn hoogst ernstig. Het zijn diep vrome gedachten. Een reine, verheven geest heeft ze ingegeven en in een eenvoudigen vorm, niet hoogdravend, zijn zij ons vertolkt. Wij worden hier gedwongen tot luisteren, tot nadenken en dat doet ons goed, het stemt ons ernstig. Dit is een gulden boekje. Het komt mij voor dat het een eereplaats toekomt in de woning van den ernstige. Ik hoop dat velen er naar zullen grijpen en het daarna zullen nederleggen als ik het deed, dankbaar aan den onbekende die dit in een Hollandsch kleed stak, ook al begrijpen wij

niet welke aanleiding hij juist nu daarvoor had. Een boekje als dit weegt tegen schatten op, omdat het zoo ernstig is, omdat het ons dwingt tot ernst, omdat het onze gedachten omhoog voert.

Toen de vereeniging tot verspreiding van stichtelijke blaadjes »*Uit mijn schetsboek*'' door DR. H. P. BERLAGE in het licht zond, dacht zij aan het huisgezin. Dit boek vindt een anderen kring van lezers dan MARTINEAU'S Gedachten. Maar zijn kring vindt het zeker. Het is een verzameling schetsjes, van vriendelijken geest, en ik stel mij voor dat ze in menige huiskamer met dank zullen worden ontvangen, en dat er weinig afdeelingen van den Protestantenvond zullen zijn die ze niet plaatsen in haar bibliotheek. Zij zijn eenvoudig, zij bewegen zich in den gewonen kring van het alledaagsche leven, maar in hun eenvoud treffen zij ons vaak. Het tweede uit dezen bundel »JOHANNA'' dat ons den strijd teekent van een meisje, opgevoed in Amsterdam en nu teruggekeerd in de stille dorps-pastorie, zal zeker nergens gelezen worden zonder een indruk te maken. DR. BERLAGE heeft voor onze eenvoudige godsdienstige kringen, waar een vriendelijk, stichtelijk woord wordt gewaardeerd, een zeer goed werk gedaan, waarvoor hem veel dank toekomt.

Voor ons godsdienstonderwijs heeft DR. H. VAN VEEN Jr. zich reeds vaak verdienstelijk gemaakt. Reeds jaren gebruik ik met ingenomenheid zijn verhalen uit het O. T. en ook — ofschoon die m. i. minder geslaagd zijn — zijn verhalen uit het N. T. Maar in een inderdaad bestaande leemte heeft hij thans voorzien door ook — bij D. MIJS te Tiel — *Verhalen uit de kerkgeschiedenis*, ten gebuike bij het godsdienstonderwijs te doen verschijnen. Daaraan bestond nu inderdaad behoefte. Mij althans was geen enkel klein leesboekje bekend, dat men zijn leerlingen in handen kan geven als men hen thuis wil brengen in de hoofdzaken van de geschiedenis van het Christendom. Met groote vreugde begroet ik daarom de verschijning van die verhalen. Het eerste stukje — dat 15 cent kost — loopt tot aan de Hervorming en behandelt in 26 paragraafjes dus de oude en

middel kerkgeschiedenis. Daar wordt gesproken over de vervolgingen, over eenige beroemde martelaars, over IRENEUS en TERTULLIANUS, over CLEMENS ALEXANDRINUS en ORIGENES, maar ook over den eeredienst en het bestuur der gemeenten, over dwalingen en misbruiken in de kerk, over de voorbereiders van de Hervorming, kortom over het voornaamste wat wij onze leerlingen van deze dingen willen leeren. In hoever DR. VAN VEEN geslaagd is in zijn pogen, zal natuurlijk door ervaring moeten blijken; daarvoor moet men het eenigen tijd gebruiken op zijn catechisatiën. Maar de onderstelling is niet te gewaagd, dat de schrijver ook hier als in zijn andere boekjes zal getoond hebben dat hij den kindertoon weet te vatten.

Bij de uitgevers van de Zondagsbode, het orgaan der Doopsgezinde gemeenten — de firma KUIJPER & TACONIS te Meppel — is in netten vorm verschenen een afdruk van het feestnummer van 6 Nov. 1892, gewijd aan de herdenking van het vierde eeuwfeest van MENNO SIMONS' geboorte. Het is van de hand van den doopsgezinden predikant te Borne, G. E. FRERICHS, die bekend staat als een man van groote kennis en van warme liefde voor het Doopsgezinde beginsel, en daarom is het overbodig te zeggen, dat dit boekje zich aangenaam laat lezen, terwijl men overtuigd mag zijn, dat de gids, die ons rondleidt, zelf den weg goed kent. Vooral in Doopsgezinde kringen zal natuurlijk deze afdruk van een feestnummer, dat licht verloren raakt, met graagte ontvangen worden. Maar ook onder ons zullen er, hoop ik, gevonden worden die het de moeite waard achten hiermede kennis te maken. Zij zullen zich die moeite wis niet beklagen.

M.

DE R.

BERICHTEN.

Commissie tot de zaken der Remonstrantsche Broederschap.

Van den secretaris der Commissie ontvingen wij het bericht dat door wijlen den Heer A. E. ROEST VAN LIMBURG te Rotterdam aan het subsidiefonds der Remonstrantsche Broederschap een legaat van f 500, vrij van successie, is vermaakt.

Seminarium. De candidaat de JONG hield 22 Februari zijn eerste proefpreek.

Rotterdam. Aan DS. J. H. MARONIER is door de Commissie met ingang van 1 Mei 1893 op zijn verzoek eervol ontslag gegeven, onder hartelijke dankbetuiging voor het vele dat hij voor de Broederschap en hare grootste gemeente is geweest gedurende zijn 41-jarigen diensttijd.

Groningen. 15 Febr. j.l. werd in onze kerk een orgelconcert gegeven door den Heer VAN 'T KRUIS, organist der Laurens-kerk te Rotterdam, die ons door zijn groot talent deed genieten. Ter afwisseling werden ons eenige stukken op viool en violoncel voorgedragen, terwijl een onzer dames leden een paar liederen ten gehoor bracht.

Onze predikant sprak vooraf een inleidend woord over de verhouding van muziek en godsdienst. Onze organist, de Heer VAN DENDEREN, die de moeite der voorbereiding en der orgelbegeleiding op zich nam, heeft ons

een schoon geheel geboden, waarvoor wij hem dankbaar zijn.

De opbrengst van het concert kwam voor de helft ten goede aan het Organistenfonds en voor de andere helft aan het Gasthuis en Ondersteuningsfonds der gemeente. Beide ontvingen ± f. 70.

Gouda. Ook DR. B. TIDEMAN die 29 Dec. beroepen werd, heeft bedankt. Daarop is 1 Maart het alfabetisch viertal opgemaakt: DR. J. A. BEIJERMAN, DR. H. Y. GROENEWEGEN, H. L. OORT Jr., DR. J. H. DE RIDDER, en 9 Maart het alfabetisch tweetal: OORT en DE RIDDER, waaruit 15 Maart beroepen is: DS. H. L. OORT JR. te Dokkum.

Dokkum. Wij hebben hier, op initiatief van een onzer gemeenteleden, een college van *Wijkzusters* en *Wijkbroeders* opgericht. Drie dames en twee heeren hebben zich doen vinden om een poging in het werk te stellen den band der gemeenteleden onderling vaster te knoopen. Rondgaande overal dragen zij de belangen van den een aan den ander voor, helpen waar het noodig is, niet in de eerste plaats met stoffelijke gaven, maar veeleer met hun tijd, zorg en toewijding en zijn voorts bereid in geval van ziekte mede te verplegen. Moge hierdoor grooter worden de zelfwerkzaamheid der gemeente, levendiger het gevoel van verantwoordelijkheid voor elkander, tusschen hen, die tezamen een Christelijke gemeente vormen!

Oude-Wetring. Aan DS. A. A. HUMME is op zijn verzoek wegens het aanvaarden van een andere betrekking met ingang van 19 Februari l.l. eervol ontslag verleend uit den predikdienst.

DS. C. L. DE JONG van Nieuwkoop is tot consulent benoemd en belast met de catechisatiën. Ter voorziening in de vacature is het 4-tal opgemaakt: I. HOOYKAAS JR. proponent, C. L. DE JONG, te Nieuwkoop, H. A. VAN OORDE, te Zwammerdam, C. D. SAX JR., te Boskoop en daarop het 2-tal: HOOYKAAS en DE JONG, waaruit beroepen is de proponent I. HOOYKAAS JR.

Amersfoort. Naar wij uit de dagbladen vernamen is DS. A. K. E. HORST aldaar beroepen, maar heeft gemeend

hiervoor te moeten bedanken. Van het bestuur ontvingen wij daaromtrent geen bericht. Thans is 14 Maart l.l. het volgende alfabetisch viertal gemaakt: I. HOOYKAAS JR, proponent, H. A. VAN OORDE, te Zwammerdam, H. L. OORT JR., te Dokkum, C. D. SAX JR., te Boskoop.

Hoogveen. Nadat de gemeente reeds een week of wat zich in het zingen geoeffend heeft, hopen wij met Paschen den liederbundel van den Protestantenbond in gebruik te nemen.

ANDOVER-HARVARD LIBRARY
[REDACTED]
AH 6H2P 0

